85 kop.

Evalds Vilks HEA TUTTAV

EVALDS VILKS

HEA TUTTAV

Evalds Vilks

HEA TUTTAV

JUTUSTUSED

Tõlkinud Valli Helde

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1977

N(Läti)
V 64

Tõlgitud raamatust:
Ēvalds Vilks
Labs paziņa
Stāstu izlase
Izdevniecība «Liesma». Rīga 1973

Kunstiliselt kujundanud Bella Grodinskaja

V 70303—715 / M901(16) — 77 TL — 10 — 6 — 77

© Tõlge eesti keelde. Kirjastus «Eesti Raamat», 1977

Pojad

Meid polnud keegi tutvustanud, me polnud teineteisele oma nimegi öelnud, kuid ometi me olime tuttavad. Paari viimase kuu jooksul oli mul tulnud kolm korda käia komandeeringus ühes väikelinnas, N. rajooni keskuses, ja iga kord me kohtusime teemajas, üsna suures kollaseks värvitud puuhoones, mis asus linna keskväljaku ääres, bussipaviljoni kõrval. Kuna paviljon kujutas endast tegelikult ainult kolme seinaga katusealust, kus tuul vabalt ringi uitas, siis eelistasid reisijad külmal ajal ooteaega ühendada teemajas. Ja iga kord, kui valmistusin taas Riiga sõitma, kohtasingi seal teda.

Ta oli väikest kasvu, paljudest aastatest kulutatud vana mees, väga kehvalt riides, kuid alati lapselikult naeratava näoga ja heas tujus. Seesugust nägu ei juhtu just väga sageli nägema, see meenutas paljudel piltidel nähtud näärivana, ainult ilma traditsiooniliste vurrudeta ja pika valge habemeta. Elu jooksul satud paljude inimestega kokku, kuid suur enamik neist läheb sinust mööda, kaugemale, jätmata mällu ainsatki jälge, aga selle vana mehega oli teisiti. Mis ta siit teemajast otsis? Ei ta söönud midagi ega joonud, bussi ka ei oodanud, lihtsalt istus niisama, kuulas jutukatkeid, aeg-ajalt naeratas, ja kui juhtus tuttavaid olema, laskis end meelsasti kampa kutsuda, kuigi istus võõra laua juures häbelikult tooliservale ning tõrjus mõnda aega kätega veheldes, enne kui pakutud klaasi õlut vastu võttis. Võib-olla tal polnud oma kodu? Võib-olla oli see tühi, külm ja kõle, ning kibe üksildus ajas inimese välja tänavale mujalt südamesoojust otsima?

Oli võrdlemisi hiline talveõhtu — nii umbes üheksa paiku, kui ma pärast pikemat vaheaega jälle teemaja ukse lahti tõmbasin. Ilm oli vastik; hootine külm tuul kihutas üle väljaku kuiva lumetolmu. Sees oli valge, soe. Nurgas küdes must ümmargune raudahi, selle uks oli lahti ja leegid heitsid rahutut tantslevat kuma põrandale

ning seintele. Laudade ääres einestas seitse-kaheksa inimest, ettekandja lobises puhvetimüüjaga, köögist hoovas hautatud kapsaste lõhna ning oli kuulda nõude kolinat ja noorte köögitööliste kõlavat naeru. Kõik oli juba tuttav, isegi kohaliku kunstmaalri hoolikalt jäljendatud vene klassikute reproduktsioonid seintel.

Istusin ahju ligidusse, tellisin õhtusöögi ja vaatlesin, kuidas leegikeeled haavahalge limpsivad. Sel hetkel mulle veel ei meenunud vana mees, keda eelmistel kordadel olin siin näinud, kuid veidi hiljem, kui uuesti pilgu üle ruumi libistasin, tundsin, et puudub midagi sellist, mis eelmistest kordadest oli kuhugi mälusoppi talletunud. Tükk aega ma ei saanud aru, mis see on, kuni lõpuks taipasin, et puudub t e m a. Tahtsin küsida ettekandjalt, kes oli tulnud ahju segama, kuid ma ei teadnud ju võõra mehe nime, isegi eesnime mitte.

Akna taga kohises tuul, ja tuulehoogude tõttu kostis otse akna taga posti otsas rippuv valjuhääldi katkendlikult — vahel vali, plärisev heli, siis jälle vaevalt kuuldav. Ja niisugusel vaiksemal momendil kolksatas järsku uks, ruumi voogas külma õhu keeris, ja kui ma üle õla tagasi vaatasin, nägin meest, kes oli just sisse tulnud ja tammus nüüd kohmetult paigal, nagu uurides, kuhu minna. Kuid vist tundus talle praegu kõige tähtsamana ahi, sest kui ta oli veidi mõelnud, sammus ta otseteed siiapoole. Jalas olid tal vanad vildid, nende peal omatehtud, punasest kummist kalossid; hall, võrdlemisi õhuke palitu oli paljude paikade tõttu üsna kirju, ka kindad, mida ta käes hoidis, olid risti-rästi nõelutud-lapitud ja presendiga üleõmmeldud peopesad narmendasid kõvasti, kaenla alla oli surutud vanasse kartulikotti mähitud pamp — selles võis märgata ühekäesaagi, kirvest ja veelmingit tööriista, arvatavasti peitlit. Oma kandami viskas ta ahju kõrvale nurka, ja kui oli käed ahjupaistel soojaks saanud, harutas lahti kulunud läkiläki, mis oli nagu väikestel koolijütsidel lõua alt paeltega kinni seotud. Ja alles siis, kui ta oli mütsi peast võtnud, tundsin ma ta ära.

Temagi noogutas, nagu mäletaks ka tema mind. Seejärel vahetasime paar tähtsusetut lauset ilmast, puudest, mis ahjus põlesid, arutasime, et tuisu pärast jääb buss täna tõenäoliselt hiljaks. Ja kui ta oli siis toolile istunud ja oma sõlmiliste sõrmedega vanamehekäed tule poole sirutanud, küsis ta:

«Te vist sõidate Riiga?»

Kuulnud jaatavat vastust, muutus vanamees märgatavalt erksamaks.

«Ikka tõega või?» küsis ta usutades. «Küllap te siis olete juhtunud ka minu vanemat poega nägema? Ta on seal suur koolitatud mees, mis see nimi nüüd oligi . . .»

«Kus nüüd seda!» naersin ma. «Riias on nii palju koolitatud mehi, et ei jõua kokkugi lugeda. Ja kõik on suured.»

«Eks ta ole jah,» venitas vanamees ilmse solvumisega ja jätkas jonnakalt nagu väike laps: «Aga tema on siiski targem ja suurema kooliharidusega kui paljud teised. Võtame või minu ülemuse, majavalitseja, kus nüüd tema saab minu poja vastu! Täna ütles mulle: «Kuule, vana, sa kõmbi sinna juurviljapoe juurde ja klopsi laole uks ette. Aga tee siva,» ütles ta, «muidu porgandid külmavad kondiks!» No öelge nüüd, kulla inimene, kas see on õppinud mehe jutt? Kas see on intelikent? Prostoi mats, muud midagi. Aga minu poeg — «Olge nii lahke!» ees ja taga!»

Vanamehe silmades läigatas tõeline vaimustus, kahvatu pisar veeres pikkamisi üle põse; ta pühkis selle pihuga ära — vist oli tuul väljas liiga vinge olnud.

«Ja kui uhkelt nad elavad,» jätkas vanamees. «Lenini uulitsal kolm tuba parkettpõrandaga, portselanist mustaveeanumad, igasugused vannid ja seinakambrid. Ja proua on tal ilus, peenike — noo, müts maha tüki maa tagant.»

Uhkelt ajas ta rinna õieli ja tõmbas peoga üle laua, nagu pühiks mingeid tühiseid mehikesi sealt maha. Sel momendil tuli meie laua juurde ettekandja, noor priske naine. Ma ei saanud esialgu aru, miks ta käib niisuguse imeliku hõljuva kõnnakuga, nagu hakkaks iga hetk kukkuma, aga siis nägin tal jalas musti kingi, mille kontsad olid kõrged ja teravad nagu naasklid. Tema näol oli kaks ilmet, ja see nägi nii ebatavaline välja, et ma ei jõudnud ära imestada: see pool, mis oli minu poole pööratud, naeratas, aga teine, mis vanamehe poole vaatas, oli pahaselt krimpsu kistud ja sisistas:

«Jälle oled ennast siia vedanud! Midagi ei tarbi, ainult laudlina määrib ära . . . Peab kohta kinni . . . Kuidas me niiviisi plaani täidame!»

Ja siis teisele poole, lahkelt ja magusalt:

«Andke andeks, ma ei näinud, et ta teie lauda istus. Ma otsekohe . . .»

«Pole viga,» ütlesin ma, «las inimene istub, puhkab. Tooge meile õlut!»

Nägu ühtlustus, nüüd kiirgasid mõlemad pooled tähelepanu ja kerget imestust.

«Kaks?»

«Jah, kaks kruusi.»

«Ja muud ei midagi?»

«Ei, mitte midagi.»

Vanamees vaatas vihaselt ettekandjale järele, matsutas huuli ja torises:

«Näeh, kus ennast üles löönud. Pruut...»

Kui õlu oli toodud, võttis ta kõigepealt näpuotsaga soola ja viskas kruusi, seejärel tõmbas taskust kägardunud, nurgiti kokkuseotud riidetüki, mis kunagi oli vist valget värvi olnud. Ta harutas selle lahti, kuid sees ei olnud midagi — ainult leivaraasud, vist jäänused lõunaeinest —, need puistas ta pihku, ajas pea kuklasse ja viskas raasukesed suhu.

«Nii, nii,» sõnas ta. «Ja teie ütlete enda olevat Riiast?»

«Riiast jah.»

«Siis tunnete vast mu teist poega. Tema on mul ju ka hirmus targa peaga. Käib tööl, kuidas teda nüüd... sorgporgmorgtorg — näh, ei tule kuidagi meelde, hirmus keeruline nimi —, kas te teda ei ole näinud?»

Raputasin jälle eitavalt pead. Vanamees vaatas mind tükk aega ja siis naeratas laialt — no täpipealt nagu laps. Tal oli punakas nägu, vesisinised silmad, paljas pealagi, mida madala tara kombel piirasid valged harevil juuksetordid.

«Nüüd te heidate küll vanamehe kulul nalja. Kui elate Riias, kuidas te siis ei tea ühtegi minu poega? Ei või olla... Küllap olete Cēsisest või Siguldast...»

Vanamees kõhistas naeru.

«Tahtsite minu üle nalja visata? Ei lähe läbi, vana meest nii kergesti haneks ei tõmba.»

Alguses tahtsin ennast õigustada ja üht-teist seletada, kuid siis lõin käega: kas lõpuks ei ole ükskõik, kus ta arvab mind elavat. Vanamees aga, rüübates iga natukese aja järel väikese sõõmu, jätkas oma pajatust:

«Ta oli mul haiglane, põduravõitu, mõtlesin juba, et ei tea, kas jääbki ellu. Aga ei midagi, ära praavis. See-eest pea on tal — noo, andku jumal igamehele nii tarka pead! Suvel sõitis oma limusiiniga minu poole. No nii läbisõidul koos naise ja lapsukestega. Jooksis lõõtsutades sisse, ütles: «Isa, kuidas sa elad? Sõitsin siitkandist, mõtlesin, vaja vaadata.» — «Aga kus on siis su auto ja naine?»

küsisin mina. — «Ei ole aega,» vastas tema, «ostab bensiini.» — «Aga kuidas sa said selle limusiini osta?» küsisin mina. «Kas sa siis teenid nii palju?» — «Raske on, raske on,» ütles tema. «Ei ole kerge.» Ja jooksis otsekohe jälle minema, ei saanud midagi kõneldagi. Jättis mulle kingituse, seesugused peened paberossid — «Kaztsks» või mis nende nimi on. Näed, pidas ikka vanameest ka meeles. Endal ei ole küll aega, aga ikkagi pidas meeles. Kosta mis sa kostad — koolitatud, haritud inimene... «Olge nii lahke!» Aga see minu majavalitseja, sihuke...»

Vanamees tahtis peaaegu sülitada, aga nähes, et ettekandja, kes lobises puhvetimüüjaga, vaatab siiapoole, ainult puhkis rusikasse.

«Ma ise ei suitseta, aga poja kingitust kannan niisama taskus kaasas. Pakkusin majavalitsejale, aga kas see ka midagi aru saab, mis on väärt kraam. Ei võtnud, ütles, et sigaretid on paremad, ei aja köhima. No on ikka mats! Ei tea, kust seesugune on välja tulnud...»

«Aga kui palju teil neid poegi õieti on?» küsisin.

«Kolm tükki, ja kõik targa peaga. Isasse läinud. Seesugune on kogu meie suguselts... Kui mina veel noor olin...»

«Mis siis kolmas teeb, kas on ka haritud mees?»

«On, on, aga mitte üleliia. Noor veel. Mullu tuli alles sõjaväest, töötab kusagil em-te-jotis. Eks tema jooksis ka isa poole, käis ikka korra ära. Võttis minu käest paarkolm hõõvlit, ütles: «Sina ju majavalitsuses kopsid rohkem kirvega, mis sa nii peenikeste instrumentidega peale hakkad.» Lubas tagasi tuua, aga siiamaani ei ole küll veel toonud. Eks tal ole käed tööd täis, kas ma siis aru ei saa või! Aga ühel päeval majavalitseja küsib: «Kuule, sul on ju nii- ja niisugused hõõvlid...» Läks neid vaja. «Olid,» ütlesin ma. «Mis mees sa oled,» ütlesin, «et ei saa tööriistugi muretsetud! Õpi minu poegadelt, kuidas tuleb kõik järjele seada!» Aga kus tema! Ajab hambad irvi nagu kaamel ja muudkui lutsib oma sigarette. Ja veel igasuguseid häbemata sõnu ütleb minu poegade kohta. Aga tühi temaga, hakka nüüd lolli peale vihastama! Keda jumal on pimedusega löönud...»

Vanamees ohkas, rüüpas kruusi tilgatumaks ja pühkis pihuga süud.

«Seesugune ta on jah, kulla seltsimees! Need alles on pojad — «Olge nii lahke»! Minu sorti...»

Ettekandja tuli ahju juurde, segas süsi ja lükkas ukse kinni. Teemaja akendesse paiskus kaks valgusevihku ja keegi hüüdis: «Autobuss!» Tõusin üles ja maksin arve. Ka vanamees tõusis ja hakkas taskutes kobama.

«Pole vaja,» ütlesin. «Kui järgmine kord kohtume, eks siis . . .»

Ettekandja läks laua juurde, tõmbas lina selle pealt ära ja vihaselt vanamehe poole vaadates saputas riiet ägedalt ahjusuu ees. Vanamees võttis oma tööriistad. Ma panin tähele, et tema palitukäise küünarnukil oli kunagi auk olnud, mille peale oli pandud lapp; kui see oli läbi kulunud, oli pandud teine, väiksem, seejärel kolmas, veel väiksem, ja iga lapp oli erinevat värvi, peale õmmeldud jämeda linase lõngaga, oskamatute, suurte nõelapistetega.

Me läksime välja ja seal teemaja ukse ees jätsime hüvasti. Jumalaga jättes naeratas ta nagu näärivana kuuse all ega kuulanud üldse, mis mina ütlen: tema mõtted olid kaugel, oma poegade juures . . .

Ikka veel kihutas tuul teravat lumepihu üle väljaku. Reproduktor vaikis, siis hakkas krigisema ja diktor teatas, et esinevad ungari viiulimängijad.

Mulle tundus, et viiulid nutavad. Astusin bussi, sulatasin selle jäätunud aknale kiiresti väikese sõõrikese ja vaatasin tagasi.

Teemaja ukse kohal põles elektripirn, mis valgustas väikest platsi ukse ees. Sellest läks parajasti üle minu tuttav, käed taskutesse topitud, kõhetu ja mannetu, vastutuult kõveras. Ta oli juba valguse piiril, kui libises. Et tasakaalu hoida, ajas vanamees käed laiali. Kandam kukkus maha ja pudenes laiali. Ta vaatas ringi, laskus siis ühele põlvele, mähkis tööriistad kõvemini vana koti sisse ja ajas end püsti. Seejärel astus ta üle valguse piiri ja kadus pimedusse, nagu poleks teda kunagi olnudki.

Üle valgusevälja kihutasid äreva lõputu vooluna sajad ja veel kord sajad valged täpid, ja kõik nad tõttasid siiapoole, selle väikese lahtisulatatud sõõri juurde bussiaknal.

«Kas kõik on peal?» küsis konduktor. «Kõik? Noh, siis sõidame!»

1955

Dambrānsi viimne ost

Midagi eriskummalist oli selles hommikus, ja Pēteris Dambrāns, astunud üle vana maja kulunud läve, jäi hetkeks õuele seisma, haaratud imelisest mõttest: taevas oli äärest ääreni kaetud kerge, vaevalt märgatava udulooriga, millest läbi suur ere päike, kuid ülevalt helvendas alla kergeid lumehelbeid — nii kergeid, et need näisid maale langevat ainult sellepärast, et on nagu linnud väsinud ringiekslemisest ning tahavad pisut puhata, enne kui jälle taevaavarustesse tagasi pöörduda.

«Pilvi ei ole, aga lund sajab . . .»

Sõlmad väsisid seda valget kiirgust vaadates ja külmgi hakkas — veel külmem kui öösel, kui ta unetult voodis vähkres, mõteldes lõputuid mõtteid elust. Dambrānsil oli katteks vatitekk, selle peale oli ta laotanud veel kasuka, kuid külm puges ikka enam ligi, ikka sügavamale mehe ihusse, üha südamele ligemale, meenutades talle peamist: kui ta sureb, mis saab siis Kimlist? Lapsed on juba suured, neil on endil oma elu. Uuel aastal ja jaanipäeval saadavad nad igaüks Riiast vanale Dambrānsile kirja ja küsivad: isa, millal sa meie juurde tuled? Kord oligi ta küllaltki läinud, kuid linnakära rõhus teda nagu ike, ja jumalaga jätmata oli Dambrāns vargsi koju tagasi sõitnud. Lapsed on juba suured, oskavad ise enda eest seista, kui keegi neile liiga teeb. Aga Kimmel?

Kimliga on küntud ja äestatud nurmi Dambrāni maja ümber, Kimliga sõitis ta sõjapakku ja pärast sõda tuli Kuramaa katlast Dambrāni õuele tagasi. Tookord oli ta hobust jootnud ainsast allesjäänud pangest oma kaevu veega, millele oli peotäis jahu hulka segatud, ja otsekohe adra ette pannud: maa ootab, astu, Kimmel, sõber . . .

Mis saab Kimlist?

Eile oli siin käinud komisjon: esimees, zootehnik ja veel mingid võõrad mehed. Ühekaupa viidi hobused tallist välja, vaadati üle, uuriti pabereid ja pandi midagi kirja. Hiljem sai Dambrāns teada, et Kimmel on välja praagi-

tud ja maha müüdud ning keegi ei tea, mis temaga edaspidi tehakse.

Lund aga sadas ja sadas . . . Õue vanale lumele oli juba langenud uus kiht, puhas ja valge. Kui Dambrāns mööda lumme sõtkutud rada pikkamisi talli poole astus, näis talle, nagu kõnniks ta üle udusulgede. Ja päike paistis heledasti, nagu rõõmustaks selle kauni päeva üle.

Talli uks oli lahti ja Dambrāns sai seal kokku oma õe Kristīnega, kes ainsana veel tema juures elas. Ta hoolitses majapidamise eest ning aitas hobuseid talitada. Nad olid teineteisega nii harjunud, et said sõnadeta mõtteist aru. Seekord aga vaatas Kristīne sissetulija poole ja küsis kohmetult:

«Mis sa täna . . . nii imelik . . .»

Dambrāns ei vastanud. Aeglaste lohisevate sammudega läks ta talli teise otsa mööda vahekäiku, millest mõlemal pool olid latrid. Kimmel seisis, pea norus, kuigi redel oli värsket ristikheina täis. Hobune pöördus ja vaatas mehele niiskete silmadega otsa. Väikestest aknaruututudest kumas sisse kahvatu külm valgus, ainult teiselt poolt oli viiliti üle talli sisse voolanud päikesekiir nagu kollane oja ning põrganud ümmarguste mustunud seinapalkide vastu.

Dambrānsil oli ka tallis külm, ehkki otsaesine oli niiske. Ta läks latrisse, sasis Kimli lakka ja pani pihu laiale laudjale. Hobuse lihased tuksatasid ja Dambrāns tundis, kuidas elu tuksub rahulikult tema peopesa all ja käsi muutub soojemaks, nagu võtaks endasse osakese sellest elust. Kimmel pani oma pehmed mokad õrnalt Dambrānsi varruka vastu, nagu tahaks midagi ütelda või küsida, ent oskamata seda teha, jäi seisma, pea rippu.

Vana mees läks tagasi vahekäiku ja arutas midagi oma mõttes.

«Kas sa Kimlile juua andsid?» küsis ta Kristīnelt.

«Egas ma teda ilma jätnud. Kuidas muidu . . .»

«Aga mispärast ta siis ei söö?»

Vastust ootamata ruttas Dambrāns äkilise otsuse ajel kiiresti tuppa. Ennast sirutades otsis ta käega kobamisi talapalgi tagant riidelapi sisse mähitud paki, mille harutas lahti ja hakkas raha lugema. Kuid rahapaberid olid kokku kleepunud, sõrmed värisesid. Vana mees pistis kogu paki põue, läks välja ja sammus virgalt mööda lumist rada maantee poole.

Tanuma otsa juures, kus kasvas kaks kuuske, jäi ta seisma, et hinge tõmmata. Kuuskedel olid oksad alt kuni

[illegible] sõrguseni maha laasitud ja sellest tundis ta kottpimedalgi hõl eksimatult ära: siit algab Dambrāni tee. Praegu oli lumi kõik tasaseks teinud, kogu ümbruse ühtlase valbaga katnud, ja kui neid kuuski poleks olnud, poleks üldsegi osanud öelda, kuskohal õieti algab Dambrāni tanum — samm siia- või sinnapoole. Maa on ju kõik ühesugune — kolhoosi maa . . .

Selja taha jäid vanad taluhooned — luitunud, hallid, nagu gõeksid rasket, parandamatut tõbe. Kes selles vanas elumajas elama hakkab? Lapsed ja lapselapsed — kõik kõlas. Aga Dambrānsile on need hooned niigi head. Kui hakati kõnelema asula ehitamisest ja et kõigil tuleb sinna üle kolida, ei pannud ta lagunenud tarale ja auklikule katusele enam sõrmegi külge — ei ole mõtet, kuniks tema elupäevi. Ja maja vajus iga aastaga madalamaks, muutus üha hallimaks, nagu tõmbaks emake maa ise teda võimuka käega enda poole.

Lumesadu oli üle jäänud, maa sädeles otsatult puhtana ja valgena. Dambrāns sammus mööda maanteed ja mõtles ikka veel Kimlist. Aga ta ei suutnud midagi välja mõtelda, ainult eksles mitmesuguste lahenduste vahel, üks hingele kibedam kui teine.

Algas mets. Suur osa sellest oli igiammusel ajal inimeste istutatud ja tükk maad teest eemale ulatusid sihvakate kuuskede sirged read. Puude oksad olid kokku põimunud üheksainsaks roheliseks tihnikuks, aga alt, hallide tüveridade vahelt, võis vaadata kaugele-kaugele metsa, ja seal polnud isegi lumi saanud maha sadada, õrkavalpa kattis ainult valge härmatisekiht. Veidi maad edasi läinud, jäi vanamees vapustatult seisma: läbi kogu metsa oli raiutud lai siht, puud lamasid risti-rästi lumes ja siit-sealt tõusis õhku juba kustunud tuleasemete sinakat suitsuvinu. Keset sihti olid ühesuuruste vahemaade järel maasse kaevatud pikad tõrvatud postid. Ühe posti otsa oli parajasti roninud mees, kes kinnitas sissepuuritud aukudesse valgeid kannukesi: ühele poole ühe, teisele poole kaks. Ta töötas virgalt ja post kõikus vaevumärgatavalt.

«Mis nad teevad?» ägas Dambrāns. «Raisata ära niisugune mets . . Kas lagedaid kohti vähe, kuhu postid panna ja traadid vedada? . . .»

Ta keeras pea teisele poole, et mitte seda hävitustööd vaadata, kuid tuleasemete suits venis aeglaselt järele, teda saatsid kõlksatused, mis kostsid posti otsast, ja Damb-

rānsi süda kiskus kokku halvast eelaimusest: kui niiviisi tehakse isegi metsaga, mis loeb neile siis Kimmel? Nemad — kõik need, kes elasid väljaspool Dambrāni talu, see vaenulik jõud, kes nüüd oli käe sirutanud Kimli järele, selle viimase järele, mis Dambrānsit veel vana eluga sidus.

«Ma ei anna,» mõtles ta sünge lt. «Ei anna, ei . . .»

Kui ta lagedale jõudis, nägi ta, et tee lähedale on saekaater üles seatud. Lokomobiil puksus, saed sahisesid, inimesed hõiklesid valjusti, õhus oli vaigulõhna ja nafta kõrbehaisu. Ümberringi oli lumi hobustel segi tambitud, regedega kokku litsutud. Noor tüdruk istus lauavirnal ja hullas itsitades poisiga, vist masinistiga, kes kahelt poolt krabades püüdis tema käsi kinni saada. Dambrāns vaatas neid inimesi ega suutnud mõista, kuidas võib hõigelda või hullata, kui Kimmel on välja praagitud ja maha müüdud. Kas nad siis tõesti midagi ei tea?

Aga need ei teinud väljagi inimesest maanteel, justkui ei läheks sealt mitte Dambrāns, kellele on kaela langenud suur mure, vaid kõige harilikum teekäija, kellest mõeldakse ainult niikaua, kuni teda nähakse, seejärel aga unustatakse. Pärastpoole tuli vastu salkkond koolilapsi, need astusid tee servale ja teretasid viisakalt, aga kui vanamees oli mööda läinud, vaatasid imestunult järele: ta polnud vastu teretanud, vaid tummalt mööda läinud, kerrakistud nagu siil, solvunud ja sünge.

Kolhoosi esimehe Sebrise sai Dambrāns kätte kontori juures, kui esimees tahtis parajasti istuda veoauto kabiini sohvri kõrvale, et kuhugi sõita. Kuid vanameest märgates tuli talle vastu ja andis kätt.

«Tere, Dambrāns, pole sind ammu näha olnud! Kus sa siis eile olid?»

«Eile olin seal, kus ma täna ei ole. Eile käisin poes, aga täna pidin sinu juurde tulema. Mul on vaja kõnelda . . .»

«Lähme siis sisse, mis kõnelust siin ukse ees . . .»

Sohver ronis vihaselt kabiinist välja ning tuli järele. See oli noor poiss, äsja sõjaväest demobiliseeritud, veel sõduririietes. Nad olid pidanud linna jõudma, kuni kauplused on veel lahti. Teed on umbe tuisanud . . . Nüüd aga tuli see vanamees hädaks ja ristiks kaela . . .

Kontori soojuses hakkas Dambrānsil pea ringi käima. Ta istus pingile ega suutnud tükil ajal mõtteid koguda. Toibudes nägi ta enda vastas esimeest, kes oli midagi pärinud ja nüüd küsivalt siiapoole vaatas. Kaugemal toas

istusid laua taga kaks kontoritöötajat ja kirjutasid midagi, pööramata sissetulnutele mingit tähelepanu.

«Jah,» lausus vanamees, «ma tahtsin küsida, et kuidas jääb siis Kimliga?»

«Kimliga? Kes see on?»

Esimees lükkas juba tublisti kantud kõrvikmütsi otsaesiselt ülespoole. Sebris oli väikest kasvu mees, Dambrānsile vaevalt õlani.

«Minu hobune. Milleks teil oli eile vaja teda välja praakida ja maha müüa?»

«Ah nii. Sa räägid kolhoosi hobustest. Kimmel . . . Oot-oot, kas ta ei seisa sinu tallis seal teise otsa peal? Niisugune väike ja vana, suure lehmakõhuga?»

«Ma küsin, misjaoks teil oli vaja teda ära müüa?»

«Kuule, Dambrāns, aga kuhu me need vanad kronud siis paneme? Muudkui sööda, aga kasu mitte kõige vähematki.»

«Aga mispärast oli vaja ära müüa . . .»

Dambrāns vahtis põrandale ning kordas jonnakalt ühte ja sedasama. Kunagi oli ta olnud suur, laiaõlgne rammumees, nüüd aga kühmu vajunud, kokku kuivanud, ainult pikad kondid olid veel alles jäänud. Kõhna nägu kattis hall habemetuust, silmad olid auku vajunud, põsesarnad ja nina punaste veresoonte võrguga kaetud . . . Vanameest silmitsedes hakkas esimees midagi taipama. Kellel küll kolhoosi algpäevil polnud seesuguseid valusid, seesuguseid küsimusi. Ja miks ei võinud vanamehel need algpäevad olla veninud paljude aastate peale?

«Sa ise oled peremees olnud, Dambrāns. Noh, mõtle järele, mis sina minu asemel teeksid? Lehmi, kes praegu annavad kolhoosile kogu sissetuleku, toidame sooheina ja õlgedega, aga hobused, kes ei tee mitte kui midagi, vohmivad ristikheina süüa. Ja suvel? Lehmi karjatatakse võsas, hobused aga nuumavad ennast ristikunurmel. Meil on terve hulk sälge, kes on juba viis-kuus aastat vanad, aga neid pole veel kordagi adra ega vankri ette pandud. Mis pagana pärast on meil vaja neid nii palju pidada? No ütle!»

Palju põletavaid mõtteid oli Dambrānsil südame peal. Oleks pidanud kõnelema nurmedest, mis on Kimliga üles haritud, sõjapaost, koju tagasitulekust ja esimesest vaost tol sügisel, veel paljustki muust, aga kust võtta niisuguseid sõnu, ja kas keegi üldse suudab seda kõike välja ütelda?

«Ja kuhu nad pannakse? Need, kes on maha müüdud . . .» Ainult niipalju suutis ta kähiseva häälega üle huulte saada.

«Seda ma ei tea, Dambrāns. Noored arvatavasti saadetakse kuhugi, kus on hobuseid vajaka, aga vanad . . . Noh, vanad — need antakse hõberebaste kasvandusse. Rebaseid tuleb ju ka ometi millegagi toita.»

Sohver oli kogu aeg ukse juures seisnud ja seda jutuajamist pealt kuulanud. See tundus poisile nii totter ja tarbetu, et ta ei suutnud ära imestada, miks esimees, mõistlik inimene, raiskab aega tühja lobisemisega, kui ometi on vaja kiiresti linna sõita.

«Esimees, me peame ju tooma virtsatsisterni, elektrijuhtmeid ja muud kaupa. Aga laod on lahti ainult . . .» sõnas ta kärsitult.

«Oota!» katkestas Sebris teda kannatamatult ja pöördus kohe vanamehe poole:

«Näed, Dambrāns, nii on need asjad . . .»

Sohver kehitas õlgu ja läks arveametnike juurde. Nad rääkisid seal sosinal, vaatasid vanamehe poole, muigasid ja hakkasid siis ilmselt muust rääkima. Dambrāns aga, võtnud kinda maha, pistis väriseva käe pihtkasuka põue ja tõmbas sealt välja rahapataka.

«Kui teisiti ei saa . . . Kui see on nii . . . Müüge siis Kimmel mulle ära. Ma maksan riigihinna kinni. Maksan veel rohkemgi.»

Nad vaatasid teineteisele otsa — kaks inimest. Vanamehe silmad, mis valgest kiirgusest väljas olid punetama hakanud ja vesiseks läinud, ei nõudnud enam, vaid palusid. Esimees pööras pea ära.

«Lõpetame selle jutu, Dambrāns,» sõnas ta vaiksel häälel. «Ma ei saa hobust sulle müüa, mul ei ole selleks õigust — seda tead sa isegi väga hästi. Ja milleks sulle hobune? Milleks sulle hobune, naljatilk! Te Kristīnega talitate ju ise hobuseid. Kui sul on mõnikord vaja — võta, missugust aga soovid, sõida, kuhu tahad. Me ei nõua sinult, vanalt mehelt, isegi neid rublasid, mis üldkoosolek on määranud võtta. Üheksa hobust on sul tallis, aga sina virised selle ühe pärast . . . Ma saan ju aru: harjumus, komme ja mis kõik veel. Aga ma ütlen sulle nii omavahel: osta poest soru viina, võta üks korralik peatäis, ja hommikul paistab sulle kõik uues valguses. Ena mul asja — vana kronu maha müüdud. Aga nüüd pean ma tõesti minema . . .»

Ka Dambrāns läks ära. Teel võttis teda peale üks hobusemees, kes sõitis samas suunas. Vanamees kühmutas ree peal ja talle näis, et see kõik, mis aeglaselt mööda libiseb, pole nurmed ja mets, vaid tema elu lapsepõlvest kuni tänase päevani. Käed ja jalad hakkasid külmetama, kuid ta istus liikumatult, justkui unenäos hõljudes, lapseea ja noorpõlve radadel uidates. Oli hämaraks läinud, kui maantee kõrval ilmusid nähtavale kaks tumedat laiku, kaks kuuske, millel alt kuni poole kõrguseni olid oksad maha laasitud.

«Pea kinni,» ütles Dambrāns küüdimehele. «Ma olen päral.»

Taevas säras juba üleni tähtedest, kui ta oma läveni jõudis. Kristīne oli õhtusöögi lauale jätnud, ise magama heitnud. Dambrāns istus lahti riietumata laua juurde, vahtis lambi punakat leeki ning mõtles, mõtles . . . Homme või ülehomme tullakse Kimlile järele. Kimmel antakse rebastele . . . ta on juba vana, vana. Kuhu ta viiakse? Võib-olla kusagile kaugele-kaugele . . . Kes teda joodab, kes talle süüa annab? . . . Kes annab leivaraasukese? . . . Ja väljas on külm, külm . . . Kes Kimli kinni katab?

Lärtsatades kukkus maha kellakett, mille otsa oli seotud kunagi ülehõbetatud raudkäbi ja hiljem riputatud raskuse pärast lisaks veel hobuseraud. Dambrāns kergitas pead. Kell oli seisma jäänud. Kella kõrval rippus seinal naela otsas jahipüss. Seda oli hästi korras hoitud, torud läikisid tuhmilt lambivalgel.

Lauanurgal seisid vihikud, kuhu märgiti üles kõik asjaajamised kolhoosnikutega. Dambrāns otsis puhta lehe, rebis selle välja ja kirjutas pliiatsiga mõned laused. Seejärel võttis põuest rahapataka, pani vihikulehe selle peale ja kõigq otsa veel plekist kruusi, et juhuslik tuulepuhang pabereid mööda tuba laiali ei pilluks.

Raskelt ajas vanamees end jalule, võttis seinalt püssi ja läks vaikselt välja õue.

Talliuks oli lukus, aga ta teadis, kus võti seisab. Sees võttis teda vastu soojus, hobuste tuttav, rahulik hingamine, ristiku krompsumine nende hammaste all, värske sõnniku lõhn . . . Ta kobas käega seinalt päitseid, kuid ei leidnud. Läks siis niisama ilma päitseteta Kimli latrisse, harutas oheliku lahti, tagurdas hobust lakast kinni hoides ja tõi ta vahekäiku. Käsi väsis ära, sest seda tuli hoida üleval hobuse pea juures, kuid hobune tuli hoidmatagi sinna järele, kuhu peremees ees läks.

See oli imeline öö. Taevas oli selge ja sügav, täiskuu oli tõusnud tumeda taevaranna kohale ja tema valgus muutis otsatu avaruse veel laiemaks ja sügavamaks. Kuid maa kohal kihutas edasi tuisk. Puhus ühtlane põhjatuul, see tõstis hommikul sadanud lume üles ning kandis nagu valge jõe üle nurmeselgade.

Inimene tuli tallist välja ning sumpas läbi sügava lume tuisuga kaasa. Mõni samm inimesest tagapool käis hobune. Kui inimene jäi seisma, siis jäi ka hobune seisma. Nende taha jäid majad, kängus õunapuu ja ajakoorma all viltuvajunud aiatara. Nad läksid sinna, kus algasid nurmed, ning varsti mässis lumine voog nad oma otsatusse rüüsse.

Lasu plaksatust oli vaevalt kuulda. See sulas kokku tuisukohinaga ja miski ei häirinud enam öö tavalist kulgu.

Hommikul varavalges tulid palgivedajad Dambrānile hobuste järele. Neile tuli vastu nuttev Kristīne.

«Oi kullakesed, õnnetus... Mina tõusen hommikul üles ja vaatan — peremees on kõigi riietega voodisse heitnud ja magab nii raskelt, et ei kuule üleüldse. Muidu oli alati enne mind üleval. Hakkan üles ajama... Oh issake, surnud... Talli uks pärani lahti. Kimmel kadunud... Otsisin igalt poolt, ei ole kuskil... Aga laua peal rahapakk ja kiri: «See on Kimli eest. Ma ostan ta siiski ära.» Oh issand, mis see küll tähendab? Niisugune õnnetus...»

1956

Kirikuõpetaja naine

Selle jutustuse autor on tegelikult minu sõber luuletaja N., mina olen ainult ümber jutustanud selle, mida temalt kuulsin, jättes välja mõned ebaolulised üksikasjad ja kõrvalepõiked peamisest sündmuste liinist, kuna need midagi ligemalt ei seletaks ja seepärast ei pakuks lugejale ka huvi.

Sügisel, puhkuse ajal kasutasin peaaegu kaks nädalat sõbra külalislahkust tema kodus. Hulkusime koos jõe ääres, aeg-ajalt tõmbasime välja mõne kalamaimu, ajasime juttu tuttavatega, keda oma teel kohtasime, ja öösiti vestlesime kaua elust, inimestest ja kirjandusest.

Ühel õhtul jäin üksi koju, sest sõber sõitis lugejatega kohtuma. Teda oli palutud ühe kauge rajooni keskusse ja ta arvas, et ei jõua tagasi enne kella kahte-kolme öösel. Ma ei hakanud ootama, vaid heitsin magama, enne aga tegin toa korda ja valasin vett vaasi. Vaasi panin keset lauda nähtavale kohale, sest teadsin, et sõber tuleb tagasi lilledega: taolistel kohtumistel antakse kirjanikele alati lilli.

Olin kõvasti magama jäänud. Ma ei teagi, millest ma ärkasin — mõnikord juhtub ju nii, et inimene vaatab tänaval tagasi, kui keegi on teda selja tagant tükk aega silmadega sihtinud. Sõber istus laua ääres väikese lambi valgel, pea käte vahel, suitsetas ja silmitses vaasi laual enda ees, kuid vaasis ei olnud ühtegi lilleõit. Märgates, et ma enam ei maga, vaatas ta äraoleval pilgul mulle otsa, olles ebatavaliselt erutatud. Küsisin, kuidas sõit läks, kuidas vastu võeti, kas inimesi oli palju...

«Kujuta ette,» vastas ta, «kohtasin seal oma noorust ja ühe kirikuõpetaja naist... See oli nii rõõmustav ja samal ajal ka — kuidas seda ütelda — nii valus, et ma ei leia ikka veel rahu. Sul ei tule und? Tore, ma räägin sulle, ainult peaks vist pudeli veini otsima, siis on mõnusam.»

Ta tõi veinipudeli ja klaasid, kallas sisse ja hakkas jutustama.

«Sõit oli üsna pikk, kuid aeg möödus märkamatult, sest peale minu sõitsid veel kaks luuletajat ja üks proosakirjanik, ja nagu sa tead, see pole niisugune publik, kes armastaks oma küünalt vaka all hoida. Umbes veerand tundi enne kokkulepitud aega pidurdasime rajooni kultuurimaja juures, kus meid juba oodati, ja kuna saalis oli rahvast, viidi meid kõrvaluksest lava taha näitlejate tuppa. Kiiruga kooskõlastasime õhtu kava, leppisime kokku, kes esineb esimesena, kes järgmisena. Kohtumisõhtu pidi lühikese sissejuhatava sõnavõtuga avama partei rajoonikomitee teine sekretär — sihvakas noormees, ülikooli lõpumärk kuuerevääril. Edasi pidi programmi käiku juhtima kultuurimaja juhataja, kes oli ka üsna noor neiu. Kohal olid veel, nagu tavalistel kohtumistel kombeks, komsomoli rajoonikomitee sekretär ja rajooni raamatukogu juhataja.

Teinud kindlaks, et saal on juba kuulajaid täis, palus pererahvas meid presiidiumilaua taga aset võtta. Astusime heledasti valgustatud lavale, kus seisis pikk, punase linaga kaetud laud, lillevaas keskel, ning istusime toolidele. Kahin käis läbi saali, plaksutati ja seejärel tekkis vähehaaval vaikus. Parteikomitee sekretär rääkis sealtsamast laua tagant, kasutamata kõnepulti, mis seisis lava serval eesriide kõrval. Ma ei kuulnud õieti, mida ta rääkis, sest olen niisugustel puhkudel alati erutatud ja põen niinimetatud lambipalavikku. Mõtle ise: saal inimesi täis ja kõik vahivad sind nagu mingit mitte päris igapäevast ja normaalset nähtust. Ja sul pole ennast kuhugi peita . . .

Ka saal oli valgustatud, kuigi seal oli hämaram kui laval, nii et ainult esimestes ridades istujatel võis erinevaid näojooni seletada, kaugemad näisid kõik ühesugused. Seina ääres seisis salguti keskkoolitüdrukuid, valged kraed kaela ümber ja valged põlled ees — õhtu teisel poolel pidid nemad ettekannetega esinema. Ja siis, kui sekretär oli lõpetanud (niipalju kui ma mäletan, olid tema viimased sõnad: «Ja ärgu meie kohtumine jäägu ainukeseks . . .»), kui saal kajas veel plaksutamisest, avanes uks ja sisse tuli keegi hilineja. See oli üks naine. Ta seisis veidike aega saali tagaotsas, otsides silmadega vaba kohta istumiseks, siis tuli pikkamisi, nagu kohkunult, seinaäärt mööda lava poole. Ma ei tea, mispärast, aga ukse avanemisest saadik oli minu tähelepanu sellele hilinenud külalisele suunatud ega pöördunud temalt enam kõrvale. Märkasin, et ta oli juba üsna eakas, väga lihtsalt riides (hall

kampsun, vist enda kootud, ja must seelik), ja juuksed, oma tuhkhallid juuksed oli ta patsi palmitsenud ning pea ümber keeranud.

Tundsin, et kunagi oma elus olen seda naisterahvast juba kohanud, ainult ei suutnud meelde tuletada, millal ja kus see oli toimunud. Arvan, et see tunne on sullegi tuttav. Mõnikord satud tänaval või kusagil mujal kokku inimesega, kes tuleb sulle naeratades vastu, kergitab kübarat, teretab, küsib, kuidas käsi käib . . . Pärast mõtled kaua, aga kuidagi ei tule meelde selle inimese nimi, kus ja mis asjaoludel sa oled temaga kohtunud, kuigi kindlasti tead, et te olete kunagi tuttavad olnud. No näed, niisugune lugu oli mul seekord ka selle hilinenud saalitulijaga. Kuna ühtegi vaba tooli näha ei olnud, jäi ta seina äärde seisma ja hakkas kuulama. Siis hüppas üks noormees üles ja pakkus talle oma kohta. Algul tõrjus ta tagasi, lõpuks aga nõustus. Ma muidugi ei kuulnud sõnagi sellest, mis nad rääkisid, aga naise poos, tema käeliigutused, kogu tema olek õhutasid mind: tuleta meelde, kas sa tõesti oled juba unustanud?

Rebisin märkmikust lehe, kirjutasin sellele: «Kas märkasite naist, kes äsja saali astus? Kes ta on?», ja ulatasin kirjakese kultuurimaja juhatajale. Kohe sain ka vastuse: «See on kirikuõpetaja naine.» Järgnes perekonnanimi.

«Miks ta juuksed on tuhkhallid? Kunagi olid need ju heledad nagu nisupõld päikesepaistel . . . Miks ta on nii vanaks jäänud?» mõtlesin ma, tundes, et rinda voogab imeline soojus, et mind haarab härdus, millele pole jõudu vastu panna. Sel silmapilgul oli mul täiesti ununenud, et seda kirikuõpetaja naist, kes surmatunnini minu mälus elab, lahutab sellest naisest, keda ma täna õhtul nägin, peaaegu kahekümne aasta pikkune ajavahemik ning et aeg on julm ja halastamatu . . .

Ta tuli õpetajaks gümnaasiumi, kus ma õppisin. Andis läti keelt ja oli meie klassijuhataja. Ma ei tea, kuidas see võis juhtuda, aga kõik klassi poisid olid korrapealt kõrvuni temasse armunud. Võib-olla sellepärast, et ta oli noor ja ilus, võib-olla aga ka sellepärast, et enne polnud üksi õpetaja läti keelt ja kirjandust niiviisi õpetanud nagu tema — tundiminek ei olnud meile enam pealesunnitud orjus, vaid tõeline rõõm.

Mul oli tol ajal äärmiselt raske, käisin justkui noateral ning mul tuli oma elus lahendada ikka seesama igivana küsimus — olla või mitte olla. Vahetevahel pidin öösiti

töötama, et veidike raha teenida ja sellega hinge sees hoida. Enamasti oli see saekaater, kus võis öises vahetuses tööd leida — päeval pidin ju koolis käima. Kandsin saetud lauad saeraamilt ära ja ladusin virna. Sàed sahisesid, küünitaolises katusealuses, mida valgustasid väikesed elektripirnid, vihises külm tuuletõmme — see oli kõige vastikum asi maailmas. Tööd tehes vaatasin aegajalt taevaservale, kas hakkab valgenema, sest koit oli minu kell, mu ajanäitaja. Kodus langesin voodile ja vajusin painajalikku unne, mis ei värskendanud, vaid roiutas veelgi enam, sest kohe pidin jälle üles tõusma ja kooli minema. Ükskord jäin ma klassis magama. Mulle näis, et olen jälle saekaatris, lauad aina tulevad ja tulevad peale ja ei ole kedagi, kes neid ära kannaks — ma ise olin justkui kinni seotud, ei saanud ennast liigutadagi. Vist olin valjusti hüüatanud, sest kui ärkasin, siis kogu klass naeris. Õpetaja aga seisis pingi kõrval, käsi minu õlal, ja sõnas vaikselt: «Pole midagi, pole midagi...» Seejärel läks ta oma kohale laua taha, nagu poleks tõepoolest mitte midagi juhtunud.

Olukorrad seavad inimese mõnikord ristteele, kõige sagedamini juhtub seda vist nooruses, ja siis pole rohkem tarvis kui pisitillukest tõuget, kõige tühisemat müksu, et ta läheks kas ühele või teisele poole, mõnikord isegi sinna, kus ta enam kunagi ei suuda end sirgu ajada. Kord õnnestus mul saada vagun kivisütt, see tähendab, ma pidin selle raudteejaamas tühjaks laadima. Väikese tasu eest muidugi. Seal oli oma kaheksateist või kakskümmend tonni, täpselt enam ei mäleta. Söed tuli laadida kärule ja lükata mööda laudadest purret katusealusesse, kus need kallati suurde hunnikusse. Ma olin veidi valesti arvestanud. Vastu hommikut lõppes jõud otsa ja isegi tühja käru oli raske kitsal laudrajal hoida. Mõistsin, et kooli ma sel päeval ei jõua enam minna. Kui valgenema hakkas, läksin ülevaataja juurde ja klanisin talt avansiks ühe lati. Selle eest ostsin poest pätsi saia ja vorstijupi. Siis oli kõht oma jao saanud ja ma võisin tööd jätkata.

Järgmisel päeval küsis klassijuhataja läti keele tunni ajal, miks ma eelmisel päeval puudusin. Arstitõendit mul ei olnud, samuti mitte mingisugust muud vabandavat dokumenti, seepärast ütlesin lihtsalt, et pidin raha teenima. Selle peale avaldas oma arvamist Janovs, rikka taluperemehe poeg, väga andekas poiss, kuid ääretult upsakas. «Mis seesugused gümnaasiumi ronivad,» ütles ta,

«kellel raha ei ole. Niisugused ainult kompromiteerivad kogu kooli. Kas maal tööd puudus? Praegu veetakse sisse nii palju poola põllutöölisi...»

Pikkamisi korjasin oma raamatud kokku ja seda tehes tundsin, et veri on hakanud aeglasemalt voolama ning mind on haaranud õudne rahu. Ma olin otsuse teinud. Lähen ära, ükskõik kuhu. Polnud enam jõudu võidelda. Aga enne jään veel Janovsi pingi juures seisma ja virutan talle paar-kolm kõige raskemat kõrvakiilu, mis ma elus üldse kunagi olen virutanud. Las tekib skandaal. Kutsutagu või politsei välja. Mul ükskõik.

«Istuge!» hüüdis õpetaja käskivalt. «Istuge!» kordas ta veel kord. Seejärel ütles näost õhetades: «Jätkame tundi!»

Ma istusin pinki. Ühtegi teist inimest maailmas ei austanud ma nii väga kui oma õpetajat, seepärast pidin sõna kuulama. Pingis istudes tundsin, kuidas veri meelekohtades tuikab ja süda kumedalt taob. Õpetaja soris kodukirjandite vihikuid ja võttis virnast ühe vihiku välja. Ta ütles, et kohe loetakse klassile kõige parem kirjand ette. Lugema tuleb Janovs. Õpetaja kutsus ta tahvli juurde ja andis vihiku kätte. Janovs hakkas lugema. Juba esimesest lausest sain aru, et see on minu kirjand, ja lõin silmad maha, sest millegipärast tundsin häbi. Kui Janovs oli lõpetanud, käskis õpetaja tal teist korda lugeda. «Lugege väljendusrikkamalt, et te tõeliselt tunneksite, kuidas peab kirjandeid kirjutama.» Lõpuks nimetas õpetaja autori, see tähendab, minu nime ja lisas, et igaüks võiks niisuguse ande üle uhke olla. Ka tema ise.

Mulle oli õlekõrs visatud ja ma haarasin sellest kinni.

Vahetunnis tuli Janovs minu juurde ja vabandas. Ma ütlesin, et vabandada pole vaja. «Sul on õigus,» ütlesin ma, «mul ei ole tõepoolest raha. Ma olen vaene. Ja ka poola põllutöölisi peab sisse vedama, sedagi ei saa salata.»

Siis ühel esmaspäeval tuli kooli uus usuõpetaja, sest vana, kes oli meile seni usuõpetust andnud, oli haiguse tõttu pensionile läinud. Esmaspäeviti kogunes kogu kool saali hommikupalvusele, ja seekord juhatas palvust uus usuõpetaja. Koraali laulmise ajal me näugusime ja nurrusime nagu kari kasse, kuskil tagapool läksid pingid justkui kogemata hirmsa kolinaga ümber, sest me ei sallinud mustakuuemehi, kes oma silmakirjalikkuse ja vagatsemisega näisid võõrkehadena karmis elus. Kuid uus usuõpetaja tegi näo, nagu ei kuuleks ega taipaks ta mitte

kõige vähematki. Rahulikult, erutumata, pahaseks saamata . . . «Oota sa,» mõtlesime meie, «kui tundi tuled, eks siis näe . . .» Meil oli valmis mõeldud igasuguseid konksuga küsimusi, sest piibel ise pakub neid suurel hulgal. Arvasime, et nagu eelkäija, pobiseb temagi muudkui oma käske ja usu aluseid.

Kuid uus usuõpetaja võitis meid ühe hoobiga ja pealegi täiesti ilma vaevata. Me ei jõudnud tema kiirele rünnakule üldse vastu hakata. Ta tuli klassi, teretas, ütles kombekohase «istuge» ja teatas siis, et piibel on lihtsalt ilusate legendide kogumik, millel on suur kirjanduslik väärtus, ja et need legendid õpetavad inimesi õigesti elama, kuid see on ka kõik. Aga meie kui tulevased riigikodanikud, kui haritud inimesed peame palju sügavamale vaatama ja kõigi nähtuste algallikat otsima. Kas me teame, mis on «mina» ja mis on «asjad väljaspool meid»? Kas me teame, mida on selle kohta öelnud Platon? Mida on öelnud teised inimkonna suurvaimud?

Meie ei teadnud mitte midagi. Olime täiesti pahviks löödud. Seejärel andis ta meile tõelise idealistliku filosoofia näidistunni. Näis, et tema kõneanne on piiritu ja teadmised ammendamatud. Kui kell helises ja usuõpetaja välja läks, valitses klassis raske vaikus ja keegi ei kiirustanud vahetundi minekuga. Siis õhkas üks tüdrukuist: «Oi, see oli nõiduslik! Ja mina arvasin kogu aeg, et usuõpetaja on midagi . . . seedimatut.» — «Hani ikka hani,» lausus keegi poistest. «Tal on ainult painduv keel, aga kõigi tarkuste aluseks on ikkagi piibel.» Peaaegu oleks kiskumiseks läinud, sest uuel usuõpetajal leidus teisigi tuliseid kaitsjaid.

Milleks ma sellest kõigest nii pikalt jutustan? Selleks, et sa järgnevaist sündmustest aru saaksid, et sa taipaksid, kuidas see võis juhtuda, et minu ilus tark klassijuhataja sai selle kirikuõpetaja naiseks. Tead, ei ole midagi kergemat kui kohut mõista ja teise inimese elu üle otsustada. Minu poolt jääb see tegemata. Olen sügavalt veendunud, et ka temal oli kunagi selline silmapilk, kus oleks jätkunud ainult kergest tõukest, et hoopis teist teed minna. Aga seda ei juhtunud, ja nüüd oli ta ühel heal päeval kirikuõpetaja naine. Pastoriproua! Ei ole vist vaja üteldagi, kui sügavalt see mind solvas, mulle näis, nagu oleks mind paljaks varastatud, ja ma hakkasin seda tema ülitarka, sõnaosavat meest hingepõhjani vihkama. Klassijuhataja oli mulle nii palju head teinud, et ma ei saanud teisiti mõelda ega tunda.

Aga elu läks edasi ja saabus aeg, mil pandi maksma nõukogude võim. Need päevad olid tulvil tohutut vaimustust ja ma lihtsalt unustasin mõtelda sellest, mispärast keegi on kellegagi abiellunud, sest võtsin enda peale igasuguseid töid ja kohustusi, mille täitmiseks kulus palju aega ja energiat. Kuid oma kooliõpetajat ei näinud ma rongkäigus ega miitingutel. Teda seal ei olnud . . . Kas ehk sellepärast, et ta ei sallinud uut korda? Tühi jutt! Nii tubli inimene, nii puhta hingega, ei võinud noil päevil mingis teises leeris olla, vaid ainult koos rahvaga. Aga ta oli kirikuõpetaja naine, ja see sidus teda käsist ning jalust, sest igaüks oleks tema aktiivsust tõlgitsenud pugemisena uue võimu ees, silmakirjatsemisena. Mäletan, komsomoli maakonnakomitees ütles üks seltsimees, et ta tuleks koolitöölt lahti lasta. «Kuidas võib kirikuõpetaja naine meie noorsugu kasvatada? Mida ta võib lastele õpetada?» Vihaselt tormasin ma oma õpetajat kaitsma. Seltsimees ütles mulle, et ma ei mõista midagi klassivõitlusest — seda peab teravalt välja tooma, mitte aga summutama, nagu mina püüdvat teha. Teooriast ei saanud ma tõepoolest suurt aru, kõike uut tajusin rõõmust joobununa rohkem tunnete kui mõistusega; võib-olla tõstsid minus häält ka need paljud magamata ööd, mis olid möödunud saekaatris ja raudteejaamas, võib-olla kogu vaevarohke, karm töömeheelu, võib-olla isegi esivanemate veri — nende veri, kes olid sündinud ja surnud pärisorjadena —, ma ei osanud seda sõnadega väljendada, kuid ometi tundsin väga hästi, kes on sõber ja kes vaenlane. Ja ma teadsin, kumb neist on kirikuõpetaja naine.

Seejärel juhtus veel igasuguseid hulle asju. Sellest jutuajamisest kuuldes võtsid gümnaasiumi komnoored ühel häälel vastu otsuse streik välja kuulutada ja tundidesse mitte minna, kui läti keele õpetaja töölt lahti lastakse. Parteikomitee pidi vahele segama, et ülesärritatud kirgi rahustada. Ta jäi muidugi õpetajaks edasi, kuigi tal tuli palju üle elada. Olid tollal alles tulipead!

Kui see vaidlus oli lahenenud, ei olnud mul jälle enam mahti õpetajast mõelda, sest maailmas ei ole vist kedagi teist nii tänamatut, kui seda on noored. Alles aastate möödudes, sõja ajal ja hiljem, hakkas see kirikuõpetaja naine mulle üha sagedamini meelde tulema, sest järjest selgemini tundsin ja mõistsin, kui suur tähtsus oli tal olnud minu elus, kui suure teemoona oli ta mulle kaasa andnud.

Kui ma pärast sõda maakonnalinna tagasi tulin, ei olnud teda enam seal. Mulle räägiti, et pastor oli juba sõja esimesel aastal kuhugi mujale üle viidud ja naine oli temaga kaasa läinud. Kuhu just, seda ei teadnud keegi ütelda.

Ja nüüd lõpuks nägin ma teda. See naine, kes hilinenult saali tuli ja kellele keegi noormees kohta pakkus, oligi minu kunagine õpetaja. Võib-olla tuli ta meelega nii hilja? Et inimesed tähele ei paneks, et ka kirikuõpetaja naine käib täiesti ilmalikul üritusel?

Jõudis kätte minu kord esineda ja mõned luuletused lugeda. Kuidas küll elu on muutunud — kas ma tollal, paarkümmend aastat tagasi, võisin kujutleda, et kord istun heledasti valgustatud laval presiidiumis, loen luuletusi, saalis aga istub lihtsa kuulajana ka minu õpetaja, keda ma kord olin pidanud täiuslikkuse võrdkujuks, ideaaliks, mille poole peab püüdma, kuid mida siiski kunagi kätte ei saa? Kas ma võisin seda kujutleda, kui surmväsinult vajusin pimedas vagunis kivisöehunnikule? Rääkides tundsin, et minu otsa vaatavad hallid selged silmad, milles peegeldub arukus ja sügav inimlikkus. Püüdsin nende silmade pilku tabada ja hetkeks näis, et see on korda läinud, sest ta noogutas kergelt pead, nagu tervitusele vastates . . .

Kuulutati välja vaheaeg, mille järel pidi algama kontsert. Läksin alla saali ja otsisin rahvasummast tema üles. «Hitlerlaste ajalehed kirjutasid, et teid on maha lastud,» ütles ta, «kuid ma ei uskunud seda . . .» — «Umbrohi ei kao nii kergesti,» vastasin mina. Seejärel vaatasime vaikides teineteisele otsa. Nägin, et ta huuled võbelevad imelikult. Ta pööras pilgu kõrvale ja ütles: «Kui te oleksite tänaval vastu tulnud, poleks ma kindlasti teid ära tundnud, olete nii palju muutunud.» — «Mina oleksin teid küll ära tundnud. Te olete samasugune kui tollal. Ainult veidi . . .» Ta ei lasknud mul lõpetada. «Veidi vanem, tahtsite ütelda?» Õpetaja raputas pead. «Olen juba puruvana . . . Kuid see on õige, et täiskasvanud inimesed ei muutu enam palju. Ainult noored . . .»

Pärisin, kuidas tema käsi nüüd käib. Juba aasta aega ei töötavat ta enam koolis. Mees on raskesti haige. Luutuberkuloos. Lamab kodus voodis. «Ja nüüd on tõepoolest usklikuks muutunud, piiblit ei pane enam käest, sellega alustab ja lõpetab päeva. Närviline, ärritub kergesti,

vihastab iga tühise asja pärast . . . Tulin siia tema teadmata . . .»

Teda kuulates kerkis mu vaimusilma ette põdur, kurnatud mees, keloomult sarnane Andrejs Upītsi vana Robežnieksiga; ta lamab voodis, elu on temalt maha hõõrunud kõik läike ja hiilguse, mis teda kunagi kattis, ja jätnud järele ainult selle, mis ta tegelikult on. Kujutlesin, kuidas see mees vaenuliku, kahtlustava pilguga seirab minu õpetaja iga sammu, ja mul tekkis tahtmine öelda oma õpetajale seda, mida vist iga teine minu asemel oleks öelnud: mis seob teid selle mehega? Kuid ma ei öelnud sõnagi, sest ta ju ei küsinud minult nõu ja pealegi olnuks mõttetu seda praegu veel öelda. Need sõnad oleksid omal kohal olnud siis, kui uus usuõpetaja meie kooli tuli, tookord oleks pidanud seda ütlema . . .

Vaheaeg lõppes ja ta ulatas mulle käe hüvastijätuks. Vastasin, et ma ei lähe ära, vaid jään siia ja kuulan ettekandeid koos temaga — kõrval oli üks tool vabaks jäänud. «Ma olen kirikuõpetaja naine,» ütles ta kibestunud tooniga, «teil on piinlik minu kõrval istuda.» — «Miks peaks mul piinlik olema,» vastasin. «Te olete ju minu õpetaja.» Ta ei vastanud, kuid rõõmsast välgatusest, mis nagu päikesekiir üle ta näo jooksis, aimasin, et oma vastusega olen lahendanud mingi valusa probleemi, mis seda head inimest on täna õhtul piinanud. Kui olime istet võtnud, küsis ta: «Kas mäletate oma kirjandit, mille Janovs klassile ette luges?» Seda öelnud, naeris ta tasakesi, ja veel kord haaras mind mälestuste soe laine. Jah, ma mäletasin, ainult pealkiri oli ununenud. Millest küll tookord sai kirjutatud? Ta ütles pealkirja ja ka esimesed laused, millega kirjand algas. Olin südamepõhjani liigutatud. Ta mäletas — pärast nii paljusid aastaid . . . Tuhandeid kirjandeid oli ta selle aja jooksul läbi lugenud, sadu õpilasi õpetanud, kuid tal oli meeles . . .

Üks koolitüdruk luges laval luuletusi. «Kui palju küll lugeja omalt poolt juurde paneb,» lausus ta. «Teises ettekandes on justkui hoopis teine luuletus. Nii palju kui on erinevaid ettekandjaid, nii palju on ka erinevaid luuletusi, kuigi sõnad on ikka ühed ja needsamad. Kas teile ei tundu samuti?» — «Tõepoolest!» nõustusin üllatunult, sest polnud sellele kunagi mõelnud — mulle oli lihtsalt paistnud, et mõni loeb paremini, teine halvemini. Vist oli minu mõõdupuuks olnud see, kuidas ma ise oleksin tahtnud lugeda. «Ka mina kirjutan luuletusi,» sõnas ta natukese

aja pärast häbelikult. «Inimestest, tööst. Ainult ma e näita neid kellelegi. Häbenen . . .»»

— — — — — — — — — —

Luuletaja vaikis. Väike elektrilamp valgustas hämaral tuba, klaasides sädeles kollane vein. Akna taga koitis uus päev, andes endast märku vaiksete, veel uniste hommi küste häältega: üks vanker põrises mööda, kana kaagatas ehmunult, jalgtee kruusal krudisesid sammud.

«Ongi kõik,» lausus ta. «Lõpuks anti meile igaühele seitse ilusat gladiooli, sooviti edu ja head reisi. Ja nüüd olen ma siin . . .»

Gladioolid? Kuid vaas oli tühi. Järelikult ehivad need lilled täna üht teist tuba. Ja keegi sapine pastor küsib kahtlustavalt: «Kust sa need lilled said? Ja kus sa õhtul käisid? Jumal näeb kõike . . .» Tema aga, minu õpetaja, ei vasta. Kogu öö istub ta laua juures ja mõtleb. Mõtleb ühest nurjunud elust. Sellestsamast elust, mida ei saa enam uuesti alustada.

1959

Maailma väraval

Augustikuu õhtupoolikul sõitis takso läbi Vana-Riia labürindi ja peatus Lenini tänava serval kanalipargi juures. Mõne sammu kaugusel ristus tänavaga Rainise bulvar. Ees vasakul paistsid peapostkontori ja raadiokaupluse hoone, paremal nurgamaja sissekäik, mille kohal oli roheline kiri «Aeroflot».

Taksos oli kolm inimest. Noore taksojuhi kõrval istus vanem pikka kasvu mees. Sooja päeva kohta oli ta ebatavaliselt riides: pruun nahkmantel, peas hall kaabu. Kaabul oli väga lai serv, mis eest oli pisut alla koolutatud — nagu kauboidel Ameerika filmides.

Tagumise istme nurka pugenud vana naine valvas suurt kohvrit, et see järsul pidurdamisel põrandale ei libiseks. Oma lihtsa musta, juba üsna kulunud sügismantliga ja villase ruudulise rätikuga, mille nurgad olid kuklale sõlme seotud, meenutas ta vanamemme maalt. Ümarik, paljudest kortsudest küntud nägu väljendas leebust ja mingit saatusega leppimist, mis mõnikord kujuneb välja vanadel inimestel, kes kogu oma elu on pühendanud lastele ja seejärel lastelastele. Talle oleksid väga sobinud ümmargused traatraamidega prillid ja sülle omakedratud lõngakera ning alustatud kinnas või sukk koos varrastega. Võib olla muus olukorras see oligi nii, nüüd aga need tööst krobelised käed, mis, nagu võis aimata, olid elus palju kartuleid koorinud ega olnud kõrvale jäänud ka pesupesemisest ja nõudepesuveest, hoidsid ainult seda tema kõrvale paigutatud suurt kohvrit, mis talle nii vähe ruumi jättis. Tegelikult pidas ta kohvrit kinni ainult ühe käega, sest teine käsi hoidis võrku, milles olid ilusad suured õunad. Need olid erilised õunad — kõige paremat sorti, mis oleksid võinud ehtida ka toredaimat peolauda. Õunad lõhnasid suurepäraselt ja seda lõhna tundsid isegi need, kes ees istusid.

«Oleme vist kohal,» lausus taksojuht. Ta laskus kummargile ja uuris ümbrust läbi külgakna. Nähes ülehõbe-

tatud laternaposti külge kinnitatud bussipeatuse silt lisas ta: «Siin ta ongi.»

Ka meesterahvas uuris tänavat ja maju ning seejärel noogutas vaikides. Kiirustamata ronis ta autost välja ja silmitses ümbrust, pöörates erilist tähelepanu pealkirjale «Aeroflot» ja bussipeatuse sildile. Seniks oli ka autojuht taksost välja tulnud; ta avas pagasiruumi ja tõstis välja kohvri, mis oli täpselt samasugune nagu see, mida naine oli autos valvanud.

Naine tuli välja viimasena, hoides käes võrku õuntega ning vaadates arglikult inimesi ja autosid, mis mööda tõttasid. Taksojuht oli heas tujus. Võtnud raha vastu, küsis ta sõbralikult:

«Sõidate vist kuhugi külla? Kas kaugele?»

Meesterahval oli kõhn nägu ja väikesed kitsad silmad. Heitnud kaabuserva alt kahtlustava pilgu, venitas ta:

«Ameerikasse!»

Ja ta sile nägu tõmbus kohe lugematutesse naerukortsudesse ning nähtavale tulid pikad terashambad.

Noormees kohmetus. Talle tundus, et ta on oma küsimusega liiga pealetükkiv olnud ja seepärast pilgatakse teda. Et kitsikusest auga pääseda, pomises ta: «Head reisi!», istus oma taksosse ja sõitis minema.

«Nägid sa, kuidas ma tal suu kinni panin?» naeris mees, pöördudes oma kaaslase poole, kuid naine ei kuulanud. Ta saatis pilguga ärasõitvat taksot, kuni see tänavarüsinasse kadus. Naine vaatas ja vaatas, nagu oleks tal kahju, et sõit nii ruttu lõppes, ja ta sooviks, et see noormees, kes neid oli sõidutanud, tagasi tuleks.

«Oled sa magama jäänud või?» küsis mees vihaseks muutudes. «Mis me seisame siin keset teed, kõik inimesed näevad kohe, et maalt tulnud. Lähme ära tahapoole.»

Haljasalal seisis laias kaares pruuniks värvitud pinkide rida. Keegi hallipäine mees luges seal ajalehte, noor ema naerutas last, kes lamas vankris.

Mees võttis mõlemad kohvrid ja kandis need pingirea otsa juurde, teistest inimestest kaugemale. Naine järgnes talle sõnakuulelikult. Mees pani kohvrid maha ja ütles:

«Sa oota mind siin ja passi peale, et mõni kohvreid ära ei võta. Ma lähen küsin, mis ajal see buss tuleb. Viimati ei olegi siin õige koht. Ainult ära sa kuhugi mine.»

«Otto . . .» sõnas naine arglikult.

Mees lõi käega.

«Ma ju ütlesin — oota. Ma tulen kohe tagasi.»

Ta läks sinna, kus ukse kohale oli kirjutatud «Aeroflot», fulgete ja energiliste liigutuste järgi oleks võinud arvata, et seal läheb aastatelt veel üsna noor inimene. Kuid ülestõstetud õlanukid ja kühm seljal rääkisid teist juttu. Ta oli vana. Veel vanem kui ta reisikaaslane. Ainult ta oli vist kergemini elanud ja seepärast paremini säilinud. Naine nägi ja teadis seda. Siis libises pilk inimestele, kes mööda läksid. Need olid lõbusad, ruttasid ega tundnud mingit huvi vana naise vastu, kes kohvrite juures istus. Ka see lühikese kleidiga tüdruk mitte, kes vahvliitopsist jäätist limpsis. Ega ka salk noormehi, kes käisid kuuekesi reas, andnuata kellelegi teed.

Loojuv päike langes läbi puude lehestiku maa peale väikeste ja suurte laikudena. Tuul liigutas oksi ja heledad laigud vaheldusid virvendavate varjudega. Naise silmad olid suure linna sagina vahtimisest väsinud, seepärast näis, et kogu tänav ja suured majad virvendavad. Aga südamesse oli pugenud valu, mis kogu aeg nii rusuvalt tuikas. Sellest valust ei saanud ta lahti, mõtelgu mis tahes.

Mees tuli tagasi. Rõõmsalt käsi hõõrudes istus ta naise kõrvale.

«Kõik on korras. Õige koht on küll. Varsti tuleb kaks autobussi. Me tulime veidike vara. Aga ega sellest midagi, parem vara kui hilja.»

Kuid naine ei rõõmustanud kaasa, kuigi mees seda ootas, oli isegi lootnud kuulda kiitust oma vaeva eest. Otse vastupidi — naine kiskus enda veel väiksemaks kokku. Mees tusanes. Ja mida kauem vaikus kestis, seda suuremaks kasvas tema pahameel. Lõpuks ei pidanud ta enam vastu, vaid ütles:

«Tead mis . . . Vähemalt need õunad oleks võinud minema visata. Kas või prügikasti puistata. Näed, seal on üks. Mul on päris häbi sinuga koos tänaval käia. Näed välja nagu mõni turueit. Kas sa arvad, et neil on seal puuviljast puudus? Justkui lapsearuga . . . Seal on ananassid, banaanid. Ise lugesid, mis John kirjutas: iga päev joome apelsinimahla . . . Ja sina vead neile mingisuguseid õunu.»

Kaitsva liigutusega haaras naine kõvemini võrgust kinni ja tõmbas selle endale ligemale.

«Kas ma sind siis oma õuntega segan, Otto? Ega nad sul jalus ees ole. Need on meie Jänisele kõige ilusamaks tervituseks kodumaalt. Ja väikesele Vallile ka. Võib-olla ta ei ole õunu näinudki.»

Otto ei lasknud tal lõpetada.

«Olen sulle tuhat korda öelnud: ei ole mingisugus Jānist, vaid John. Ja pojatütar ei ole Valli, vaid Sally Sally, kas kuuled? Sa teed neile veel häbi, kui kõneled nagu viimane maamats.»

«Ära kisenda minu peale, Otto, ega ma veel kurt ole No olgu pealegi John, kui nii peab olema. Aga mulle on ta ikka alati Jānis. Ja õunad on õunapuust, mis ta ise oma kätega istutas. Sa tead seda väga hästi. Ja miks ma ei tohi siis neid talle viia?»

«Kuule, sa oled nii kangust täis läinud, et ma ei tunne sind enam ära. Ma imestan... Aga viimati me tülitsemegi ilmaasjata. Võib-olla ei tohi puuvilja üldse sinna sisse viia. Mis siis saab? Mis sa siis oma õuntega peale hakkad?»

Naine vaikis jonnakalt. Nähes, et ta midagi ei saavuta ja kogu jutt on asjata, lausus mees juba veidi rahulikumalt:

«Oleks siis võinud kohvrisse panna. Näeks vähemalt kenam välja.»

«Aga kui kohver teel kaduma läheb? Kõike võib juhtuda. Ei, parem olgu ikka minu juures. Nii on kindlam. Need on ju Jānise enda istutatud õunapuust. Küll näed, kuidas ta rõõmustab. Ja mul ei ole sugugi raske võrku käes hoida.»

Mees kõõritas silmanurgast võrgu poole, seejärel heitis pilgu naise lihtsatele pruunidele, madala kontsaga kingadele, tema tagasihoidlikule mustale palitule ja lihtlabasele pearätile ning krimpsutas rahulolematult nägu.

«Sa oled nende päevadega justkui kokku vajunud. Päris vanaks jäänud. Sa nagu ei sõidaks poja juurde elama, vaid tema matustele. Kas sul on midagi viga? Võta ennast ometi kokku, Anete, pea püsti. Küll näed, kõik läheb hästi.»

Kuid Anete pea vajus veel madalamale. Vahtides maha, kus jalgade juures hõljus väike päikeselaik, lausus ta mõtlikult:

«Otto, kui me ei lähekski lennuki peale? Istuks parem rongi ja sõidaks kojù tagasi. Öösel jõuaksime juba pärale...»

«Mis rumalusi sulle küll pähe ei tule! Hull oled või! Mõtle, mis sa kõneled! Praegu, kus piletid on käes, kõik paberid korda aetud!»

«Ära kisenda minu peale, Otto, ma ei ole kurt.»

Mees oli viiane. Ta ei kärsinud enam pingil istuda, vaid hüppas püsti ja hakkas pikkade sammudega edasi-tagasi marssima. Teeraja kruus krigises kingataldade all. Nähes aga, et mõned kaugemal istuvad inimesed hakkavad huvitatult nende poole vahtima, jättis ta tormamise ja jäi Anete vastu seisma.

«Mispärast sa praegu niimoodi kõneled? Mispärast enne oli hoopis teine jutt?»

«Siis oli kodus, Otto. Kodus paistab kõik teistmoodi. Aga nüüd... Ma ei tea, mispärast, aga mul on hirm... Ja õunad, Otto, võiksime postipakiga ära saata. Paneme pakikasti ja saadame minema. Sellega saaksin minagi hakkama, sa ei peaks sugugi vaeva nägema. Ma kardan, Otto...»

Mees naeris närviliselt, istus pingile ja silitas naise kätt.

«Häda või midagi! Sa ise ju ütlesid: saaks veel näha poega ja pojatütart, siis võiks rahuliku meelega surra. Ja kui tuli Johni kiri, kus ta kutsus meid enda juurde, siis nüüd sa ju seitsemendas taevas. Kas ma ei räägi õigust? Nii näed nüüd. Ja õige varsti me näemegi... Jānist. Elame temaga koos nagu ennevanasti. Mida sa siis kardad?»

«Aga mul on praegu tunne, et oleks parem, kui tema meie juurde sõidaks. Kas või külla. Egas temalgi ole tee veel meelest läinud.»

«Eks ta vist ei saa sõita. Ilmatu palju raha läheb selle peale. Ja viimati naine ei lase. Tema on ju seal sündinud ja kasvanud. Kust meie võime teada! Eks ta ikka teab, mis teeb, kui meid enda juurde kutsub.»

«Aga kas siis neil seal Ameerikas on vanadest inimestest puudus, et peab teistest maadest sisse vedama? On sul meeles, mis miilitsamees ütles, kui dokumendid kätte andis: mitte mingil tingimusel ärge andke Nõukogude passe kohe ära, neid läheb tarvis, kui tahate tagasi tulla.»

«Ojeh, kui tark sa nüüd oled! Aga kus su tarkus enne oli? Hakka sa nüüd iga ametniku juttu kuulama! Ametnik ütleb alati, mis ta peab ütlema. Selle eest saab ta palka. Ja ülepea — mis seal erilist, kui vanemad lähevad oma poja juurde elama? Kui veel poeg kutsub!»

«Ma ei tea... Ei tea... Mis me seal teeme? Siin oleme ise enda peremehed, aga seal oota, kunas lauda kutsutakse. Ja kui viimne tunnike tuleb, kas siis peab võõrasse maamulda puhkama heitma? Nii kaugel kodunt?»

«Mis sa surmast räägid... Vaagub nagu vana vares seni kui vaagudki häda kaela. Looda minu peale, saad aru? Siis on kõik kombes. Tead, Ameerikas võib igaüks miljonäriks saada. Kui ainult ise laisk ei ole. Mäletad sa seda raamatut Fordist? Noh, sellest, kes teeb traktoreid ja autosid. Näe, tema oli ka omal ajal lehepoiss. Müüs uulitsal ajalehti — nende maal on selline pruuk. Aga nüüd on suur mees. Ja kas siis on halb, kui sul on terve miljon tengelpungas? Ee-eh, ära muretse, varsti tuleb kevad! Ekk meil ole ka alguses raske, aga ega ma ei mõtlegi John kaela jääda. Me alustame väikselt peale. Noh, kas võ lööme saapamäärde ja saapanööride poe lahti. Või kuski suure tee ääres kioski, kus müüakse limonaadi ja seda samust — mis ta nimi oligi? —, no seda kokakoolat. Ja nii pisitasa muudkui kaupleme. Esialgu ajame ehk veid kitsamalt läbi, ühtegi kopikat asjata ei kuluta. Ma ütlen sulle: sinu Otto teeb veel imeasju!»

Üle Anete kortsus põskede veeresid pisarad ja kukkusid õuntele. Pöörates selja inimeste poole, et need ei näeks, pühkis ta käega silmi. Otto surus läbi hammaste:

«Kes siis nii teeb? Kas sul ninarätikut ei ole?»

Naine võttis palitutaskust valge taskuräti.

«Otto, ma tean, et sa oled tark. Aga kas sa arvad, et seal elavad viimased tobud? Et nad ise ei mõista limonaadi ja saapanööre müüa? Otto, kuula nüüd seekord mind — ärme sõidame! Mis meil siingi viga? Elaks rahulikult ära need aastad, mis veel elada on jäänud.»

Paistis, nagu tahaks mees vihast lõhki minna. Vaikus venis pikale. Naine pühkis pisaraid peopesaga, kuigi teises käes hoidis kägardatud taskurätti.

«Ära pahanda minuga,» jätkas Anete. «Ma olen vana, rumal naisterahvas. Kodus paistis kõik nii lihtne ja selge... Sellepärast et me olime kodus, Otto. Aga nüüd ei saa ma enam maast ega ilmast aru.»

«Ei paku lõbu sinuga sõnelda,» pomises mees. Siis kummardus ta naise juurde ja venitas, pannes sõnadesse kogu oma tigeduse ja veenmisjõu: «Nii et sa ei taha oma poega näha? Nii et ütled Jānisest lahti? Kas tead, seda ma ei oleks küll sinust oodanud. Pärast kõike seda, mis sa kodus ütlesid. Sa ometi tahtsid sõita. Aga nüüd?»

Kusagil suurte hoonete taga vajus päike looja. Taevas oli nii puhas, nii ääretu, et ehakuma justkui hajus avarusse, pannes majade katused ja seinad ainult kergelt punetama. Nagu mustad täpid lendas kõrgel-kõrgel parv

haarnaid, otsides endale ööaset mõne vana kiriku tornis. Kuid tinav ei jäänud vaikseks, sinna oli ilmunud veel rohkem sõidukeid ja jalakäijaid. Õhtu... Augustikuu õhtu Riiias. Ja siis sõitsid ette kaks suurt bussi. Sõitsid peatusse ja jäid seisma.

«Otto, mis sa minust piinad,» lausus naine kaeblikult. «Ma tean, et sa niikuinii elad kauem kui mina, nii et mispärast sa seda teed? Milleks oli sul vaja seda ütelda? See on ju vale. Kuidas sa küll oled muutunud sellest ajast saadik, kui me kodunt ära tulime...»

«Ah, loba puha. Lähme, lähme, enne kui teised paremad kohad ära võtavad. Noh, rutem!»

Mees haaras kohvrid. Nähes, et naine end väga aeglaselt püsti ajab, õhutas ta teda tagant:

«Mine sina ees! Naistel peab olema eesõigus. Ühtelugu muudkui õpeta sind, midagi sa ei tea... Me ei saa nüüd enam nii elada, kuidas pähe tuleb. Nii võib elada ainult kodus, kus keegi sind ei näe. Kui me ei oska ennast üleval pidada, siis isegi väike Sally hakkab meie üle naerma. Ja lõpeta see vesistamine. Nüüd ei saa enam midagi teha, ise oled süüdi.»

«Oota veel natuke, Otto! Aga kuidas ma saan väikese Valliga juttu ajada? Ja miniaga? Ma ei mõista ju nende keelt. Me ei saa üksteise jutust aru. Kas peab sõrmega näitama?»

«Ah, see on väike asi, küll näed isegi. Kas sa arvad, et seal peale ameeriklaste teisi ei elagi? Sugugi mitte. Seal on igasuguseid — neegreid ja hiinlasi, hispaanlasi ja itaallasi, ja kõik saavad üksteisest aru. Hau du ju du? Okei! Piiis! Näed, ei ole sugugi raske. Sina õpid ka varsti selgeks. Ära ainult virise!»

Sõitjad ei kiirustanud, sest aega oli veel küllalt, ja meie kaks reisilist võisid bussis endale üsna mugavad kohad otsida. Varsti aga kogunes sõitjaid nii palju, et kõigile ei jätkunud istekohti. Sagin, jutusumin, naer... Keegi lenduriformis noormees pistis pea ukse vahelt sisse ja hüüdis, et saatjad vabastagu kohad nendele, kellel on piletid Moskva lennukile. Otto istus seljakile nõjatunult ja vahtis üksisilmi juhikabiini külge, nagu poleks tal vähematki asja sellega, mis ümberringi toimub. Anete näis tukkuvat. Ta oli võrgu õuntega sülle pannud ja pea rinnale vajuda lasknud ega küsinud enam midagi.

«Kas näed?» sosistas Otto ja müksas naist küünarnukiga. Keerates pilgu mehe peaviipe suunas, nägi naine

nelja inimest — elatanud meest, naisterahvast ja kaht po sikest. Noor tüdruk, vist saatja, seisis nende kõrval j rääkis midagi lõbusat. Kõik naersid. Seejärel rääkisi need neli jälle omavahel ja Anete kuulis võõrast keele kõla ja pudistavaid sõnu, nagu oleksid nad enne kõne lema hakkamist kartuli suhu võtnud.

«Need on inglased või ameeriklased,» seletas Otto, pan nes pihu suu ette. «Näed nüüd, niisamasugused inimesed Kui tänaval vastu tuleksid, ei paneks tähelegi.»

Saatja jättis hüvasti ja läks ära. Anete pani tähele, e mõlemad poisid olid ühtemoodi riides ja juuksedki oli ühtemoodi kammitud — lahk vasakul.

«Aga nemad sõidavad koju,» ütles Anete. «Koju . . . Oot-oot, Otto. Mul tuli üks mõte pähe: kui õige paluk neil meie Jānise juurde minna? Nad võiksid rääkida, e said meiega kokku, nägid meid. Tervisi viia . . . Ja õunad üle anda. Ei, ei, Otto, ära saa pahaseks, ega mitte kõiki ainult paar tükki . . . või üheainsa. Ma tean küll, et e tohi teistele tüli teha.»

«Lõpeta ükskord oma rumal loba!» sisistas Otto. «Ja ära kisenda nii valjusti, inimesed on siinsamas kõrval.»

Buss hakkas liikuma. Vastu jooksid majad, autod ja õhtune taevas. Taevas oli valge, kuid tänavaile hiilis juba hämarik.

«Anete, kullakene!» ütles Otto, tundes end pisut süüdla sena oma karmuse pärast. «Sa oled väsinud ja närviline seepärast räägid nõnda. Aga kannata veel natuke, varst oleme päral. Oma uues kodus.»

Naine ei vastanud. Ka Otto ei lausunud enam sõnagi ainult ohkas raskelt. Lennuväljal läks ta pagasit ära andma, jättes Anete ooteruumi. Siis läksid kõik koos laialivalgunud salgana lennuki juurde. Seal oli tohutu õhulaev ja Anete pidi ratastega trepil veidi aega puh kama, enne kui lennuki ukseni jõudis.

Kaks hallis vormikostüümis stjuardessi näitasid kohti kätte ja varsti oli kahe bussi rahvas pehmetele istmetele paigutatud. Anete ei taibanud, miks neile kompvekke pakutakse, aga kuna kõik teised võtsid, siis võttis ka tema. Siis kästi ennast rihmadega istme külge kinni panna. Anete ei teadnud, kuidas seda tehakse, kuid Otto tuli appi ja kõik sai korda.

Neli propellerit kiskusid tohutu laeva üles taeva alla. Otse Anete näo kohal oli ümmargune aken, kuid ta kar tis välja vaadata. See-eest Otto vahtis suure huviga.

«Näe, Daugava jõgi!» ütles ta õhinal. «Anete, jäta Daugavaga jumalaga.»

Ka Anete vaatas.

«See ei või olla Daugava, Otto. Daugava on palju laiem . . .»

Sõdani kõrvetas valu nagu tuline süsi peopesal. Anete hoidis tükk aega hinge kinni, kuid valu ei läinud üle. Lennuk näis paigal seisvat ja sügaval all liikusid tumedad pilvemäed vaevalt märgatavalt talle vastu. Siis lõhestas pilvi tuletriip, värvides need ähvardavalt punaseks ja paisates laiali pikki tasapinnalisi välgukeeli. Hirmutavad tulililled lõid õitsele ja kustusid nagu kauge tulekahju kuma tormisel sügisööl, kuid üleval, tumedal taevavõlvil säras rahulikult suured tähed ja paistis kuu. Lennuki tiival oli näha suure sigari kujuline mootor, mille otsas võis hädavaevu aimata propelleri tiirlemise sõõri. Mootor kihutas otse kuu suunas, mis külmana ja ükskõiksena paigal seisis, kuid kätte ta seda ei saanud.

All olid pilved ära kadunud ja nüüd võis seal nagu mustendavas kaevus näha väikesi punaseid tulukesi. Eredate prožektoritena sirasid kuupaistel järveveed, peegeldades valgust oma sileda pinnaga. Stjuardess tuli salongi ja teatas, et lennuk maandub Seremetjevo lennuväljal.

«Palun rihmad kinnitada! Maandumine. Kohe jõuame Moskvasse.»

Kui lennuk kiirust vähendas, läksid Anetel kõrvad lukku ja ta ei kuulnud enam midagi. Ümberringi kajasid segiläbi imelikud raginad nagu metsas äikese ajal, ja kui Otto midagi ütles, pidi naine tema sõnu rohkem ära aimama.

Lennujaamas jättis Otto ta jälle üksi, ise läks midagi ajamama ja korraldama, Anete istus pingile, hoides käes võrku õuntega, ja suutmata lennumuljetest veel toibuda, vaatas uimaselt, kuidas inimesed tõtates tulid ja läksid, kuidas mõned end pingil mugavamini sisse seadsid, et siinsamas hommikut oodata. Aeg-ajalt teatas valjuhääldi lennukitest, mis olid maandunud või mis kohe õhku tõusevad, kuid pikapeale sagin nagu vaibus ja reisijadki läksid laiali, üks sinna, teine tänna. Lõpuks tuli Otto kahe kohvriga. Oli näha, et ta on väga väsinud, kuigi püüdis reibast nägu teha.

«Tead,» ütles ta, «me peame teise lennujaama sõitma, sest siit ei lähe lennukid välismaale. Lähme.»

Naine tõusis pikkamisi ja vaatas paluvalt mehele otsa.

«Sõidame koju, Otto! Ma ei jaksa enam. Minu see oleks nagu midagi katki rebenenud . . . Kirjutame Jänisele veel kord, küll näed, ta sõidab ise meie juurde.»

Otto pöördus kõrvale. Siis haaras kähku kohvrisangadest ja kamandas:

«Lähme!»

Ukse juures jäi ta seisma.

«Ma olen sulle kümneid kordi ütelnud: sina pead ees minema! Kas sa ei või seda ükskord meelde jätta!»

Lennujaama ees mustendas suur asfalteeritud väljak. Oli vihma sadanud ja elektrilampide tuled heitsid märjale platsile säravaid sildu. Sealsamas seisid taksod reas ja nende rohelised tuled läikisid nagu kassisilmad. Valgusepiiri taga võis märgata puid ning tuul kandis siia niitude ja niiske mulla lõhna.

Väljaku ääres peatuses seisis ekspressbuss. Otto ostis piletid ja nad läksid peale. Sel hilisel tunnil oli buss poolt tühi, bussijuht igavles rooli taga.

Buss sõitis välja määratud ajal. Anetel kohises kõrvus lennuki mürin ja talle tundus, nagu kohiseks pimedus akende taga, nagu kohiseks terve maailm.

Ees lõid särama eredad tuled ja mingi valgustatud hoone. Tee ääres heki taga võis märgata suuri lennukeid, mille hõbedased kered tuhmilt läikisid. Bussijuht jättis bussi seisma ja rohkem harjumusest teatas:

«Rahvusvaheline lennujaam.»

Naksudes avanes bussi uks. Väljas ei olnud ühtegi sõitasoovijat ootamas. Öö . . . Otto kargas püsti ja võttis kohvrid.

«Siin on rahvusvaheline lennujaam,» kordas bussijuht. «Siit lähevad lennukid välismaale. Kas te ei tahtnud sõita Vnukovo lennuväljale?»

Nähes, et sõitja ei kuule teda ja vist ei saa öeldust aru, pöördus ta teiste sõitjate poole.

«Nad on vist Riia lennukilt. Võib-olla nad ei oska vene keelt. Kas keegi siin ei oska läti keelt?»

Prillidega noormees, kes oli ajalehte lugenud, tõusis üles ja küsis läti keeles:

«Kuhu teil on vaja sõita?»

«Koht on õige,» pomises Otto kiiruga.

Bussijuht kehitas õlgu, ja oodanud, kuni mõlemad sõitjad olid maha läinud, sõitis edasi.

Nad jäid üksi. Ümberringi oli öö. Lennujaama hoone säras tuledes, neoonkiri üle kogu fassaadi teatas vene ja prantsuse keeles, et siit viib värav kogu maailma.

Otto võttis kohvrid ja sammus valgustatud ukse poole. Ta astus sirgelt nagu marssal, kuigi teravad õlanukid ja kühmus selg andsid tunnistust paljudest elatud aastaist. Peas oli tal hall kaabu, millel oli silmatorkavalt lai serv — nagu kauboidel Ameerika filmides —, ja seljas nahkmantel, mis laperdas jalgade ümber. Peagi jäi ta seisma, sest naine jäi jälle maha.

Anete seisis, sirutades tema poole võrkkotti õuntega. Oma lihtsa musta sügispaltuga nägi ta välja nagu vanaema, kes on tulnud maalt lapselapsi vaatama. Otto avas juba suu tõrelemiseks, kui Anete hüüatas: «Oeh!» ja vajus nagu jalust rabatult mustale märjale asfaldile, millel peegeldusid lambituled. Nüüd kukkusid sellele õunad ja veeresid suures kaares igale poole laiali.

Otto viskas kohvrid maha ja jooksis tagasi. Ta haaras Anetest kinni, püüdis teda maast üles tõsta ja jalule aidata.

«Anete, Anete! Mina olen, Otto. Me sõidame koju, Anete! Koju . . .»

Kuid kõik oli asjata. Keegi ei kuulnud neid sõnu.

Ma ei või sind üksi jätta

Uni kippus Ābelītele peale nagu painaja. Toll-tollilt libises pea allapoole, aga siis, kui näis, et nüüd vajub tukkuja pikali, käis võpatus läbi keha ja mees ajas end uskumatu kiirusega sirgu. Natukese aja pärast aga kordus sama lugu uuesti. Küll on hull! Kui kaua see piin kestab!

Et ei oleks vaja nii pööraselt nookuda, laskus ta bussirooli peale, pani pea kätele ja sulges silmad. Mõlemad külgmised aknad olid lahti ja mõnusalt jahe õhuvool liikus läbi kabiini. Ābelīte kuulis, kuidas sõitjad taga reisijate ruumis askeldasid, kuidas möödaminejad tänaval juttu ajasid, kuidas teised bussid peatusid ja minema sõitsid, kuid ta püüdis sellele kõigele mitte mõelda, sest veel oli pool tundi aega. Siis tuleb tal endal teele asuda.

See polnud uni, mida ta tukastades nägi, vaid kauge vastupeegeldus eelmise päeva hommikust... Päike on mäe tagant üles kerkinud ja soojendab mõnusalt selga. Mööda teerada lähevad aiamaa poole tema, naine ja väike Vita. Lähevad hanereas: kõige ees Vita, siis naine ja lõpuks tema ise. Vita tipib pisikeste sammudega, sest ta on veel väga väike. Ühes käes on tal mängureha, teises kastekann. Tüdruk on ehitud nagu nukk, kõik riided uhiuued, isegi sinine pael heledais juuksekiharais on äsja poest toodud. Minnes peksab Vita rehaga tee äärest pikkadelt kasteheintelt kastet maha, seepärast hüüab ema aeg-ajalt:

«Vitake, ära tee nii, kleit saab märjaks!»

Isale see ei meeldi. Miks ei võiks tüdruk pisut vallatada?

«Kuule,» ütleb Ābelīte naisele. «Vita ei ole ju nukk, vaid laps. Mitte mänguasi, vaid elav inimene. Las ta jookseb!»

«Sa ei saa niisugustest asjadest midagi aru!» sähvab naine vastu.

Nii nad lähevad mööda teerada: Ābelīte, naine, Vita.

lähevad vaikides. Ābelītele näib, et naisel pole õigus, kuid ta ei taipa nii kiiresti, mida öelda, et naine mõistaks: laps pole siiski mitte mängimiseks, pole mingit vajadust teda lokitada ja ehtida. Ega teda vaateaknale välja panda.

Teerada lookleb järsu kalda serval. Kaldanõlval kasvavad suured pärnad, nii tihedad, et jõge pole all üldse näha, on kuulda ainult üle kivide tormavate voogude kohinat. Vita läheb ja viibutab käes kastekannu. Kannu küljele on maalitud suured kollased õied, mida elus kusagil ei leidu. Päikese eredas valguses näib tüdruk liblikana, kes lendab õielt õiele. Ābelīte südant täidab nii helge tunne, et sõnavahetus naisega kaotab oma teravuse, justkui mähkub uttu.

Sel silmapilgul nägemus katkes, just nagu oleks see silmud joonistatud suurele tahvlile, mille keegi nüüd ühel hoobil lapiga puhtaks pühkis. Ābelīte ajas end roolilt üles ja avas silmad. Kabiini kõrval, peaaegu käeulatuses, seisis noormees ja vahtis teda üksisilmi. Märgates, et bussijuht on üles ärganud, pöördus võõras kõrvale ja tegi näo, nagu uurika ta bussi marsruudisilti, siis pööras ta jalalt jalale tammudes selja ja läks aeglaselt ära. Ta läks nagu inimene, kellel pole kuhugi kiiret, kellel pole kindlat eesmärki, ja võib-olla just see köitis Ābelīte tähelepanu, sest võõras polnud ainuke, kes sel hetkel kõndis bussijaama ees väljakul, kuid kõik teised kas läksid piletit ostma, ootasid oma liini bussi või oli neil mõni muu sihi. Ainult see igavles aega surnuks lüües.

Ajalehekioski juures see noormees, kellel polnud kuhugi kiiret, peatus ja vaatas tagasi. Ta oli veel noor, mitte üle kahekümne viie. Pikk peenike kael, selle otsas pea nagu linnul. Tumedad juuksed kolme sentimeetri pikkused, turris nagu siiliokkad. Riided — kõige odavam ülikond, mida võib valmisriiete kauplusest saada. Kortsunud nagu pärast pikka sõitu, püksipõlved lontis nagu kaks kartulikotti. Ühes käes hallikasrohelisse presenti mähitud ja lohakalt nööriga kinniseotud pakk.

Kui kiosk oli üle vaadatud, lonkis noormees aeglaselt bussi juurde tagasi. Ei, Ābelīte nägi seda inimest esimest korda elus, kuigi tema riietuses, kehahoiakus, pilgus oli midagi, mis näis imelikult tuttav. Võib-olla ei saanudki seda kohe mõistusega kindlaks määrata, pigem ainult instinktiga aimata, kuid see tunne, et siin on midagi, mida ta on juba kunagi näinud ja ise üle elanud, oli piinavalt

pealetükkiv, ja autojuht hakkas nüüd äreva tähelepanuga jälgima võõra iga liigutust, püüdes silmitseda tema nägu, näojoonte mängu, silmade ilmet, mis võisid tal aidata seda ebatavalist mõistatust kiiremini lahendada.

Ja äkki ta taipas, millest see kummaline tunne tekkis. See noormees oli just tulnud s e a l t, selles polnud mingit kahtlust. Tulnud sealt, kuhu keegi ei lähe vabatahtlikult, vaid kuhu viiakse ja kus alguses arvatakse aega nii: olen siin olnud juba nii ja nii kaua, hiljem aga: on veel olla nii ja nii mitu nädalat, nii ja nii mitu päeva . . . Nüüd oli kõik selge ja bussijuht ootas tulijat täieliku rahuga, isegi uudishimuliku rõõmuga, nagu oleks kohtunud vana tuttavaga. Kui võõras bussi kõrvale jõudis, tõukas Ābelīte kabiini ukse lahti.

«Hei!» hüüdis ta. «Kuhu sa tahad sõita?»

Võõras pilgutas kahtlustavalt silmi ja pööras selja. Ābelīte jõudis märgata, et rinna pealt lahtinööbitud pluusi krae polnud kõige puhtam, ka kael oli pisut nagu mulla värvi, kuigi nägu oli üsna värske — vist hommikul jaamas kraani all ühe käega pestud.

«Mis see sinu asi?» ühmas võõras lõpuks tagasi vaatamata.

«Kunas sind välja lasti? Kas ammu? Vist tulid alles täna hommikul?» küsis Ābelīte vaikselt, justkui heidaks kergelt lanti kalakesele, keda ei taha ära hirmutada. «Tahad vist kuhugi sõita, et siin tänavat nühid?»

Võõras kähvas ümber, silm silma vastu. Nüüd uuris tema Ābelītet. Laiaõlgne, ümmargune avameelne nägu, ise pentsikult unine. Ruudulise kauboipluusi varrukad üles keeratud. Paistis, et seda meest võib usaldada . . .

«Kuidas sa tead, et ma tulin alles täna hommikul? Ja kõike muud? . . .»

«Sa paistad läbi nagu klaas!» naeris Ābelīte. «Kuhu sa nüüd sihid?»

«Peaks Lāčkājasse minema,» tähendas noormees arglikult.

«See on minu marsruudi lõpp-peatus. Roni peale!»

Noormees niheles kohmetult.

«Vaata, mul ei tule lõpuni välja. Teel juhtusin ühte lõbusasse kampa . . . Ja üleüldse — saad isegi aru, kuidas lugu on.»

«Raha ei ole? Pole viga, võtan su ilma kaasa.»

«Aga konduktor? Ta viskab mu välja.»

«Oled sina aga ajast maha jäänud!» lõi Ābelīte võõ-

rale laksu õlale. «Väikeste busside peal ei peetagi enam konduktorit. Juht sõidab, müüb teel pileteid ja võtab raha. Nii et kõik aga minu kõrvale! Reisijate kohti sa niikuinii ära ei võta.»

Võõras läks ümber bussi teisele poole ja istus Ābelīte kõrvale kabiini. Näis, et ta oli priisõidu võimalusega päris rahul, sest nägi pisut elurõõmsam ja lõbusam välja ning heitis aeg-ajalt juhi poole tänuliku pilgu. Ābelīte jooksis teekonnalehte võtma ja tuli kohe tagasi. Oli aeg välja sõita. Buss oli täis, kuus-seitse sõitjat seisid isegi istmete vahel püsti.

Kuigi oli alles varane hommikupoolik, oli rajoonikeskusel juulipäikese kuumuses juba roidunud ilme. Inimesed hoidusid varjuküljele, lapsed limpsisid jäätist; palja ülakehaga mehed kaevasid ristteel kanalisatsioonitoruda kraavi. Selja tagant kuuldus sõitjate vaidlemist, kui palju aknaid ja kummalt poolt võib lahti olla. Üks kaebas, et tuul tõmbab, teine kutsus kogu teadust appi ja püüdis tõendada, et värsket õhku pole vaja karta. Naer, müh ja müh . . .

Ābelīte naeratas heasüdamlikult ning tundus, et ta on rahul endaga, oma kaaslasega ja kõigega, mis ümberringi sünnib.

«Kas tunned?» küsis ta. «Ei põruta . . . Sügisel kaeti siin tänav asfaldiga. Üleüldse on nüüd palju muutunud, sul võtab tükk aega, enne kui harjud. Aga las nad nägelevad,» viitas ta põidlaga tahapoole. «Kui me maanteele pöörame, panevad kõik ühel meelel aknad kinni. Tolm . . .»

Buss sõitis üle silla, jättes selja taha jõekalda pärnad, kiirutas rappudes üles mäe otsa, kus pilgule avanes põldude lõhnav avarus lõputult kauge silmapiiriga. Rukis oli juba kahkjaks tõmbunud, suhkrupeetide lehed katsid vaod kinni, ristikhein rõukudes . . . Virvendaval taevaserval seisis suur valge hoone, laiade akende järgi võis arvata, et see on kool. Valge maja punase katusega . . . See näis pilvede keskel ujuvat, sest all lainetas õhk nagu otsatu jõgi.

«Miks sa nii vaikne oled?» küsis Ābelīte. «Säh, tee suitsu! Mispärast sind siis istuma pandi? Missuguse paragrahviga?»

Noormees tõmbas ahnelt suitsu sisse. Ohkas.

«Seadlus omandi kaitse tugevdamise kohta.»

«Ahaa! Selge. Võtsid, mis polnud kinni seotud?»

«See'p see häda oli, et oli kinni seotud. Muidu olek kohtus kergem olnud ennast välja rääkida.»

«Ohoo! Kuidas sa siis võtsid — üksi või kambaga?»

«Üksipäini . . . Aga mis sul sellega asja?»

Ābelīte ümises lauluviisi, mis kõlas rahvalaulu «Kus sa lähed, kukeke» esimeste taktide moodi. Noormees vaatles teda kõrvalt ja justkui puges oma kesta sellepärast, et ol nõnda avameelne olnud. Kahe tubakast pruuniks parku nud sõrme vahel hõõgus sigaret. Bussijuht katkestas ümisemise ja jälgis terasemalt maanteed, sest eespool ehitati uut silda. Buss pööras niidule ja lohkude kohal pehmel kõikudes sõitis mööda ajutist laudsilda üle väikese jõe. Kui buss oli end jälle üles teele rebinud ja kiirust võtnud, tähendas Ābelīte:

«Milleks sa vihastad? Miks sa nii okkaline oled?»

«Mis see sinu asi!»

Nüüd ei kõlanud see enam nii leplikult kui enne, vaid peaaegu vaenulikult. Poiss viskas sigaretikoni läbi lahtise akna välja ja sirutas kaela õieli nagu kaklemishimuline kukk. Tõstis presenti mässitud paki jalgade juurest üles ja ütles kiusakalt:

«Kuule, kui sa ei taha mind kaugemale viia, siis pea masin kinni! Ma lähen maha. Ma pole sinult palunud bussis kohta, ise sa pakkusid.»

Bussijuht vaikis, näis, nagu poleks ta midagi kuulnud. Tee ääres tõsteti ristikheina rõugust vankrile. Kaks meest andsid suuri hangutäisi üles, kaks tüdrukut võtsid neid vastu. Vankri ees puksus väike punane traktor, koormategijad hüüdsid midagi . . . Siis oli see kõik möödas, juhikabiini jäi kõigest nähtust ainult peaaegu käegakatsutav heinalõhn. Noormees tõmbas pelglikult õhku kopsudesse ning jälgis ühe silmaga naabrit. See aga sõitis uneleva naeratusega rahulikult edasi ja tema suured, lihaselised, küünarnukini paljad käed keerasid rooliratast justkui puhates.

«Mis sa arvad,» lausus Ābelīte lõpuks, ikka endiselt naeratades, «ma ei tea, mida tütrega teha. Mul on tütar,» seletas ta uhkelt. «Ma tahaksin, et Vita tegeleks masinatega, tehnikaga . . . Teda peaks inseneriks koolitama . . . Mõtle — tütarlaps inseneriks! Aga naine hellitab tüdrukut ülearu, paneb riidesse nagu nuku. Siia lint, sinna pael . . . Mis ma saan parata! Mis sa arvad, mida ma võiksin teha? Kas mul on selles asjas sõnaõigust või ei?»

«Miileks minul seda vaja teada?» turtsatas reisija. «Mis see minu asi!»

Ābelīte naeratus kustus pikkamisi, näole laskus vari, muutes selle sõngeks maskiks, ja nüüd näis, nagu istuks rooli taga hoopis teine inimene — selline, kes on kunagi palju karmust tunda saanud ega ole seda veel unustanud.

«Ei!» ütles ta lühidalt, jälgides sügava tõsidusega teed. «Teine minu asemel oleks su ammugi kuradile saatnud. Seesugusega ei räägitagi üldse, saad aru! Aga mina võtsin peale. Ise kutsusin. Kas sa tead, mispärast? Sellepärast, et mina olen ka seal olnud, kust sa praegu tulid. Mul oli seesama kriminaalkoodeksi paragrahv kui sul. Ma tunnen elu põhjani, aga sina oled nisuke vasikas, et vastik peale vaadata . . .»

Buss kihutas mööda teed, jättes taha suure tolmupööriste. Mööda viiksatas väike valge kollasepõseline kilomeetripost, bussi ees kihutasid otsatusse kaugusse telefoniraadid. Tundmatu suured kõrvad valgusid täis tuliveresvat punaa. Ta pani oma kompsu tagasi maha ja tõmbas mõlema pihuga tugevasti üle näo, nagu vajutaksid tal silmad.

«Anna andeks . . . Ma ei teadnud . . .»

«Mis mul andeks anda?» lausus Ābelīte rahulikult, kuid ennistine päikesepaiste ei pöördunud enam tema näole tagasi. «Sa pole mulle ju midagi teinud . . .»

Ees ilmus nähtavale risttee bussipeatusega. Väikese pruuni ootepaviljoni all istusid päikesevarjus inimesed. Bussi nähes tuli nende kirev salk teeservale. Ābelīte pidurdas. Palju inimesi läks siin maha, palju tuli ka peale. Rooli taga istudes kasseeris ta pealetulijatelt juhikabiini tagaküljes tehtud aknaava kaudu raha sisse ja andis piletid vastu. See oli kaunis igav ja tüütu töö, sest mõni sõitis lähemale, teine kaugemale, igaühelt tuli võtta erinev summa, igaühele tuli kontsu küljest rebida pilet ning kirjutada sinna pealetuleku- ja sihtpunkt.

Raha toppis Ābelīte musta kulunud nahkkotti, mida enne teda olid kasutanud paljud bussikonduktorid — kotil oli veel praegugi küljes presentrihm, mis oli teda konduktori õlal hoidnud. Kuidagi iseenesest kujunes nõnda, et võõras noormees hakkas Ābelītet aitama: võttis raha vastu ja andis tagasi, kuna Ābelīte rebis ja kirjutas piletei. Niisugune tööjaotus kestis kõigis peatustes kogu sõidu ajal. Kui Ābelīte jooksis ühte teeäärsesse poodi

limonaadi ostma, jäi tundmatu bussis peaaegu täieõigu-likuks peremeheks ja kott lebas tema kõrval istmel.

«Vaata panga järele!» hüüdis bussijuht lahkudes.

«Milleks?» imestas teekaaslane.

«Niisama, et pingilt maha ei kuku.»

Siis jõid nad pudelist limonaadi ja jälle jooksid kilo meetripostid neile vastu.

«Mida sa mõtled nüüd peale hakata?» küsis Ābelīte asja likult.

«Ei tea . . . Peaks puhkama . . . Aitan emal heina teha Eks siis näe . . .»

«Mida sa seal tegid?»

«Töötasime metsas, lõikasime puid igasuguseks otstar beks.» Noormehe nägu oli mõtlik nagu inimesel, ke pärast pikemat äraolekut pöördub koju tagasi ega tea kuidas teda seal vastu võetakse. Ja kas üldse võetakse . . Ka hääles kõlasid murelikud noodid ja Ābelīte kõrv püü dis need kinni. Tükk aega vaikinud, sõnas ta:

«Peaksid minema prokuröri juurde . . . Kahju, enne olime linnas. On sul meeles — sõitsime isegi mööda.»

Need sõnad näisid õhku rippuma jäävat, sest alguses ei pööranud reisija neile vähimatki tähelepanu. Buss vee res ligi sada meetrit edasi, alles siis tõstis noormees pea üles ja kulmud olid tal imestunult kokku tõmmatud. Näis et koos kulmudega on ka juuksed püsti tõusnud ja silmad muutunud ümmarguseks nagu öökullil.

«Mežlauksi juurde? Kas sa ütlesid, et ma pean minema Mežlauksi juurde?»

«Nojah,» vastas bussijuht. «Seda peab otsekohe tegema, niipea kui oled koju jõudnud.»

Naaber ei pööranud temalt tardunud pilku. Ta tõmbas keelega üle kuivanud huulte ja kordas:

«Prokuröri juurde? Mina ise peaksin minema prokuröri juurde? Kas sa teed nalja? Kas sa üldse tead, mida sa räägid! Ma peaksin ise lõvi lõugade vahele ronima. . . No kas tead, otsi mõni teine . . . Tema ju oligi see, kes mind kinni pani! Kohtus ma vingerdasin küll nii, küll naa, üksvahe paistis juba, et keerutan end välja. Aga see! Kui sõna võttis, siis oli kõik läbi; ma olevat ühiskonnale ohtlik looder, nõukogude korra vaenlane, seesuguse õige koht olevat trellide taga. Mõtle ainult — peaaegu poliitilise kleepis külge. Mis selline aru saab! Kogu minu süü on see, et ma sündisin liiga hilja. Sõja ajal oleks minust niisugune kangelane saanud; et ta oleks ennast

pakkunud minu saabastelt tolmu pühkima. Nõukogude korra vaenlane . . . Justkui nüri noaga nüsib südant. Lõpuks lõpuks olen ma aus nõukogude suli ja sülitan tema peale.»

«Ära karju nii kõvasti, ma kuulen niigi,» tähendas Ābelīte vahele. «Inimesed ajavad juba kõrvu kikki, mõtlevad, et mis lärm siin on.»

«Ma võin ka suu kinni pidada, kui sulle ei meeldi,» ütles reisija süngelt ja jäi vait.

Bussist kihutas mööda veoauto, rullides tee üleni tolmupilve sisse. Ābelīte vähendas käigu tasandamiseks nagu, et poleks vaja sõita nagu udus. Tolmupilv laskus kerge tuulepuhangu tõukel aeglaselt rukkipõllule.

«Jumohl» ütles Ābelīte ergutavalt. «Mis siis edasi sai?»

«Edasi? Pärib nagu väike laps . . . Kohus otsustas nii, nagu prokurör nõudis. Advokaat rabeles küll palehigis, ma ei ole eluaeg enda kohta nii palju häid sõnu kuulnud, pidin haledusest peaaegu nutma hakkama, et nii süütut inimest karistatakse . . . Aga see prokurör muudkui muigas ja veeretas pliiatsit näppude vahel. Oi, mul on veel praegugi silme ees see muie ja see pliiats! Mõtlesin siis endamisi: «Ah, kui ma sinuga üksipäini pimedas vastamisi satuksin . . .» Natukese aja pärast tuli minu kord viimast sõna öelda. Nagu seesugusel puhul kombeks, laulsin minagi päris ehtsa luigelaulu maha, isegi paar pisarat pigistasin silmast: kõrge kohus, halastage, ma ei tee enam kunagi nii . . . ja veel üht-teist samas vaimus, ise aga mõtlesin: kõik on asjata, tuleb ikkagi minna kroonuleiba sõõma . . . Nii ka oli. Nii oli. Ja sina käsid mul minna prokurör Mežlauksi juurde! Mul läheb süda pahaks juba siis, kui ma sinnapoole vaatan . . . Ei, sina oled siin rahuliku eluga liiga pehmeks muutunud, mõtle ainult — juba laps muretsevad, prokuröriga ühes mestis . . .»

Tundmatu lõpetas jutu ja naeris põlastavalt, kuid see halvustus ei põhjustanud Ābelīte meeleolus mingit muudatust: rahulikult roolis ta masinat.

«Kas sul isa on?» küsis ta lõpuks nagu muuseas.

«Mis see sinu asi!» urises teekaaslane, kes oli selleks ajaks jõudnud end jälle turri ajada.

«Kui sa juba niiviisi urised, siis on selge, et ei ole. Aga mul ka ei ole.» Ja väikese pausi järel lisas Ābelīte veel, nagu tahaks sellega lõpetada jutu isadest: «Sai sõjas surma. See ongi võib-olla meie õnnetus — ilma isata oleme omapead üles kasvanud . . . Aga sina oled juhm,

suur juhm . . . Ära nüüd proovi välja hüpata, ära ole nagu vurrkann, kes ei saa rahulikult paigal istuda. Ega mina sind prokuröri juurde vea, ära karda. Ja ära ole minu peale pahane, ma tean, et mitte sina ei öelnud neid ruma laid sõnu, vaid sinu juhmus. Mina olen liiga pehmek muutunud . . . Naeru ajab peale!»

Äbelite pööras pead ja otsis taskust sigaretipaki. Pakku naabrile ja tegi ka ise suitsu.

«Vaata, kunagi tulin ka mina niisamuti koju tagas nagu sina täna,» seletas ta, silmad kissis justkui tolmu pärast, mis vastu akent paiskus. «Jah, tulin koju . . . Mõtlesin — nüüd alustan uut elu. Mis olnud, see olnud, sellega on punkt. Ega ma siis iseenda vaenlane ole, et tahaksin veel kord trellide taha minna. Aga võta näpust! Kui hakkasin tööd otsima, näidati igal pool ust — mine sinna kust tulid. Nagu ärakaranud sunnitööline . . . Mul oli tuli uus Nõukogude pass taskus, peale selle veel paremas parem iseloomustus — ehtsate templitega, ehtsate allkirjadega, kõik nii, nagu olema peab. Aga võtab üks isand selle paberilipaka kätte ja näeb märkust «paranduslike tööde asutus number see ja see» — kohe annab selle tagasi, nagu oleks näpud ära kõrvetanud. Aga mul on vaja süüa, riideid osta, elada. Ega ma ole mõni hobusepabul maantee peal, mida igaüks võib jalaga kõrvale lükata. Mina olen ka inimene! Jalad olid mul ringitampimisest juba surmväsinud, kui lõpuks võtsin südame rindu ja läksin tööstuskombinaadi direktori juurde. Pigistasin juba ukse juures mütsi näpu vahele nagu kerjus, endal süda puperdas, ja rääkisin, mis mul vaja; kabinetis oli üks naisterahvas, vist sekretär, selle saatis ta välja, et ei oleks tunnistajaid, tuli minu juurde ja hakkas seletama nii armsalt nagu kirikuõpetaja: temal isiklikult ei ole midagi minu vastu, aga katsugu ma ennast tema nahka seada. Katsugu ma ette kujutada tähtsat koosolekut, kus kõnemees viskab puldilt talle näkku umbes seesugused sõnad: «Kas te teate, kes tööstuskombinaadis töötavad? Endised sulid ja vangid. Näete, mis kaader seal on! Kas selline inimene võib jääda vastutavale ametikohale, kes on niisuguse põhjakihi enda ümber kogunud?» Selletaoline kirjutis võivat ka lehes ilmuda. Niisuguseid asju ei tahtvat ta aga ei kuulda ega lugeda, sellepärast . . . Ärgu ma pahaks pangu, saagu aru . . . Ma sain aru, et tuleb minema hakata. Vaatasin veel talle näkku ja mõtlesin: «Oled sina küll tõhk! Võib-olla olen mina nüüd pärast

karistuse kandmist ennast niivõrd parandanud, et olen praegu kolm korda etem kui sina. Võib-olla on minu hing isegi kümme korda valgem kui sinu must südametunnistus.» Aga mis sa, vaene mees, rikkale teed!»

Äbelite vaatas kahtlustavalt oma reisikaaslase poole, sest talle näis, et see oli vaikselt naernud. Aga ta oli vist eksinud, sest vööras istus endiselt mõtteissevajununa ja vaatles kabiini aknast möödalibisevaid maastikupilte. Äbelite jätkas:

«Sina võid ka naerda, mis mul sellest. Aga tookord küll naer ei tulnud, ja ma ei tea, kuidas sinuga on, kui hakkad kontoreid mööda käima . . . Nii ma siis hõljusin taeva ja maa vahel — paradiis ei võta vastu, liiga palju pattu teinud, ja — päris kometimäng — sellesama põhjuse pärast sülitab ka maa sind minema kui okse . . . Vihastasin, mõtlesin, et löön mõne maha või varastan paljaks . . . Kui ei, siis ei, mingu kõige täiega! Aga siis tuli prokurör meelde, tema selle supi mulle keetis, las nüüd upitab välja, saatku või vanglasse tagasi, seal vähemalt peeti mind inimeseks. Püha viha täis, tõmbasin prokuratuuri ukse lahti. Ise! Võid mind uskuda! Juba koridoris nägin Meślauksi, tema laiutas muudkui käsi. «Sina juba väljas, Äbelitel» hüüdis, nagu oleks tahtnud, et ma veel istuksin. Võid arvata, mis tunne mul oli! Viis mind oma kabinetti, pani tooli peale istuma ja ise läks kirjutuslaua taha. Sirutasin talle oma paberid ja hakkasin südant puistama. «Pange tagasi vangi,» ütlesin ma, «siin ei ole õhku.» Tema muigas nii veidralt ühe suupoolega, et mul ajas kananaha ihule. Ma peaksin teadma, ütles, et vanglasse ei pane prokurör, vaid kohus. Kui olen ära teeninud, siis ta aitab silma pilgutamata kaasa, et mind türmi pandaks. Ei Nõukogudemaal saab igaüks teenete järgi. Nii ta rääkis, tagus justkui kurikaga vaia maa sisse, ja see vai olin mina. Mida ma õige endast kujutan, kas mind oleks pidanud puhkpilliorkestriga vastu võtma, või oleksid pidanud koolilapsed lilledega tänava ääres reas seisma. Mõtleks — seltsimees on vanglast koju tulnud . . . «Ma tahan elada,» taipasin ma veel ainult vastu öelda, «muud pole mul midagi vaja . . .» Siis küsis ta veel kord, kus asutustes ma olen käinud. Kui kuulis tööstuskombinaadi direktorist, siis tähendas vahele: «Mis sa seesuguse juurde läksid, see on nahahoidja, kes mõtleb ainult endale.» Ausõna, ma ei tuliska, nii ta ütles. Siis ma mõtlesin: «On küll prokurör, aga siiski vist tubli mees. Vähemalt räägib mehejuttu . . .»

Siis helistas Mežlauks telefoniga bussipargi ülemale — vangis olin õppinud esimese liigi autojuhiks —, ja näe sõna sõnast — juba neil kokku räägitud, et ma hakkan seal tööle. Kuulsin veel poole kõrvaga, kuidas teisel poolt küsiti, et ega ma ülearu napsi ei pruugi. Prokurör pilgutas mulle silma ja vastas, et mitte tilka. Ja ausõna, sellest ajast ei ole ma ka enam joonud, kuigi enne vangiminekut oli nii ja naa. Usaldust peab hoidma. Kui inimene on sinule head teinud, siis ei või sina ka talle tööst näidata. Pulmade ajal küll võtsin tsipake, Mežlauks oli ju ise ka lauas. Oleksid sa näinud! Ei olnud kõigi jaoks istmeidki, paar tooli oli mul ainult toas. Aga midagi, hakkama saime, panime lauad kahe tooli vahele ja käis küll. Ja kui prokurör oma klaasi tühjaks võttis, ega ma võinud siis maha jääda, muidu oleks kuradi nali olnud: prokurör joob, aga peoperemees ise ei maitsegi. Jah, kuhu ma oma jutuga jäin... Ah jah, sain bussijaama tööle. Kui ma sinna läksin, saatis prokurör ühe uurija kaasa, et seisku minu kõrval, seni kui kõik paberid on vormistatud. Ja näe — sõidan bussiga tänase päevani. Kas see on halb? Sina aga ütled: ma ei taha pead lõvi lõugade vahele pista, prokuröri juurde ma ei lähe! Või on sul süda ehk kibestunud? Seda juhtub... Aga ei teeks paha Mežlauksi juurde minna, tema tunneb meiesuguseid vennikesi. Siis juba näeks...»

«Aga mina siiski ei lähe,» vastas noormees järsult, oma naabri poole vaatamata. «Ei ja ei! Ennem muutun eideks. Mu kuklas taob nagu haamriga juba sellest, et sa nii mitu korda prokuröri nimetasid. Ei maksa parem sellest üldse rääkida.»

«Nagu tahad...»

Buss ligines järjekordsele peatusele. Ühel pool maanteed oli männimetsaga kaetud vana kalmistumägi, ümbritsetud ümarikest kividest laotud vana sammaldunud müüriga, mäe otsas pooleldi kokkuvarisenud kabel; teisel pool maanteed oli põliste saarepuude allee, mis viis üle künkanõlva ühe kolhoosi keskusse. Saarepuude varjus kraavi kaldal istusid reisijad. Nüüd tulid nad maanteele ja üks vanem mees tõstis käe üles.

Algas piletite müük, ja nagu eelmisteski peatustes, nii kasseeris võõras noormees ka siin raha. Bussijuht rõõmustas, et noormehel asi nii hästi läheb, et tal endal on nii hea tuju, et reisijad on rahul ja üldse on maailmas nii tore, päikesepaisteline ja suvelõhnadest täidetud päev.

Kui üks vanamammi tema sänget reisikaaslast teretas, noogutas Abelite sõbralikult pead, nagu oleks eideke temalegi tuttav, ning mõtles muhedalt, et naaber polegi nii üksik, on ometi mõni süda, mis tedagi tunneb.

«Kas kõik on peal? Siis sõidame?» hüüdis bussijuht väikeste valjemini kui tarvis, lisaks tuututas veel paar korda, ehkki selleks polnud mingit vajadust.

Taevasse olid ilmunud väikesed valged pilvetalled, mis taeslikult uitasid taeva ääretutel rohumaadel, kattes aeg-ajalt oma ülelibiseva varjuga mõne põllu, maja või metsanurga. Suure rohekashalli rukkipõllu taga läksid reas neli-viisteist näitsikut, vist kooliõpilased, kes suvevaheajal kolhoosis töötasid; paistsid ainult nende pead — heledad ja tumedad — ja nende kohal kiikusid valged rehavarred; näis, nagu sõidaksid tüdrukud suurel merel saladuseliku laevaga, mis peatselt jõuab päikesepaistelisele rannale.

«Minu Vital tuleb veel kaua elada, enne kui kooli läheb,» sõnas Abelite. «Tahan teda inseneriks... Mõistad?»

Teekaaslane ei vastanud. Ta oli pannud käe kotile, kus seisid piletid ja raha, ning silitas seda aeg-ajalt nagu väikese lapse siledaks soetud pead, vaadates ise ettepoole, kus maantee jooksis üles künkaharjale nagu nool.

«Varsti oleme päral,» ütles ta ja pööras kohe ootamatult jutu teisale: «Kas ühe sõiduga koguneb palju raha? Kott vist pea täis...»

Bussijuht naeris.

«Sa ju ise nägid, palju raha sisse tuli.»

«Aga tagasiteel tuleb ka veel juurde. Eks ole?»

«Nojah. Üldiselt — ei saa nuriseda. Enne kassa üleandmist läheb lugemisega tükk aega. Mässa nii mis hirmus.»

Maantee suundus soisele tasandikule ja tuul kandis kabiini sookailude lõhna. Eespool vasakul ligines teele mets hallide haabade ja kõrgete kuuskedega, paremal pool võis näha kirsi- ja õunapuuaedadesse peitunud hoonetekobarikke. Läčkāja. Bussi lõpp-peatus. Siin seisab ta tund aega ja sõidab siis linna tagasi.

Selja taga algas askeldamine, sõitjad tõstsid oma pakke, naised sidusid rätikuid pähe, tuttavad jätsid hüvasti. Väikesel sõhtunud platsil, mille äärest algasid esimesed majad, pööras buss ümber ja peatus katusealuse juures, mis oli ehitatud sõitjatele ooteruumiks.

«Olemegi päral,» ütles bussijuht, kui mootor oli va
jäänud. «Nüüd võib jõkke suplema minna. Vaata, ku
see mees näeb kurja vaeva . . .»

Kohe ootepaviljoni kõrvalt algas liivane teerada, m
tõusis üsna järsku nõlvakut mööda üles ja kadus kaug
mal põldude vahele. Teerajal müttas vanamees, jalgrat
käekõrval. Peas oli taadil vana kaabu, valge linase sär
peale oli tõmmatud hall vest ja jalas lapitud püksid. Jal
ratta pakiraamil kõikus suur viltuvajunud pakk. Visa
püüdis mees kaldast üles punnida, kuigi oli selgesti näh
et see käib tal üle jõu.

«Oota mind veidi aega,» ütles Ābelīte. «Ma tulen koh
tagasi.»

Ta hüppas bussist välja ja tõttas vanamehele app
Kahekesi saadi jalgratas üsna hõlpsasti üles. Kuid ka ee
pool oli jalgrada veel väga liivane ja Ābelīte lükka
ratast, kuni jõuti kõvema pinnaseni. Vanamees kombe
das järele ja sõimas, niipalju kui lõõtsutamise vahe
mahti sai, kolhoosi brigadiri, kes ei andnud temasuguse
kuulsale meistrimehele hobust tööriistade vedamisek
uuele kohale. Bussijuhile ajas see vihane torisemine pe
aegu naeru peale. Ta aitas kõvemini kinni siduda kotiri
desse mässitud paki, kus katsudes võis tunda kirves
pikka höövlit, peitleid ja muid tööriistu, tegi suitsu, jä
tis meistriga hüvasti ja tuli tagasi.

Avatud uste ja akendega buss tundus mahajäetu
majana, kust elanikud on suure rutuga minema pagenu
Nõlvakult oli näha, et ka juhikabiin on tühi. Kuhu o
jäänud kaasasõitja? Ābelīte peatus ja kuulatas, kuid e
kuulnud midagi.

«Hei!» hüüdis ta areldi. Seejärel valjemini ja lõpuk
päris valjusti. Üle tee metsast hüüdis kaja vastu, muu
häält polnud kuulda. Ta oleks veel hüüdnud, aga oli nag
piinlik hõikuda ja ta mõtles ehmatades, et ei küsinud võõ
ralt ei ees- ega perekonnanime. Halbadest eelaimustes
haaratuna jooksis ta alla ja vaatas kabiini: kõik nag
tavaliselt, polnud ainult musta kulunud nahkkotti, mille
seisid reisijatelt sissekasseeritud raha, müüdud ja müü
mata piletite raamatud, sõidudokumendid. Istmel vedele
ainult kaks tühja limonaadipudelit. Jah, need oli t
ostnud ja nad olid mõlemad koos limonaadi ära joo
nud . . .

Meeletu tõtuga hakkas Ābelīte kabiini läbi otsima —
võib-olla on kott põrandale kukkunud. Ei ole . . . Vaata

kõik nurgad läbi. Ei ole . . . Heitis pilgu ootepavil-
ni ja tegi tiiru selle ümber. Ei ole . . . Mitte kuskil ei
. . . Ta jäi platsi keskel seisma ja vandus valjusti kõige
angemate sõnadega, mida ta oma seiklusrikkas elus oli
nulnud, sõimas ennast sellepärast, et oli lasknud end nii
ajustava lihtsameelsusega paljaks varastada. Tundes, et
elsiav viha tahab rinda matta, tõmbas ta kõik särginöö-
ni lahti ja istus maha rohu sisse.

«Ah sina ütled, et ma olen pehmeks muutunud?» ähkis
a. «Pehmeks? No oota sa, kurivaim, ma otsin su kas või
rgust üles ja sa saad mu pehmust tunda. Ma otsin su
les, kui sa enda ka nähtamatuks vaimuks muudad. Ma
ulle . . .»

Ta sulges silmad ja surus mõlemad rusikad meelekoh-
ada vastu, et kiiremini mõtteid selgitada. Nüüd on selget
saad vaja. Ainult arukalt, ruttamata. Kuhu võis varas
aada? Teed mööda ta ei läinud — see on selge. Ka jalg-
ada mööda mitte. Mets . . . Ainult mets. Aga sealt on
asjatu otsida, see oleks tulutu ajaraiskamine. Tunni aja
ärast peab buss tagasi sõitma. Ei, nüüd on veel ainult
elikümmend viis minutit aega. Neetud, pole raha ega
uletei . . . Aga see naine? Vana naine, kes teda teretas?
ee oli küürus eideke, üleni mustas riides. Ta tuli bussile
atuses, kus ühel pool teed on vana kalmistumägi, võib-
olla viis lilli isa või vanaisa hauale. Aga kus ta maha
aks? Siin. Kindlasti siin. Vana inimene, kaugele pole ta
oudnud. Aga kuhupoole? Ainult ettepoole, sest muidu
oleks ta palunud ennast varem õigel kohal maha lasta.
ink läks ta kuhugi sinna, nendesse taludesse? Siis tuleb
kõik majad korrast läbi käia. Kõigepealt tuleb siiski teed
mööda edasi sõita, vahest saab kätte . . .

Ābelīte istus rooli taha ja sõitis suure kiirusega tund-
matut naist otsima. Nüüd kerkis mõlemal pool teed mets
ja kuskil polnud näha ainustki inimest. Ta kihutas mööda
üksildasest vankrist — hobune ajas end kohkunult taga-
jalgadele — ja pööras mõne kilometri järel bussi ümber,
sest mõistis, et kaugemale ei jõudnud hallipäine eideke
nii lühikese ajaga minna. Jälle nägi ta hobusemeest. See-
kord sõitis ta tasem — hobune oli ju kartlik, ja nägi meel-
ava üllatusega, et metsavahimütsiga mehe kõrval istus
vankri peal mustas riides eideke — seesama, keda ta
otsis.

Mutike ei saanud tükil ajal aru, mida temast tahetakse.
Hambutu suuga sõnu nämmutades kordas ta ikka ja jälle

neidsamu küsimusi. Poiss? Mis noormees? Lõpuks tuli ta ometi meelde. Jah, sellel vihmasel suvel — oodake, kui see õieti oli? — niitis see poiss metsas heina, noh, met heinamaal. Seda ta küll ei mäleta, mis nimi ja kust pä Võib-olla meierei juhataja teab, temale olid need hei maad niita antud, noormees oli ainult päeviline . . .

Ābelīte teadis, et koorejaam asub peaaegu bussi lõ peatuse juures. Ta ajas bussi raudbetoonist kõrgendi e mille peale piimavedajad oma kannud tõstsid, ja vaa meierei avatud uksest sisse. Pikk kuivetu mees — tal p nud muud kui trussikud ja valge kittel, mis oli pa kõhna keha peale tõmmatud — pesi voolikuga tseme põrandat, paljaste jalgade otsas klõbisevad puukot Bussijuht alguses kohkus, mõtles, et on üllatanud riie mata inimest, kuid juhataja kutsus teda käeviipega sis

Jah, ta mäletas küll seda vihmast suve ja noorukit, k heina niitis. Muidugi. Aga see noorhärra olevat kuul vasti oma eluga viltu läinud ja vangi pandud. Mis ta ni oli? Kes seda enam mäletab. Võib-olla naine teab, te rohkem nende majapidamisasjadega . . .

Tuli naine. Väike, valge nagu piim ja ümarik na ploom. Mida seltsimees soovib? Ainult niipaljukest? Mi ta siis Vītolsi Frīdist ei tea. Seesama ikka on. Elas A talus, suure metsa taga. Rada mööda saab läbi metsa on viis kilomeetrit. Võib-olla ka rohkem — seitse v kaheksa, aga ringi minnes vähemalt viisteist või ise kakskümmend. Kes seda nüüd mõõtnud on. Aga kas Fr dis on juba väljas? Siis võiks küll puhkamise kõrvalt ne heina maha niita, teeniks mõne rublagi, eks praegu kul ära . . .

Ābelīte ei kuulanud enam edasi. Meiereist eemale sõ nud, pidas ta bussi metsateel kinni ja astus välja. Ümbe ringi lendasid põrinal parmud, õhk haudus lämmatav kuumust, polnud vähimatki tuulehõngu. Uimastavalt lõ nasid kõdunenud lehed, vaik ja soo roostevesi. Väikese pilvetombud olid ühtekokku kogunenud, see oli nei nagu jõudu juurde andnud ja nüüd upitus üle puula vade ähvardavalt mustendava äikesepilve serv.

Frīdis Vītols . . . Alatalu . . . Tal läheb vähemalt tun aega, enne kui ta metsarada mööda koju jõuab. Vähe malt tund, kui ka kiiresti minna. Igal juhul tuleb sõit nii, et see Frīdis enne sinna jõuaks. Ja siis . . .

Bussijuht võttis teeservalt üsna suure kivi ja topp selle püksitaskusse. Läks istus bussi. Lõpuks jõudis te

[illegible] istusele, viskas kivi uksest välja ja hakkas tasakesi [illegible].

Ta pidi mitu korda bussi kinni pidama ja vastutulija- [illegible] küsima. Lõpuks üks poisike näitas: siinsamas [illegible] taga ongi Alatalu.

Ābelīte jättis bussi nurmeservale ja läks jala edasi. Kõi- [illegible] tulid nähtavale kaks murenenud korstnat, siis sam- [illegible] laastukatus ja seejärel vana kahe uksega [illegible] — vist elas maja kummaski otsas omaette pere- [illegible]. Paar-kolm õunapuud, rohtunud sõstrapõõsad, juur- [illegible], jõrjenipuhmad . . . Sadakond meetrit maja taga [illegible] põõsastik, mis järk-järgult läks üle suureks met- [illegible]. Kumb uks on õige, kummas otsas elavad Vītolsid? [illegible] polnud näha, koer ka ei haukunud . . . Bussijuht [illegible] seina äärde seisma, sundides end hingama nii raha- [illegible] kui võimalik. Üks kuueruuduline aken oli pisut [illegible] ja toast kostis tasast jutukõminat. Tuleb sinna [illegible] . . .

Kõiki astus ta üle kõrge läve nii vaikselt, et need, kes [illegible] juttu ajasid, ei märganud midagi. Kärbes, kes oli [illegible] allarippuva liimipaberi külge ühe tiivaga rippuma [illegible], pirises vahetpidamatult. Valgeks küüritud puust [illegible] seisid piimakausid ja paar kruusi. Pliidisuu ette oli [illegible] sületäis hagu — äsja oli tuli all olnud, avatud [illegible] tagant paistsid veel mõned hõõguvad söed. Ruumil [illegible] kõvaks tallatud konarlik savipõrand. Võib-olla oli [illegible] peremees selle vana maja kunagi oma teenijate [illegible] ehitanud? Kohe näha, et miljonärid pole siin küll [illegible] . . .

Ka toauks avanes käratult ja Ābelīte nihutas end kül- [illegible] sisse, õlg ees. Ta nägi naisterahvast, kes parajasti [illegible] laualt valge linase käteräti, millega lõunasöök oli [illegible] kaetud: pruunis savikausis aurasid keedetud kar- [illegible], taldrikul paistsid olevat praetud munad ja liha, [illegible] kannus oli kindlasti piim. Naine varjas oma [illegible] bussijuhi pilgu eest inimese, kes istus madalal [illegible]. Nüüd, nähes ust avanevat, ajas see end aegla- [illegible] püsti.

Jah, see oli Vītolsi Frīdis. Tema! Oli juba jõudnud end [illegible] ja puhta särgi selga panna, juuksed olid veel päris [illegible]. Tal ei olnud vist kerge üles tõusta, sest nägu kah- [illegible], muutus inetult halliks; silmad siiski ei kartnud tuli- [illegible] vastu vaadata, kuigi neis võis näha ainult tuima saa- [illegible] alistumist.

Naine korraldas laual toidunõusid ja rääkis vaikse õn
liku häälega, jätkates mingit varem alustatud mõt
lõnga:

«Sa ei teagi üldse — oktoobripühadeks kingiti mu
kell, tunnistati kõige paremaks vasikatalitajaks kolh
sis... Sina, Frīdisekene, võid nüüd ehk koplid ko
teha? Mõnes kohas on aed maha kukkunud, vasikad k
gavad üle... Oota, ma kohe näitan sulle kella... Kuu
kas see ei olnud äikesemürin? Viimati tuleb v
vihma... Oleks vaja küll, kõik on ära kuivanud...»

Ta naeris ja alustas uut sõna, et oma juttu edasi v
retada, aga siis märkas poja imelikult muutunud nä
pöördus tema pilgule järgnedes ukse poole ja hüüa
üllatunult:

«Oih, külaline! Kuidas ma sugugi tähele ei pannud

Ta oli külalise ootamatust tulekust nii kohmetunud,
ei teadnud, mida peale hakata. Ta oli veel üsna noor n
tugev naine, kuigi mured ja kannatused olid juuste
palju halle niite kudunud. Väsinuna näivas näos peeg
dus ääretu heasüdamlikkus ja veel miski helge, päike
paisteline — see kõik tilgutas Ābelīte kibeda pahameele
täidetud südamesse üsna märkamatult mõningaid leebu
piisku, ja see ärritas teda: milleks oli Frīdise emal va
risti tee peale ette sattuda, kui s e e s u g u s e d asj
tahavad korraldamist? Ängistatud häälega teretas ta
arutas mõttes, mida edasi teha. Kuid ema, kellest endis
kiirgas mingit tabamatut valgust, pöördus jälle poja poo
Ta läks kirstu juurde, mis oli kaetud omakootud vaibag
tõstis kaane üles ja võttis välja särava lauakella.

«Näe, kus on kingitus,» ütles ta Frīdisele, unustad
hetkeks ebatavalise külalise. Poeg kehitas ainult ebamä
raselt õlgu, väljendades sellega vist imestust, et kell s
sab kirstus, mitte laua peal. Ema taipas tema mõtte
kuigi sõnu polnud öeldud.

«Mul ju üks on juba seinal. Las kingitus seisab mäle
tuseks.»

Vana ajanäitaja lõi raginal pealelõunast tundi. Justk
suure pingutusega hakkasid liikuma kettide otsa riput
tud metallpommid, mis kunagi olid kiiskav-läikivad olnu
«Ma peaksin välja sõitma,» mõtles Ābelīte. Ta noogut
Vītolsi Frīdisele ning ütles pikkamisi, rahulikult, et em
midagi ei aimaks:

«Lähme veidi välja, ajame juttu...»

«Kuhu te lähete?» erutus ema. «Söök jahtub ära.»

Frīdis aga tuli juba. Libistas pilgu üle kogu toa, nagu
[illegible] sellega jumalaga jätta, tõmbas valjusti hinge ja
[illegible] Lāvei laskis Ābelīte tal mööda minna ja astus ise
[illegible]

«[illegible] metsa äärde,» sosistas ta oma vangile, kui nad
[illegible] siia jõudsid. Minnes vaatas bussijuht mitu korda
[illegible], seal talle näis, et ta kogu aeg tunneb seljal ema
[illegible] Kui maja polnud enam näha ja ümber kohisesid
[illegible] noored kased mätlikul metsaserval, jäid mõlemad
[illegible]

«Oih, mis sa mulle ütled, aus nõukogude suli?» kähis-
[illegible] Ābelīte, tundes, et hirmsast vihast kerkib udu silme
[illegible]. Vastust ootamata ta lõi, pani väljasirutatud kätte
[illegible] oma keha raskuse. Et jalule jääda, haaras Frīdis
[illegible] kasekesest kinni, kuid vajus ometi koos sellega
[illegible] maha. Bussijuht ootas, kuni ta üles tõusis, ja kära-
[illegible]

«Kaabakas, anna raha siia!»

Rahasedelid, mis taskust välja tõmmati, olid korralikult
[illegible] järgi seatud ja ilusti kokku murtud.

«Vaata, jõudis juba ära sorteerida,» sõnas Ābelīte pil-
[illegible]

«[illegible], et sul oleks kergem üle lugeda...»

«Ah nii? Sa irvitad minu üle?»

Bussijuht lõi veel kord. Vītolsi Frīdis vankus paar
[illegible] tahapoole, nägi maas kuivanud männironti ja
[illegible] selle pihku.

«Aitab!» ähkis ta. «Kaks korda lõid — aitab. Kui sa
[illegible] kord proovid — põrutan vastu. Ja siis ma ei vaata,
[illegible] läheb. Mina olen ka inimene. Inimene! Mõis-
[illegible]?»

«Sina — inimene?» Ābelīte hääl jäi üllatusest kurku
[illegible]. «Seda ütled sina? Sinu hing on must kui sitasiti-
[illegible]. Kus on kott?»

Kott oli peidetud ligidale põõsastesse. Ei läinud palju
[illegible], kui Frīdis tõmbas selle okste alt välja ja ulatas
[illegible], hoides roigast nagu relva selja taga. Ābelīte
[illegible] mättale ja kontrollis koti sisu. Kõik oli korras...
[illegible] pani raha tagasi ja ütles raske ohkega:

«Sina nimetad ennast inimeseks? Aga kas mina sinu
[illegible] ei ole inimene? Kas sa mõistad, et see on riigi
[illegible], mis sa varastasid, mitte minu oma? Riigi! Kuidas
[illegible] oleksin õhtul saanud kassat üle anda? Raha oleksin
[illegible] kusagilt laenanud ja kokku kraapinud, aga kust võtta

piletiraamatud? Tead sa, ma viin sind otseteed vangima
Istu ja hallita seal!»

Noormees viskas tümika jõuetult minema ja laskus r
kelt Ābelīte vastu vanale kännule. Käed vajusid lõdv
põlvedele, süngelt vahtis ta kõrvale, ning bussijuht m
kas, et särk on talle ilmselt liiga väike — vist emal ju
mõni aasta tagasi õmmeldud, kandja on jõudnud vä
kasvada . . .

«Armuandi pole mulle vaja,» venitas Frīdis läbi ha
maste. «Ma ei ole kerjus, et hakkan paluma . . .»

«Kas sa näe kangelast!» läks Ābelīte jälle pahameele
põlema. «Mina . . . mina . . . Noh, aga mina? Mis minu
saab, kui ma bussijaama ilma kotita tagasi läheksi
Varastati ära . . . Kas sa, lontrus, saad aru, et paljud li
salt naeraksid minu jutu peale: nojah, varastati . . . ki
lasti pani ise pihta ja nüüd simuleerib . . . vanglas vä
koolitatud, sellisest võib kõike oodata . . . Ja mida ütle
minu prokurör? Mida tema mõtleks? Kui kaua ta võib i
mest uskuda? Lõpmatult? Kuidas ma saaksin talle selge
teha, et ma ei ole süüdi? Kuidas ma talle otsa vaataks
kui mind peetaks vargaks? Ja naine kodus? Ja tütar, k
ta suuremaks kasvab? Neetud! . . .»

Ābelīte surus oma suured käed rusikasse, nii et sõrm
kondid naksusid.

«Noh,» ütles ta, «mispärast sa vaikid? Kas sa sellepär
varastasid, et ma pakkusin sulle sigaretti ja limonaad
Või sellepärast, et ma su ilma rahata peaaegu ko
tõin?»

Poiss kargas ägedalt püsti, nagu tahaks kallale torma
ja tema silmis välkusid korraga viha ning irvitus.

«Milleks sa mulle moraali loed? Mis õigusega sa mul
etteheiteid teed? Mis sinul sellega asja! Kas sa ise
olnud varas? Olid. Varas! Varas!»

Viimased sõnad kõlasid murdunud häälel, nagu lä
pisarate. Frīdis pööras selja, vaatas kaugete metsa
latvu, mille kohale kogunesid mustad piksepilved, sõõr
tades alla valgeid vihmatriipe. Taevas sähvisid haralis
leegikeeled ja silmapilgu pärast veeres siia äikesemürt
Ābelīte võttis mahapandud koti ja tõusis aeglaselt üle
Tõmbas pihuga üle näo, nagu tahaks und silmist pühkid
ja vaatas ümberringi.

«Sa sõidad minuga kaasa,» ütles ta lõpuks kumedalt.

Ābelīte läks tagasi vaatamata minema ja Frīdis Vīto
järgnes talle noruspäi. Maja juures, kus algasid sõstr

põõsad, vaatas bussijuht tagasi ja ootas, kuni poiss järele
jõudis.

«Kis õigusega ma sulle etteheiteid teen?» Ābelīte nägi
väsinud välja, nagu poleks öösel maganud, kuid tema kis-
sis silmade pilk oli tige. «Ma ei taha olla elust välja tõu-
gatud. Kord olin ma selline ja sellest aitas. Ma tahan
elada. Mul on tütar koolitada . . . Ja ma pean mõtlema
inimestele, kes on mulle head soovinud. Kas sellest ei ole
sulle küllalt? Mis õigust veel vaja? Aga ütle, milleks sina
minus ajad? Milleks? Milleks sa vedeled mul jalus ees ja
nõgud? Ei tasu sinuga rääkida — lähme . . .»

Kuid Frīdis ei lasknud tal minna. «Oota natuke,» hüüdis
ta kõigeldes, ja kui Ābelīte uuesti peatus, ütles ta: «Ainult
emale ära räägi midagi. Ma palun sind . . . Ole inimene —
mitte minu, vaid tema pärast . . .»

«Ah ema tuli sulle meelde? Alles nüüd? Aga mina
ennast süüdi ei tunnista. Hea küll, mine sisse, ma seisan
väljas.»

Vaidi aja pärast tuli Frīdis tagasi, õlgadele visatud see-
mämi pintsak, millega ta oli koju sõitnud. Ta ei saanud ust
kinni panna, sest ema tuli kohe järele. Tahtis pojal käest
kinni võtta, et ta ei saaks ära minna, aga võõra mehe juu-
resolek tegi teda kohmetuks ja ta toetus piida najale.

«Kuhu? . . . Mis siis söögiga saab? Mispärast . . .»

«Meil on riiklikud asjad korraldada,» ütles Ābelīte kõr-
vale vaadates.

«Siis peaks just sööma. Mis on juhtunud?»

Aga mõlemad läksid sõnatult minema. Kui Ābelīte
tagasi vaatas, oli kahe murenenud korstnaga ja sammal-
dunud katusega vana maja juba mäenõlva taha jäänud ja
seda ei olnud enam näha. Teerajal paistis küll veel naine,
kes parajasti tõstis põllenurga silmade juurde. Ta oli siiski
tükikese maad järele tulnud . . .

Tee peale langesid jämedad vihmapiisad ja neile
paiskusid vastu väikesed tolmusambad. Silmapilkselt muu-
tus hall buss päris kirjuks.

Vaevalt oli masin õige sõiduhoo sisse saanud, kui tuli
äge valing, mis siiski kohe lakkas. Tee tossas aurust, met-
sas okste all ja vanadel raiesmikel noore männimetsa
võsude kohal liikusid maa peale langenud kerged pilved.

«Miks sa nii sõnakuulelikult bussi peale tulid? Oleksid
võinud kas või metsa joosta. Ma poleks sulle järele jõud-
nud, sul on siiski pikemad jalad . . .»

Vastust ei tulnud. Ābelīte kõõritas naabri poole ja vaa-

tas tema nägu, mis paistis olevat muutunud vanaks
võõraks. Ilmes oli kinnipüütud metslooma meelehe
ja vaevu ohjeldatavat igatsust vabaduse järele. Tee ä
kahel pool väikest jõge laius metsa raamistuses nii
niidu teisele servale, kaugete põõsaste taha toetus vik
kaare ots ning sealt kerkis ta üle tumeroheliste puhta
pestud kuuselatvade nagu Linnutee üles taevavõlvi sü
vusse. Õhtul, kui päike looja läheb, tulevad ehk hirv
vikerkaarest riivatud põõsaste taha valgesse udusse ja
tama . . . Bussijuht pöördus ära ja ohkas raskelt, sest ta
paistis, et vangistatud teekaaslase niiskeis silmis oli
näinud justkui viimast tervitust kõigile neile kohtade

«Miilitsasse pole mõtet sind viia,» pomises ta. «Ma
saa ju enam tõestada, et sa koti varastasid. Keegi p
seda näinud ja kott on jälle omal kohal. Kuigi sa ise tu
nistasid end süüdi — kes usub? Kuidas sa tõestad, et ol
mind paljaks varastanud? Usuasjadega minnakse kirikus
tead, mitte miilitsajaoskonda. Seal on vaja fakte.»

«Seda ei oleks sul pruukinud mulle rääkida,» sõn
Frīdis kõlatul häälel. «Kas sa mõtled, et ma olen loll, k
ise midagi ei taipa!»

Buss sööstis teeäärsele kraavile ohtlikult lähedal
«Mis?» küsis Ābelīte, kui oli masina jälle tasakaalu tag
saanud. «Mis kuradi pärast sa siis kaasa tulid? Kui tea
sid, et keegi ei saa sulle külge hakata ja tulevik on kin
lustatud?»

«Sellepärast, et mina varastasin sinult, mitte sina minul
Võimalik, et mul on praegu kuradima ükskõik, mis ju
tub. Võimalik, et mul on vastik enda peale mõeldagi. A
sina ju niisama hästi kui vedasid mind bussi, ei lasknu
lõunatki süüa. Jah, milleks siis?»

«Mina? Ma ei või sind üksi jätta. Ei, seda sa ära lood
On niisugune asi nagu südametunnistus — küllap ole
kuulnud? Naljakas lugu . . . No ütle, kuidas ma saan si
maha jätta? Homme võib-olla vehid jälle mõne ko
sisse! Ja siis? Kes aitab siis emal koplid korda sead
Kas sa kuulsid, mida ta ütles? Kas nägid, kuidas ta . .
noh, tuli meile järele? Näed, mis jant sinuga on . ..»

Oligi Lāčkāja — bussimarsruudi lõpp-peatus. Ootaj
sõimasid, ähvardasid, nõudsid kaebuste raamatut, lubas
kirjutada Riiga, Moskvasse. Miks buss nii häbemata pal
hilineb, mis kuradi pärast siis sõiduplaan siin posti küljel
ripub, kui sellest kinni ei peeta? Võib-olla ongi nime
inimeste narrimiseks üles pandud?

Ābelīte kirjutas sõnagelt vaikides pileteid välja. Märga-
es ei Frīdis ei kavatse teda enam selles töös abistada,
ratas ta: «Mis sa vahid, võta raha vastu!» Ja kõik läks
nagu siis sõites. Sõitjad asusid bussi, rahunesid vähe-
aeval ja muutusid tee peal üsna leplikuks.

«Siis sõit loetakse praagiks,» ohkas bussijuht. «Kindel.
Pressima on mokas. Nina alt läheb vett vedama.»

«Ükina olen süüdi . . .» sõnas Frīdis hauataguse häälega.
Pagana kott! Milleks oli sul vaja seda minu käeulatusse
panna? Kui sa Lāčkājas mu üksi bussi jätsid, siis ma algu-
ses mõtlesin, et meelega, mees ise on põõsastesse roni-
nud ja piilub, mis juhtub. Tead, kuidas seda tehakse?
Pannakse tuppa aknalauale viiekopikaline, ise luuratakse
võimeaugust, mida külaline teeb . . . Ma vihastasin hirm-
asti: vaat kus leidis imiku . . . Aga sina läksid vanatoiga
kaasa. Siis läks mul mõistus segi: kõrval on kott rahaga,
sinni sidumata, lukku panemata, lähedal pole ainustki
hingeline . . . Süda ei pidanud vastu . . . Kuidas sa ei
sõita, kui sulle otse vägisi pihku topitakse? Eriti veel siis,
kui endal on taskus ainult mõni kopikas. Ma ei saanud
enam isegi õieti aru, kui olin juba tihnikus. Seal läks see
kõik vähehaaval üle, hakkasin mõtlema, tuli meelde, kui-
das sa mind ilma rahata peale võtsid, limonaadi andsid,
sigaretti pakkusid, ja isegi jätsid oma panga juurde just-
kui valvuriks . . . Näed, varas ma olen, aga siga küll ei
tahaks olla . . .»

Bussijuht pomises midagi arusaamatut, juhtides bussi
suure kiirusega. Selja taga oli päike veel kaugete äikese-
pilvede peidus, kuid ees puhkes imeliselt puhas ja selge
taevavarand juba loojangueelsetes värvides õitsele. Kõrgel
ühevõl põldude kohal sähvisid pääsukesed ja niitudele
tõusis pikkamisi udu. Frīdis Vītols oli ettepoole kummar-
gile vajunud ja murdis oma kokkupandud käsi.

«Sa ei usu mind?» jätkas ta. «Nagu soovid . . . Ise sa
tahtsid teada, miks ma praegu sinu kõrval istun . . . Vaata,
metsas hakkasin mõtlema. Ja jõudsin otsusele, et tuleb
ruttu tagasi joosta, võib-olla jõuan veel koti oma kohale
panna, võib-olla ei märka keegi ka seda toimingut, aga oli
juba hilja — sa kihutasid minema nagu hullumeelne.
Kuda ma sain siis veel teha? Läksin koju, et emale tere
ja jumalaga öelda. Ma juba teadsin, et sa leiad mu üles
kas või pärapõrgust. Pesin end, panin puhta särgi selga.
Lootsin . . . Mõtlesin, et sa sõidad koos miilitsaga, võib-
olla on isegi teenistuskoer kaasas jälgede ajamiseks . . .»

Ābelīte kehitas ainult õlgu, kuid ei vastanud mida
«Löök on sul küll vägev,» sõnas Frīdis reipamalt ja s
tas lõuga. «Päris rohelised tuled tantsisid silmade ees. N
võib ju inimese ära paradiisi saata.»

«Vanasti sai simmanitel kakeldud. Treenitud käs
sõnas bussijuht ilma igasuguse hooplemiseta vastu ta
mist, ja et kõnelust teisale juhtida, mõtiskles valjus
«Mis minu Vita praegu teeb? Ja naine? Võib-olla arv
vad, et on õnnetus juhtunud... Istuvad vahest juba kah
kesi bussijaamas...»

«Jah,» ohkas noormees, vajudes jälle ettepoole kühm
«tee minuga, mis tahad... Saadad põrgu — ma läh
lased koju — ei pane ka pahaks. Mõistad isegi, tõesta
midagi ei saa. See on meie omavaheline asi.»

Möödus tükk aega, buss jõudis ehk neli-viis kilomeet
maha sõita, peatuses võeti reisijad peale, alles siis üt
Ābelīte:

«Sind üksi jätta ma ei või — see on selge, aga tead, m
mul mõttesse tuli! Sõidame mõlemad prokuröri juurd
Mežlauksi juurde. On juba hilja, ei tahaks inimest tü
tada, aga mis teha. Mežlauks helistab mõnele ülemuse
võib-olla oled juba homme koha peal. Ainult ära sa ü
liia nina püsti aja, kui ta proovib ka sind pehme
taguda, küllap mainib puhkpilliorkestrit ja kõike mu
Siis mõtle koti peale ja pea suu kinni... Aga kui sa te
kunagi petad! Oota, me ei ole ju veel ametlikult tut
vad — Ābelīte on minu nimi. Et sa selle hästi meel
jätad! Ära sa unusta!»

Frīdis Vītols ei vastanud musta ega valget. Võib-ol
mõtles ta sellele päevale, kui istus kaebealuse pingil
prokurör Mežlauks luges süüdistust ette? Võib-olla me
nutas ema ja nägi vaimusilmas, kuidas ta pajast äurava
kartuleid savikaussi kallab? Või nägi vikerkaart üles k
kimas metsaniidult, kuhu õhtul, kui kerge hämarik
maale laskunud, tulevad jalutama hirved?...

Õhtupäikese längus kiired langesid üle maa ja nen
petlikus valguses märkas Ābelīte maantee serval su
vihmavee uhutud vagu. Sellest üle sõites ragises bu
kõigist liitekohtadest.

«Ah, elu, elu!» ütles bussijuht rooliratast ohjelda
«Mis siis oleks viga sõita, kui kõik teed oleksid asfalt
ritud!»

1961

Kaksteist kilomeetrit

1

Autobuss sõitis edasi, jättes vaiksesse peatuskohta Elmārs Zande, kes ainukesena oli soovinud siin maha tulla.

Kõik nägi välja niisama nagu kakskümmend aastat tagasi.

Ühel pool teed lösutas pikk elumaja, ehitatud vanaisade aegade noorpõlves, aegade jooksul halliks läinud nagu inimene ja poolenisti maa sisse vajunud. Kuue ruuduga aknad vaatasid räästa alt ükskõikselt neid, kes siit mööda läksid. Maja ees kasvasid lilled, sirutades oma tolmunud lehed üle madala lattaia. Mõlemal pool teed seisid nagu vahimehed suured pärnad, mille tüved olid alt valgeks värvitud, et need autodele öösel paremini näha oleksid. Kusagilt õhuvallast kostis mesilaste ühetoonilist suminat.

Teisel pool maanteed tukkus sammaldunud laastukatuse all ühele küljele viltuvajunud vana rehi. Peaaegu otse selle nurga juurde oli maasse kaevatud post bussipeatuse sildiga ja selle kõrval seisis roheliseks värvitud pink, kus võis jalgu puhata, kel kauge tee ees seisis. Rehe tagant paistas männimets. Tuul puhus niitudelt, mida näha ei olnud, tunda aga küll: tundus, nagu voolaks kusagil hoonete taga aurav meejõgi, mis levitab head lõhna üle kogu maailma. Taevas valendasid tardunud pilvetriibud. Paistis ligi päike, mis oli peopesa jagu silmapiirist kõrgemale kerkinud.

Kakskümmend aastat...

Elmārs Zande pigistas silmad kinni ning tõmbas sügavalt kopsudesse metsade ja niitude lõhnu. Kuidas oleks, kui järsku muutuks kahekümne aasta võrra nooremaks ja naeks maailma jälle niisugusena, nagu ta tookord oli?

Ta naeris valjusti. Missugused lapsikud mõtted pähe tõukivad, kui inimene pärast pikki aastaid noorpõlveradadele astub. Minevikku ei saa tagasi tuua, ei maksa proo-

vidagi. Võib-olla on lapsik ka see mõte: käia jala l kaksteist kilomeetrit? Võib-olla... Kuid muuta ei - enam midagi. Ta on siia sõitnud ja seisab just sam kohas, kus kakskümmend aastat tagasi.

«Kas siin on kedagi?»

Rehest kostis vastu nõrk hääl ja kohe selle peale t päevavalgele vana mees nagu kõduhall majavaim, k muistsel ajal olevat rehetubades elutsenud.

«Siin olen mina,» hüüdis Zande. Ta nägi, et vanat dil on pikad valged juuksed ja samasugune habe, et ta riietatud nii, nagu tänapäeval enam ei riietuta: val linane särk, mustast villasest riidest vest, takused püks seejuures olid kõik riideesemed kodus kootud ja õmm dud. Zande tundis seda vana meest, ainult nime ei mä tanud enam. «Esimene kohtumine minevikuga,» mõt ta. «Aga mispärast vanamees ei ole üldse muutunu Võib-olla aja kell ei mõõdagi temale enam tunde?»

«Ma mõtlesin, et mõni oma inimene kolistab siin,» l sus majavaim pettunult.

«Kas te ei ole näinud kaht meest?» küsis Zande. «N pidid siin Riia bussi pealt maha tulema.»

Hallpea mõtles järele.

«Ei, täna ei ole siin kedagi olnud. Aeg ka veel vara Aga kust sa ise tuled? Ka Riiast või?»

«Mina? Ei. Ma elan teises kandis.»

Teeäärseid kasteheinu kattis valge kaste, näis, na oleks neile peale heidetud peen ämblikuvõrk. Maant kohal sähvisid pääsukesed.

«Aga teie olete samasugune nagu kahekümne viie aa eest. Siis nägin teid viimast korda.»

«Võib küll olla. Kui inimene on vana, siis ta enam muutu. Nii nagu on, seesuguseks ka jääb, tee mis taha Aga mina olen juba ammust aega vana. Nõndaks j Sa ütled, kakskümmend viis aastat. See pidi siis ole enne sõda.»

«Umbkaudu kakskümmend viis. Võib-olla veidike r kem või vähem. Praegu on raske öelda.»

«Näe, see müts seisab seal umbkaudu niisama kau

Zande vaatas sinna, kuhu hallpea oli näidanud. Re nurga sisse inimese pea kõrguselé oli löödud nael ja se otsas rippus vana nokkmüts, mille värv oli täiesti kahv tuks pleekinud. Kunagi oli ta vist sinine olnud, nüüd a meenutas pääsukesepesa, mis on katuseräästa alla kin tatud.

Kõik need aastad ei ole ükski seda mütsi puutunud. Kui need segased ajad peale hakkasid, oli keegi ta sinna naela otsa visanud, ja nii ta seisab. Siin elavad ausad inimesed. Mina ikka heidan vahel silma mütsile peale. Viimati inimesi tuleb ja võtab ära? Raske küll uskuda. Palju aega on mööda läinud. Ja sõja ajal sai nii palju rahvast hukka. Eks temalgi ole vististi juba suu mulda täis.»

Ütlu kauem Zande mütsi vaatles, seda rohkem meenu- tas see talle mingeid ammuseid sündmusi. Lõpuks oli talle kõik selge.

«Kas sa mind nii naljakalt uurid?» sõnas vanamees. «Kas mõni asi ei ole meeltmööda?»

«Ei ole mul praegu nalja mõttes. See on ju päris hull lugu. Kas tõepoolest?... Mütsinoka alla, ühe serva peale peaks olema sisse kraabitud kaks tähte — E ja Z».

Vanamees võttis mütsi ettevaatlikult naela otsast alla ja vaatas seda.

«Ikkagi on siia kraabitud küll,» ütles ta. «Siis see on vist sinu müts.»

Kõss, kes oli bussiga siia sõitnud, vajus mõtteisse.

«Kui imelik,» lausus ta lõpuks. «Linnad on maatasa tehtud, terved riigid on kokku varisenud, miljoneid inimesi ei ole enam elavate hulgas, aga minu müts on alles ja terve... Ah et teie heitsite talle aeg-ajalt silma peale?»

«Ma juba ütlesin,» kinnitas hallpea. «Egas mitte iga päev, aga kui siin igasuguseid võõraid ringi hulkus. Ma tunnen vastutust kõige eest, mis siin sünnib.» Ta vaatas ringi, haarates pilguga maju, maanteed, metsaserva — kõike, mis siit näha oli. «Teisiti ei saa elada. Kui müts oleks ära kadunud, mis sa siis oleksid praegu minust mõtelnud? Siin elavad sulid, oleksid sa mõtelnud. Näed ise, kuidas see maailma elu on seatud.»

Zande vangutas pead. Tema nägu oli hämmeldunud.

«Aga kuidas te siis saate vastutada minu mütsi eest? Kuidas teile võis selline mõte pähe tulla?»

«Peab saama. Kuidas siis muidu? Seal ei ole midagi arutada. Me oleme ometi inimesed.»

«Eks ta nõnda ole,» lausus Zande ja naeris lühidalt. «Aga peab palju julgust olema, et tunda vastutust kõige eest, mis maailmas sünnib... Aga kas te Elmārs Zandet mäletate? Olete seda nime kuulnud?»

Vanataat tõmbas kulmud kipra. Tema silmad olid sogasinised nagu pilvine taevas.

«Oota, las ma mõtlen! Zande... Zande... Kas ta ei

olnud see, kes ühe jutiga terve pajatäie putru ära s
Oli Bokaldersi Vilisega kihla vedanud. Tol ajal sõit
mõlemad parvedel. Zande võitis selle kihlveo. Nii jah
nüüd tuleb meelde.»

«Näed sa siis . . . Mina olen Elmārs Zande.»

«Mis sa ajad!» Vanamees taganes sammu ja sülitas
õla. «Zande on maha lastud. Oma silmaga lugesin leh
Sakslased lasksid maha.»

«Paljugi, mis sakslased oma lehtedes kirjutasid. Kõ
ei maksa uskuda. Mitte Zandet ei lastud maha, v
Bokaldersi Vilis. Ja mina lasksin ta maha. Siinsamas l
dal. Linna poole. Võsas.»

«Kas sa oled hull või? Siis ei seisaks sa siin, istuk
vangimajas, seni kui mädaned.»

Zande vangutas pead.

«Sõja ajal ei panda vaenlase mahalaskmise pär
vangi, vaid antakse autasu.»

«Ma mõtlen sedasi,» lausus vanamees vihaselt, «et
oled purjus. Juba vara hommikul täis. Häbi võiks o
ise veel noor mees.»

«Ma ei ole purjus. See, mis ma ütlesin, on sulatõde. K
teile tundub, et see on julm?» Zande mõtles veidi. «A
selline see tõde mõnikord on. Vahel isegi hirmus. Ja j
sellepärast, et on tõde. Kas pole nii, vanaisa?»

«Mul on raske sinu tõest aru saada.» Vanataat oli ik
veel tige. «Sõbra võid maha lasta, see ei loe sulle mida
Aga kui mina räägin vastutusest, siis sa imestad. Sel
pärast see maailma elu ongi nii kirju. Tapad inim
ära — ei mingisugust vastutust.»

«Ai-ai-ai,» lausus Zande etteheitvalt, nagu räägiks l
sega. «Aga võib-olla ma pidin ta just suure vastutustun
pärast maha laskma. Mispärast te minust nii halvasti m
lete?» jätkas ta kibedusega. «Keegi ei jõua kokku luge
kui palju inimesi selles sõjas langes. Kas siis seda tul
pidada üleastumiseks, kui mina olen juhuslikult ellu j
nud? Kui mina poleks tapnud, siis oleks tapetud mind,
on see asi.»

«Mis sa kõneled?» hüüdis vanamees. «Mina ei ole s
kohtumõistja ega armuheitja. Sa pead ise aru saama, m
on hea ja mis on halb. Kuigi . . .» Ta lõi pea maha
pomises endamisi: «Nii mõnigi läheb hauda ilma se
teada saamata.»

Vanamees viskas mütsi naela otsa ja läks ära. K
maja nurga juurest vaatas ta siiski veel tagasi.

[illegible] sa vahid? Võta, kui on sinu oma.»

[illegible] võttis mütsi ettevaatlikult maha ja vaatas seda [illegible]. Polnud enam mingit kahtlust, nokkmüts oli [illegible] tõepoolest temale kuulunud. Seda tõendasid nii [illegible] kraabitud nimetähed kui ühest kohast katki-[illegible] — sinna oli jooksnud Bokaldersi Vilise las-[illegible]. Kunagi oli neil vaja olnud teineteise pihta [illegible] kakskümmend aastat tagasi.

[illegible] hakkas üha tunduvamalt soojendama. Uni tikkus [illegible]. Zande otsis metsaservalt vähem kastese koha ja [illegible] rohule pikali, pannes väikese pruuni kohvri pea alla. [illegible] paranes vähehaaval, küllap juba sellepärast, [illegible] uuesti vanu tuttavaid paiku. Möödunud päevade [illegible] käisid nagu elusad, kombatavad olevused [illegible] sammul tema ümber ringi ning koos niidu-[illegible] puudutas otsaesist ka noorus ise. Kui imelik, [illegible] Zande, vanamees mäletas teda ulja parvepoisina, [illegible] Bokaldersi Vilisega pudrusöömise peale kihla. [illegible] ta tõesti oleks surnud, nagu hallpea oli mõelnud, siis [illegible] ainuke, mis siinkandis veel Elmārs Zandet meenu-[illegible], vaid too lõbus lugu. Ennäe, missuguseid mälestusi [illegible] endast järele jätnud . . .

[illegible] Zande vaatas üles taevasse ja naeratas. Ta oli sellega [illegible]. Mõnda inimest meenutatakse ju ainult paari inetu [illegible] pärast, kuigi tuul ja vihm on tema kalmukünka [illegible] tasaseks teinud. Eks ta nii ole . . . Seepärast polegi [illegible] halb, kui rahvasuu peab sind muretuks selliks, ja kuigi [illegible] seejuures ka surnuks arvatakse.

[illegible] on noorpõlve radadele tagasi tulnud . . . Hm, [illegible] veidralt. Aga mis on tollest ajast kõige eredasti [illegible] meelde jäänud? Mets. On olnud ka armastus, kuid [illegible] on valmistanud rohkem kannatusi ja pettumust kui [illegible]. On veel palju muudki olnud. Ent kui ta oli ini-[illegible] seltskonnast väsinud, oli ta alati läinud metsa, mis [illegible] rahustada oma vaikimisega. Ei, puud mõistsid ka [illegible]. Mets kutsus teda okste kohinaga, mis andis edasi [illegible] ilusamaid jutustusi, kui ainult hästi kuulata. Val-[illegible] samblast põrandariided, mis olid mändide punakas-[illegible] tüvede ja roheliste kanarbikusaarte vahele maha [illegible], kutsusid minema kaugele-kaugele, kuni lõpuks [illegible] ja joobununa heitsid samblale nagu lõhnavatele [illegible]. Nagu kõrgete tornide vahel ekseldes otsis [illegible] läbi okkaliste puulatvade taevasügavusi. Mets . . . [illegible] aastail rindel, laatsarettides ja kaugele evakueeri-

tuna oli väike mahajäetud kodumaa kerkinud tema si
ette suvises päikesesäras metsa kujul. Ja oli lõika
valus, pisarateni kahju, et seda võis näha ainult unenä
des, mis ärgates haihtusid, nagu poleks neid olnudki.

Zande pööras pead. Haljas ja igielav lapsepõlvesõ
seisis siinsamas kõrval ja oli niisuguse moega, nagu ol
ta just äsja pärast ööd üles ärganud ega ole veel jõ
nud ojas und silmist pesta. Kuuskede alused olid
varje ja suurt vaikust. Sel kohal, kus Zande lamas, ri
nägu hommikune kargus, sest päike oli ainult vaksavõ
silmapiiri kohale kerkinud ja kattis praegu iga rohuk
rekest suure kastega, kuid tundus, et tihnikus on
säilinud eelmise päeva soojus. Peaks üles tõusma
minema, kuulama latvade mühinat, vaatama maai
nonde päevade silmadega . . .

Zande muigas. Ei lähe ta kuhugi. Nonde päevade sil
dega pole enam võimalik vaadata. Ja ka mets ei jutu
talle enam midagi. See oleks ainult tuule tavaline ko
okstes, mida ta seal kuuleks, ja kõige tavalisem põd
sammal, mida ta näeks, mitte aga lahtirullitud põran
riie, mis viib sind maailma otsa. Palju on nähtud, p
on teada saadud. Need pikad aastad, mis on ära voo
nud nagu vesi läbi sõela, on minema uhtnud ka es
avastuse rõõmu, andes kõigele lihtlabase äripäevavä
milles pole enam midagi erilist. On armastatud, on kan
tatud, on nähtud surma, on nauditud rõõmu ja saa
tunda äraandmist — jah, mis võiks teda elus veel üllat
või erutada? Ja seepärast jäägu mets niisuguseks, n
mälestused teda kujutavad. Nii on parem.

Ta tõmbas mütsi näo peale, et päike silma ei paista
Nõnda võiks lamada kas või terve päeva ja tuul kann
sinu juurde niitude ja metsade lõhnu. Ei ole siiski mid
ilusamat kui suveaeg, ja miks ei võiks nõnda olla a
läbi? Kuid siiski mitte. Kui ei oleks talve, siis ei oleks
suve, vaid ainult mingi tüütu üksluisus.

Zande kobas enda kõrvalt rohust vana nokkmütsi, m
ta oli sinna pannud. Kunagi oli see hea müts, ai
praegu seesuguseid enam ei kanta. Jaa-ah. Bokalde
Vilis . . . Paar suve olid nad siin karjas käinud, kum
oma peremehe juures, naabertaludes. Suvel oli ra
kokku saada, aga sügisel, kui põllud koristatud, võis l
mad piiri äärde ajada ja igasuguste poistelõbud
tegelda. Bokaldersi Vilis mähkis teki endale ümber,
muidu pani külm lõdisema, ja sõimas oma peremeest v

[illegible] sõnadega. Vilis hoidis oma lehmi kivide abil, kive
[illegible] alati täis ja visates ta ei vaadanudki, kas
[illegible] silma pihta või vastu külge. Oh, need karja-
[illegible] laste piinamist on raske ette kujutada,
[illegible] ainult kolooniates võis juhtuda veel hullemaid
[illegible] Aga kui mõnd raamatut loed, siis paistab, et karjas-
[illegible] oli suia õnnistus — kui ilusasti vikerkaar sade-
[illegible] kuidas kaste hiilgas, kuidas lõoke õhus lõõritas . . .
[illegible] ei midagi muud, kuigi sellest võib aru saada:
[illegible] kirjanik saab, seda ilusam näib talle
[illegible] vähehaaval kattub kõik, mis seal karmi oli,
[illegible] looriga ja tänapäevast minevikku heidetud
[illegible] valgustab veel ainult ühte punkti — lapsepõlve
[illegible] mille üle nüüd, juba haua äärel seistes, võid ainult
[illegible] tunda . . . Zande krimpsutas nägu. Nii tema kui
[illegible] Bokaldersi Vilis olid kevadel koolist poolteist kuud
[illegible] lõppu ära tulnud ja sügisel jälle poolteist kuud hil-
[illegible] läinud. Karjapoisid . . . Aga Bokaldersil oli õeke
[illegible] Kuidas tema elu on kujunenud? Kas ta ongi enam
[illegible] Kas ta teab, mis on vennaga juhtunud? Kui täht
[illegible] siis tema valgus paistab maailmaruumis veel
[illegible] aastaid. Võib-olla soojendab ka Ina ennast
[illegible] kustunud tähe valgel?

[illegible] automürinat. Zande kuulatas, siis tõstis pead.
[illegible] buss ligines peatusele, mis oli vana rehetare
[illegible] juures. See oli väike Riias valmistatud buss, mis
[illegible] ühendust kõrvalistel teedel, kus sõitjad olid lepli-
[illegible] ei nõudnud erilisi mugavusi ega toredust. Zande ei
[illegible] kes maha tulid, aga kui buss jälle edasi sõitis, sei-
[illegible] kaks meest.

2

Kaks meest seisid tee peal ja vaatasid ringi, otsides
[illegible] — Elmārs Zandet, kellega oli siia kokkusaa-
[illegible] määratud. Kuna ühtegi hingelist ei paistnud, porises
[illegible] Apalitis, kes oma teekaaslasest Viktors Jeruksist
[illegible] ammu eespool käis, tusaselt:

[illegible] . . . See Zande peab ilmast ilma oma vigureid
[illegible] Oleks juba aeg lapsepõlvetembud maha jätta.
[illegible] mele muudkui oodaku teda siin nagu tolad!»

Apalitis oli juba ammu Riias üsna kõrgel ametikohal ja
[illegible] oli teda tubli rasvakihiga polsterdanud ning ette
[illegible] kenakese kõhu, mis siiski ei takistanud teda

end üpris rühikalt sirgu ajamast ning käimast, rind õl
ees ja pea uhkelt püsti, justkui oleks tal vaja juba ain
üksi oma kehaga kedagi teelt eest tõrjuda. Õitsva Apa
tise kõrval nägi Viktors Jeruks välja nagu kaua põden
haige inimene. Ta seisis, õlad längus, ettepoole kühm
heites aeg-ajalt hoogsa liigutusega tagasi sõnakuulmatu
juukseid, mis silmile langesid, ja tema nägu peegeld
kannatust.

«Ei ole ega tulegi,» täiendas Jeruks. «Ei tea, kes õ
tahaks vantsida seda ilmatu pikka maad mööda tolm
teed, kui võib rahulikult mere ääres liiva peal p
nata.»

Apalītis vaatas ülevalt hukkamõistva pilguga Jeru
otsa ja rihmade käginal viskas õlale uhiuue seljakoti,
oli jalgade kõrval maas seisnud.

«Kõigepealt — kaksteist kilomeetrit ei ole sugu
ilmatu pikk maa. Teiseks — meil oli ometi kõik kok
räägitud. Sul ei maksaks küll praegu kaarna komb
kraaksuda.»

Jeruks kehitas vaikides õlgu, hoides sedasama pa
sammu pikkust vahemaad, mis bussist maha astudes
kujunenud. Apalītis vaatas taevasse, libistas pilgu
vanade majade, metsa . . . Ta oli pisut kohmetu. Tõepo
lest, kui Zande pole tulnud, siis on see rumal sissekukk
mine ja naisel on jälle õigus, nii nagu alati. Tõsi, see s
noorpõlvekohtadesse oli kõigepealt vajalik temale enda
et ennast natuke tuulutada ja uusi muljeid saada, sest
tundis end tühjana nagu akumulaator, mis vajab uues
laadimist. Üksi aga poleks nagu mõtet marssida — Jeru
peale ei mõtelnud Apalītis sel hetkel üldsegi mitte. Na
oli öelnud, et see ettevõtmine pole krossigi väärt, ja
kategooriliselt keeldunud kaasa sõitmast, tähendad
veel, et ega meeski seal maal teab mis mägesid paig
nihuta. See neetud naine! Endamisi sõimas Apalītis te
vahel nõiaks, vahel vihkas, vahel imetles, kuid alati
igas asjas tundis, et ilma naise diplomaatiata oleks lu
üpris kehv. «Petersonside poole me ei lähe, ütle, et sa
ole päris terve. Mees lastakse varsti töölt lahti, ei
hea seesuguste pool käia.» — Ah Mikelsonsid kutsu
oma tütre pulma? Saada telegramm, sellest aitab. Sul
sobi ennast siduda nii väikeste inimestega.» — «Hom
koosolekul anna Karlsonsile kõvasti pähe, see ei ole o
lik, aga sellega näitad sa oma printsipiaalsust.» — «
oled eesel,» oli naine öelnud, ise kadedusest rohelin

[illegible] lansonsitele anti suvila Lielupesse, aga sulle kusa-
[illegible] pärapõrgusse? Sa oled ometi veel kõrgemal ameti-
[illegible] ja nii edasi ja nii edasi. Kindla käega roolis ta
Apalītis perekonnalaevukest läbi eluookeani tormide —
[illegible] vaja, kihutas täispurjedega otse edasi, aga teinekord
[illegible] tuulel üle tuhiseda . . .

«Aga ah, mis me teeme?» sõnas Jeruks. «Ehk hakkame
vähehaaval mööda maanteed edasi astuma?»

«Ainult ilma paanikata!» Apalītis viskas seljakoti bussi-
[illegible] pingile. «Kõigepealt peaks kuskilt vett otsima ja
[illegible] vaatama, kuidas siin see lugu õieti on. Kas tunned,
[illegible] hea ühk siin on?» Ja ta laksatas pihuga vastu Jeruksi
[illegible] võpatas, vaatas arglikult ringi, aga nähes, et
Apalītisel tuleb hea tuju vähehaaval tagasi, läks temagi
[illegible] naerule.

«Ära lähen ja toon vett.»

«Ahme juba mõlemad!» Apalītis köhatas, vaadeldes
[illegible] maja teisel pool teed, mille taga peaks arvatavasti
[illegible] kaev.

Maja ees istus madalal pingil pikkade valgete juuste ja
[illegible] habemega vanamees, kodukootud riided seljas, ja
[illegible] puhata kätel, mis olid kadakase kepi otsa peale
[illegible]. Maja ukse juurest läksid üle õuemuru teerajad
[illegible] poole ja vana mees vaatles neid, nagu
[illegible] kellelegi järele vaadanud.

«See on ju . . . See on ju . . .» Erutatult püüdis Apalītis
[illegible] jõust vanataadi nime meelde tuletada, kuid see ei
[illegible] tal korda, seepärast pidi lause kuidagi teisiti lõpe-
[illegible], mida ta üpris osavasti tegigi: «See on ju meie vana
[illegible], kas pole, Viktors?»

Jeruks noogutas. Ta mäletas üsna hästi seda vana meest,
[illegible] paljude aastate jooksul polnud peaaegu sugugi muu-
[illegible].

Vanataat tõusis ja noogutas teretuseks pead.

«Vanaisa, kas sa mäletad veel meid?» hüüdis Apalītis
[illegible] häälega, arvatavasti mõeldes, et vanamees on kõva
[illegible]. Taat aga silmitses uurivalt enne üht ning
[illegible] teist ja pööras pea kõrvale.

«Kas sa tõesti ei tunne ära?» küsis Jeruks etteheitvalt.
«See on ju seltsimees Apalītis Riiast.»

Vanamees raputas veel kord pead.

«Ma näen, et mõni ülemus — seesugune kehakas, paks,
[illegible] ära küll ei tunne,» sõnas ta lõpuks. «Siia tuli juba
[illegible] vara üks purjus mees, kiitles, et tema on

Zande. Seesama Zande, kes ükskord Bokaldersiga kih
vedas pajatäie pudru söömise peale. Toda meest ma mäl
tan küll, aga see oli mõni võõras inimene. Vahtis na n
jakalt... Ma pidin temaga peaaegu tülli minema. Võt
ära vana mütsi, mis oma paarkümmend aastat siin m
rehe nurgal rippus. Ütles, et olevat tema oma.»

Seda öeldes vaatas vanamees küsivalt külaliste ot
kuid need vaikisid, sest ei teadnud mütsist midagi. Ain
Zande nime kuuldes vaatasid mõlemad teineteise poo
niisiis on ikkagi tulnud, kui juba siin jõudis käia.

«Küllap oli ikka tema oma, kui ära võttis,» lõpe
vanataat ise oma mõttelõnga, ja paistis, et koos selle
on kadunud ka ta jutuhimu, sest ta ei lausunud en
sõnagi, ehkki Apalītis tükk aega seletas nende siiatule
põhjusi.

«Tead, vanaisa, me läheme siit jala kaksteist kilome
rit linna mööda sedasama teed, mida me lapsepõlves, k
poisikestena ühes klassis õppisime, nii palju kordi mõ
sime. Kõik on õige — Zande, Bokalders, mina, ja näe, s
on seltsimees Jeruks —, me kõik käisime ühes koolis
ühes klassis ja nüüd läheme üheskoos linna, niipalju k
meid on siia kokku kogunenud. Nii-öelda — tänapäev u
tab käe eilsele ja mõlemad koos homsele. Kahju, et fo
aparaati ei ole kaasas, mõne pildi võiks ajakirjale saata
uued traditsioonid ja nii edasi. Pagana pihta, aparaat un
nes koju. Pea jääb vanaks, onuke. Skleroos.»

Apalītise rääkimise ajal oli Jeruks kaevu juurde läinu
koguka puuämbriga vett üles vinnanud ja hüüdis nü
et tulgu jooma. Apalītis müksas talle vastu külge.

«Mispärast sa talle minu nime ütlesid? Kui vanamees
ei mäleta, poleks maksnud ütelda. Me reisime inkogni
Kellelgi pole vaja teada, kes me oleme, muidu tikuv
veel ligi igasuguste kaebuste ja palvetega. Aga m
olen praegu puhkusel. Selge?»

Jeruks jõi küljele kallutatud ämbrist vett ja mõt
kirus ennast, et see talle endale pähe polnud tulnud. A
ta polnud midagi halba mõelnud. Nii naljakalt võib e
mõnikord juhtuda: sina, inimlaps, tahad head teha, a
kukub halvasti välja...

«Nonoh,» lausus ta pärast janu kustutamist, andes s
lega mõista, et on vihjet tähele pannud ja edaspidi s
sugust möödalaskmist enam ei juhtu.

Seejärel jõi ka Apalītis. Vesi oli külm, puhas ja m
sev, hommik täis heledat valgust, ka Zande on nähtava

[illegible] nii et kõigega võis rahul olla. Siiski kahju, et foto-
[illegible] kaju jäi, sest see käik on omal kombel ajaloo-
[illegible] tagasipöördumine kodukanti ja nii edasi. Mõni
[illegible] oleks ka võinud kaasa tulla, naiste juures-
[illegible] distsiplineeriks seltskonda ja matk muutuks korra-
[illegible] huvitavamaks, nüüd aga oleks toit nagu valmis,
[illegible] ei ole soola maitseks juurde visata. See mõte pani
[illegible] muigama: kui naise oleks kaasa võtnud, siis
[illegible] peale soola olemas ka pipar, mädarõigas, sinep ja
[illegible] mõla iganes soovid, pealegi suuremal hulgal kui
[illegible]

«[illegible] viga midagi,» lausus ta Jeruksile äkilise tunde-
[illegible]ganuga. «Ei tohi kunagi momendi halvale tujule alla
[illegible]»

[illegible] läksid peatuseposti juurde. Sealt silmasid nad
[illegible] meest, kes ennast püsti ajas.

«[illegible] peaks olema Zande,» arvas Apalītis, nähes, et
[illegible] tuleb siiapoole, ühes käes väike kohver, teises igi-
[illegible], katkine müts. «Tere, vanapoiss!» hüüdis ta ja siru-
[illegible] mõlemad käed vastu, oodates, millal lapsepõlvesõber
[illegible] jõuab, et saaks teda kaissu haarata. Aga kui
[illegible] ligi jõudis, vajusid Apalītise käed alla. «On sind
[illegible] läbi töötatud,» lausus ta aukartlikult, silmitsedes
[illegible], mis lõhestasid Zande põske ja otsaesist, ja süda-
[illegible] puges vargsi ammu võõraks muutunud kaas-
[illegible] — kes teab, kas nende haavade pärast või selle
[illegible], et Zande nägi välja nii käkrus ja kortsunud, nagu
[illegible] see, kes on pika tee maha sõitnud ja siis veel
[illegible] põherdanud, või ka lihtsalt sellepärast, et nad on
[illegible] üheskoos nagu lapsepõlves, kuid ise pole ammu
[illegible] lapsed. Liigutatult vaatasid nad teineteisele otsa
[illegible] uurisid, kuidas aeg on muutnud teise nägu, kuju,
[illegible]. Kui nad oleksid juhuslikult tänaval kohtunud,
[illegible] oleksid võõrastena mööda läinud...

«[illegible] me siis oleme,» ütles Zande ja pani vana mütsi
[illegible].

Jeruks nuuskas valjusti nina ja viskas juukseid taha-
[illegible], sest need olid otsaesisele langenud ja tikkusid sil-
[illegible] ette. Zandet vaadates käis hele välgatus üle tema
[illegible], just nagu naerataks ta mõttes heasüdamlikult, ja ta
[illegible]

«[illegible] mütsiga näed sa välja täpselt samasugune nagu
[illegible] ajal, noorpõlves. Muidugi kui maha retušeerida armid,
[illegible], värvida üle juuksed...»

«Meid on siin kolm,» katkestas Apalītis teda, «aga k
on teised? Kus on meie ülejäänud klassivennad? Ma
näe neid. Kujutame endale ette, et nad seisaksid mi
paremal ja vasakul käel. See oleks väga pikk rida, ja võ
olla võiks selles reas näha tänapäeval uut Rainist, u
Purvītist... Aga meid on ainult kolm. Sõda... Siit
sõda üle käinud. Seesugune on olnud meie aeg, seesugu
on meie saatus.»

Zande tõstis pea. Igatseva pilguga vaatas ta met
poole, kuid siis märkas õhus pääsukest ja hakkas silm
dega seda jälgima. Väle lind tiirutas tee kohal ja
järgmine ring oli väiksem kui eelmine, kuni lenda
järsku vuhvatas pessa, mis oli kinnitatud rehetare räät
alla ainult mõne sammu kaugusele neist.

«Kas sina olid ka rindel?» lausus Zande niisuguse hä
lega, millega teretatakse mõnd juhuslikku ja põgus
tuttavat möödaminejat.

Apalītis ohkas.

«Igal pool oli rinne. Tagalas oli mõnikord veel hulle
kui eesliinil.»

«Tõsi mis tõsi,» ruttas Jeruks kinnitama, vaadates ett
heitvalt Zande otsa, justkui oleks too midagi sobimat
öelnud. Kuid näis, et Zande ei kuulnud ei ühte ega te
Vaikse meeleliigutusega vaatles ta vana kaske, mis kasv
üsna rehe lähedal, oma allapaindunud okstega peaae
teetolmu riivates.

Kase ladvas seisis päike ja paitas maad viiliti kiirte
Üks äraeksinud kiir oli lehtede vahelt läbi pugenud
jooksis üle otsaesise. Zande sulges silmad.

«Kas mäletad neljakümnendat ja neljakümne esim
aastat?» jätkas Apalītis.

«Mäletan,» vastas Zande vaevukuuldavalt.

«No näed. Need olid suure vaimustuse aastad, mida
sellesarnast ei ole meile küll vist enam antud kaasa ela
Kõigilt radadelt ja rajakestelt voolasid demonstrand
kokku suurele teele nagu ojakesed jõkke, ja oli tunne,
ilma suurema jõupingutuseta võiksid nad linna oma õlg
dele tõsta ja teise kohta kanda. Nõndaks... Paistab
meie tookordne klass marssis vist täies koosseisus puna
lippude all. Kuigi... Bokaldersi Vilis. Ta olevat vi
kusagil jõugus olnud? Ja juba sõja alguses maha la
tud?»

Zande vaikis. Ta võttis mütsi peast ja silitas seda koh
kus mütsipõhja sees oli rebend.

võttis Apalītis otsad kokku. «Aga mis loeb
ja ajal üks inimelu? Täpes. Niisama paljuke kui tolmu-
ing kosmoses.»

«Eriti siis, kui see ei ole sinu enda elu.»

Jeruks vaatas jälle hukkamõistvalt Zande poole, kes
sõnad oli kuuldavale toonud, kuid Apalītis ainult
vitas naerda ja heitis ootamatult:

«Ka tahan süüa!»

Ta oli üsna hästi tabanud irooniat Zande sõnades, ainult
pöörnanud sellele erilist tähelepanu, sest oli endamisi
jõudnud, et niisugune on Zande juba maast-
lalast olnud, seepärast pole mõtet vihastuda ega ärri-
tuse vastupidi, ta isegi tundis hinges mõningat tungi
Zande vastu üles eriti suurt heasoovlikkust —
kagi sõjast vintsutatud, õnnetu inimene. Ja kui oli vaja
kuskohal pruukosti võtta, oli Apalītis kohe
pärl, et kõige parem oleks metsaserval, kuigi
oleks eelistanud mõnd teist kohta, kus oleks vähem
Seesuguse järeleandlikkuse peale ei mõistnud
muud kui pead vangutada: ta ei olnud sellega
nud.

Metsaserval tegi igaüks oma kandami lahti. Apalītisel
seljakotis keedetud kana ja pudel konjakit, ka Zande
oma kohvrist pudeli valget viina, jupi vorsti ja
Ainult Jeruksil ei olnud joomapoolist. Naise
võileivad võttis ta võrgust välja, harutas paberi-
lahti ja pani häbelikult muude asjade kõrvale.

«Tõll on arst hariliku viina joomise ära keelanud,» sele-
Apalītis, keerutades käes pudelit. «Ikka selle skleroosi
Viin soodustab veresoonte lupjumist, konjak aga
lupja ja nii edasi.» Oma viimaseid sõnu kuula-
köngutas ta pead ja naeris. «Kuidas on küll külge
see ütlemine — ja nii edasi... Nii sageli tuleb
kõnesid pidada ja koosolekutel esineda, et
kõige suurem geenius ei leia alati vajalikku mõtet,
saaks lause lõpetada. Siis ei jää muud üle kui
«ja nii edasi», las igaüks ise mõtleb, mida
Eks ole, Viktors?»

«Jah,» nõustus Jeruks.

Zande lõi peopesaga oma pudelil korgi pealt.

«Kui sa ei tohi viina pruukida, siis joome igaüks
pudelist. Mina koos Jeruksiga. Eks ole, Viktors?»

«Tuleb nii välja,» nõustus Jeruks ka seekord, naera-
sõõdlaslikult.

Päike oli kaseladva maha jätnud ja vari ei ulatu enam metsaservani. Nende külje all metsas miski vihis miski murdus, ja väikesi oksi tiibadega laiali suru lendas kuuse otsa öökull. Eredast valgusest pimestatu vahtis ta ümmarguste liikumatute silmadega neid inime kes olid tema rahu rikkunud.

«Just nagu lapsepõlvepäevil,» hüüatas Apalītis kl tõstes, ja lind lendas kohe tihnikusse. «Päike, mets, kull... Ilus! Kogu Nõukogude Liidus peaks juurut seda traditsiooni, et juhtivad töötajad ja nii edasi läh sid kord aastas neisse paikadesse, kus nad on sündi ja lapsepõlve veetnud, seal kohtuksid nad inimeste tuletaksid meelde minevikku, noorust...» Kui ta oli n sõnad ära öelnud, jäi ta äkitselt vait ja vaatas Zande nii, nagu näeks teda esimest korda. «Kuule, Elmä lausus Apalītis lõpuks, «ma kuulsin, et sa olevat lih tööline kusagil vabrikus. Kas see on tõsi?»

«Tõsi küll,» vastas Zande. «Ma töötan ehitusdetail tehases. Mis sulle seal imelik paistab?»

Apalītis käänas plastmassist topsi sõrmede vahel vaatles konjakit, mis meenutas roostest vett.

«Siis sa pidid ju kõik sõja-aastad ainult töölise toi kaartidega läbi ajama? Järjekorrad ja kõik muud vil sused lisaks? Ma ei saa aru... Sul on ju ometi teen vabatahtlikult võtsid osa revolutsioonilisest liikumis vabatahtlikult läksid sõtta ja võitlesid rindel, pea on hea, haridust ka küllalt... Seesugune mees kui s peaks saama isegi personaalpensioni.»

«Egas ma ei võidelnud ainult omaenda hea elu e ahaa, nüüd võib kõhu täis toppida, nüüd võin pehm toolil istuda, minul on hea — järelikult on kõik ju saavutatud...» püüdis Zande vastu vaielda. «Ja kas see, et oled tööline, on midagi halba? Mulle see töö me dib ja ma olen väga rahul.»

«Naiivne lüürik!» Apalītise häälest kostis isalik ja õ tav toon. «Eks minagi kirjutan ankeetides ja eluloos su uhkusega, et olen pärit tööliste hulgast ja ise olnud t line. Aga me ei ole ju poliitõppuse tunnis, elus on pe lüürika olemas ka proosa. Anna andeks, aga need on lihtsalt väikekodanlikud vaated, muud midagi. Seda h gust ma tunnen, minuga oli alguses niisama. Aga usu, jooksul läheb see üle, see on niisugune lastehaigus, ain ma ei saa aru, mispärast see sinul on nii pikale venin Kui mind juhtivale tööle edutati ja ma pidin esim

palgalehele alla kirjutama, hakkas mul hirmus mille eest, mõtlesin ma, makstakse mulle nii palju läksin peoöhtule, vaatan — minu jaoks on saalis kohi kinni pandud, aga meie asutuse teenistuja ostab kuigi, saad isegi aru, meie palgad on üpris erine- Aga nii see on ja nii peab olemagi. Kommunismi ei me veel jõudnud. See on ju loomulik, et kindral elab kui lihtne soldat — see-eest on temal ka suure- kohustused ja suurem vastutus. Aga kui sul on või- olla kindral ja elada paremini, saada rohkem — siis sellest keelduda? Nii-öelda, kui seltsimees sõjavõrra kasvanud, et teda võib juhtivale tööle edu- siis peab seda tegema. Iga tööline peab oskama ka kui see vajalikuks osutub.»

Zande, kes oli näo päikese poole pööranud, haigutas. on kuldaväärt sõnad,» lausus ta, vaadates korraks päikese otsa. «Mul on ainult üks täiendus: iga juht peab olla ka tööline, kui see vajalikuks osutub. Kui kästaks homme koos minuga vabrikusse minna, mis teleksid? Kui sind määrataks lihttööliseks? Või saade- tööle mahajäänud kolhoosi seafarmi?»

läheksin. Kas sa arvad, et ei läheks?» Apalītise kõlas tigedust, ta tühjendas järsult topsi, mida oli aeg käes hoidnud, ja viskas paljaksnäritud kondi ola. «Ülepea — milleks me siin vaidleme...»

mina ei vaidle.»

kõik. Ma tahan ütelda, et pärast kahekümnendat kongressi on välja ilmunud tohutul hulgal igasugu kriti- kord ei ole hea see, kord teine asi. Näiteks see Ovetškin, kogu tema kamp ja nii edasi. Ma luge- tema kritseldusi ja mul läksid jalad külmaks. Kui võib niiviisi minna? Varsti vist öeldakse, et Apa- ka ei ole vaja. Niiviisi ainult kallatakse vett vaen- veskile, muud ei midagi. Ma ei saa aru, mis Moskva vahivad, kui nad seda lubavad. Hea veel, et kirjanduses ei ole seesuguseid ettetükkimisi märgata, tuleb juba eos lämmatada. Las tegelevad lüürikaga! oskab iga loll, selleks pole tarka pead vaja.»

et kumbki kuulaja teda vist eriti ei toeta, sest tekkinud kohmetu vaikus, püüdis Apalītis seda juttu andes häälele rahuarmastava ja lepitava kõla: mis nüüd mina. Üldiselt on kriitika vajalik — alt- ja nii edasi. Vajalik nagu õhk. Põhimõtteliselt ma ei ole, mina ise olen ju ka ainult sõdur, mis käsk

antakse, seda täidan. Eks ülemal pool on paremini n
Kas ma ei räägi õigust, Viktors?»

Jeruksil oli niisugune nägu, nagu oleks ta kohku
või väänleks mingi haiguse valudes. «Õigust ikka,» su
ta üle huulte, aga heitnud pilgu Zande otsa, puna
miskipärast ja pöördus kõrvale. Zande aga tõstis klaas
lausus:

«Lõppude lõpuks — me oleme nii paljude aastate j
kokku saanud ja meil tuleb veel kaksteist kilome
maha käia, seepärast joome teekonna alguses selle te
seks, mis meie arvates peaks elus täide minema. M
otsekohe, vaid üldse elus . . . Mina joon armastuse te
seks. Nii väga tahaks veel kord armuda — nii, et s
mel oleks valus, et aru kaoks peast. Mis oleks elu i
armastuseta? Lage kõrb . . .»

Apalītis vaatas kahtlustavalt Zande otsa, aga kui n
et mees on imelikult tõsine, lausa pidulik, jõi temagi o
topsi põhjani. Elagu armastus? Miks ka mitte, seda v
seal ei ole midagi kahjulikku. Ta ainult mõtles, et Z
del oma nii inetult moonutatud näoga on vist küll ra
naist leida. Apalītis ei teadnud isegi, mis teda tusas
tegi, ja teda haaras eelaimus, et vaevalt see teekond
hästi lõpeb. Meelde tuli naise hoiatus, mis oli öel
kolm päeva tagasi: «Vaata ette! Adamsons passib k
aeg, et saaks aga sinu toolile istuda,» ja nüüd tekitas
sellise tunde, justkui tõmmataks nõela taha aetud
läbi südame. Aga mis on armastus? On alles lüürik
Zande! Mis temal viga, ei ole temal vaja pead murda
Adamsonside, ei Mikelsonside ega Jansonsite pär
muudkui ela aga. «Olgu, joome armastuse tervisek
lausus Apalītis pärast väikest järelemõtlemispausi. «A
minulgi on oma soov: et ma ka edaspidi oleksin rahv
vajalik. Vajalik . . . Missugune imetore tunne, kui tead
sa oled vajalik. Eks ole? Noh, võtame siis!»

Nüüd oli Jeruksi kord oma soov öelda, aga ta pol
vist veel jõudnud seda valmis mõtelda, sest vaikis,
mitsedes oma klaasi. Apalītis märkas seda ja krimpsu
nägu: ta ei uskunud, et Jeruks võiks midagi mõistli
öelda, midagi sellist, mille terviseks tasuks juua. K
ta oli siiski eksinud. Justkui tema kahtlusi aimates tõ
Jeruks trotslikult pea ja kähvas:

«Selle terviseks, et maamunalt kaoks silmakirjalikk
Et seda enam ei oleks. Proosit!»

Apalītis ei osanud muud kui pead vangutada. «Võib

terviseks,» sõnas ta, «kuigi ei ole just päris aru-
Kus meie elus on see silmakirjalikkus? Aga võib
kapitalismi igandid on visad kaduma.»

naeris.

sa ei ole poliitõppuse ringis. Peale lüürika on ole-
ka proosa.»

naeris ka Apalītis: talle meenus, et söömaaja
tema neidsamu sõnu Zandele öelnud. Ta ähvar-
nalgatades sõrmega ja ajas end püsti. Vaja minema
kui tahetakse kunagi linna jõuda.

teed sõitis veoauto, keerutades üles suure tolmu-
mis aeglaselt tagasi alla laskus. Majad näisid maga-
Metsast tuli okaste ja kanarbiku lõhna. Tuult ei

küll on ikka ilus see maailm!» hüüatas Zande
«Siin muudkui ela ja ela lõpmatuseni, Linnu-
ja veel viissada tuhat valgusaastat selle taha . . .»

jah,» möönis Apalītis, kes oli esimesena maanteele
Kui nad rehest möödusid, sähvas pääsuke räästa
ja lendas ära üle majakatuste. Apalītis saatis
väikest lindu, aga ise mõtles muule: südamesse
lunginud Zande sõnad armastusest. Kas tema ise on
armastanud? Kas maailmas on selliseid tundeid
olemas? Vist ikka on, kui sellest nii palju kirju-
Ja siis kerkisid mällu mingid ammused sünd-
mingid inimesed kaugest minevikust. Need justkui
hämarast metsast välja ja jäid päikesepaistele
ja tema pidi tahes-tahtmata vaatama, sest ta ei
kuhugi ära minna.

ligidal ühes talus elas minu esimene armastus,»
ütles ta.

sa ütlesid?» küsis Zande, kes polnud õieti kuul-

Esimene armastus . . .»

Apalītis oli kohmetu. Temaga toimus midagi ebahari-
enneolematut. Aga selles oli vist süüdi see ümb-
kus kõik meenutas noorust, ja ka Zande oma sõna-
mis ammu unustatud setteid üles keerutasid.

sa mõtledki selle vana räbala pähe jätta?» ütles
katkirebitud mütsile näidates halvustavalt, et oma
pääseda.

tuleb vist kohvrisse panna,» vastas Zande. «Kui me
võiksime käia selle noorpõlve-mütsi all, siis
tore. Aga saad isegi aru — liiga väike. Ent ma

hoian ta alles, sest mul pole tollest ajast midagi m
jäänud. Müts ja hing. See on kõik.»

«Aga vanamees ütles, et sa olevat juba hommikul p
jus olnud. See vanataat, kes seal majas elas.»

«Purjus? Ma olen lihtsalt joobunud mälestustest ja n
rusest. Ma olen täiesti küps suureks armastuseks. K
pole naljakas?»

«Õige küll,» lausus Apalītis. «Naljakas jah.»

Jalge all oli tee, mille pehmesse tolmu jäid kingi
jäljed, kui inimesed edasi läksid. Tee kutsus edasi,
nad sammusid pikkamisi pärnaokste all, mis nende
laotusid.

3

Nad sammusid pikkamisi pärnaokste all, mis nende
laotusid, ja Jeruks, heites pilgu tagasi, märkas maja s
maldunud vundamendi kõrval vanataati, kes oli vist v
neid saatma tulnud, sest nähes, et teda vaadatakse,
pas ta käega. Zande süda tõmbus valusalt kokku: ta t
dis, et see kohtumine ja hüvastijätt on viimsed, sest v
valt ta veel kunagi siiakanti satub — peale noorusemä
tuste ei sidunud teda siin miski. Ka Jeruks viipas kä
ja jätkas siis teed, astudes Apalītise jälgedesse.

Minnes keerles Jeruksi peas igasuguseid mõtteid. Ju
algusest peale oli ta seda matka üleliigseks toredus
pidanud, aga kuna algatajaks ja korraldajaks oli te
otsene ülemus Apalītis, kellega ta juba ammustilma k
töötas, siis tundus piinlik ära öelda. Ja nii ta sõitiski, ku
ei osanud ette kujutada, kuidas väljaminekutest kõrv
hoida, sest raha oli vähe, nii vähe, et hinge mattis ki
kui ta mõtles kolmele lapsele, naisele ja ämmale, keda
vaja üleval pidada ning kes elasid väikeses toapugeri
ja köögis, pead-jalad koos, nii et ei saanud ennast ö
ringigi pöörata. Jeruks sai üsna hästi aru, et praegus
tingimustes ei saa kõigil olla suurt palka ega uhket k
terit, see pole lihtsalt võimalik. Teda ärritas ja vihas
miski muu: mõte, et just tema peab olema vähenõudl
hulgas, seevastu Apalītis naudib samal ajal kõiki hü
sid, kuigi pole karvavõrragi temast targem ega väärt
likum, vaid tükk maad rumalam, täitsa puupea ja de
goog — selles oli Jeruks kaljukindlalt veendunud. Lu
nud ajalehest mõnd kriitilist artiklit — eriti pidas ta lu
«Izvestijast» —, tõmbas Jeruks tavaliselt sellele pun

joone ümber ja andis töökaaslastele lugeda,
seejuures tähendusrikkalt silma Apalītise kabi-
suunas. Kuulnud, et mingi asutuse juhataja on alt-
maksuvõtmise eest kinni pandud, heitis ta möödа-
«Niisugused nad on!» ja andis jälle mõista, et
ei oleks taolisel juhul mingi erand.

Kõrvalseisjana vaadata,
püüdis Jeruks ennast kõrvalseisjana vaadata,
ta mõistis, et põlgab Apalītist sellepärast — nii ime-
ka ei ole —, et ta ise on saamatu hädavares,
vajunud väikekodanluse rappa nagu orikas porri
ainult siis, kui jala peale astutakse, sest see
tema enda oma, aga kui kellelegi teisele pähe
ronitakse, siis ta vaikib, sest see on teise pea. See-
puhkudel Jeruks põlgas ennast ja teda haaras
ebaväärsustunne. Ei olnud ta elus midagi sellist teinud,
võinuks kirjutada ajalehes rubriigis «Nii talita-
nõukogude inimesed». Ei olnud tema teele ette juh-
ühtegi põlevat maja, kust võinuks lapse päästa,
uppujat, kes on läbi jää kukkunud ja hüüab appi.
oli ta seisnud kusagil varjus, kusagil reservis, ja
ta sureb, siis ei avalda ükski ajaleht nekroloogi, mil-
on alla kirjutanud silmapaistvad ja üldtuntud tege-
Kui mõni kirjanik teeks katset tema elulugu ümber
jutustada, siis jääks ta küll jänni, sest tema ees seisaks
kuju, keda ei või õieti liigitada ei positiivseks ega nega-
iivseks, ei kuradiks ega ingliks. Sama lugu oleks kunstni-
ga. Ei saaks ta kasutada ei valget ega musta värvi.
Tuleks mõlemad kokku segada ja maalida halliga.

Parast seesuguseid mõtisklusi Jeruks tavaliselt võttis
end parandada ja uut elu alustada, aga niipea kui
Apalītis peale käratas või mõne kõvema sõna lausus,
haihtus Jeruksi ettevõtlikkus nagu suits tuules, sest oma
ülemust ta mitte ainult ei põlanud, vaid ka kartis: need
tunded olid nii tihedasti läbi põimunud, et ei saanud
öelda, kus üks lõpeb ja teine algab. Ja ta kartis selle-
pärast, et oli täiesti sõltuv Apalītisest, see võis temaga
mängida nagu latsutajamadu kodujänesega, mida ta üsna
sageli ja hea meelega ka tegi.

«Ega ma siiski vist midagi halba kokku ei keetnud, kui
jäin selle terviseks, et vaja kaotada silmakirjalikkus,»
arutas Jeruks maanteel sammudes. Küll tuleb kord aeg,
kus ka tema, nõrga iseloomuga inimene, ütleb Apalīti-
sele näkku, mis ta temast mõtleb. Ütleb talle: «Käi sa
kus . . .» Ja kui Apalītis selle peale käratab: «Ma lasen

su töölt lahti! Tee et sa kaod! Ma annan sulle sääl
iseloomustuse, et koer ka su käest leiba ei võta!», T
tema, Jeruks, naeratab lahkelt, kummardab ja ütl
«Suur tänu! Seda igatsen ma juba ammu. Mind on
tüüdanud sinu vastikut larhvi vahtida.» Ta kummard
ja läheb oma teed, sest tal pole vaja muretseda perek
nale elatist, tal pole muret korteri ega millegi m
pärast, mis praegu nii sageli südant rõhub. Alles siis sa
teoks täielik vabanemine köidikuist, mis inimest m
külge seovad, tõeline isikuvabadus, millist maailmas en
pole nähtud, ja tõeline võrdsus.

«Käi sa kus . . .» lausus valjusti Jeruks, kes mõtetes
ei tea kui kaugele kandunud, ja ise kuulas, naerat
näol, kui võimsalt ja imeliselt need sõnad kõlavad. Ku
sel silmapilgul Apalītis, kes käis mõned sammud eespo
vaatas üle õla tagasi.

«Kas sa ütlesid midagi?» küsis ta.

«Ei, ma ei ütelnud midagi,» salgas Jeruks.

«Sa näed nii hädine välja, nagu valutaks sul kõht. Näe
nii hapu. Viimati sa ei või viina juua? Kui pea ei kann
siis ei maksa juua.»

Zande, kes käis tee teisel serval, hakkas naerm
Jeruks, sügavalt solvunud, tundis, et kõrvad löövad hõ
guma ja peaaegu pisarad tungivad silma. Otse tema e
kiikus Apalītise tüse kogu: seljakott peaaegu tagumiku
libisenud, pea nagu kõrvits, lihava kaela ümber sügava
rõhtloodis vaod — nendes läikis higi, mida ta aeg-aja
taskurätiga maha nühkis. Niisugune kõlbaks töötam
tapamajas lihunikuna või nahanülgijana . . . Juhmard!
poleks vaja Apalītise selga vahtida, läks Jeruks teise
poole teed ja hakkas Zande kõrval käima. Lõppud
lõpuks on ta praegu puhkusel ja seepärast pole siin
ülemaid ega alamaid. Kui on juba kord siia sõidetu
siis peab vähemalt katsuma aega viita nii meeldivalt k
võimalik.

Umbes kilomeetri järel taganes suur mets ühel po
maanteed kaugemale ja teekäijate pilkudele avanes
künklikud kaugused põldudega, puudest palistatud küla
vaheteedega ja hallide talumajadega. Kusagil õhus ja pu
okstel sidistasid lakkamatult nähtamatud linnud, ja ju
see lakkamatus tuimestas südant nii, et nende laulu, mi
alguses oli tundunud erutav, ei pannud hiljem keeg
enam tähelegi.

Päike hakkas üha rohkem kõrvetama ja teelised võtsi

[illegible] maha kuued ja kampsunid, mis igaks juhuks
[illegible] suvehommikul kaasa võetud. Tee ääres polnud
[illegible] näha, seepärast tuli käia mööda sõiduteed, mis
[illegible] kruusaga kaetud, kõva ja rööplik nagu pesu-
[illegible] ristl üle tee läksid kitsad traktoriroomikute
[illegible] häda oli autodega: nad tõstsid üles hirmsat
[illegible] mille eest ei olnud kusagil pääsu. Alguses hüp-
[illegible] küll üle kraavi nurmele või varjasid ennast
[illegible] kuusekeste taga, kuid pärastpoole ainult kee-
[illegible] tolmukeerisele vastu, sest kus sa alati hüppad:
[illegible] kõrval sügav kraav, kord jälle nii järsk nõlvak,
[illegible] üles ronida.

[illegible] ei sõida enam hobusega,» lausus Jeruks paha-
[illegible] kloppides tolmu püksisäärtelt. Tõepoolest, seni pol-
[illegible] neile ühtki hobuvankrit vastu tulnud, see-eest auto-
[illegible] väga palju mööda kihutanud.

[illegible] taga algas õunapuuaed, mis oli väga suur, ula-
[illegible] rukk maad piki maanteed. Kuid näha võis ainult
[illegible] latvu, kus läikisid õunad, sest ülejäänut varjas pil-
[illegible] eest künkanõlv. Need olid vanad õunapuud, laiali-
[illegible] võrapärgadega, sammaldunud okstega, elu
[illegible] palju näinud, välja kannatanud kuumi suvesid ja
[illegible] talvi. Latvu vaadeldes Jeruks vilistas vaikselt
[illegible] seisma, kuigi Apalītis ja Zande läksid edasi.

[illegible]!» hüüdis ta. «Kas mäletate?»

[illegible] jäid kõik seisma. Üle Jeruksi näo libises naera-
[illegible] Palju aastaid tagasi olid tema, Zande, Apalītis ja
[illegible] Vilis siia vanasse mõisa õunaaeda, mis oli
[illegible] Riia ülesostjale rendile antud, õunaraksu tulnud.
[illegible] märkas neid. Kõigil läks korda minema joosta,
[illegible] Apalītis jäi aiaauku kinni, sest tal oli saak särgi-
[illegible] topitud ja ähmiga polnud ta märganud õunu maha
[illegible] Kuigi kooli kaevati, vaikis ta kangelaslikult ega
[illegible] ühtegi kaasosalist välja. Aga nädala aja pärast
[illegible] Bokaldersi Vilis, kuna teised seisid vahis ja pidasid
[illegible] silmas, aia keskele okstest ehitatud valvuriput-
[illegible] ja võttis sealt püssi koos padrunitega. Õunaaial oli
[illegible] nähtud relvastatud valve . . . Seejärel olid nad, ise
[illegible] teo pärast hirmust värisedes, metsas märkilaskmist
[illegible] harjutanud. Igaüks sai vist kaks või kolm korda lasta,
[illegible] märki polnud keegi tabanud.

[illegible] oli hull number,» lausus Jeruks häbelikult. Ka
Apalītis näis kohmetu olevat: talle vist ei meeldinud
[illegible], et seda juhtumit meelde tuletati. Zande aga naeris.

«Ei ole midagi maitsvamat kui enda varastatud õun. selg ei oleks nii kange, roniks praegugi heameelega v rasse aeda.»

«Ega ei roniks küll,» vaidles Apalītis vastu. «See oli ainult poisikesetemp, nagu neid igal lapsel ette tule jätkas ta, näol ikka seesama kohmetu ilme, justkui k daks, et viimati peab emb-kumb neist kahest meh hoidku jumal, teda vargaks. Aga neile ei tulnud sel mõtet pähegi. Õhinal hakkasid nad meelde tuletama unununud sündmust teise järel: kuidas nad olid s mänginud, relvadeks maanteekivid, mis vuhinal nagu e sad kuulid vihisesid mööda ja üle, vahel mõnele hoolet ka vastu kühmu; kuidas nad olid Tarzanit mängides pu otsa roninud ja kuidas Zande oli peaaegu ladvast mö oksi alla veerenud; kuidas nad olid lihtsalt niisama hul nud mööda nurmi ja metsi mingi sõnades tabamatu arusaamatu kauguste igatsuse sunnil.

Oh neid ilusaid lapsepõlveaegu! Jeruksi silmad sära ja põsesarnadel lõid punetama erutuseroosid. Ununen oli mure ja vaibunud pahameel. Ent imelik: mida r kem nad oma mälestustes liikusid ettepoole, vastu n ruki- ja meheaastatele, seda vähem leidus ühiseid e musi.

«Vaadake,» ütles Zande. «Selles talus olin ma ühe su tööl. Peremees oli hirmus ihne, võtku teda kurat.»

Jeruks vaatas viisakuse pärast: talu nagu ikka talu, midagi erilist. Apalītis aga ei pööranud peadki. Ta näi teisele poole, kus kollakate rukkipõldude vahel look nõlvakust üles vaevalt märgatav tee.

«Seda rada mööda umbes kaks kilomeetrit edasi el minu esimene armastus — Inta. Võib-olla mäletate ted Inta Bērzupa oli taluteenija. Mina tegin tol ajal igasu juhutöid. Raudteel. Maanteel. Oli raske aeg. Tuli mõtel rohkem söögile kui armastusele. Jaa-ah . . .»

Pea rinnale langetatud, jäi ta seisma sinna, kus kits talutee maanteega ühines, ja Jeruksil tuli millegipära pähe mõte, et niiviisi seistakse haua juures. Mööda te oli hiljuti sõidetud, liivale olid jäänud värsked rattarõ pad ja hobusekapjade jäljed. Kui jälgi mööda minn jõuaks kindlasti välja kas hobuse või vankri juurde. A kui Apalītis nüüd läheks, pihus mälestustekera lahtihar tatud lõngaots? Kuhu see lõng teda välja viiks ja mis t pärale jõudes eest leiaks?

Tundes, et Jeruks teda üksisilmi jälgib, vaatas Apalī

taha. Seejärel viitas näilise ükskõiksusega käega ...poole, kus tee kadus rukkipõldude vahele.

...armastus . . . Nii on kombeks võetud kõnelda ja kir-...da, aga mis see armastus õieti on? Sina, Zande, peak-...d teadma, sa ju jõid selle terviseks ja nii edasi. Mina ei tea — ütlen seda täiesti puhtast südamest, mul ei ...põhjust kellegi ees ega millegi pärast häbeneda. Mis ...see on. Ükskord tulid komnoored minu juurde, et ...ma neile loeng armastusest ja nii edasi. Mina loll ...Aga kui tahtsin hakata ette valmistama, vaata-...ei tule midagi välja. Lehitsesin läbi kõik entsüklo-...kõik seletavad sõnaraamatud, nii palju kui käe-...oli, aga mitte kuskilt ei leidnud ma sõna «armas-...Pidin loengust ära ütlema. Egas ma saa ometi omast ...loba ajada, võidakse veel valesti aru saada või nii-...tõlgitseda, nagu sa üldsegi ei ole mõtelnud, ja mine ...selgeks, et sul on õigus, kui sul ei ole ette ...ühtegi dokumenti ega algallikat. Ja see ei ole ...mingi lüürika, kui sa pead tõestama, et sa ei ole ...kaamel, vaid ainult Apalītis. Eks ole, Viktors?»

...ei lausunud sõnagi: säh sulle, lapsepõlve pilve-...kukkus otsejoones siia tolmusesse ja päikesest kuu-...köetud tänapäeva. Vasta nüüd! Kuid ta ei teadnud, ...vastata, sest ei saanud õieti aru, missugust vastust ...ootab, pealegi kikitas Zande siinsamas kõrvu — ...võib naerma hakata. Neist mõtetest kerkis Jeruksi ...jälle märtriilme. Et vestlust sellest libedast kohast ...suunata, otsis ta silmadega midagi sellist, millest ...kinni haarata ja mis aitaks teist teemat üles võtta. ...cespool bussipeatuse katusealust, hüüatas ta ...:

...näe, kui kena onnike! Ilus, eks ole? Nii mood-...pole veel kusagil mujal näinud.»

...käkerdust nimetad sa ilusaks?» Apalītis vaatas ...otsa nii, nagu isa vaatab lapse otsa, kui see on ...hakkama saanud. «Mulle küll ei meeldi. ...ütlen isegi rohkem: see putka ei kõlba kuhugi. See-...me ainult rikume elanikkonna maitset. See on ...lõmitamine Lääne ees ja nii edasi. Kus on rajooni juht-...silmad, et lubatakse niisuguseid ehitada? Jeruks, ...vaatan, et mõningates küsimustes ei ole sa veel kül-...küps ega seisa päris kindlalt jalul.» Apalītis vangutas ...mõistvalt pead. «Ei ole nii-öelda vajalikku karas-...Kuid nähes Jeruksi ääretult õnnetut ja kohmetu-

nud nägu, tahtis ta etteheite karmust pisut pehmend
ja lisas: «Egas sina ei ole küll ainuke, kellel neis k
mustes ei ole õiget arusaamist. Mul üks tuttav kuns
oli maalinud vaikelu: kurgid, tomatid, heeringas ja v
midagi. Tead, kui hoolega süveneda, siis leiad ju sealt
üht-teist mõttekildu: Moldaavia tomatid, Ukraina kur
läti kalurite püütud heeringas... Rahvaste sõprus ja
edasi. Aga siis näitas ta suurt maali, kus ei olnud m
kui vesi ja taevas. Kujutage ette — ei midagi muud! V
Ühes nurgas välgatas küll mingisugune puri... Kui
tõstame selle küsimuse printsipiaalsel tasemel üles,
peab küsima: mis vesi see on, mis kaldaid ta uhab? M
midagi ei saa aru... Ja misjaoks puri, mitte aga aato
ajamiga jäämurdja? Lõppude lõpuks — kas praegu
kahekümnenda sajandi teine pool või viikingiretk
ajastu? Näed, Viktors Jeruks, kuidas võib omadega ra
minna, kui ei mõtle, mida sa maalid või ehitad. Siin tu
veel palju ja rängalt töötada, et vajalikku korda luua. A
peab ütlema, et neis asjus ei ole vist ka keskuses õi
selgust — niisama nagu Ovetškini ja tema kamba loos
nii edasi. Eks ole, Elmārs?»

Zande oli pea selga ajanud ning tõmbas nagu n
põder kopsudesse lõhnavat õhuvoolu, mis enne seda
jooksnud üle nurmede ja niitude, ja keegi poleks osan
ütelda, mis ta praegu õieti mõtleb.

«Mul on kahju, et seesugune ere talent, nagu sina ol
peab kopitama provintsis,» lausus ta lõpuks, pöörduma
eriti kellegi poole. «Riia on Moskvaga võrreldes kaht
mata kauge provints. Ma pean seda kahjuks tunnistam
kuigi olen suur oma linna patrioot. Aga ma aitan si
Teen ettepaneku, et sind edutataks veel kõrgemasse am
tisse ja viidaks keskusse üle. Ei tohi lasta talendil hu
kuda! Elagu Jānis Apalītis! Missugune taip, missugu
printsipiaalsus vee küsimuses! Viktors toetab mind.
saab aru, et on eksinud, ja parandab oma vea, sest kr
tika tuleb alati õigeks tunnistada.»

Apalītis vaatas kahtlustavalt Zande otsa, kuid näh
tema näol ainult tõsidust, ei midagi muud, lõi häbeliku
silmad maha.

«Erilisi teeneid mul küll ei ole,» ütles ta ja õhka
«Tegelikult olen ainult reatöötaja. Ei midagi muud...

«Ka sina, Brutus,» kurtis Jeruks mõttes, meenutad
Zande sõnu kriitikast. «Milleks pead sinagi kivi min
kapsaaeda heitma?» Aga siis põrkas pilk jälle Apalīti

selja vastu ja ta tundis südames okast torkavat: kes
Jeruks, siis õige on, mõni arvutusmasin või, et ta
alati mõtlema ainult õigesti, tundma ainult õigesti,
ainult õigesti? Võib ju olla, et see putka ei kõlba
midagi, aga mispärast ei võiks temal selles asjas olla oma
arvamine? Kui Apalītisele miski meeldib, siis peab meel-
ka Jeruksile, kui ei meeldi, siis ei tohi meeldida ka
teisele. Ennäe, kui lihtsalt otsustatakse, mis kõl-
ja mis ei kõlba. Mulle meeldib, mulle ei meeldi...
Jeruks sülitas suure kaarega üle kraavi, pannes sellesse
kogu pahameele ja solvangu, mis teda rõhus.
siis tuli talle meelde Apalītise etteheide Lääne ees
mõistmisest ja tema suu venis õelale irvele, märkides
kahjurõõmuga, et ülemus ise kummardab peale
ka kõigi teiste taevakaarte ees: Apalītis kandis
importasju, alustades kingadest ning lõpetades sel-
ja kaabuga.

Vahepeal oli üks vanker teelistele järele jõudnud ja
oleks aisaotsaga peaaegu müksanud Jeruksit, kes
kõige taga. Ootamatult oma mõtetes segatud ja see-
pisut kohkunud, tahtis ta sõimama pista, aga kui oli
sõitjat vaadanud, vakatas. Ta tundis seda halli-
meest, kes särgiväel istus vankri eesotsas piimakan-
ja hoidis ohje. Jeruks pigistas silmad kinni, lootes,
ta need jälle lahti teeb, ei ole enam mingit meest.
ta eksis. Hobune oli seisma jäänud, ka piimavedaja
ringutanud, ja Jeruksile näis, nagu oleks isegi ajaratas
jäänud, õigemini — veerenud tagasi ühe ammuse
vani, mille ta oli jõudnud juba ära unustada.

oled sina, Jeruks?» ütles mees seesuguse tooniga,
oleks kaljukindlalt veendunud, et pole eksinud, ja
et ta ei ole üldse üllatatud sellest ootamatust koh-
mast.

Jeruks noogutas pead ja maigutas huuli, mis millegi-
olid äkki kuivaks muutunud.

kus saime jälle kokku,» jätkas piimavedaja, ja
käed, mis ohje hoidsid, värisesid.

Jeruks noogutas uuesti. Ta märkas, et Apalītis ja Zande
seisma jäänud, kumbki omal teeserval, kuulatasid
ähmilikult ja ootasid, mis edasi tuleb.

Klass vaikis, nähtavasti kaalus midagi endamisi. Tal
lühikeseks lõigatud, üleni valged juuksed, kuid noo-
sile kõhn nägu rahutute hallide silmadega.

tahtsid mulle midagi ütelda?» küsis ta.

«Ei,» vastas Jeruks. «Niisiis sa oled kodus?» jätkas
«Nagu näed. Täielikult rehabiliteeritud. Saan pensi
Veel natuke oodanud, tõmbas ta ohjadest. Hobune a
sammu. Kummirehvidega rattad libisesid vaikselt e
Jeruks ulatas käe ja ei saanud aru, milleks ta
teeb — kas tahab teretada või hüvasti jätta. Kuid pi
vedaja sõitis minema, väljasirutatud kätt märkan
Nagu ussist nõelatud, pistis Jeruks käe taskusse ja t
põskedel lõid lõkendama punased laigud.

Kolm meest jätkasid vaikides teed. «Mina ei ole süü
mõtles Jeruks. «Asjata on ta minu peale pahane.» N
tuli Jeruksile päris selgesti meelde. Palju aastaid ta
oli tema täditütar, kes siinkandis elas, Riiga sõitnud
tema poole tulnud. Naine mudis käes rätikunurka, nu
ilma pisarateta, ega saanud kaua sõna suust. Lõpuks
kis ta, et mees on vangi pandud. Täiesti süütult inime
on vabadus röövitud. Olgu Jeruks hea ja kirjutagu v
paber, et tunneb vangipandut lapsepõlvest peale ja
tutab selle eest, et ta on süütu. Oelgu, et on juhtu
hirmus ja saatuslik eksitus. Ei muud midagi. Jeruks
poolest tundis seda inimest ja teadis, et ta on tubli m
seepärast oli alguses kohe nõus kirjutama. Aga siis mõ
ümber: mine sa tea . . . Läks tööle ja kõneles kõigest
ülemusele Apalītisele. «Oled sa hulluks läinud!» oli
püsti hüpates hüüdnud. Aga peagi oli ta maha rahunen
«See on hea, Jeruks, et sa midagi ei varja, vaid räägi
kõik ära. See, et sinu sugulaste hulgas on selline h
plekk, heidab muidugi ka sinule varju, seepärast olek
sa viimane loll, kui hakkad mingeid pabereid kirjuta
Ta on kindlasti maskeeritud vaenlane.»

Vaenlane . . . Koju minnes pidi Jeruks kogu aeg sell
mõtlema. Ja mida ligemale ta oma korterile jõudis, s
kindlamaks muutus veendumus, et tõepoolest on van
tatud vaenlane ja tema, Jeruksi püha kohus ei ole m
kirjutada mingisuguseid armuandmise- palvekirju, v
hoopis vastupidi — näidata üles valvsust ja teatada va
vasse kohta, mis ta sellest asjast arvab. Nii oli ta ka t
tütrele seletanud. Täditütar ei saanud alguses aru, aga
öeldu mõte lõpuks tema teadvusse tungis, oli ta u
väljastpoolt kinni virutanud. See oligi kõik. Jeruks oli
kaua mööda korterit edasi-tagasi marssinud, rind õieli
ja olnud väga uhke enda üle, et ta on nii vapper, van
matu ja valvas.

«Kes see piimavedaja oli?» tegi Apalītis juttu.

Jeruks rääkis kõik ära. Ta rääkis kiirustades, sõnu
nagu tahaks kiiremini mingit koormat endalt
veeretada. «Mina ei ole süüdi,» lõpetas Jeruks.
arvasin tõepoolest, et ta on rahvavaenlane. Ma ei
silmakirjatsenud. Ma ei silmakirjatsenud tookord mitte
meenus, et ennist klaasi tõstes oli ta joonud selle
et maa pealt kaoks silmakirjalikkus, ja nüüd
ta selle üle suurt rõõmu.

«Ära mind selle asja sisse mässi,» lausus Apalītis viha-
«Mina ei mäleta midagi . . . Aga, Viktors, sul pole
vaja ennast õigustada, sest keegi ei heida sulle ju
ette.» Ta läks jälle üle isalikule, hooldavale too-
isikukultus ja nii edasi . . . Nii on alati olnud, et
puid raiutakse, seal laastud lendavad.»
«Inimesed ei ole laastud . . .»
Jeruks vaatas Zande otsa, kes oli need sõnad öelnud.
sepõlvesõber seisis kahvatuna, kätega silmi kattes ja
kohti pigistades, nagu ähvardaksid need lõhkeda.
«Kas sul hakkas pea valutama?» küsis Jeruks kaastund-
ult.
«Ei ole midagi, see läheb kohe üle.»
«Niised nüüd,» sõnas Apalītis ja ohkas raskelt. «Arvata-
asi haavatasaamise jääknähud. Seesugune on meie põlv-
oma saatus: palju muret, kannatusi ja läbielamisi, aga
ühe rõõmu. Mis parata . . . Me oleme oma aja lapsed
ega saa sellest välja hüpata. Võime olla ainult niisugu-
nagu me oleme. Kui kauges tulevikus vaadatakse
meie peale ajaloo kõrgustest, siis avaldavad inimesed val-
oma vaimustust. Ei leidu sellist, kes võiks meid
mõista, sest ikka ja alati kaalub suur ja jääv üles
ja mööduva.»
«See on õige,» pomises Zande.
«Jah,» kostis Jeruks. «Kuidas tahaks kõike vaadata lap-
silmadega . . .»
«See pole enam võimalik,» katkestas Zande teda. «Need
silmad on liiga palju näinud.»
Jeruks ei vastanud enam. Ta vaatas väikest valgeks
betoonposti tee ääres ja nägi, et kolm kilomeet-
on ära käidud. Ja nii jääb kõik seljataha, mõtles ta.
elu. Siiski on vastik olla narts, rääkigu Apalītis nii
kui tahes. Kui jumal oleks olemas, siis Jeruks paluks
anda kõigiks elutundideks nii palju mehisust, et
ei oleks vaja üle elada nii vastikut kohtumist

kui täna. Ei, ta peab tingimata ennast parandama, ja
teha ei ole kunagi liiga hilja, sest muidu peavad sil
veel seda nägema, et ise ka ei austa enam ennast.
selle eest, mis on kas või tema täditütre mehega ju
nud, ei saa Jeruks vastutada. Tal on küllalt oma
muresid: naine, kolm last ja vastik ämm, peale selle
väike korter, kus keegi ei saa ennast kuskile teise
peita. Kui kusagil on tänav pühkimata, siis peab
eest vastust andma majahoidja, mitte tema, Jeruks.
kui tuleb mõni juubel, aastapäev või tähtsam riigip
saab autasu Apalītis, Jeruks aga jääb ilma; juhtub ka
et sellisel korral ei määrata autasu mitte inimesele,
toolile, mille peal ta istub. Las siis Apalītis vastutab k
eest, kui ta on nii suur kangelane. Aga kus sellega
Näe, kuidas hakkas vingerdama, kui tuletati ammust s
must meelde: olevat kõik unustanud...

Aga milleks mõtelda neid halbu mõtteid, kui just
otsustatud end parandada? Inimeses peab kõik ol
ilus — nii kirjutatakse ajalehes, ja õige kah. Siiski
minevik sinuga kaasas nagu laulatatud naine, ked
armastata: sa vaatad vaimustusega uue armsama il
palet, oled unustanud kõik inetu, mis on maailmas
mas, aga järsku müksab vana naine oma kondise k
narnukiga sulle ribide vahele, tuletades meelde oma
masolu. Milleks oli vaja hakata käima neid kahtteistk
mend kilomeetrit? Mine sa tea, mis veel võib ette j
tuda...

Talle meenus piimavedaja hallide silmade pilk, mi
polnud ei etteheidet ega süüdistust, ainult ääretult s
rahu. Niisugune imelik rahu, mis siiski kõrvetas rohk
kui keev veejuga. Ei, parem sellest kõigest üldse m
mõtelda, niikuinii muuta midagi ei saa. Ajalugu ei
paberileht, kuhu kritseldad ükskõik mida ja pärast k
tutad kummiga maha. Kustutada ei ole võimalik. V
ainult püüda kõike unustada. Unustada — ja muud
midagi.

«Viktors!» häiris tema mõtisklusi Apalītise hääl. «
sa ei kannaks natuke maad minu seljakotti? Võta jah,
ju endal kandamit ei ole.» Ja vastust ootamata tõmba
seljakoti õlgadelt maha.

Jeruks vaatas märtripilguga taevasse, kus suurte ka
tega laugles kullipaar, ja siis, aeglaselt jalgu järel ve
des, tüüris üle tee Apalītise juurde. Sellel oli vist t
poolest raske, sest päike kuumutas halastamatult.

Päike kuumutas halastamatult ja Zande märkas, et
pilvisel on selja peale koti kohale tekkinud tume higi-
laik.

«Kas ei peaks kusagil puhkama?» sõnas Apalītis, lehvi-
des taskurätiga tuult higisele näole. «Muidu tormame
jutiga linna. Ei maksa nii ilusat matka piinaks muuta.»
«Sa räägid juba nii kiiresti piinast?» imestas Zande.
«Ainult kolm kilomeetrit on ära käidud...» Aga ta unus-
ta kohe, mis Apalītis oli öelnud, sest ta ei suutnud maha
suruda mõtteid Jeruksi imelikust kohtumisest kunagise
klassivaga. Kuidas oleks tema ise talitanud Jeruksi ase-
mel tollal ja praegu?

«Ära see minu asi!» Zande oli küllalt kaua maailmas
elanud ja teadis väga hästi, et see ütlus aitab sageli vaba-
nemast liigsest murest ja südamevaevast. Keerata selg ja
minna oma teed, tal on ju lõpuks üksainus pea õlgadel,
mis tublisti lapitud. Terav valu, mis tavaliselt hakkas
ründama kusagil meelekohtades ja seejärel haaras kogu
peasise, ilmus alati koos erutuste ja ebameeldivate mõte-
tega. See oleks nii lihtne — keerata selg ja mitte mille-
gi mõtelda... Aga ta teadis, et ei suuda seda teha, isegi
ei ta tahaks. Ei suuda. Inimene ei saa enda juurest ära
minna, kui ta ka püüaks kaduda Sahara kõrbesse või
ajamaa tundrasse. Tema vari käib alati koos temaga. Nii-
gune ma kord olen, mõtles Zande. Ja sammudes mööda
eikesest kuumaks köetud maanteed oma kodukandis,
ei ta vaimusilmas üht inimest seismas Riia vaksalis...
Kõrreikuu... Varakevad, sombune. Hõljudes langeb
kõrvu märgi lumeräitsakaid. Kõik on hall, morn, täis
kõrvat nukrust. Üks vedur hakkab vilistama, temaga ühi-
kõrvad kohe kõik teised, mis rööbasteedel seisavad. Vedu-
rega liidavad oma hääle äärelinna vabrikud ja tehased.
Ka linna venib lugematute masinate kõrist väljakarjutud
kõrge, raske valu, mis paneb südame õuduses krampi
tõmbama. Jäävad seisma autod, jäävad seisma trammid ja
trolleibussid. Jäävad seisma jalakäijad. Ainult lumi langeb
ja langeb.

Kõikvas maetakse Stalinit.

Kuidas edasi elada? Kuidas siis nii — järsku ilma Sta-
linita? Ilma inimkonna suurvaimuta. Ilma suure juhita.
Ilma geniaalse ülemväejuhatajata. Kuidas küll surm seda
võimaldab?

Inimene ühineb rahvasummaga ja suundub pikka Kirovi parki, kuhu on üles seatud kadunu väike b Selle juures on sõdurite auvalve. Leinas langetatud pudega tulevad rühmad, roodud. Kilksub ordenite me vaikselt kajavad käsklused. Mehed ei häbene pisar Ei sõdurid ega kindralid . . .

Inimese armid tuikavad ja silmad kipitavad. See mene on Elmārs Zande.

Nii imelik on vaadelda ennast kõrvalt, kui on mitm aastaid möödunud. Kas see oli tõesti tema või ehk k teine Zande?

Siiski tema. Jeruks oli tõstnud klaasi selle terviseks maailmas poleks silmakirjalikkust. Jah, ei tohi silma jatseda, see on õige . . . Kuid on olnud need tuika armid ja kipitavad silmad. See kõik on olnud . . .

«Aga mispärast? Mispärast?»

«Kas sa ütlesid midagi?» hüüdis Apalītis teiselt te valt. «Mulle tundus, et sa ütlesid midagi.»

Zande muigas. Jah, ta oli tõesti hakanud valjusti kima. Ta läks Apalītise servale, et oleks paremini kuul ja küsis:

«Ma mõtlesin isikukultusest. Mispärast see võis kida?»

Apalītis vaatas teda nii veidralt, justkui tahaks küs «Kas sa tõepoolest ei ole selles veel selgusele jõudnu

«Ise loodi, seepärast ka tekkis,» vastas ta lõpuks. « sina ei karjunud «Elagu!»? Karjusid. Mina ka. Mis salata, see on ju kõigile teada. Mul on kodus üks valim pilt, kus mul endal on suu pärani nagu heinaküüni vär tormiline ovatsioon . . .»

«Aga mispärast sa karjusid?»

«Mispärast, mispärast . . . alati see «mispärast»! V rohkem tööd teha, siis ei ole aega mõtelda sellele, m pärast. Praegu on isikukultuse hukkamõistmise ar liiga käest ära mindud, see on kõige suurem häda.»

«Kunagi küsivad meie lapsed ja lapselapsed sedasa ja meie peame vastama.»

«Siis ka vastatakse. Siis on ametlikud, kõige kõrgem instantside poolt kinnitatud raamatud, mis kõik need k mused ära seletavad. Ka praegu on juba niisuguseid o mas. Aga nii ei tule midagi mõistlikku välja, kui iga hakkab lobisema, mida aga tahab.»

«Aga inimesi on hukkunud. Hinged on viga saan Praegugi läheb elu mõnes kohas veel nagu üle kiv

kandude. Kuidas ma ei peaks kõigest sellest mõt-

sõrmuid sa niikuinii hauast üles ei tõsta, olgu muld kerge. Milleks on sul vaja kõiki neid asju puudu-

ei tahaks seda veel kord läbi elada.»

sa ei elagi. Isikukultus oli ühiskonna lastehaigus. on sama mis leetrid, läkaköha või tuulerõuged — tuleb lapseeas läbi põdeda. Nüüd, tänu jumalale, meie ühiskond varsti juba viiskümmend aastat Nii vanalt leetrid enam külge ei hakka. Kas sa ka karjuksid: «Elagu!»? Tühjagi. Ei karjuks. Nüüd «Mispärast?», aga varem sa seda ei teinud.»

maailmas on kaks asja: usk ja veendumus.» Seda ütles ise veidi kohmetu ja häbelik, sest temalt polnud midagi küsinud. «Uskumiseks ei ole tõendeid usk seda ei nõua. Mina näiteks uskusin, et minu on rahvavaenlane. Aga veendumusega on teine Kui tahad mingis asjas veendunud olla, tuleb selgeks kümme tuhat ja veel rohkemgi «mispärast». Niisu- inimene, kellel on ainult usk, tuleks ühiskonnast sest ta on ohtlik ja võib luua jälle uue kul- Aga veendumusega võib minna läbi tule ja vee.» tuleb välja, et mitte sinu sugulast ei oleks tulnud panna, vaid sind ennast?» Apalītis krimpsutas nägu. näha, et Jeruksi jutt talle hästi ei istu.

«Tuleb nii välja jah,» kinnitas too.

kas tead . . . Sul on midagi sassis. Sul lihtsalt ei ole usaamist. Usk . . . Veendumus . . . Kust sa kõik võtsid? Vist oled kusagilt pööningult sopakirjandust ja lugemisest segi läinud. Kuule, Viktors, parem too vett, ma tahan juua. Näe, küsi sealt talust. jäta siia, mis sa sellest ühes vead. Seal sees peaks plastmassist pudel.»

Zande vaatas pealt, kuidas Jeruks kohmakalt ja oska- seljakoti maha võttis, selle kraaviservale pani, ja pudelit otsima hakkas. Ja just selle koh- pärast hakkas tal Jeruksist kahju. Kui Jeruks oli läinud, pea õlgade vahele kistud, pikkade kätega lausus Zande:

«Mispärast sa ta minema saatsid?»

on sul igasugused «mispärast»!» Apalītis näis ja tusane olevat. Ta mõõtis Zandet pealaest ja poetas siis: «Sa said õigesti aru. Ma saatsin

ta tõepoolest minema. Meie jutuajamine võttis riska
suuna, seepärast on parem, kui Jeruks seda ei kuule: s
veel valesti aru või ei saa õigesti aru. Ta on ju n
väike laps, ühtesoodu tuleb õpetada ja kasvatada. Ka
ei kuulnud, mis ta siin pudrutas: usk, veendumus
Naera või lõhki! Aga sina oled ka tore, kas sa millo
muust ei võinud rääkida? Lapsepõlvemälestustest ja
edasi. Inimesed on väsinud igasugustest «mispärast». N
tahavad puhata, mitte mõtelda. Ja ega ei olegi, mid
mõtelda — suurvaimud on tee kätte näidanud, muud
astu seda mööda. Miks inimestele meeldib kõige rohk
estraadimuusika ja kergemat sorti kirjandus? Seepärast
nad tahavad meelt lahutada ja lõbutseda. Ja punkt! S
lised nagu sina ei ole enam moes . . .»

Zande vaatas, kuidas Jeruks vee järele läks. Majate
pöördudes kadus ta peaaegu silmist, sest teda varjas
juti õitsenud rukkipõld. Majade kobar puude varjus
nagu tume saar selle vaane mere keskel. Koer hak
haukuma ja Jeruks jäi seisma, vist püüdis õuevahti
meelitada. Siis tuli nähtavale keegi naisterahvas ja
hakkasid omavahel rääkima. Koer jäi vait.

«Sa ütled, et oleks pidanud rääkima lapsepõlves
pöördus Zande Apalitise poole. «Aga lase ma ometi r
gin sellest, mida ma mõtlen, mitte sellest, mida on vaj

Apalitis kehitas õlgu, justkui tahaks öelda: lõppu
lõpuks, mis see minu asi.

«Lapsepõlv käib niikuinii meiega kaasas, selle eest
pääse me kuhugi,» jätkas Zande. Tema mõte libises m
sile, mille ta oli kohvrisse pannud, ja talle tuli meel
vana mees, kes palju aastaid oli selle järele vaadan
«Kas tead, mul on tunne, et ma pean vastutama kõi
eest, mis maailmas sünnib,» ütles Zande. «Ma ei või en
alatusest ükskõikselt mööda minna, kuigi see isiklik
mind üleüldse ei puuduta. Saad sa aru? Ma tunnen vast
tust.»

Apalitis hakkas naerma.

«Lüürika . . . See on lüürika, sõber. Mina ka kirjuta
neljakümnendal aastal paar luuletust seinalehele. Näg
palehigis vaeva, aga ära kirjutasin. Öeldi, et olid pa
kenad välja kukkunud . . . Nüüd ma küll ei tegele ena
ammu luuletamisega. Aga sina, ma vaatan, oled sam
sugune veidrik nagu vanasti. Zande on ikka Zandeks jä
nud. Aga, kallis inimene, sa elad maamunal, konkreeta
tes ajaloolistes tingimustes, sa ei hõlju kusagil pilvede

sa tead, mis määrab inimese mõtlemise, eks sinagi oled
indiasti mõne poliitringi õppusest osa võtnud. Kuidas
sina saad vastutada? Mõne asja eest küll, näiteks oma töö
est, oma käitumise eest ja nii edasi, aga kõigi maailma
jada eest . . . Sa oled naiivne. Mina küll ei saa vastutada
kõigi ega kõige eest. Vahekorras oma ülemustega olen
ka lihtlabane sõdur. On vaja kedagi ülistada? Ma ülistan.
On vaja hukka mõista? Ma mõistan hukka. Kas näed seda
mänd? Kui täna on vaja, siis ma ütlen, et see mänd on
kuivar. Aga homme, kui vaja, ütlen ma, et see on sirge.
Loomulikult, kallis sõber, ei saa ükski ühiskond püsima
jada, sõnakuulmine peab olema ülevalt kuni alla. Sinul
on kerge targutada vastutusest, sest tegelikult ei vastuta
sa ja mitte millegi eest: kui vabriku toru vilistab, viskad
sa oma instrumendid nurka ja lähed koju. Sinu pea ei
vastuta enam millegi pärast. Las teised mõtlevad muu
peale. Aga mispärast sa niiviisi minu otsa jõllitad?»

«Mulle paistab, et sa oled ehtne isikukultuse produkt.
Siis sünnitati neid halle varje, kes hulguvad ringi nagu
kummitused. Mitte isiksused, vaid varjud . . .»

«Kas tead, sa lausa lõbustad mind. Ütle aga julgesti
ära, et ma olen bürokraat, puupea, demagoog . . . Sul
pole ju vaja karta, sest sinul kui proletaarlasel pole
midagi kaotada: ei saa ma sind töölt lahti lasta, noomitust
vahelada ega midagi . . . Ja kui lastaksegi lahti — kus kah
ast, sa naeraksid ja läheksid minema ja samal päeval vor-
mistaksid ennast teise kohta tööle. Aga proovi minu
nahka pugeda, siis näed, kui magus on see pirukas, mida
ma söön. Mina ei saa teisiti elada, kui ma elan. Näiteks
millaasegu sõitis mu ülemus siia. Ma paigutasin ta kõige
paremasse võõrastemajja, kindlustasin talle kõik mugavu-
ed, sest tean, et inimene on palju armastusväärsem, kui
ta on hästi söönud ja puhanud. Mida tema kui ülemus
mulle ütles? Umbes seda, et Maa on ümmargune. Aga
mina? Suur tänu väärtusliku nõuande eest, ütlesin ma.
Kui mu silmad küll varem olid, et ma seda ei teadnud —
kui hästi vaadata, on Maa tõepoolest ümmargune. Veel
kord suur tänu väärtusliku nõuande eest . . . Ja niikaua
kui ülemus minu juures oli, passisin kogu aeg peale, et
mul mõni omaenda mõte suust ei lipsaks. Tema oli ära
läinud väga rahul: seltsimees on käsutäitlik, kuulekas, mis
ma muud veel vaja.»

Zande kehitas õlgu.

«See kõik tunnistab veel kord meie korra suurt jõudu.

Sellele vaatamata, et on olemas seesugune Apalītis, e siiski areneb ja läheb edasi . . .»

«Sa oled üsna teravmeelne. Ma ainult imestan, et sa nimeta mind pugejaks, see on praegu ju moes. Ei il ühtegi «Takja»* numbrit, kus ei oleks midagi pugeja kohta. Aga mõtle ise: kui ma ei tee mõnda asja me järele ja mind ühel heal päeval üle parda visatakse, m ma siis peale hakkan? Ütle mulle! Ma ei oska külvata e niita, rauda taguda ega saabast tallutada, ei oska ka lu letusi kirjutada ega teatrilaval mängida. Ma oskan ain juhtida. Juhtimine — see on minu elukutse. Mida hä kan ma peale ilma oma mugava ja pehme toolita? Kuid ma elaksin, mida sööksin? Sa saad ju aru, et ümber kva fitseeruda ma enam ei saa. Olen juba liiga vana. Mis s teha? Pensioni ma veel ei saaks — selle jaoks olen li noor. Kas sa tahad, et Apalītis võtab nööri ja riputab e metsas puuoksa? Aga ta tahab ometi paganakombel ela Noh, lüürik, mis sa selle peale kostad?»

«Ma pean selle kõige üle rahulikult järele mõtlema vastas Zande. Ta astus üle kraavi, mille teisel serval s sis suur lame kivi, ja istus selle peale. Tundes vajadu millegagi tegelda, tegi ta oma kohvri lahti ja võttis vä vana, kuuliauguga mütsi. Selle pani ta pähe ja vajus m teisse. Üle tema silmade langes vana mütsi sirmi vari.

«Sa tahad vist noor olla,» lausus Apalītis mütsi vaad des. «Vähemalt niimoodi välja näha . . .»

Zande ei vastanud. Apalītis ohkas, venitades läbi ha maste midagi selletaolist nagu pikk jaa-aa. «Mina tahaks küll noor olla,» sõnas ta. «Siis on inimene palju lihts ja loomulikum. Siis ei ole tarvis mõtelda sellele, kas oled vajalik või mitte. Aga praegu pean ma kogu aeg s lele mõtlema, isegi konjakiklaasi tõstes. Sina jõid arm tuse terviseks, mina selle terviseks, et oleksin vajal Midagi hullu! See algas varsti pärast Stalini surma. Ko hommikul ütlesin midagi ühele töötajale. Ta ei vastan mulle jah ega ei, aga ma tundsin, et endamisi ta naer vaikselt minu korralduste üle ja et ma ei saa muud mida teha kui minna oma kabinetti, keerata uks lukku mõtelda kibedaid mõtteid. Siis käis mul esimest ko peast läbi mõte, et iga minu alam on ju targem kui mi ise, suurem spetsialist, rohkem haritud, ja et mind teg likult ei ole üldse vaja, aga ära minna ma ka ei saa. Näg

* «Takjas» — «Dadzis» — läti huumori- ja satiiriajakiri. *Tõlk.*

selgesti, et autoriteet on maas, et inimesed täidavad mu käske ainult hirmust minu ees. Ma pidin midagi ette võtma. Seepärast lasksin vähehaaval kõik muigajad töölt lahti, enda ümber aga kogusin pesuehtsad pugejad. Sõdame ajab pahaks, kui neid vaatad! Nüüd ei muiga enam mitte ükski. Mis käsed, seda tehakse ilma vastu uramata. Aga kui kaua? Kui kaua sa hoiad neid oma rüsika all? Seda räägin ma sulle kui vanale sõbrale, kui usaldusväärsele inimesele, nüüd näed, et mul pole sugugi kerge.»

Apalītis lõi lootusetult käega. Imelik oli vaadata, et see suur mees on nii lonti vajunud. Keeranud selja päikese poole, et see juba niigi punaseks põlenud nägu ei kõrvetaks, alustas ta teist juttu.

«Ja naine on mul, kas tead . . .» Siinkohal ta katkestas, nagu tunneks, et nüüd läheb küll liiga kaugele oma juttuga. Kuigi pole ühtegi tunnistajat, siiski läheb liiga kaugele. «Ta on lausa ingel,» jätkas ta, kui oli virilalt pausiratanud. «Aga sina, Elmārs, ära poeta meie jutust kellelegi sõnakestki. See pole laiemale publikule mõeldud, jäägu meie vahele. Saad isegi aru . . .»

Zande vaikis. Ta nägi, et rukkipõllu tagant kerkis nähtavale tuttav pea — Jeruks tuli tagasi. Kerge tuulepuhang jookais üle viljapeade, põld nägi välja nagu meri, kus laine ajab lainet taga.

«Sellisest rukkipõllust tulid ahelikus välja kuus sakslast,» hakkas ta rääkima, nagu näeks und. «Kuus tugevat meest, käised üles kääritud, automaadid rinnal. Meie, täielikult puruks löödud, taganesime üle soo, mis asus põllu kõrval. Meid oli neli, lisaks veel üks raskesti haavatu. Haavatu suri soos. See kõik sündis sakslaste nina all. Me vedasime ennast hädavaevalt edasi. Kuid sakslased ei tulistanud. Pärast murdsin kaua pead — mispärast nad ei tulistanud? Alles palju hiljem sain aru: nad ei tulistanud sellepärast, et padrunid olid otsas. Näed, kui lihtne — ja ei mingisugust lüürikat . . . Aga ütle mulle, milleks sa maatõmmas elad? Mis mõte on kõigel sellel, mis sa teed?»

Ei, Zande ei kärsinud enam paigal istuda. Ta tõusis püsti, hüppas üle kraavi ja hakkas mööda teed edasi-tagasi käima, tagudes jalgadega väiksemaid kive kõrvale. Apalītise poole vaatamata jätkas ta:

«Milleks sa mulle kõike seda jutustasid? Kui tahtsid mind sellega üllatada, siis eksid rängalt. Ma teadsin seda kõike. See pole mingi uudis. Et sa ühele poole, nimelt

alla, vaatad suure karmusega, teisele poole aga alandl
naeratusega. See asi on nii tuttav, et isegi naerma ei
enam. Võib-olla sa ootad, et ma nüüd ütlen: «Ah, v
seke, kui raske on su elu . . . Mul on sinust kahju . . .» A
ära ootagi. Mina seda ei ütle. Mis siis veel? Võib-
hakkad nüüd nutma ja kurdad, kui raske oli sul isiku
tuse ajal ja kuidas sa oled kannatanud? Kuidas see aeg
sind ära rikkunud? . . .»

«Otse vastupidi, kui ma peaksin endast rääkima,
isikukultuse perioodi kohta ei võiks ma ühtegi halba s
öelda. Minu käsi käis hästi. Kogu riigi ja rahva masta
oli muidugi teine pilt. Mul hakkab halvasti minema a
praegu . . . Aga sa ise ju ütlesid, et ma olen isikukult
produkt. Mis sa veel minust tahad? Ma ainult vaatan,
sa astud siin üles justkui süüdistaja osas. Aga mis õi
sega? Sul ei ole ei juriidilisi, ei moraalseid ega ming
muid õigusi. Mille poolest sa oled minust parem? Kas
ei kuulu nende hulka, kes on tagantjärele targad? Ka s
suguseid on nähtud. Aga kus sa tol ajal olid, tarkp
Kui nägid, et me talitame valesti, aga vaikisid — siis
oled argpüks, nahahoidja. Kui aga arvasid, et maail
käib kõik õiget rada, siis oled täpipealt samasugune n
mina. Mis sa siis veel tahad? Mina olen sõdur ja u
selle üle. Ma täidan käsku. Muuga pole mul asja.»

«Sellega vist omal ajal algaski isikukultus,» lau
Zande süngelt. «Saatuslikul silmapilgul ütles keegi:
olen sõdur . . . ma täidan käsku . . . muuga ei ole mul te
mist . . . Aga minul on tegemist, saad aru! Praegu on m
tegemist!»

Apalitis vaikis mornilt. Ta lõi isegi käega, et pole mõ
vaidlust jätkata, egas nemad midagi otsusta, kuid Zande
jätnud rahule. Tõepoolest, mida ta õieti tahab? Äärmis
vähe: et edaspidi taolised asjad ei korduks. Kui ke
teeb alatusi justkui rahva huvides, ega alatus sellepär
veel olematuks muutu. Sellel tuleb aegsasti tee tõkesta

«Kust see kõik tuleb?»

«Mis nimelt?»

«Alatus. Ma mõtlen alatusest,» lausus Zande.

«Need on kapitalismi igandid inimese teadvuses.»

«Jah, seda ma tean . . . On äärmiselt mugav veeret
kogu süü kapitalismi kaela. Mis ma võin parata — ka
talismi igandid . . . Mul oli ükskord kohtus tegemist no
kurjategijaga, kes polnud kapitalismi uneski näinud.
ei olnud lugenud ainsatki koomiksit, polnud vaadan

gangsterifilmi, vaid võtnud vastu ainult üldtun-
tud ja heakskiidetud vaimutoitu, peale selle oli ta
kasvanud perekonnas, kus näiliselt polnud millestki
puudus. Ja siiski oli temast saanud kurjategija. Mispärast?
Kas meie ei peaks ka aeg-ajalt peeglisse vaatama, et
näha, missugused me ise välja näeme? Kas me ei peaks
vaatama, kus ka meie ise oleme süüdi?»

«Sa mõtled kriitikat ja enesekriitikat? Seda teavad kõik
ka ilma sinu nõuanneteta. Kas sa tahad ehk eitada kapi-
talismi igandite olemasolu? See ei loe midagi, kui inimene
ise ei ole kapitalismi ajal elanud.»

«Ma vaatan, et sul on kõigile küsimustele juba valmis
vastused olemas. Kui lihtne see on — tuubi aga mõned
dogmakesed pähe ja klapita nendega elu materjali. Isegi
mõtlida pole vaja. Sul pole tarvis mitte midagi mõtelda.
Ja oled endale suured mugavused loonud. Tõepoolest, ei
saa salata. Aga kunagi olid sa teistsugune. Oli aeg, kus
sa ei mõelnud oma mugavustele. Mäletad, kuidas me
kord käisime mööda sedasama teed, vaidlesime ei tea
millie üle, ja sina ütlesid: sa tahaksid, et kõik inimesed
elaksid hästi. Tookord kõlas see väga vähenõudlikuna,
aga tegelikult oli seda tohutu palju. Et kõik inimesed
elaksid hästi . . .»

«Ma ütleksin praegu niisamuti. Mitte kriipsugi teist-
moodi.»

Zande vajus mõtteisse. Erutatult sammus ta edasi ega
saanud lahti ebameeldivast tundest, et jutuajamisest Apa-
litisega on hinge sadestunud sogane pära. Ta ei osanud
öelda, millest see on tekkinud. Kas sellepärast, et kum-
malgi on mõningates küsimustes erinevad vaated? Aga
mõnemõõdukonnas ei ole see ju midagi erilist. Iga päev puu-
tub ta kokku oma töökaaslastega, ja tihtipeale on igaühel
mõne sündmuse kohta erinev arvamus. Inimest ei tohi
hukka mõista sellepärast, et ta mõtleb, vaid sellepärast,
et tal ei ole mõtteid. Aga millest siis see pentsik meele-
olu? Võib-olla on talle vastukarva see vaimne tuimus,
millesse Apalitis on enda mähkinud nagu vatitekki, see
vaimsfraaside sein, mille taha lapsepõlvesõber end peitis,
et poleks vaja endal mõtelda, — nii nagu nuumorikas
kasvatab endale rasvakihi kaitseks külma vastu?

Selgust Zande ei leidnud, ja talle tuli meelde, kuidas
vanaema oli lapsepõlves õpetanud halvast tujust üle
saama: tuleb kas laulda või vilistada. Vanaema ise oli
sagu aeg laulu lõõritanud, vist sellepärast ta säraski nagu

päike. Zandel aga oli aastate jooksul oma võte välja k
nenud: kui pahandusi juhtus, püüdis ta mõtelda millel
ilusale, meelde tuletada midagi väga head. Nõnda vaat
ta nüüd vaimusilmas jälle rukkipõldu, selle serval sa
lasi, automaadid rinnal, vaatles sood ja soos ennast k
nelja kaaslasega, tegelikult kolmega, sest üks oli j
surnud. Aga mis on selles ilusat? Kas kohutav, la
ebainimlik väsimus pärast lahingut? Või eemalepeleta
lääge vere ja püssirohu lehk? Või plahvatustest kõrben
maa, või keskelt pooleks tulistatud valge kask? Ei,
küll mitte. Tema kaaslased olid ilusad. Nad olid nii s
red, et ulatusid taevasse, kust nende silmad vaatasid a
piinatud maa peale nagu päikesed. Nad olid loojangut
vas mere kohal. Nad olid ilusad ka surnuina.

«Rinnal oli tal kolm haava, igaüks viiekopikalise s
rune. Aga mitte tilkagi verd. Ja siiski oli ta surnud,» l
sus Zande seisma jäädes.

«Kellest sa räägid?» küsis Apalītis, ajades silmad s
reks.

«Ma enne rääkisin sulle juhtumist rindel. Et saksla
ei tulistanud. Kuid ka meie ei tulistanud sel momend
Saad sa aru? Alles hulga aega hiljem turgatas meile pä
et me oleksime ju võinud neid maha lasta. Automaa
meil küll ei olnud, ainult püssid. Me olime ära unustan
et on vaja tulistada. Ümberringi lõõmas sõda, aga me
olime selle unustanud. Ainult momendiks, seni kui s
meile jälle meelde tuli.»

«Selle eest oleks teid tulnud mõneks tunniks püssi a
seisma panna,» tähendas Apalītis. «Ülepea — sa oled na
jakas. Ei see ega teine. Lühidalt öeldes — Elmārs Zand
Eks sa vist seepärast oledki jäänud lihtsaks tööliseks
ei midagi enamat. Sa oled sündinud valel ajal — kas sa
aastat liiga vara või sada aastat liiga hilja. Äh, kal
sõber, kõik need psühholoogilised käigud, need hing
nüansid ja nii edasi . . . Me ehitame ühiskonda, me eh
tame maju, meil, anna andeks, ei ole aega seesugust
peensustega tegelda. Ei ole aega!»

«Aga sa ju alles nüüdsama ütlesid, et ei oska ei kü
vata ega niita, isegi mitte saabast tallutada.»

Apalītis läks punaseks-punaseks.

«Kas tead, see on juba liig . . . See sinu demagoogia j
nii edasi. Kui sa minu kätte satuksid, ma õpetaksin s
üks-kaks välja. Oleksid varsti painduv kui pajuvits. J
kõik sinu enda kasuks.»

Zandel lipsas suust naer — ta kujutles, kuidas Apalītis
punaks temast «inimest teha», ja ei suutnud ennast
tutada. Aga hetke pärast katkestas ta naeru ja vaatas
lais tõsidusega oma vestluskaaslase punetavasse, higi-
sesse näkku.

«Kas tead, Jānis, mis sa peaksid tegema?» lausus ta
rahulikult. «Oskad sa ette kujutada, mida mina sinu ase-
mel teeksin? Ma läheksin partei rajoonikomiteesse, kopu-
taksin sekretäri uksele, ütleksin talle tere ja paneksin
tema ette lauale oma parteipileti. Paneksin lauale ja
ütleksin: «Seltsimees sekretär, ma olen Jānis Apalītis.
Ärge pange pahaks, aga mulle ei meeldi teie partei prog-
ramm, teie partei ideaalid — ma ei ole nendega päri. Ma
olen oma programmi välja töötanud, ja mulle tundub, et
see on mugavam ja endale kasulikum.»

«Tõtt, kas sa tõesti ütleksid niimoodi?»

«Kuidas muidu? Kuule, ütle, mis on sinus neist ideaa-
lidest järele jäänud? Mitte midagi. Mitte kui midagi.
Tana võid sa ütelda — mänd on kõver, homme aga —
mänd on sirge. Mis sa ülehomme ütled? Ja üleülehomme?
Inimene on loodud lendama, mitte roomama, sina aga
roomad. Sinu veendumused on nagu riidehilbud, mida sa
vastavalt olukorrale vahetad. Hommikul lähed välja,
puusutad õhku ja uurid, kustpoolt tuul puhub, millist ilma
lubab, et teaks, mis ülikond tuleb selga panna . . . Aga
minu veendumus ei ole riidehilp, saad sa aru! Ta istub
siin, südames, ta kisendab minu sees, kui ma näen vää-
rust, ta rõõmustab, kui ma näen head. Aga kus on sinu
südametunnistus ja sinu süda? Sul ei ole süda õigel kohal.
Kus ta sul on — kas paremal või vasakul pool? Ei, ta on
sul kõhtu kasvanud!»

Ta tahtis veel ütelda, et ta ei saa ülepea olla teist-
sugune, kui on — kui sa midagi oled, siis ole lõpuni —,
kuid mõtles ümber, et seesugustest asjadest ei tasu Apa-
lītisega rääkida. Sõnad põrkavad tagasi nagu vastu seina
visatud peotäis herneid, jätmata sinna vähematki jälge.

«Ära loobi sõnu!» röögatas Apalītis. «Mõtle, kus mul
südametohter! Kas sa ise kuuled ka, mida sa räägid?»

Zande naeratas rahulolevalt. Ta tundis, et halb tuju on
hajunud nagu suits, sest lõpuks ometi oli ta pääsenud
Apalītisele ligi läbi kõigi tema soomusrüüde ja kaitse-
riiete ja et Apalītis lõppude lõpuks on hakanud rääkima
nii nagu palju aastaid tagasi sedasama teed mööda käies;
lõpuks ometi tuleb tema jutt südamest. Zande tõstis mõle-

mad käed taeva poole ja ringutas suures mõnutunde nagu oleks mingi hea töö ära teinud ja nüüd võib teen tult puhata.

Ka Jeruks oli tagasi jõudnud. Ta ulatas Apalītisele ve pudeli, heitis pikad juuksed otsaesiselt tagasi ja sõn vandeseltslaslikul häälel:

«Selles majas, kus ma praegu käisin, elab tema . . . Si esimene armastus. Inta Bērzupa. Ma nägin teda.»

Apalītis vahtis Jeruksit nagu viirastust.

«Ära aja loba, keda sa nägid?»

«Ma juba ütlesin,» venitas Jeruks kõhklema lüües. «I võttis mulle kaevust vett. Nii saime jutule.»

«Aga kas sa ütlesid, et mina . . .»

«Ei, ei,» katkestas Jeruks tema jutu. «Ma ei öelnu mitte midagi.»

«Oleksid ju võinud ka ütelda,» lisas Apalītis tükike aja pärast.

Kuna puna nüüd näolt kadus, paistis Apalītis järsk just nagu vanem. Zande vaatles huviga seda muudatu ja mõtles, et kohtumine esimese armastusega polegi vi alati meeldiv. Aga niisugune on elu. Nad olid ära käinu ainult natuke üle kolme kilomeetri, kuid juba kokku pö ganud nii paljude asjadega, mis kõik meenutasid, et na on kunagi siin elanud. Ei ole ju võimalik, et inimen endast mingit jälge maha ei jäta. Laev sõidab edasi, ve vajub jälle kokku ja miski ei tunnista, et oleks kunag teisiti olnud. Aga kui inimene ära läheb, siis jäävad jä jed järele. Ainult need jäljed võivad olla mitmesugused Mõnikord ei taha uskudagi, et sa ise oled seal olnud. Ja siiski on need sinu jäljed.

«Kas me ei läheks edasi?» sõnas Apalītis väsinud hä lel. «Ehkki peaks kusagil puhkama . . .»

Zande oli edasimineku poolt, sest just neljanda kilo meetriposti juurest — nagu kõik ometi mäletavad — algab kraav, mis viib jõeni välja. Seal võib puhata supelda. Zande tahtis väga, et teised selle ettepaneku nõustuksid, sest tal olid kraaviga mõned mälestused seo tud ja ta tahtis seda rada veel kord läbi käia. Kuna teis tel vastuväiteid ei olnud, hakkas ta rahulolevalt astuma.

Seekord tahtis Apalītis ise oma seljakotti kanda. Jeruk vaidles viisakuse pärast natuke vastu, kuid andis sama meelsasti järele.

Nad astusid vaikides, igaüks oma mõtetesse vajunud ja sammud vajusid pehmelt teetolmu.

Sammud vajusid pehmelt teetolmu, ja Apalītisel tekkis kõigest nähtust ja kuuldust samasugune meeleolu nagu varases nooruses, mil ta oli veel juhutöölisena ringi käinud ja laupäevaõhtuti kusagil vaikses kohas istudes kuutanud mõne simmani pillihääli: pisut valukirvendust, pisut igatsust, pisut rahutust . . . Ta teadis, mis on selle põhjuseks: Inta Bērzupa oli jälle lähedale tulnud, otse tema tee juurde. Imelik . . . Esimestel aastatel pärast lahkumist polnud Apalītis teda üldse meelde tuletanud, hiljem aga oli Inta üha sagedamini mõtteis külla tulnud, kuigi oleks pidanud olema vastupidi. Ja need külaskäigud olid nii ilusad nagu päikesepaistelised sügishommikud, seejärel käis ta tükk aega ringi unistustes hõljudes, kuni ühe ta jälle harilikesse rööbastesse kiskus. Ka selleks matkaks valmistudes oli vaevuaimatavana kusagil hingepõhjas välgatanud aimdus, et võib-olla õnnestub kuulda midagi täpsemat Intast — ta oli ju minemas oma lapsepõlve- ja noorusepaikadesse. Ja nüüd oli Inta otse kõrval, peaaegu käega katsuda.

Apalītis vaatas tagasi: see maja, kust Jeruks oli vett toonud, paistis veel, võis veel sinna minna, veel polnud hilja. Kuid ta pöördus kõrvale, sest teadis, et ei lähe kuhugi. Jalad kandsid justkui iseenesest teda kaugemale edasi mööda teed — täpselt samuti, nagu nad olid teinud kõigi möödaläinud aastate jooksul.

Kas ehk küsida Jeruksilt, kuidas Inta välja näeb? Aga miljeks küsida, sellel ei ole mingit tähtsust. Arvatavasti tõstu, vana. Võib-olla töötab kolhoosis lüpsjana, riietel taudalõhn küljes . . . Jutud emantsipatsioonist pole ju laita ast, nii-öelda lüürika, aga kui naine peab tegema rasket meestetööd, siis kaotab ta kiiresti naiselikkuse ja muutub teetuks nagu vana, äraaetud hobune. Aga võib-olla ta on abielus? Vist siiski mitte, sest Jeruks oli öelnud neiupõlvenime — Inta Bērzupa. Järelikult ei ole abiellunud.

Kuidas see kõik juhtus? Kuidas nad tuttavaks said ja lähku läksid? Tollal oli Apalītis rassinud teetöölisena, tõkaldersi Vilis ja Zande olid vist parvedel sõitnud. Jah, see juhtus tol aastal. Teetöölised magasid öösiti ühes laius, kus elas ilus väike teenijatüdruk Inta Bērzupa. Nad tutvusid, armusid, ja see suvi lendas mööda nagu üksainus silmapilk. Hiljem olid tööd sellel teel otsa saanud ja Apalītis oli teise paikkonda läinud, lubades igal näda-

lal kirjutada. Seda oli ta ka teinud. Nii tavaline lugu
Tavaliselt oleks see arvatavasti ka lõppenud, kui pole
alanud 1940. aasta sündmused: revolutsioonilaine oli Ap
lītise kaasa kiskunud, see kandis teda üha kõrgemale
kõrgemale, ja iga järgmise astmega läks ta üha kau
male Intast, kuni täielikult unustas väikese teenijat
ruku. Kord oli küll Apalītise kõrvu kandunud jutt,
Intal on tütar sündinud, aga ta oli selle uudise end
eemale tõrjunud nagu vastiku ja tüütu kärbse: vastu
vale töötajale ei sobinud Inta enam paariliseks. Ta ei v
nud ometi lihtsat teenijatüdrukut oma naisena linnakor
risse tuua. Muidugi mitte sellepärast, et Inta oli ain
lihtlabane teenijatüdruk, see polnud sugugi peami
Tema, Apalītis, oli nii-öelda välja kasvanud, Inta aga
vanale tasemele jäänud. Kuidas sa lähed seltskonda s
lise naisega, kes ei ole isegi Riias käinud?

Algas sõda, kõik pöörati pahupidi. Apalītis abiellus.
siis ühel päeval tuli järsku Inta meelde. Seejärel üha sag
damini. Kui imelik ... küllap see tuli vist sellest, et
oma naist eriti ei armastanud. Vist küll ... Aeg-ajalt h
lis pähe isegi mõte lahutusest, kuid ta tõrjus selle end
eemale nagu kord mõtted Intast ja tema tütrest: vastut
töötaja ei tohi nii kergemeelselt abielluda ja lahutad
Mida ülemused ütleksid? Ja seltskond? Moraalne laost
mine ... Ja siis on karjääril lõpp, sest lodevate elukor
metega inimene ei või ometi olla juhtival tööl.

«Siin, siin ...» kuulis Apalītis Zandet ütlevat. Jah, s
algas kraav. Aga kas mitte rääkida neile kõike Inta B
zupast? Ei, parem siiski mitte. On inimesi, kes sihilikul
ootavad, et Apalītis teeks mõne lolluse, siis saaks jala et
panna, ja neile oleks selle loo teadmine väärtusli
leid, sest ega Zande ja Jeruks keelt hammaste ta
hoiaks.

«Siin, siin,» pomises Zande mitu korda, ajades teise
pool teed sarapuupõõsaste oksi kahele poole laiali. Tõe
poolest võis seal märgata rada, mis viis alla hämarusse
Aga varsti põõsaräga lõppes ja algas segamets. Korpa
pragunenud tüvedega kased kerkisid üles taevasse, j
mida kõrgemale, seda valgemaks ja siledamaks tüve
muutusid, nagu oleksid nooruse tagasi saanud. Kaskedega
võistlesid kasvu poolest männid, tõelised mastipuud, j
oksi oli neil ainult üleval latvades, mis meenutasid lille
kimpe. Tõsiselt nagu vanad piduriideis naised seisid kuu
sed, sammaldunud oksad allapoole rippu. Suurte puude

rjus elutsesid all vähenõudlikult pihlakad, sarapuud,
mmesugused põõsad ja sõnajalapuhmastikud.

«Oli niisama palav päev kui täna,» lausus Zande, kes
läis kõige ees. Apalītis mõistis, et ta kuuleb ainult Jeruk-
lõpe alustatud jutu jätku, seepärast kuulatas terasemalt.
«Ma taganesime mööda seda maanteed. Ma tahtsin jõe
Zande joosta ja ennast veidike värskendada. Ja siin sain
kokku.»

Zande läks rajalt kõrvale ja sumpas läbi sõnajalgade
kase juurde, mis kühmuvajununa kandis oma aastate
kõrmat teistest pisut eraldi.

«Siin seisis Bokaldersi Vilis, aga mina olin seal, kus
praegu oled sina, Viktors. Me mõlemad olime ootama-
tust kokkusaamisest üllatatud. Nii temal kui ka minul
oppus püss õlal. Ta paistis olevat magamata, riided olid
kõik ja habe mitu päeva ajamata. Aga ma nägin kohe
veiget linti tema käe ümber ja Vilis arvatavasti punast
tähte minu mütsi ees. Siin see oli ...»

Zande võttis nokkmütsi kätte ja vaatles seda veel kord,
kuid miski ei andnud enam tunnistust, et mütsi külge
oleks kunagi midagi olnud kinnitatud, sest riie paistis ole-
vat igalt poolt ühtlaselt pleekinud.

«Siis me siis vahtisime tummalt teineteisele otsa,» jät-
kas Zande. «Vilis toibus esimesena. «Kellele sina oled
rauda maha müünud?» röögatas ta ja kiskus püssi õlalt.
Ma nägin, et ta lükkas padruni rauda, ja seepärast ei toh-
tinud ma enam oodata. «Viska tukk minema!» hüüdsin.
Aga see oli asjata. Te ju mäletate teda? Me istusime klas-
se ühes pingis, hiljem sõitsime koos parvedel. Ta oli
terava keelega ja äkiline ... Ma ei tea, kumb meist esi-
mesena tulistas. Ma ainult nägin, et Bokaldersi Vilis vajus
põlvamisi mööda kasetüve alla. Kui ma ligi läksin, oli ta
juba surnud.»

«Kui lihtne,» pomises Apalītis. «Aga sellist lugu on
palju kordi kuuldud. Juba Kodusõjas juhtus tihtipeale
nii, et isa läks poja vastu, vend venna vastu ... Mis teha,
selline on revolutsioon, selline on sõda.»

«Siin on elu liiva sisse imbunud,» lausus Zande. Ta
sõitas kätega kase tüve, nagu otsiks mingit märki, kuid
ei leidnud midagi. Mööda pragunenud koort sibasid sipel-
gad, see oli kõik. Ka jalge ees ei olnud midagi erilist:
tasakesi hõljusid tuules kahvatud, pikaks veninud rohu-
tibud, mis olid läbi mulluste, surnud lehtede tunginud.
Kaugel puu ladvas lehed värelesid tasakesi. Zande tõstis

pea ja kuulatas: võib-olla räägib seal elu, mille juur on nende aastate jooksul üles ladvani saatnud?

«Mul on temast kahju,» sõnas Zande aeglaselt. «Mille pidi see nõnda minema? Me oleksime võinud koos o nagu vanasti.»

«Temal on praegu ükskõik,» tähendas Apalītis tusas «Surnutele ei avaldata kaastunnet. Kaastunnet avaldata elusatele.»

«Aga minul ei ole ükskõik!» hüüdis Zande kohe. «K sa mäletad, mis tööd tegi tema isa, lonkur vanambes? A et mäletad küll! Pole viga, ma tuletan sulle veel ko meelde: tema isa töötas ainult öösiti. Kui pimedaks läk pani ta oma kondise setuka vankri ette, vankril aga se suur vaat ja vaadi kõrval pika varre otsa kinnitat ämber — tol ajal meie väikelinnas kanalisatsiooni olnud. Aga lapsed on julmad. Oskad sa ette kujutad mida Bokaldersi Vilis pidi koolis kannatama oma vaesu oma isa ameti pärast?»

Tundes tüli lähenemist, vaatas Jeruks meeleheites ko ühe, kord teise otsa, kuid tema tumm palve rahu sõlmi jäi tähele panemata.

«Seda enam!» hüüdis Apalītis. «Mispärast räägitakse palju klassireetureist ja klassivaenlastest? Kus on si printsipiaalsus? Vaenlane, olgu see või su lihane em tuleb oma kätega kägistada, saad sa sellest aru, inime armastaja!»

Apalītis sirutas käed ette ja surus need rusikasse. Te sõrmed meenutasid tömpe keedetud viinereid, ja selle mõeldes ei suutnud Zande naeru tagasi hoida.

«Sul on ehtsad kägistaja käed,» sõnas ta lõbusalt, ku kohe muutus jälle süngeks. «Mispärast kõige ägedam pa rioot on harilikult see, kes ise ei ole ühtegi pauku las nud ja vaenlasi on näinud ainult vangivõetuina?» jätk ta mõrult. «Mispärast see, kes kõige tulisemalt kutsub ül kolhoosi minema, ei lähe ise kunagi linnast ära? Mi õhutab veel rohkem pingutama ikka see, kellel endal po mingit plaani täita? Mis sa arvad?»

Apalītis oli väga õnnetu. Zande laiutab siin suud, tema, pahameelest peaaegu roheline, tunneb, et ei s talle mitte midagi teha. Asja tegi veel piinlikumaks se et kõiki neid ketserlikke jutte, mis õõnestasid tema auto teeti, kuulis pealt Jeruks, kes nüüd Riiga tagasi minn võib kontoris teistega seljataga susistada ja oma ülemus üle irvitada.

«Ma olen kuulnud, et kuul tungis talle südamesse.» Zande hääles kostis nüüd vaid sügav tõsidus. «See on veider tunne, ma ei oska kirjeldada . . . Aga kui meil oleks viimasesse sõjas tulnud võidelda ainult mõisnike ja kapitalistide vastu, siis oleksime sõja kolmekümne sekundiga võitnud ja ise kaotanud ainult ühe sõduri kergelt haavatuna. Ütle mulle, miks Bokaldersi Vilis püssi kätte võttis? Miks ta tahtis mind tappa? Miks miljonid temasarnased vaeslased meie maale tungisid? Ja kas sa arvad, et tänapäeval Läänes ei leidu sääraseid Bokaldersi Viliseid, kes on valmis sinu ja minu pihta tuld andma? Mispärast, mida me oleme neile teinud?»

«Ma ei tea. See ei huvita mind. Mind on alati juhtinud meie oma võitlejate helge eeskuju. Mul pole olnud aega ega tahtmist vaenlase psühholoogias tuhnida.»

«Kahju . . .» ohkas Zande. «Võib-olla oleksin minagi tõenäolik, kui saaksin kõike võtta niisama lihtsalt nagu sina. Aga mina enam ei saa. Mulle tuleb kohe meelde üks märtsihommik Riia vaksalis, vedurite viled, lõputud sõduriite read Kirovi pargis . . .» Ta lõi käega, tahtmata vestlust selles suunas jätkata, ja lausus ainult: «Ma ei saa enam kõigele niimoodi vaadata nagu varem.» Seda öelnud, puges ta küüru tõmbudes läbi sõnajalgade jälle rajale ja tagasi vaatamata sammus aeglaselt metsaserva poole, kus helguses võis aimata jõge.

Apalītis kõhkles hetke, siis järgnes talle. Minnes kuulis ta, et Jeruks tuleb selja taga, kuid ta ei pööranud pead, ei poleks tarvis oma alluvale silma vaadata — praegu ei tahtnud ta seda teha. Südant närisid teised mõtted: miks Zande käitub nii, nagu tema, Apalītis, polekski inimene ega omaks inimlikke tundeid? Kas Zande on tõepoolest nii naivne või ainult teeskleb? Ei või ometi tunnetele veel anda, need tuleb eos maha suruda, muidu ei ole võimalik maailmas elada. Elajaloom laseb ennast instinktiivselt juhtida, aga inimene korraldab elu mõistusega. Miks Zande veab teda vägisi igasugu keerulistele radadele, kõrvale sissesõtkutud, äraproovitud teelt?

Kahtlustavalt kõõritas Apalītis silmanurgast Zande poole, kes mõtteisse vajunult ümbrust nähtavasti ei märganudki. Kui Zande äkki sihilikult suunab jutu niisugustele libedatele kohtadele, et pärast tema peale ülemusteis kaevata? Apalītise otsaesine läks higist märjaks: kuidas ta ennist oli juhtimise kohta öelnud — Maa on ümmargune ja nii edasi . . . Naine oli kodus öelnud, et

ega ta siin maal mingeid mägesid paigast nihuta, e
ennäe, ometi on nihutanud. Nii see läheb, kui unus
vana tõe: mõtle, mis sa tahad, aga räägi, mis on vaja r
kida... Hea vähemalt, et Jeruks ei olnud siis juur
proovigu ilma tunnistajateta midagi kaela määri
Praegu pole enam niisugune aeg... Vaadaku Za
parem ise ette. On hakanud vaenlastega vennastuma.
Ja paljuke seal puudus, et ise ka muutub vaenlaseks?

Nõnda oma meeled üles kütnud, läks Apalītis ja
ennast täis ja vuhkis kõikuval kõnnakul süngelt mö
rada edasi.

Jõgi avanes pilgule nii äkitselt nagu valgustatud la
kui eesriie etenduse alguses kõrvale tõmmatakse. Järs
kaldalt oli hästi näha must vesi. Salakavalalt liibus
vastu kahkjat liiva, millest puude ja põõsaste juur
kramplikult kinni hoidsid, — nii mõnigi metsakogud
esindaja oli juba minema uhutud ja mitmed, kes olid
peaaegu keset jõge painutanud, vaatasid sellesse taeva
mis veest vastu peegeldus, sest pead üles tõsta poln
enam jaksu. Teisel kaldal laius valge leetseljak na
mererand, selle taga seisid rohelised ja hõbejad paju
Kõik säras siin heledas valguses ja näis, nagu oleks va
ainult veidike pingutada, et teisel kaldal kõik pajuleh
või männiokkad ükshaaval kokku lugeda.

Apalītisele tundus, nagu oleks ta avanud oma toa uks
kust ta kümme minutit tagasi oli lahkunud: midagi poln
siin muutunud, kõik oli jäänud samasuguseks, nagu
olnud palju aastaid tagasi. Ja jälle torkas südames val
okas: Inta... Siin olid nad kõndinud. Jah, siin. Ja selle
et need mälestused olid nii nukrad ja ilusad, ta heldis
otsustas Zandele andestada tema eksikäigud ning vild
kad mõtted. Kui hästi järele mõelda, egas tema isegi pär
süüta ole, vähemalt Inta ees mitte. Kuidas Inta suutis üks
päini, ilma teiste abita lapse üles kasvatada? Apalītis
teadnud isegi, mis on tüdrukule nimeks pandud... J
Inta oleks ju võinud talle suuri pahandusi põhjustada, k
oleks kaevanud, — ei taha mõteldagi. Aga ta pole se
teinud. On ikka maailmas veel ka korralikke inimesi, ke
ei talita silmapilgu tuju tõukel, vaid mõtlevad peaga.

Leidnud sobiva koha, kus jõgi tegi käänaku ja järs
kallas läks üle madalaks leetseljakuks, jäid nad remmelg
varju puhkama. Sealsamas kaeti ka laud, võeti einet
tehti hommikul alustatud pudelitele põhi peale, sest kõi
olid ühel meelel, et üleliigseid raskusi ei tasu kaasa ta

ida. Siin sai supelda, päevitada või magada — nagu
kaegi soovis. Kui Jeruks oli läinud vette sulistama, pöör-
das Apalītis Zande poole, justkui tahaks ennistist jutu-
sõnamist jätkata, ja lausus väga leplikult:

«Nii hästi, sa eitad palju niisugust, mis mulle meeldib,
ja naerad selle üle, mida ma õigeks pean, aga nüüd ütle
lõpuks ometi, mida sa õieti tahad!»

Zande, kes oli rohule pikali visanud, tõstis pea üles.

«Ma tahan, et sa oleksid inimene.»

«Kes ma siis olen, metsloom või?»

«Inimene on mõtlev olevus, aga sina ei mõtle.»

Apalītis vihastas.

«Mul on täiesti ükspuha, mis sa minu kohta ütled. Nii-
sama hästi võiks hiir piiksuda kuskil viljarõugu all. Saad
aru?»

Zande naeris.

«Miks sa siis nii vihastad?»

Sellele küsimusele Apalītis ei vastanud. Tundes, et ta
momendil ei suuda midagi mõistlikku välja mõelda, mis
Zandele öelda, muutus ta veel tigedamaks.

«Nii et sa pead ennast ainukeseks targaks?» sõnas ta.
«Aga kuidas sa tead, et sinu tarkus on õige, minu oma
aga vale? Võib-olla mõne aja pärast turgatab sulle jälle
midagi pähe ja sa hakkad hoopis teistmoodi mõtlema?»

Seekord jäi Zande vastuse võlgu. Apalītis köhatas üle-
olekutundes.

«Kas sul südametunnistus on olemas?» sõnas Zande
lõpuks.

«Ei, ei ole,» ironiseeris Apalītis. «See on ainult sinul.
Sulle ju meeldivad niisugused asjad, mida ei saa kaaluda
ega mõõta. Siis võib endale lubada ei tea mida.»

Zande haigutas magusalt.

«Mul tuleb uni peale,» ütles ta. «Peaks veidi tukastama.
Kõige suurema palavusega ei tule käimisest niikuinii
midagi välja.»

Ja tõepoolest, ta pani oma väikese kohvri pea alla, sul-
ges silmad ning hakkas ühtlaselt, sügavasti hingama, vilis-
tades tasakesi läbi nina, — kas jäi tõesti suikuma või
ainult teeskles. Säärast ükskõiksust ja lugupidamise puu-
dumist nähes läks Apalītisel viha pärast silme ees mus-
taks. Ta ei olnud sellega harjunud, et tema juuresolekut
sii häbematult ignoreeritakse. Oma asutuses oleks ta või-
nuga, mis ametikoht oli talle andnud, sellel ülekäte läi-
nud irvhambal suu peagi kinni pannud ja saavutanud, et

see juba tüki maa tagant küüru selga tõmbaks, püü
Apalītise iga soovi silmist lugeda. Aga siin polnud a
tus, vaid jõekallas, ja ta ei saanud Zandet käsu ko
sundida ennast austama ega ka mõtlema nii, nagu ta
mõtles.

Veidike aega tammus ja niheles ta Zande kõrval,
läks kalda äärde, istus liivale ja kastis jalad vette. Ko
tav tusk tikkus peale. Nagu alati, nii oli naisel ka
kord õigus olnud: ei oleks vaja olnud üldse siia sõ
Uued traditsioonid ja nii edasi... Mis traditsioone sa
siin kujuneda, kui nad on nagu ühe leivapätsi küljest
gatud viilud, mida ei saa enam tagasi kokku panna, ü
kõik kuidas ka ei püüaks seda teha. Ei, poleks maksn
tulla. Noorusradadel käimine ainult lõi välja tasakaalu
mis pikkade aastate jooksul oli kujunenud, äratas sü
mes ähmase rahutuse, mure homse päeva ja tulevi
pärast. Ei tohi kunagi kahelda oma talitusviisi õigsus
muidu on kõik läbi. Peab muudkui edasi tungima, nii na
elevant tungib läbi džungli. Ainult nii ja mitte teisiti. Ku
jutuajamine Zandega polnud mitte ainult pahameelt ü
kobrutanud. Kusagil servakese peal, südame kõige ka
gemas sopis oli pead tõstnud ka kahtlus.

Kui päikese käes istumine ära tüütas, heitis ka Apali
põõsa varju pikali. Tükk aega vähkres ta rahutult, s
ikka ja jälle jäi midagi kõva külje alla, ka kärbsed ja p
mud pirisesid ümberringi ega andnud asu. Lõpuks ta sii
tukastas. See polnud tõeline uni, sest ta kuulis, et
Jeruks seab ennast nohinal kusagil läheduses puhkuse
kuulis suve suminat ümberringi, ning tema mõtted loo
lesid laisalt ning aeglaselt, nagu voolaks vesi jões, k
see äkitselt paksuks läheks, muutuks magusaks kleep
vaks siirupiks.

Oli möödunud mingi ajalõik, mida oli raske arvesta
ja määratleda, kui suve suminasse järsku murdsid sis
teised hääled. Need paistsid olevat laste hääled, pal
hääli, vist oli terve kamp tulnud siia suplema. Ja üsn
ligidal ütles keegi naine: «Tasem, lapsed! Siin magava
inimesed!» Apalītis kuulis seda kõike, kuid ei suutnud e
sundida silmi avama, kuigi oleks tahtnud seda teha. T
kuulis vee laksumist, sai aru, et osa lapsi läheb pärast
suplemist juba ära, aga tõeliselt suutis ta ärgata alles sii
kui otse kõrval lehvisid riided ja kõpsusid sammud. Apa
lītis kergitas pead ja toetas küünarnukid liivale selli
tundega, nagu oleks ta kaua vee all olnud ning alles nüüd

korda läinud pinnale tõusta ja hinge tõmmata. Seesama naisehääl, mida ta juba enne oli kuulnud, ütles:

«Andke andeks, et me teid segasime. Me ei teadnud, et siin keegi magab. Muidu oleksime teise kohta läinud.»

Ainult nelja-viie meetri kaugusel temast seisis Inta Bērzupa, nii nagu ta oli teda tundnud nooruses, oma teekonnapäevil. Inta oli veel ilusam kui tollal. Pruunide juuste otsad päikeses pleekinud, nägu ja paljaid käsivarsi katmas kuldatooniline päevitus, silmad aga tõsised-tõsised. Kahekesi midagi ütlemata läks ta minema, hoides käes kingi, mis ta liival oli jalast võtnud, ja ainult korra vilksatas tema hele kleit veel pajupõõsaste vahel. Apalītis jõi end jalule ja kutsus käeviipega ligemale spordisärgi ja supelpükstega poisi, kes oli teistest maha jäänud.

«Kes te olete?» küsis Apalītis, nämmutades sõnu oma kuiva suuga, nii et neist oli raske aru saada.

«Me rohime siin ligidal kolhoosi suhkrupeete. Meie kool kasvatab neid suurel pindalal.»

«Ja kas see oli teie õpetaja?»

«Jah,» vastas poiss tõsiselt. «Klassijuhataja.»

«Mis ta nimi on, sellel teie klassijuhatajal?»

«Inta Bērzupa.»

Edasisi küsimusi ootamata läks poiss sinnapoole, kuhu teised ees olid kadunud, vaadates teelt veel paar korda tagasi imeliku mehe poole, kes oli paks, unine ja nägi halge välja.

Apalītis hõõrus mõlema käega silmi, nagu tahaks veenduda, kas kõik nähtu ja kuuldu polnud äkki unenägu. Kõik siiski mitte. Zande ja Jeruks olid juba minekuvalmis ning arutasid midagi omavahel — vist olid õpilased neidki ära ajanud. Pajud olid rohelised ja hõbejad nagu ikka. Männid kauguses tuletasid meelde palme. Vesi oli must. Taevavõlvil paistis päike. Käe peale laskus parm. Kõik oli nii, nagu pidi olema.

Ta sumpas vette ja pesi end hoolikalt, et natuke värskemaks saada. Pea tundus tühi ja mõtted ei tahtnud millegi juurde kauemaks püsima jääda. Inta oli nende tütrele omaenda nime pannud. Nüüd elab maailmas kaks Intat. Kui üks sureb, jätkab teine teed, mis esimene on alustanud. Võib-olla pani ta selle nime tagamõttega, et tütres nagu uuesti sündida ja elu otsast peale uuesti alustada, et taheks täide see, mida tal endal ei õnnestunud täide viia, ja seekord käia õigemal teel, mis tooks vähem pettumusi? Aga kui oleks sündinud poeg? Mis nime ta sellele oleks

pannud? Kas Jānis? Apalītise nimi oli ju Jānis. Jānis A
lītis.

Riidessepaneku ajal turgatas pähe teine mõte. Ku
praegu vahetaks oma riided mõne teetöölisega, tõmb
selga tunked, nagu oli noorpõlves kandnud, läheks k
ja ütleks naisele, et ta on vabastatud kõrgest amet
ametile vastavast palgast ja kõigist elumugavustest,
on sellega seotud, ning praegu töötab ta teerullil ja
lib asfalti siledaks — mis naine ütleks? Küllap vist
geks kaela, kastaks tema mehelikku rinda õnnepisarat
hingaks vaimustatult naftalehka ja õhkaks: «Kallis
Meie armastus on kõigest tugevam... Koos sinuga k
haua ääreni...»

Apalītis krimpsutas hapult nägu: neetud, vist on Z
delt külge hakanud see «mispärast». Nii ei või. Sell
peab lahti saama.

Seekord pakkus Jeruks ise ennast seljakotti kandma
see oli pärast joogi- ja söögikraami hävitamist tubl
kergemaks jäänud. Apalītis ei vaielnud ka vastu. Ja
nad läksid hanereas tagasi maanteele.

Nüüd edenes käimine jõudsamalt, sest päike ei kõr
tanud enam nii tuliselt kui hommikupoolikul. Pilvigi
üles kerkinud ja näis, et õhtu eel võib vihma tulla.

Mõlemal pool teed kadusid kaugusse suhkrupeediv
jad ja siira-viira joon, mille vasakul pool joonistas
vanad pärnad, näitas, et jõgi teeb suure käänu. Sealtpo
tulid mööda vaovahesid kõplaid välgutades aeglasel sa
mul koolilapsed ja nende hääli võis selgesti kuulda. Õp
laste keskelt paistis silma noor heleda kleidiga naine.
temal oli kõblas käes.

«See on hea, et lõpuks ometi tuldi mõttele need võr
kaelad ka suvel tööle panna,» sõnas Jeruks, sest temal
kodus kolm last. «Egas see ei olegi nii tähtis, et nad ei t
kui palju ära teevad. Peaasi, et saavad juba maast-mad
last teada, et ilma tööta ei sünni midagi, ja harjuvad tö
tegema.» Selle ära öelnud, jäi ta ootama, mida Apalī
vastab, kuid see vaikis.

Selja taga tuhises metsast välja buss ja tolmupilve sa
tel jõudis matkajatele peagi järele. Kui vahet oli ainul
mõni meeter, astus Apalītis, järsku mingi otsuse teinud
keset teed ja tõstis käe üles. Juht pidurdas, kuigi sil
peatust ei olnud.

«Käivad nagu pimedad. Jooksevad auto ette,» kirus t
Osavalt puges Apalītis paokil uksest sisse.

-ikka ei tunne ennast päris tervena,» ütles ta Jeruksile
käinud häälega. «Saame kokku linnas, kas võõrastemajas
või restoranis. Ma ootan teid.» Ja ta naeratas haledalt,
läi nagu vabandust paludes, et nii läks.

Buss sõitis minema. Jeruks ja Zande ootasid, kuni tolm
maha langes, siis sammusid edasi. Õpilased ja õpetaja,
kes olid tee äärde välja jõudnud, läksid kõblates tagasi
pende poole. Zande ja Jeruks vaatasid teineteisele otsa:
lõunasambake põllu ääres näitas, et linnani on veel kuus
kilomeetrit.

6

Linnani oli veel kuus kilomeetrit, kuid üks matkajatest
oli juba reast välja langenud, kuigi ise oli selle matka
algataja. Jeruks murdis pead, püüdes mõista, mis Apalītise
sega oli juhtunud. Kas ta oli tõesti haigeks jäänud? Ei
näika olla, Jeruks tundis oma ülemust liiga hästi, et seda
usakuda. Vist ei olnud talle mõni asi meeltmööda. Arvatavasti ei oleks tohtinud rääkida, et ta oli kaevu juures
leida Bērzupat kohanud.

Jeruks ohkas: kui raske on siiski ära arvata, mida üle-
mus soovib kuulda ja mida mitte. Aga kas Apalītis on
tõesti nii tundlikuks muutunud, et vana armastuse pärast
jätab kaaslased maha ja sõidab üksipäini linna? Tema ju
ei näinudki Intat. Jeruks ainult oli kõnelnud, mis tema oli
näinud. Kellel siis ei ole noorpõlves armumisi ette tul-
nud? Astugu samm ette, kui leidub mõni seesugune! Ei,
siin on mingi teine põhjus — Zande... Jeruks vaatas
Zande poole.

«Milleks oli sul vaja Jānisega riidu minna?» küsis ta.

«Riidu?» Zande justkui ei saanud aru. «Me ei ole ju
riidlenud.»

«Kuidas ei ole,» ei jätnud Jeruks järele. «Bokaldersi
Viise pärast. Tead, kui ta oli juba püssi kätte võtnud, siis
on selge, et ta oli vaenlane. Aga sina pead igasugu kaitse-
kõnesid... Ja Jānise kuuldes ja nähes... Ma saan ju
aru, me kõik oleme sõbrad olnud, kui palju kordi sai
Bokaldersiga koos siingi käidud, aga ometi... Siis tuleb
mu välja, et sa ka vaenlase rehabiliteerid. Et sa ei tee
enam mingit vahet. Nii-öelda — kõik on kannatajad.»

«Mis asi sul välja tuleb?» hüüdis Zande. «Ma ju lask-
sin ja maha.»

«Nojah,» vangutas Jeruks pead. Ta nägi välja õnnetu nagu väike laps, kes tahab sõrmega nina u seda, kuid ei julge, sest suured inimesed vaatavad p «Muidu oleks ta sinu maha lasknud. Sa lasksid ai sellepärast, et ei olnud teist väljapääsu.»

«Sul on õigus, Jeruks,» lausus Zande. «Inimest ei la sõjas maha spordi pärast. Lastakse sellepärast, et ta saaks tappa sind või mind. Ainult sellepärast.»

«Aga sa jõid armastuse terviseks . . .» pomises Jeru «Sa oled imelik armastaja . . . Aga kui jälle tuleb sõd Siis algab jälle inimeste tapmise võistlus. Kes tapab e mesena, kes tapab rohkem. Ja sellel kõigel saatjaks ka sas viletsus, nälg. Ma ei taha sellest mõteldagi. Pärast v mast suurt sõda peaksid inimesed olema puhtad — na oleksid kõige suuremast puhastustulest läbi käinud. N ei mõtle välist puhtust. Saad sa minust aru? Puhta h gega. Aga ei midagi . . .»

«On mitmesuguseid inimesi,» vastas Zande.

Jeruks lõi kannatamatult käega.

«Sa ära tule mulle ükskordühte õpetama, seda tean m isegi peast. Jānis tuletab mulle iga päev meelde.»

Zande muhatas.

«Ära naera!» lausus Jeruks süngelt. «Jānisele olen r ainult, nagu ta ise ütleb, tükike niinimetatud massi midagi vahepealset poolkirjaoskamatu ja täiesti kirj oskamatu vahel, midagi sellist, mis pole veel titemäh meist välja sipelnud: seda ei tohi mulle ütelda, toda tohi näidata, seda ei tohi lugeda anda, muidu läheb raisku ei saa aru, mõistab valesti . . . Aga tema, lambapea, o vähemalt kümme korda rumalam kui mina, ta pole lug nud pooltki sellest mis mina. Ja lõppude lõpuks saan m ikkagi teada kõik, mis mind huvitab.»

«Kulla Jeruks!» hüüdis Zande. «Kuidas ma ei peak sinu üle naerma: kord sõimad Jānist, siis jälle oled tem ees valmis kas või ennast kolme keerdu painutama . . . N on väga raske elada.»

«Kas ma olen kellelegi öelnud, et kerge.» Jeruks laiuta käsi. «Aga sul on kerge naerda, sest sa ei pea arvestam kellegi heasoovlikkuse või pahameelega. Sa oled tööline Sellega on kõik öeldud.»

Nüüd naeris Jeruks ise, justkui oleks sügavale end sisse vaadanud ja seal midagi väga koomilist näinud. Kui tema naer ei olnud rõõmus, see kärises nagu mõranenud savikauss. «Kui ma oleksin selline, missugune ma ei ole

pandaks mind ajalehte: vapustav sündmus, on leitud üks hulljulge, kes õigluse nimel on söandanud oma vastu välja astuda . . . Küllap sa oled niisuguseid isegi mitmel korral lugenud ja endamisi mõelnud: on küll lõvi . . .» Kuid Jeruksis ei ole lõvist jälgegi, leht ei kirjuta, või ainult mainib vastupidises tähenduses, seda võib küll juhtuda . . . Kas mäletad, kui kõrgalders tookord võttis õunaaia valvuri revolvri ja me läksime metsas märki laskma? Mina lasksin kinnisilmi. Praegu võin sulle üles tunnistada. Mulle paistab, et sa oled praegu küllaldaselt kasvanud ja saad kõigest aru.»

Nad käisid kõrvuti, nii ligistikku, et küünarnukid puusid peaaegu kokku. Jalge all krigises peenike kruus, pilveakendest vaatas päike alla. Kraavipervel oli kõik tolmuga kaetud, ka lilled. Kuid kaugemal algas niit, kus hein oli juba koristatud ja haljendas tihe mahlane ädal, puhas nagu pestud. Niidu keskel seisis üksik pärn, vana nagu maailm. Kui pilveaknad sulgusid, libises vari pikkamisi üle niidu ja jäi vana pärna juures peatuma. Seisatas, mõtles veidike, laotus juurtele ja madalamatele okstele, jätkas ladva päikesesse, et linnud juba kaugelt näeksid, kuhu laskuda. Suve heledat palet vaadeldes, järele mõeldes kõige üle, millega täna oli kokku puututud ja millest rääkidud, hakkas Jeruksil järsku endast nii kahju, et tausa nutt tikkus peale, kuid ta ei saanud aru, millest see on ja keda ta haletseb — Zandet, iseennast või seda peaaegu tabamatut, millele praegu ei oska nimegi anda, kuid mille ta on kunagi mööda lasknud ja ei saa enam tagasi kutsuda; ometi oleks pidanud selle õigel silmapilgul kinni püüdma, ja siis oleks tema elu võib-olla hoopis teistsuguseks kujunenud.

«Sul on palju arme, sa tuletad meelde puud, mille välk on äikeseööl lõhki löönud,» rääkis Jeruks erutatult, «ja sulle võib-olla paistab, et oled kokku juhtunud ehtsa väikekodanlasega, võib-olla isegi renegaadiga, kes on kõik ideaalid unustanud ja nüüd vaatab ainult, kuidas saaks oma kõhu täis toppida. Tunnista üles, ütle, et see on nii. Ära karda, ega ma pikali ei kuku . . .»

Zande vangutas pead.

«Aga mina mõtlen niisama nagu tollal,» jätkas Jeruks vastust ootamata. «Nagu tollal, kui olime poisikesed ja käisime mööda sedasama teed: et kõigil inimestel maailmas oleks hea elada. Ma ei kuulu nende hulka, kes jäävad oma ideaalidele truuks ainult pühapäeviti ja pühade

ajal. Ei. Sa imestad, et Jeruksi mannetus kehas pesitse nii vihane vaim? Tuleta meelde, neljakümnendal aastal pärast pööret mõtlesid paljud: ahaa, nüüd algab lõpu pidu ja pillerkaar, nüüd on võim meie käes. Jah, revolutsioon on pidupäev, kuid pärast pidu algab alati jälle tö päev. Ja siis tuli välja, et tööline peab ikka niisama vaikrikus töötama, talumees peab ikka maad kündma, ag suuri praevaagnaid pole kuskil näha... Otse vastupid algas sõda, lõputud lüüasaamised, okupatsioon, viletsus. Kuhu jäid siis need suuga suure linna tegijad? Pugesi põõsasse... Aga Jeruks on tööpäevainimene, vana, jul äraaetud voorihobune, kes on vedanud vankrit, ve praegu ja ka tulevikus veab veel kaua. Mul on kol last, naine, ämm. Ma ei saa neid entusiasmiga toita e ideaalidega riidesse panna. Miks sa siinkohal ei nae väikekodanlase Jeruksi üle, miks sa ei paljasta te rumalaid vaateid? Seda on kerge teha, sest keegi ei va leks sellele vastu. Paljasta aga, lase käia... Sa võitl nagu vanatühi ise ja saavutad hiilgava võidu. M sellest, et vastast pole kuskil näha. Peaasi on võ delda.»

«Kas sa ise ei meenuta praegu säärast võitlejat?» ka kestas Zande teda. «Mina ju ei vaidle sulle vastu... M keerleb peas teine mõte: nii me võime õigustada kõig suurematki alatust — naine, lapsed, ise tahad ka elada. Las naabri maja põleb, kui ainult minu oma terveks jääb Kuid õnnetuseks on nii, et tuli lendab alati ka teiste majadele, ka sinu omale, ja lõpuks ei ole sa midagi võ nud, kuigi oskasid nii ilusasti silmad kinni pigistada j tuld mitte märgata.»

Jeruks vaatas tema otsa võltsimatu kahetsusega.

«Sa oled parandamatu lüürik,» lausus ta ohates. «M ei taha midagi õigustada, sest mul kasvab kodus kolm la ja nemad peavad teadma, mis on hea ja mis on halb. M ei saa neile öelda, et seadusest üleastumine on hea asi j et see kõik on täielikus kooskõlas marksismiga. Seda e või ma kellelegi öelda. Õigustada ma ei suuda, taha ainult selgitada, kuidas see võis juhtuda. Aga sa tuletasi mulle meelde... Kas tead, keda sa mulle meelde tuletad Üht anekdoodikangelast. Elanud kord inimene, kes e maganud öösel voodis, vaid voodi kõrval põrandal — se leks, et oleks raskem, et saaks raskusi võita. Hommiku ärgates olnud hiiglama rahul: et vaadake, kus on lõv kui suurtest raskustest ma igal ööl jagu saan.»

Jeruks naeris ise oma jutu peale, pani pöidlad seljakoti pihmade taha, jäi Zande ette seisma, vaatas ringi ja küsis kõhklevalt:

«Mis sa arvad, kas on võimalik veel mingi isikukultuse tekkimine?»

Zande ei vastanud midagi. Jeruks lõi pea maha ja hakkas aeglaselt astuma.

«Ma tean küll, mis sa mõtled,» ütles ta, järsku sünges muutudes. «Sa mõtled niiviisi: senikaua kui maailmas on Apalitis ja Jeruks, seni on kõik võimalik...»

Auto kihutas mööda, ja kui tolm oli maha vajunud, nägi Jeruks välja nagu lumemees.

«Miks sa ei vasta?» küsis ta köhides ja läkastades.

«Ma ei tea,» vastas Zande. «Ma ei ole selgeltnägija. Võib olla see on tõepoolest ühiskonna lastehaigus, nagu Jānis ütles. Aga miks sa minult küsid?»

«Jānisele ei julge ma niisuguseid küsimusi esitada, jäänb veel vihale ja mõtleb, et ma olen ennast imperialistidele maha müünud. Temalt võib küsida, kuidas inimene on tekkinud, kas on elu teistel planeetidel ja muud sarnasugust, aga seda mitte.» Jeruks võbistas ennast, nagu oleks külma veejoa alla sattunud. «Mõnikord olen ma mõtelnud saata tema peale kaebuse «Izvestijale», aga äkki saadetakse kiri tagasi Apalītise kätte? Brr! Ja mille peale ma kaeban? Ta ei ole kedagi maha löönud, altkäemaksu ka ei ole võtnud, ei ole varastanud ega kainestusmajas olnud, ei ole teinud midagi seesugust, mida saaks kaalu peale panna, sentimeetriga mõõta, arvudes väljendada — ei mitte midagi... Ei jää muud üle kui kanna aga seda tema seljakotti kuni kommunismini... Mis sa seal pomisedl?»

«Ma laulan.»

«Miks siis midagi kuulda ei ole?»

«Ma laulan endamisi. Vanaema õpetas mulle.»

«Hm... Aga oma lapsi kasvatan ma õieti. Ma tahan, et nad jõuaksid elus edasi mitte tänu rumalusele, vaid mõistusele, et õiget teed ei näitaks neile mitte instinktid, vaid teadmised. Zande... Ütle midagi!»

«Mina? Mulle paistab, sõber, et sa peaksid mõne auto kinni pidama ja minema sõitma. Jānis ootab sind. Tema seljakott on sinu käes. Ilus kott. Kus selliseid toodetakse?»

«Tšehhoslovakkias.» Jeruks jäi seisma ja tõmbas õlgu kõrvale, et näidata, kui mugavasti kott selga passib.

«Aga sa ütlesid õieti: ma pean sõitma. Ma ise olin s juba otsustanud, ainult mõtlesin, et selle tükikese ma käin veel jala.» Ta vaatas südamlikult Zandele sil «Sinuga on meeldiv käia, aga saad isegi aru . . .»

«Ma saan aru,» ütles Zande.

Jeruks kloppis jalgadelt tolmu.

«Vaata, kingad on ka varsti läbi. See kruus nühib na liivapaberiga. Tuleb uued kingad osta, jälle on ra vaja . . .»

Auto ligines. Jeruks tõstis käe üles. Auto jäi seisma.

«Sõidame mõlemad!» kutsus ta. «Linnani on veel o viis kilomeetrit. Milleks sinagi pead jala vantsima. K sinul jalanõud ei kulu?»

«Mina ei sõida!» raputas Zande eitavalt pead.

Jeruks astus ratta peale ja ronis üle serva kasti. Ja nud seisma juhikabiini juurde, hüüdis ta valjemini k vaja, et Zande kuuleks:

«Ära ole minu peale pahane! Linnas kohtume.»

Ta nägi, et Zande lööb käega, öeldes ilma sõnadeta, hea küll, ja läheb teisele poole teed, et tolmu eest kõ vale hoida. Auto sööstis kiiresti paigast, soe õhuvo puhus kuue nagu purje pungi. Jeruks seisis, jalad hark hoides kastiservast kinni, et ei kukuks. Ta ei vaadan enam tagasi ega näinud oma teekaaslast, kuid mõtte temast tulid kaasa. Nii hea on, kui saad mõnikord süda puistata. Jeruks elas ilma sõpradeta, ta ei olnud selts inimene, koosolekutel ta tavaliselt vaikis või ütles mõne nii õiged fraasid, et teistel ei olnud enam midagi juurd panna ega vastu vaielda, kodus aga ta naisega suure ma ilma asju ei arutanud, sest arvas, et naine ei saa neist ar Nüüd oli tal tunne, nagu oleks ta puhastustulest läbi kä nud, ning suure rahuga jälgis ta maastikke, mis vast libisesid. Aga Zande on siiski omapärane vejdrik . . . Ku das ta ütleski? Ma laulan endamisi, vanaema õpetas nii . Naljavend! Kuid ka Jeruks hakkas laulma — niisama ilm sõnadeta, ilma viisita. Ta katkestas laulmise alles siis, ku juht võõrastemaja ees peatas. Ta hüppas tänavale ja ha kas taskutest jootraha otsima, kuid juht lõi kabiiniuks kinni ja sõitis minema.

«Ka vist üks neist, kes vaikselt endamisi laulavad, mõtles Jeruks ja pani viiekümnekopikalise rahuloleva jälle taskusse tagasi.

Valge hoone alumisel korrusel asusid mitmesugused asutused ja juuksuritöökoda, üleval oli aga võõrastemaja

Siin oli Jeruksit juba oodatud, sest niipea kui ta valvuri-laualle koputas, võttis väike mehike, kes millegi poolest meelde juuksurit, sõnagi lausumata otsekohe läks passi ja käskis minna kolmandasse numbrituppa, kus peatsimees Apalītis on ennast juba sisse seadnud.

Kahel pool koridori seisid nummerdatud uksed. Siin oli asja põrandat pestud, sest paistsid niisked laigud ning ühes oli musta vee ja pesulapi lõhna.

Apalītis lamas voodis, ainult lina peale võetud. Kui Jeruks sisse astus, ei lausunud ta sõnagi. Siin oli veel kaks voodit ja Jeruks taipas, et üks neist on määratud tõenäoliselt, teine vist Zandele. Peale voodite oli toas veel paar taburet, öökapid ja keset ruumi suur valge linaga kaetud laud, mille peal oli taldrik, veekarahvin ja kaks klaasi.

Jeruks keeras end ringi, pani seljakoti maha, läks ennast pesema ja seejärel heitis samuti voodisse.

«Riia buss läheb alles hommikul,» sõnas Apalītis nõrga häälega. «Nii et öö tuleb siin mööda saata. Kus on Zande?»

«Tuleb jala,» pomises Jeruks.

«Ma ei tunne ennast päris tervena,» seletas Apalītis. «Paike ja nõnda edasi . . . Ei ole harjunud. Aga sina olek-ud ju ka võinud jala tulla, muidu kukub nigel välja: taha-vad juurutada uusi traditsioone, aga ise ei tee midagi. Ütlevad. Mina oleks küll heameelega . . .»

Ta tõusis üles ja lina ees hoides läks laua juurde, kal-las klaasi vett ja jõi seda väikeste lonksudega.

«Mis siis Elmārs minu kohta ütles?»

Jeruks niheles rahutult ja vaatas aknast välja, kust pais-tis lapike taevast. See oli pilvine ja hall. Mis ajal see oli muutunud? . . . Tuul kiskus kardinaid väljapoole ja need plaksesid nagu nöörile riputatud pesu.

«Mitte midagi,» vastas ta.

«Kas nüüd just nõnda . . . Eks te midagi ikka rääkisite.»

«Ta ütles, et sa oled väga vanaks jäänud.»

«Ainult seda?» venitas Apalītis kahtlustavalt, kui oli jälle pikali heitnud ja lina peale tõmmanud. «Ega temagi enam noor ole. Aastad . . . Aga sina, Viktors, vaata temaga ette, Zandel on seesugused ebaterved seisukohad. Ta ei oska mõtelda kogu riigi mastaabis. Ei ole niisugu-seid võimeid. Omaenda väike kriimustus teeb valu ja see-pärast kisab. Aga ei maksa kisada. Mulle räägiti kord ühest sõdurist, kes oli pärast lahingut sidumispunkti sat-tunud ja seal paanikat teinud, hädaldades, et kõik kaasla-

sed on langenud, kogu rood täielikult puruks löödud ja ta ise olla hädavaevalt vangilangemisest pääsenud. Sel oli ka sulatõsi, mis ta kokku sonis, kuigi kogu armee tervikuna oli sellessamas lahingus kõige suurema võidu saavutanud. Jaa... Peab oskama pisiasjadest kõrgemale tõusta... Eks ole nii, Viktors?»

«On küll,» vastas Jeruks. Millegipärast kerkis tema silme ette niit, millest ta äsja oli mööda tulnud, ainult nüüd ei seisnud niidu keskel enam pärn, vaid Zande, ja Jeruks nägi selgesti armi, mis algas vasaku kulmu kohalt ning läks üle meelekoha ja põse. Zandel oli peas see imelik müts, mille ta oma sõnade järgi oli leidnud vana maja juurest, mis asus keset metsa, ning ta ise nägi välja sihvakas, muskliline ja tuultest räsitud. Jeruksile näis, nagu ütleks Zande talle: «Ma ei naera. Ma ainult laulan.»

«Kas sa mäletad veel seda noort õpetajannat, keda me jõe ääres nägime?» äratas Apalītis teda mõtisklustest, ja silmapilk haihtus kogu nägemus. «Kas ta ei tuletanud sulle kedagi meelde? Ei äratanud mingeid mälestusi?»

Jeruks mäletas õpetajannat, kuid see oli ka kõik. Paistis, et see vastus rahuldas Apalītist täielikult ja ta vajus justkui tukastusse. Jeruks püüdis uuesti Zandest mõelda, kuid tal ei õnnestunud enam mälus tema kuju taastada, miski valgus laiali, miski katkes. Ja siis ta lihtsalt soovis, et Zande oleks siin, vabas voodis, ja nad võiksid jälle arutada maailma asju nagu selle peremehed, mitte nagu möödaminejad või palgalised. Kuid keegi ei koputanud kolmanda numbritoa uksele, ja tal hakkas kahju, et oli nii kiiresti auto kinni pidanud, siia sõitnud ja peab nüüd toas igavust tundma.

Vähehaaval saabus õhtu. Jeruks käis linna risti-põigiti läbi, ostis üht-teist ja tuli võõrastemajja tagasi. Ta oli puruks rebinud kõik sidemed nii siinsete paikadega kui ka ärakäidud kilomeetritega ning mõttes viibis juba Riias oma perekonna juures.

Zandet polnud ikka veel näha.

Hämarikus otsustasid nad minna restorani õhtust sööma. Apalītis küll mõtles tükk aega, enne kui nõustus, sest vastutav töötaja ei või ju ometi minna igale poole sinna, kuhu lihtsurelik. Ta ei või seda endale lubada. Ainuke lootus, et siin, nii kaugel Riiast, ei satu ehk ühegi tuttavaga kokku.

Väljas tundus õhk olevat niiskust täis, kuigi vihma polnud veel sadama hakanud. Soe, rõske... Tänavanurkadel

seisid noorukid ja lobisesid laisalt, vahtides iga võõramat möödaminejat. Kaupluste vaateakendel süttisid tuled ja see valgustus lõi suure linna illusiooni.

Restoran asus turuplatsi ääres uue neljakorruselise maja ühes otsas. Ülejäänud ruumid võtsid enda alla söökla, universaalkauplus, tarbijatekooperatiivi klubi, kontor ja mõned korterid. Uksel vaatas šveitser kahtlusavalt tulijate matkariietust, kuid mingeid märkusi siiski ei teinud, ning Apalītis astus Jeruksi saatel suurde saali, kus kõik oli hele, särav ja valgusest üle kallatud. Nende valitud laud asus teistest veidi kõrval, palmi varjus, mis oli oma oksad võimsalt laiali sirutanud.

Jeruksi süda värahtas, kui Apalītis tellis ka konjakit, sest selliseid väljaminekuid polnud tal reisikuludesse arvestatud. Kuid ülemus rahustas teda, öeldes, et maksab arve omast taskust. Kui kord on kõrtsi tuldud, siis peab ka midagi tellima, muidu hakatakse nende peale viltu vaatama.

Nii nad istusid, timmisid vähehaaval konjakit kohviga ja viitsid aega. Saal oli peaaegu tühi, nagu kunagi argipäevaõhtul, ka orkester ei mänginud ja ettekandjad igavesid. Siis köitsid Jeruksi tähelepanu kaks hästi riietatud noort inimest, kes olid just sisse astunud ning ukse juures seistes vaatasid ringi, kus on vabu kohti. Ka nemad tahtsid kusagil eraldi istuda, seepärast langes nende pilk kõigepealt palmile ja lauale selle taga — täpselt samuti, nagu äsja olid teinud Apalītis ja Jeruks.

Uued naabrid olid väga häbelikud ja vaiksed ja alles nägu märkas Jeruks meeldiva üllatusega, et neiu on tuttav — nad olid täna juba kohtunud jõe ääres. Õpetajanna! Muidugi tema!

Jeruks tõstis tervitades klaasi, et sel kombel kohtumist tähistada. Kuid Apalītis näis Jeruksi teguviisi mitte märkavat. Ta oli süvenenud mingisse enesevaatlusse ning vahtis noori peaaegu mornilt — ei, mitte mõlemat, vaid ainult õpetajannat, seda pani Jeruks tähele, jälgides ülemuse pilku.

«Kas niiviisi tohib inimesi põrnitseda?» mõtles Jeruks, tundes arusaamatut rahutust. «Nii võib ostja turul looma vahtida. Aga siin on restoran. Pealegi on see neiu. Kas Apalītis on tõesti juba purjus?»

«Kas läheme ehk ära?» tegi Jeruks ettepaneku, tahtes ülemuse tähelepanu teisale juhtida.

Apalītis isegi ei vastanud talle. Toolile laiali valgunud,

üks käsi küljele rippu lastud, teine asetatud raskelt lauale, kus see klaasi pigistas, pea langetatud, puuris ta silmadega neiut, ja näis, nagu oleks ta unustanud kõik muu, kõik selle, et on vastutav töötaja, kes peab pidevalt iga omasammu üle valvel olema.

Ka kõrvallauas oli märgatud kummalist meest. Seal oli tuntud ennast eriti mõnusasti. Noormees muutus üha tusasemaks. Jeruks mõistis: nad tühistavad tellimuse ja lähevad minema. See on nii lihtne — tõusevad üles ja lähevad minema. Õnnelikud inimesed!

Kuid esimesena tõusis Apalītis. Ebakindlal sammul, kuigi ta purjus ei olnud, astus ta naabrite juurde ja kummardas.

«Palun tulge korraks välja. Ma pean teile mõne sõna ütlema,» pöördus ta õpetajanna poole. «See on väga tähtis.»

Püsti tõusis aga noormees. Ta oli maruvihane, raevukas lausa kahvatu. Ta astus oma daami ette ja ütles:

«Hea küll, lähme välja.»

Apalītis mõtles natuke ja nõustus. Mõlemad läksid välja.

Jeruks tundis põlvedes imelikku jõuetust. Ta aimas, mida tähendab see «lähme välja». Vanal ajal talitati alati nii, kui taheti kaklust maha pidada. Tobe Apalītis! Kuhu ta läks? Otsa otsima?

Jõuetusest jagu saades tormas ka Jeruks uksest välja. Puude varju tõmbudes vahtis ta pimedusse: need kaks polnud kuhugi kaugemale läinud, seisid siinsamas trepi otsa juures.

«Mis sa, tõbras, sellest tüdrukust tahad?» sisistas noormees. Ta oli niisama pikk kui Apalītis, ainult poole peenem. Jeruks märkas kuuerevääril ülikooli lõpumärki. «Endal on kindlasti naine kodus... Mõtled, et siin provintsis võib sigatseda?»

Jeruks ei tahtnud oma silmi uskuda: noormees löi. Virutas rusikaga vastu nina. Täpselt nii, nagu võib näha peaaegu igas filmis.

«Kus on miilits, et ta midagi ei näe!» röögatas Apalītis maruvihaselt. «Kuidas sa julged... Kas sa tead ka, kes ma olen?» karjus ta. Kuid noormees, kes oli mõne sammu tagasi astunud, tuli nüüd jälle ligemale.

«Kas tahad veel?» küsis ta kahjurõõmsalt.

«Pole vaja...» Apalītis kattis näo kätega ja justkui varises seesmiselt kokku.

Noormees läks ära.

Jeruks tundis, et ta on hirmust peaaegu kange ega saa hästi rääkida — sõnad läksid suus sõlme.

«Ma lähen kutsun miilitsa,» sai ta lõpuks üle huulte.

«Oled sa peast segane?» möiratas Apalītis. «Kas sa tahad, et homme kogu maailm sellest räägiks? Kaome siit, enne kui on hilja.»

«Aga arve?» tuletas Jeruks häbelikult meelde.

Apalītis tõmbas taskust rahasedeli ja pistis Jeruksile pihku.

«Mine maksa ära! Ma ootan siin.»

Jä siis kõmpisid nad tagasi võõrastemajja — Apalītis ees, Jeruks tema taga. Tee peal tuli neile vastu mingi ülikõbus kamp, ja Jeruksile näis, et teiste seas sekeldab seal ka Zande. Aga mine sa tea. Võib-olla siiski ei olnud. Väsimus...

Võõrastemajja ei jäänud nad kauaks, sest kartsid sisse magada. Nad läksid bussijaama. Ligidal voolas jõgi. Nad istusid jõekaldale kolme männi alla, mille latvades kohises tuul. Jõge ei olnud näha, vaid ainult kuulda. Kuid pimedus paistis hall nagu pilvine sügishommik.

«Ma kadestan sind, Viktors,» sõnas Apalītis. «Mis sa ütlust mõistad, sul on kerge. Aga minul... Mind ei ole neile vaja, Viktors. Neile kahele. Ja võib-olla veel mitmetele. Kuid tuleb õppida ennast nõrkusehetkedel vaos hoidma. Kuuled sa mind?»

«Kuulen,» kohmas Jeruks.

«Mis sa seal paberitega krabistad?»

«Ostsin päeval liha. Siit saab odavamini kui Riias.»

«Liha? Sa võid rääkida lihast, kui ümberringi toimuvad sellised sündmused! Sa oled parandamatu, Viktors!»

«Ma ei saa ennast teiseks muuta.»

«Pole viga, Viktors, ma aitan sind. Näed, sina ei saa hakkama ilma minuta ja mina ilma sinuta. Me peame kokku hoidma, olgu või mis. Kuuled sa?»

«Kuulen.»

«Küll praegu kuluks ära tilk konjakit... Aga jäi laua peale karahvini.»

«Mul on. Palusin pudelisse kallata ja võtsin kaasa.»

«Viktors! Ja sina ei lausu kogu aeg sõnagi! Kas niiviisi tohib? Anna pudel minu kätte. Aitäh!»

Üle pea lendasid tiibade vihinal öised linnud. Kaugel teispool jõekäärus süttis ere tulesilm. Jõge polnud näha, kuid Apalītis teadis, et tuli põleb kääru kohal.

«Rohkem rangust on vaja,» kõneles ta. «Ja printsipiaalsust. Sa mõtle — ise kooliõpetaja, aga istub õhtul restoranis. Kuidas ta pärast seda võib klassi minna? Mida ta võib seal õpetada? Ja see noormees? Täna lõi ta mind, homme aga . . . Hirmus mõteldagi, millega ta homme võib hakkama saada . . . Niisugustelt subjektidelt võib kõik oodata, neil on kodumaa reetmiseni ainult üks samm. Ja niisugused pahed tuleb tulise rauaga välja põletada, et nad ei saaks levida laiemale ega sügavamale, et Apalītis jääks neile surmatunnini meelde. Eks ole, Viktors?»

Apalītis kuulatas: kostis justkui vilinat ja norskamist. Jeruks oli männi najale vajunud ja magas.

«Kas see on inimene?» porises Apalītis. Raskemeelsus kippus talle kallale. Kui hea, et need kaksteist kilomeetrit on lõpuks läbi. Kui oleks vaja maha käia sada kaksküm mend kilomeetrit, mis siis? Ta aimas, et seda poleks ta suutnud teha, see afäär oleks kindlasti infarktiga lõppenud. Igal sammul kõiksugused «miksid», igasugused kohtumised, mitmesugused inimesed, kes kipuvad isegi kaklema, mälestused . . . Ja ta tundis, et igatseb nii väga oma kabineti järele, kus neli seina kaitsesid teda kõigi nende jälkuste eest; tundis, et ilma selleta ei saa ta enam hingatagi. Ta nägi vaimusilmas ruumi, mis oli lõputult avar nagu see hall pimedus, ja põrandariiet, mis oli pandud tema kirjutuslaua juurest ukseni, mille taga istus sekretär. Mööda seda põrandariiet tuleb Zande. Ja mida lauale ligemale, seda suuremaks kasvab küür tema selja, lõpuks haarab meest suures aukartuses nii kõva värin, et käed rappuvad nagu hüpiknukul . . .

Apalītis muhatas naerda.

Ei, mööda põrandariiet tulevad kaks Inta Bērzupat. «Miks te sisse lasksite?» hüüab ta sekretärile. «Ma ju ütlesin, et olen kinni. Saatke nad kohe välja!» Talle meenuvad nõrkusehetked matka ajal ja ta punastab häbi pärast. Vastutav töötaja peab olema range. Hea, et nõrkus on juba üle läinud.

Mööda põrandariiet tuleb naine. «Ma juba teadsin, et sa keedad pudru kokku,» ütleb ta. «Aga sel ajal Andersons ja Petersons . . .»

Männiladvad ei kohisenud enam, sest tuul, mis oli äkitselt ilmunud, oli niisama äkitselt ka minema lennanud.

Tuul, mis oli äkitselt ilmunud, oli niisama äkitselt ka minema lennanud, ja tolmukeeris näitas veel kaua auto teed. Jeruks, kes kastiservast kinni hoidis, viipas käega ja siis ühel käänakul kadus silmist.

Nüüd sammus Zande üksipäini. Ta polnud sugugi kurb, et teekaaslased olid teda maha jätnud. Jälle tuli tagasi see hämmis tunne, mis oli teda haaranud, kui ta varahommikul oli vana maja juures bussist maha tulnud. Võib-olla põhjustas seda õhk, mis oli niisama lõhnav nagu lapsepõlves, võib-olla minevikumälestused, võib-olla kogu ümbrus.

Seal, kus tee kauguses silmapiiriga kokku sulas, ilmus nähtavale väike teravik, mis meenutas teritatud pliiatsiotsa. Algul võis seda vaevu märgata, kuid iga sammuga kasvas üha suuremaks. Zande teadis, et see teravik on linna kirikutorn.

Teest vasakul paistis vanade puude vahel pikk väikeste aknasilmadega hoone, mida kattis sammaldunud kivikatus. Zandele tuli meelde, et kunagi oli seal olnud vaestemaja, ja seepärast mõtles ta tahes-tahtmata, et mis sinna nüüd on sisse pandud.

Seejärel otsisid ta silmad mäekünkalt tuuleveskit, mille hallid tiivad ja suurtest maakividest ehitatud korpus näisid varjavat mingit saladust. Kuid tuuleveskit ei olnud. Selle asemel võis takjate ja puhmaste vahel aimata kivihunnikut. Kõrval seisis kängus õunapuu, millel üksainuke õis haljendas. Siin polnud enam mingit salapärasust, sest ja vaatas sõja jälgi, mis olid nii tuttavad.

Näis, et ta kõnnib mööda lõputu eluookeani kallast, ja mälestused sõudsid vinetavas avaruses nagu purjelaevad — alguses paistsid ainult mastitipud, seejärel ilmusid nähtavale purjed ja kõige lõpuks sukeldusid täies hiilguses esile ka laevad ise. Oli selliseidki brigantiine, mis sõitsid rannast eemale, kadudes vähehaaval tagasi olematusesse, ja ainult mastitipud näitasid veel tükk aega, et nad nõdse on olemas olnud. Ja siis polnud ka neid enam.

Zandele jõudis järele üks poiss suhkrupeedi rohijate salgast ja neist said kohe head juhuslikud tuttavad. Õpetaja oli poisi enne teisi koju lasknud, sest poisil oli üks asi ülendada. Zande ei küsinud, mis asi nimelt, — ta oli taiste mõtetega ametis. Poiss teadis hästi maja metsa kesksel ja tundis ka vanataati, kes seda valvas. Neid olevat klassis kolm sõpra, kes sageli võtavad ette tee sinna ja

tagasi. See polevat üldse kaugel. Varakevadel, kui lum oli veel maas, olid nad kolmekesi olnud terve öö metsa lõkke ääres. Siis oli küll hirmus lärm lahti löödud. Poiss ütles, et talle meeldib kõige rohkem lugeda raamatuid võõrastest maadest, reisidest ja igasugu seiklustest.

Poiss läks ees minema, sest tal oli kiire, Zandet aga ei oodanud keegi, ja seepärast muutus ta meel veidi nukraks. Ta mõtles sellest poisist. Tema õpib praegu käima mööda maamuna ning teeb seda veel kaua, mitu pikka aastat. Siis ühel päeval on kool läbi ja ta peab elu alustama. See tundub väga imelik ja harjumatu. Mida teab ta kõigest sellest, millel Zande elus on olnud nii suur tähtsus? Võib olla näib see kõik ääretult primitiivne, hall, ebahuvitav. Võib-olla sammub ka see poiss kunagi lapsepõlve meenutades koos oma sõpradega maha need kaksteist kilomeetrit? Aga millest nemad siis räägivad ja mille üle vaidlevad?

Zande soovis nii väga, et siis oleksid teised jutud, la nad räägivad kas või tuvidest ja vikerkaarest. Ta ise oli pidanud elus maksma liiga kallist hinda selle eest, et lõpuks jõuda äratundmisele, mis on hea ja mis on halb. Kas ka see poiss peab tõesti sellesama tee läbi käima?

Poiss oli ära läinud, ainult linalakne pea välkus veel kauguses. Zande püüdis meelde tuletada, millest ta ise oli selles vanuses mõelnud, kuid midagi mõistlikku ei suutnud meenutada, mälestused ei andnud ennast kätte. Ta naeris. Paistis, et sellel matkal silmad tõttasid ees ja mõted järgnesid neile — mida sa nägid, sellest pidid ka mõtlema. Küllap vist sellepärast, et see oli lapsepõlve ja nooruse tee.

Maanteeni ulatus suur nurm, mis oli teivasaedadega kopliteks jaotatud. Zandele meenus: siin olid kunagise vallavanema talu põllud. Koplis karjatas vana naine vasikaid. Seal oli üle saja vasika, ja kõik punakaspruunid. Zande teretas ja sammus pikkamisi edasi, sest häbenes võõralt inimeselt küsida, mis vallavanemast on saanud.

Juba oligi linna piir. Nüüd oleks kirikutorn pidanud hiiglasuurena pool taevast kinni katma, kuid seda polnud enam üldse näha, justkui oleks ta läinud ära järgmisse linna, et teistele rändurite teed näidata. Majad olid ammu vanadest piiridest kaugele väljapoole pugenud, ja siin, kus varem oli laiunud karjamaa, kaevasid kolm meest parajasti jälle uut vundamendiauku.

Zande soovis jõudu. Mehed vastasid ja vaatasid kaua talle järele. Naljakas, mispärast kõik teda nõnda silmitsevad? Zandele meenus vana müts. Kindlasti on just see müüdi, sest inimesed hindavad meest kõigepealt siiski selle järgi, mis müts tal peas on, kuigi vanasõna õpetab sootuks muud. Ta võttis mütsi peast ja pistis kohvrisse.

Nüüd ei olnud tal enam mineviku tunnistähte peas ja ta nägi välja samasugune nagu kõik teised. Ta püüdis igale vastutulijale otsa vaadata, et mõnd tuttavat leida, kuid see oli asjatu vaev — kõik olid võõrad. Kurb on vaadata tuttavat maja, kus elavad võõrad inimesed. Zande mõistis, miks see nii on. Tema põlvkond oli kas sõjas tapetud või olid ellujäänud iga ilmakaare poole laiali pillutatud. Vanad olid surnud, noori ta aga ei tundnud. Aeg oli edasi läinud, kelleltki luba küsimata.

Ka linn oli võõraks muutunud. Munakivisillutise oli asfalt siledaks hööveldanud, siia-sinna oli kerkinud suuri silikaatkividest maju. Üles kõrgele kerkisid kaks torni: vana kirikutorn, mille otsas seisis kukk, ja uus torn, mis andis linnale joogivett ja mille katusel lehvis punane lipp. Ka tänavad näisid imelikult laiad. Zande ei saanud alguses aru, millest selline tunne, kuni lõpuks taipas üsna ühtsat tõde: plangud olid maha kistud. Needsamad plangud, mis kord olid maju ja krunte tänavast eraldanud.

Ta jäi seisma hoone juures, kust voogas isuäratavat toidulõhna, ja märkas, et kõrvale puude varju on tehtud puust põrand, sinna on paigutatud laudu ja puhvet ning mehed joovad õlut. Zande tundis janu ja nälga ning astus viivitamatult üles põrandale, kus leidis koha laua taga.

Terasemalt ringi vaadates nägi Zande kolme vanameest, kes paistsid rohkem jutuajamisega aega viitvat. Neid mehi ta tundis, ja sellest kerkis rinda nii soe laine, et hakka või nutma. Kohe kutsus ta mehed oma lauda ja need tulidki, tuues oma klaasid kaasa. Üks meestest oli müürsepp, kes oli linnas üles ladunud kõik ahjud ja korstnad, teine oli puusepp, kes oli püsti löönud kõik puumajad, kolmas aga plekksepp, kes oli kohale pannud kõik plekk-katused ja vihmaveetorud. Nüüd nad enam tööd ei teinud, vaid said pensioni, seepärast võisid õlut rüübata ja juttu puhuda, nii palju kui süda kutsub. Jah, nad mäletasid küll Zandet, kuidas muidu, aga omavahel kõnelesid rohkem vanast Zandest, kellega olid Esimeses maailmasõjas koos läti küttide ridades sõdinud. Taevake, kus sõle aja ots!

Varsti ühines nende laudkonnaga veel kaks meest. Üks oli kaevumeister, kes oli linnas kõik kaevud kaevanud, teine oli tisler, kelle tehtud aknaraame, uksi, voodeid ja muid tarbeesemeid võis leida igas vanemas majas.

Nüüd olid nad juba kuuekesi. Kuna ühes lauas jäi liiga kitsaks, lükati kaks lauda kokku, nagu oleks pidu püsti. Zande istus pika laua ühes otsas, tema vastas võttis ase tisler, kellel olid õlad kõrgele kerkinud ja kühm seljas, kuid mitte alatisest pugemisest ja kummardamisest, vaid tööst, sest eluaeg oli käes hoitud sääraseid raskeid asju nagu höövel ja peitel. Inimesi, kes elus polnud omi kätega midagi meisterdanud, nimetasid nad kõlkapüksiteks, ja selles seltskonnas neist lugu ei peetud. Vanamehed olid õnnelikud, et olid leidnud kellegi, kes neid kuulaks, ja ka Zande oli õnnelik, et võis vaadata neid kõverat kühmus ja kookus mehi ning kuulata nende juttu, mis kõlas nagu muusika.

Ilma nendeta seda linna ei oleks, öeldagu mis tahes, ilma nendeta ei saaks maailm ülepea püsti püsida, ja ka keegi teisiti arvab, las ta läheb siis ise korstnat müürima või katust lööma. Vanamehed lasksid magusat naeru kujutledes, kuidas see välja näeks. Tõsi küll, nad ise on pensionil, ei tööta enam, kuid õpilased on välja koolitatud ja töö käib edasi. Noorsugu on üldiselt palju rumalam kui tol ajal, mil nad ise noored olid, ei ole enam sedasi taipu töös ega sädet hinges, aga kuidagi ikka käib ka. Ainult kurat teab, kust on välja ilmunud niisugused tübid, kes igal pool, kuhu nad iganes oma nina pistavad, levitavad haisu nagu tõhud. See tuleb vist ülemäära kergest elust, muud põhjust ei saa olla.

Nii nad arutasid neid maailma asju, kuni ilm läks pimedaks, ja kõik olid hämmastunud, et aeg on nii kiiresti mööda tõtanud. Arve maksmiseks klapiti raha kokku ja Zande ettepanek üksi välja teha tõrjuti suure pahameelega tagasi: nad olid harjunud omaenda tasku peal elama. Puhvetist enam midagi ei müüdud, seepärast tuli mujale edasi minna, sest seda ei tulnud kellelegi mõttessegi, et istumise võiks ka lõpetada. Kõiki oli vallanud muretu lõbusus ja teel restorani, kuhu ühel meelel suunduti, ürgitas kaevumeister isegi laulda oma bassihäälega, mis kõmises nagu lõvi möire, kuigi ei olnud nii kõlav.

«Noorus on ilus aeg . . . noorus ei tule iial tagasi!»

Teel kohtasid nad Apalītist ja Jeruksit, kes olid kuidagi kohkunud moega ja kiirustasid kuhugi. Zande ei

proovinud ei üht ega teist kinni pidada. Käsi ei tõusnud . . .

Sveitser ei tahtnud heameelega ust lahti teha ega lõbusat salkkonda sisse lasta, kuigi ise oli selle pärast äärelult õnnetu, sest siin ju kõik tundsid üksteist. Ta taganes kõrvale alles siis, kui vanamehed lubasid olla tasa nagu hiirepojad.

Ka siin lükkasid nad palmi ligidal kaks lauda kokku. Kui söögid-joogid olid lauale toodud, tuli puhvetileti tagant keegi naine, kel oli samasugune riietus nagu ettekandjal.

«Tere, Zande!» ütles ta laua juurde jõudes.

Zande tõstis pea. Teretaja nägi väga kena välja ning oli just oma naiselikkuse õitsengu tipul, kust mõne aasta pärast algab aeglane, kuid pidev laskumine allapoole. Kuna Zande oli kergelt vintis, tundus talle, et nii ilusat naisterahvast ei ole ta küll kunagi näinud.

«Kes sa oled?» küsis ta uljalt. «Istu meie lauda ja võta üks naps. Me palume sind.»

Naine raputas keelduvalt pead.

«Tööajal ei tohi. Ma olen puhvetipidaja.»

«Tõesti!» naeris Zande ja tõstis klaasi.

«Elmārs, kas sa tõesti ei tunne mind ära?»

«Sind?»

«Ma olen Ina. Kas see nimi ei ütle sulle midagi?»

Zande tõmbas silmad pilukile ja vaatas hoolikamalt. Tundus, nagu hakkaks mälu vähehaaval selginema just nagu pilvine taevas koidikul, kui tuul tõuseb. Kindlasti on ta selle naisega kusagil kohtunud, ainult ei tule meelde, millal ja kus. Tuttav nägu . . . Ina . . .

«Lase ma mõtlen natuke,» ütles ta. «Küll mul siis tuleb meelde.»

«Eks mõtle, ma teen seniks tööd.»

Kui ta oli ära läinud, pahvatas lauas valla lausa naeruform, sest vanamehed olid jutuajamist pealt kuulnud.

«Kuidas sa ometi ära ei tunne!» hüüdis katuselööja. «See on sinu vana sõbra õde, olgu muld Vilisele kerge. Ina Bokaldere! Eks sa vanasti kiskusid teda patsidest.»

«Mis seal naerda,» noomis majameister, kui oli küllalt lõbutsetud. «Nii otsatu aeg . . .» Ja ta ohkas raskemeelselt, mõeldes aastatele, mida ei saa enam tagasi tuua.

«Jah, otsatu aeg,» kordasid taadid üksteise järel ja kastsid huuled pikkamisi õllekruusi, vaadeldes kaastundlikult Zandet, kes nii ilusat naist ära ei tundnud.

Zande ajas end jalule ja läks leti juurde. Klaasvitriin oli välja pandud suupisteid ja kompvekke. Riiulitel sädelesid mitut värvi jookidega pudelid. Ina korraldas arve ühe ettekandjaga. Kassaaparaat klõpsus. Zande seisis ja vaatas ning imestas, kuhu on järsku kadunud kogu joobumus. Kui ettekandja ära läks, suudles ta kiiresti Ina kätt.

«Jäta . . .» ütles Ina punastades. «Siin pole niisugune kommet.»

«Mis sellel tähtsust? Kas sa pead selle üle kellelegi aru andma?» küsis Zande naisele silma vaadates.

«Apalītis ja Jeruks olid siin,» sõnas Ina kiiresti, nagu kardaks, et kui ta vaikib, siis võib Zande ära minna. «Tundsin nad kohe ära. Apalītis on õudselt paksuks läinud. Jeruks on küll vähem muutunud, aga nägi väga vana välja. Vana . . . Aga nemad ei pannud mind üldse tähele. Ei teretanudki. Jooksid minema.»

«Me käisime maha kaksteist kilomeetrit,» ütles Zande. Ina ei saanud aru, mis need kilomeetrid tähendavad, seepärast ainult noogutas.

«Sa oled väga ilus, väike Ina. Väike . . .» kordas Zande mälestuste voogu vajudes. «Kes oleks arvanud, et sa sellise kasvad ja et ma sind veel näen.»

«Aga mina teadsin, et me kohtume.» Ina naeratas nõutult ja tema naeratus oli nagu kauge valguse kuma.

«Tol ajal olin ma inetu plika, pikkade käte ja jalgadega. Nagu inetu pardipoeg . . . Sa tulid peaaegu iga päev meie poole ja siis te Vilisega läksite alati kuhugi minema. Mõnikord olid ka Jeruks ja Apalītis kaasas. Te kõik olite suured sõbrad. Ma häbenesin sind, kuigi sa ei vaadanud minu poolegi . . . Aga ma teadsin, et sa tuled tagasi, et sa oled sõjas ellu jäänud.»

Saalist kostis häältekõmin. Sõnadest ei saanud aru, seepärast tundus, et inimesed asuvad kusagil kaugel-kaugel merekaldal ja nende jutt sulab kokku lainete kohinaga. Ina vaikis ja Zande tundis imestusega, et ka nõnda on hea. Ka seesugune ärev vaikus on hea. Aga siis tulid koos raga kaks ettekandjat.

«Kas sa ei tahaks mind koju saata?» küsis Ina. «Me lõpetame varsti töö.» Vastust oodates vaatas ta Zande otsa, ja tema pilk oli nii selge, nii aval, et Zande ei suutnud seda välja kannatada ja pööras pea kõrvale.

«Hea küll, ma saadan,» pomises ta.

Ina naeratas õnnelikult.

«Sul pole tarvis kaua oodata,» lisas ta.

Zande pidi istuma seljaga puhveti poole, seepärast ei võinud ta Inat näha. Ta ainult aimas, et naine aeg-ajalt tema poole vaatab, ta kohmetus ega suutnud oma mõtetes korda luua. Vanamehed hakkasid lauas igavust tundma. Nad seletasid midagi, kuid Zande ei kuulanud, pomises ainult aeg-ajalt vahele «jajah, jajah», justkui oleks siiski kõike kuulnud. Kuid neid mehi ei saanud petta. Nad vaatasid üksteisele otsa, pilgutasid silma, viidates Zande ja seejärel puhveti poole, ning ajasid end pikkamisi jalule.

«Tänaseks aitab,» lausus kaevumeister, aidates puusepal püsti tõusta. «Me oleme sinuga kokku joonud ja ühekorraga mälestanud ka sinu kadunud isa, kes oli kõva nagu rauikivi,» ütles ta Zandele. «Aga nüüd on küllalt!» Seepeale kaevumeister muheles kavalalt ja silitas põski, mida kattis kuluhabe. «Aga võib-olla sa ei lähegi tagasi Riiga? Ma vaatan, et siin on üks nöörijupp, mis võiks sind selle koha külge siduda.» Ta viitas põidlaga puhveti poole. «Ega maailmas soojemat kohta ei ole kui naise kõrval teki all, usu mu juttu. Meil aga on aeg ära minna. Niikuinii saab eide käest võtta, see on kindel.»

Vanamehed läksid ära ja Zandel tekkis tunne, nagu oleksid nad ka osa temast kaasa viinud. Üksipäini istus ta laua taga ja ootas, et midagi juhtuks. Aga midagi ei juhtunud. Võib-olla on kõik juba juhtunud, mis juhtuda võis? On ju möödunud ainult üks päev, on ära käidud ainult kaksteist kilomeetrit.

Kuid päev polnud veel lõpul.

Restoran tühjenes vähehaaval. Tuled kustusid, põlema jäi ainult üks lamp palmi kohal. Mingid naised ruttasid kuhugi; paugutades valjusti ustega. Vana naine käis võimekimpu kõlistades saalis ringi. Laudadele olid jälle valged linad laotatud ja säravad nõud peale seatud, justkui algaks siin öösel, kui kõik on lahkunud ja tuled kustutatud, suur bankett. Ina tuli ja ütles: «Lähme!» Ta lõhnas sirelite järele, kuigi suvi ligines juba lõpule.

Väljas oli soe, sumune, pime. Kui silmad harjusid, paistis pimedus hallina. Ina võttis Zande käe ja nad sammusid käsikäes nagu lapsed. Kuskil kaugel laulis ebakindel hääl:

«Noorus on ilus aeg, noorus ei tule iial tagasi . . .»

«Miks sa pidid nendega nii palju jooma?» küsis Ina.

«Nad ei laula sellepärast, et on purjus, vaid sellepärast,

et süda on rõõmu täis,» vastas Zande, ja tema silme ette kerkisid vanad tuttavad.

«Miks mul on sinuga nii hea olla?» lausus Ina. «Nii hea ... Nagu oleksime mõlemad ikka veel lapsed ja läheksime kooli ... käsikäes ...» Ja äkki hakkas ta rääkima hoopis muust. «Ära mõtle minust halvasti! Ma kutsusin sind ennast koju saatma. Öösel ... Aga sina oled meeste rahvas ... Võib-olla nurga taga sosistatakse: «Näe, mis sugune see puhvetipidaja on!» Aga mul on ükskõik, mis räägitakse. Ma tahaksin ainult, et sina ei mõtleks minust halvasti.»

«Miks ma peaksin sinust halvasti mõtlema?» sõnas Zande liigutatult. «Väike Ina ... Miks sa oled mul meeles ikka väikese patsidega tüdrukuna?»

«Sa mäletad mind?» hüüatas Ina. «Ma teadsin, et sul tuleb meelde ... Kui ilus öö, tunned?»

Ina pöördus kõnniteelt suure maja õuele. Zandele meenus, et see maja oli kunagi kuulunud linna kõige rikkamale kaupmehele, kuid ta ei küsinud midagi ja ka Ina ei rääkinud midagi. Ilmselt oli ta siin väga kaua elanud ega mäletanud, et isal oli vana kondine setukas, kellega ta sõitis tööle siis, kui päev oli kustunud ja inimesed magama heitnud.

Sellele mõeldes silitas Zande hellalt naise väikest kätt, mis tema pihus puhkas.

Valgustatud trepp viis neid teisele korrusele. Seal oli väike korter, mille aknad olid jõe poole. Kallas oli üsna ligidal, läbi pimeduse mustendasid tontlikult kolme männi sagris ladvad. Kauguses sädeles rohekas tuluke. Zande teadis, et see helgib jõekäärus, kuigi jõge ennast polnud näha. Ina pani laualambi põlema ja kadus, lubades kohvi keeta.

Zande jäi üksi. Ta nõjatus tooli seljatoele ja vaatas ringi. Siin oli väga kodune, iga ese kõneles naisekätest, mis on selle kodususe loonud. Seinal nägi ta mõningaid portreesid ja keeras lambi nii, et võiks neid paremini vaadelda. Tähelepanu köitis ainult üks, nagu teisi poleks olemaski. See oli Vilis Bokalders koolipoisina. Pilt oli ähmane, postkaardilt uuesti pildistatud ja mitmekordselt suurendatud. Zandele meenus: neid oli pildistatud kogu klassiga koolimaja ees mõni päev enne karjaminekut.

Tuli Ina. Ta oli jõudnud ümber riietuda ja nägi nüüd välja hoopis teise naisena. Musta õhtukleidi krooked sõlerdasid lambivalgel rohekais, sinakais ja punakais toonides. Rinnal säras peene keti otsas väike meisterlikult sepistatud, säravate kividega kaelaehe. Nähes, et Zande liigatab üllatatult, nagu tahaks püsti tõusta, ruttas Ina tema selja taha ja põimis käed tema õlgade ümber.

«Ära pahanda, et ma ennast nõnda ehtisin ... Tegin seda sinu pärast. Mul ei ole kedagi teist, kelle ees tahaksin ilus olla. Ma mõtlesin sinust ... Ega sa ei pahanda? Miks sa nii vaikne oled? Imelik õhtu ... Sinuga on hea ka vaikida. Siis tundub, nagu koputaks noorus aknale, ja tahaks mõelda, et seal nõuab sisselaskmist see aeg, mil me koos jõe ääres jooksime ... Aga elu läheb oma rada, Elmārs. Ka minul oli mees. Oli ... Ta elab praegu ühe teise naisega. On poeg. Õpib internaatkoolis. Ma olen üksi. Ja just niisugustel üksindushetkedel, kui ma iseendaga räägin, seisaksid sina justkui siinsamas kõrval. Minu noorus. Minu esimene armastus. Aga mis sinuga on juhtunud?»

Ta vaatas sinnasamasse, kuhu vaatas Zande ja kus lambivalgus oli peatuma jäänud.

«Vilis leiti mahalastuna sõja esimestel päevadel. Jõe kaldalt. Kuul oli läbi südame läinud. Valutu surm ... Kas mäletad?»

«Mäletan.»

«Kuidas küll ei tahaks surra! Elmārs, kui sa teaksid ... Aga kui ma suren, siis tahan, et mind pärast surma ära põletataks. Olen kuulnud, et surnud tõusevad mõnikord üles, sest tegelikult olid veel elus, ainult magasid. Ärgata kinnisetud hauas ...»

«Ära räägi nii,» lausus Zande. «Ei maksa niiviisi kõnelda, Ina. Surm on seesama mis uni. Sa jääd ju igal õhtul magama? Ja magada on ilus.»

«Aga hommikul ma ärkan.»

«Ei maksa sellest rääkida, Ina.»

«Hea küll. Ei maksa. Aga miks minu vend pidi surema? Miks miljonid inimesed pidid surema? Miks nad tormavad nagu metsloomad üksteise kallale?»

Zande ei vastanud. Ta surus Ina käed oma näo vastu. Naise sõrmed tundsid sügavaid arme ja silitasid neid hellalt.

«Mis sa arvad, kas tuleb jälle sõda?» küsis ta rusutud häälel, milles värelesid pisarad.

«Ma ei tea,» ütles Zande. «Mulle tundub, et seda ei tea ükski inimene maailmas.»

«Ja sina? Mis sa teed, kui sõda algab?»

«Lähen rindele, kui seda ülepea on. Kust mujalt võiks sellisel korral Zandet otsida?»

«Ja sa pead jälle tapma?»

«Jah. Ma tahan ju veel elada. Ja ka sina pead elama, Ina.»

«Kui hirmus see kõik ikkagi on!»

Ina ohkas ja läks vaiksel sammul jälle kuhugi ära. Zande tõusis, jäi seisma seina juures, millel rippusid pildid, ja alles nüüd märkas ta, et Vilis Bokaldersil on samasugused silmad kui õel. Seepärast oligi Ina restoranis väga tuttav tundunud, kuigi kohe ei tulnud meelde, kus ta teda on näinud. Silmad . . .

Ta läks laua juurde tagasi ja võttis kohvri. Kõlgutas seda käes, mõtles ümber. Pani tagasi. Aga seekord nähtavamale kohale, et ei saaks maha unustada.

Ina tõi kohvi ja konjakit. Zande vahtis talle otsa, suutmata pilku kõrvale pöörata.

«Joome armastuse terviseks!» hüüatas Ina. Konjak väreles klaasis ja heitis seintele kirevaid valguselaike. «Ilma armastuseta on raske elada.»

Zande kuulatas, kuidas klaasid kokku puutudes kilisesid. Armastuse terviseks . . . Mitmendat korda ta täna juba selle terviseks joob? Teist korda.

«See on minu toost,» ütles ta, meenutades hommikuseinet metsaserval vana rehe juures.

Ina pani klaasi ära.

«Ma olen nii palju endast kõnelnud . . . Aga kuidas sina elad? Sa pidid vist kusagil ehitusel töötama. See on ilus, kui sa õhtul näed, mis päeva jooksul oled ära teinud. Ma tahaksin ka kuhugi ära sõita. Siin väikeses provintsilinnas ei ole ju midagi. Aga seda oleks pidanud tegema noorusses. Nüüd on liiga hilja. Aastad seovad inimese ühe koha külge, ei taha enam ringi rännata. Aga minu noorusajal oli sõda. Pidin vanemate eest hoolitsema, sest Vilis . . . Kas sa oled eluga rahul?»

Zande vangutas pead ja tõusis aeglaselt.

«Mina — rahul? Kaugeltki mitte. Ma olen ju inimene.» Ta seisis vaikides, nagu otsiks sõnu. «Olen väga rõõmus, et sul läheb hästi. Me oleme rikkad, Ina, sest meie päralt on selline varandus nagu tulevik.»

Naise silmis välgatas hirm. Kohkunult hüppas ta püsti.

«Kas sa lähed ära? Kuidas saab meie päralt olla seda, mida pole veel olemas? Ma tahan elada juba täna. Iga päev kuulen: tulevik, tulevik, tulevik . . . Aga ma

ootasin sind nii kaua. Ja lõpuks sa tulid. Täna. Ära mine ära . . .»

«Jätame hüvasti, Ina . . .»

Ta surus naise enda vastu ja peitis näo tema juustesse. Juuksed lõhnasid . . . Mis lõhn see oli? Ta ei mõelnud sellest. Ta teadis ainult seda, et juuksed lõhnasid.

«Ma pean minema,» valetas Zande, surudes sõnu suure vaevaga suust. «Ma ei saa jääda.» See oli tõsi. «Seekord mitte. Usud sa mind, Ina? Ma ei saa . . .»

Maja ees tänaval Zande toibus ja toetus vastu pärna, sest nõrkushoog tuli peale. Kõik, mis ta elus oli näinud, üle elanud, läbi teinud, kiskus teda hiiglajõuga maa poole. Ei, nii suurt koormat suutis kanda vaid inimene, iga teine elusolend variseks selle all kokku. Oli nii, just nagu nutaks süda, nutaksid mõtted, kogu olemus nutaks, ja ta tõstis käed silmade juurde, kuid silmad olid kuivad. Ta teadis, et kätel oli veel juures naise juuste lõhn, ja et seda mitte kaotada, kartis ta sõrmi sirgu ajada.

Zande võttis jõu kokku ja vedas end pikkamisi minema mööda pimedat tänavat, sest talle tundus, nagu kostaks trepilt samme: äkki tuleb Ina teda saatma. Ja kui Ina sel silmapilgul siia tuleks, siis ei suudaks ta enam ära minna. Minna kas või tükike maad eemale sellest kaheteistkümne kilomeetri pikkusest minevikust.

Ta mõistis, et võõrastemajast pole enam midagi otsida, sest varsti koidab päev ja buss sõidab välja, seepärast läks jõe kaldale bussipeatusse.

Kolme männi siluetid varjutasid taevast. Ligemale minnes märkas Zande puude all kaht kägaras kogu, kes tukkusid, aeg-ajalt norsatades ja vilistades. Paistis, nagu oleks kurat varakotte kandnud ja siin maha visanud, sest kukk oli kirenud. Kuskil kaugel haukus koer öö peale, nuksudes haledalt oma üksinduses. Siis jäi vait.

Zande peatus kaldapervel, kus all võis aimata järsku nõlvakut. Taevas oli maa ja veega kokku sulanud, ja sellel, mis tema pilgule avanes, polnud kontuure, algust ega otsa — see näis lõputuna nagu maailmaruum. Tumehall salapärasus vaikis. See polnud surnud, vaid näis suures rahus midagi ootavat, sest alatasa tabas kõrv tiibade vihinat, lehtede kahinat või kauget ohet. Niisugune näeks vist välja mõte, kui keegi püüaks seda kujutada. Inimese mõte. See on nagu suveöö koidiku ootel . . . Zande kartis hingata, sest tundus, et mõte, mille ta just oli pilguga tabanud, tõstab siis tiivad ja lendab minema.

Ebatavaline öö . . .

Pikapeale toibudes otsustas Zande oodata hommikut siinsamas püsti seistes, et näha esimest päikesekiirt, kui see kaugete metsade sinakashalli triibu tagant üles välgatab. Pärast seda imelikku päeva oli lõpuks saabunud suur rahu ja ta tundis, et lihastesse koguneb jõudu ning mõistus töötab vahedalt. Talle meenus vana müts, mille ta oli metsamajast kaasa võtnud, ja ta otsustas selle kasutu kaltsu jõkke visata, et vool võiks selle teise peremehe juurde kanda. Milleks temal seda vaja? Tänapäev kandis ta seda niipalju kui kulus, ja aitab. Peab tulevikku vaatama. Mineviku kivid tuleb jõe põhja uputada, et ei pruugiks liigset raskust kaasas kanda.

Aga kui ta mõtles mütsile, pidi ta mõtlema ka vanale mehele, hallipäisele veidrikule, kes oli seda nii kaua aega valvanud. Kuidas ta ütles? . . . Ma tunnen vastutust kõige eest, mis siin sünnib.

Ma tunnen vastutust kõige eest.

Järsku lõi see vana tarkusetera hoopis erilise iluga särama, nagu oleks seda nüüd valgustatud sootuks uuest seni tundmata küljest. Ootamatust avastusest üllatatuna käis Zande mõttes läbi kõik selle päeva teed, ja tal oli tunne, et need pole veel lõpul, vaid siinsamas kõrval seisab väike betoonist kilomeetripost numbriga 13 ja tee läheb edasi kaugusse, kus tal lõppu ei olegi. Seejärel kerkisid koidueelsest hämarikust kummitustena esile kõik tema elu tähtsamad silmapilgud, ja ka need omandasid selle tarkusetera valguses hoopis teise mõtte.

Ta teadis, et higist paatunud, kuulist katkirebitud, tuultest pleegitatud müts seisab edaspidi toas seinal ja alati, kui ta seda vaatab, tuletab see talle meelde tõde, mille ta täna oli tabanud nagu päikese esimese kiire.

Ma tunnen vastutust kõige eest, mis maailmas sünnib.

1962

Miku raske päev

«Kuule, Mikk, no ära ometi pühi nina varrukaga, sul ju taskurätt. Mitu korda ma pean sulle seda meelde tuletama? No hea küll, räägi edasi! Niisiis, sa tulid koolist . . .»

Mikk kõõritas silmanurgast vilksti isa poole ja ta pea vajus veel madalamale.

«Aga ma üksi ei tulnud. Dace ja Tedis olid ka. Me läksime kõik üheskoos.»

«Hästi, tulite kõik koos. Mis edasi?»

«Me ei tulnud mööda tänavat, vaid läbi aia üle lume. Seal on otsem. Ja Tedis ütles, et vaja lumepallidega telefoniposti pihta märki visata. Igaüks viskab kümme korda, kes kõige rohkem pihta saab, see on tšempion. Ja nemad viskasid enne mind. Mina viskasin viimasena.»

«Oota, Mikk, ära räägi nii palju neist, vaid iseendast. Mis sa arvad, kas mina, sinu isa, ei peaks teadma, mis sinu poeg on pahandust teinud?»

Miku käsi kerkis nina juurde, kuid ta jõudis veel õigel ajal ümber mõtelda ja võttis taskuräti välja.

«Niisiis te viskasite telefoniposti pihta. Ja mis siis juhtus?»

«Pärast kolmandat viset mu käsi vääratas. Õieti mitte käsi ei vääratanud, vaid Hirmus Ark käis risti ja põigiti. Ta ise jooksis lumepalli ette.»

«Poeg, sa tead väga hästi, et Arki nimi ei ole sugugi Hirmus Ark. Kuidas peab ütlema?»

«Onu Ark.»

«No näed.»

«Aga onu Ark oli jälle purjus . . . Ja kõik kutsuvad teda Hirmsaks Arkiks.»

«Miks kõik? Mina näiteks küll ei kutsu. Pea meeles, Mikk, tema on ka inimene — samasugune nagu mina ja sina.»

Mikk kergitas madalale langetatud pead.

«Aga onu Ark oli purjus!»

«No ja siis?»

«Ja ta jooksis oma mütsiga lumepallile ette. Mina tahtnud üldse tema pihta visata. Ma sihtisin posti.»

«Ma usun sind, Mikk. Aga mis juhtus onu Arki mütsiga?»

«Müts kukkus lumme. Onu Ark pistis hirmsasti sõ mama. Dace ja Tedis kohkusid ja jooksid minema.»

«Oota, Mikk, me ju alles leppisime kokku, et sa räägid endast.»

«Mina jooksin ka minema.»

«Nii . . . Miks sa siis minema jooksid?»

«Kartsin Hirmsat Arki. Onu Arki.»

«Miks sa kartsid?»

Mikk nuuskas lurinal nina ja mõtles.

«Onu Ark karjus, et püüab meid kinni ja pistab nahk nagu viinervorstid.»

«Hm . . . Hea küll, Mikk, mulle on nüüd kõik selge. Nüüd tõmbad sa kähku palitu selga, praegu on ilm ve valge, lähed onu Arki juurde ja palud andeks. Ütled, sa kahetsed oma tegu, ja palud teda, et ta sulle ande annaks.»

Üle Miku põskede hakkasid veerema pisarad.

«Aga mul ei ole aega. Ma pean nõusid pesema,» ütl ta nuuksudes.

«Pole viga, nõud pesen seekord mina.»

«Ja luuletus on pähe õppida. Jõudsin ainult kolm korr läbi lugeda. Kui mind äkki homme küsitakse ja ma sa kahe?»

«See oleks väga halb. Aga, Mikk, veel halvem on, k sa onu Arki juurde ei lähe. Nii et ära parem kauple, v mine!»

Mikk pühkis pisarad näolt ja hakkas aeglaselt riide panema, lootes vaikselt, et isa mõtleb ümber ja kut teda tagasi. Ta pani kingad jalga. Tõmbas palitu selg Otsis mütsi üles. Kuid isa oli teda nähtavasti juba un tanud. Ta oli laualt ajalehe võtnud ja diivanile pi heitnud. Mikk niheles natuke ukse juures, nuus viimast korda nina, ja siis leidis ta end äkitselt tre kojast.

Pikkamisi löntsis ta kolmandalt korruselt alla, su vaevaga pisaraid tagasi hoides ja endamisi kaaludes, nüüd peale hakata. Kui Ark eläks kusagil väga kaug siis võiks ehk veel midagi välja mõtelda, aga selle ju kese maad käivad jalad iseenesest ära, kas sa tahad

ei taha, ja pea on ka ikka niisama tühi nagu enne. Ei ole pääsu . . . Aga seal ootab ees Hirmus Ark.

Teise korruse trepikojas nägi ta seinal kirjutist, mida ta koolist tulles polnud märganud. Sinna oli kirjutatud: «Mikk on loll.» Esimese sõna pühkis ta varrukaga maha. Selle asemele kirjutas ta lubjatükiga, mille leidis sealtsamast põrandalt: «Dace». Nüüd kõlas lause nii: «Dace on loll.» Seda lugedes muutus süda pisut kergemaks. Mikk teadis, et kirjutaja oli Dace neljandalt korruselt, tüdrukute meeldis nõnda tembutada. Las nüüd loeb, kes on loll.

Edasi minnes lootis ta kõigest hingest, et saaks tänaval kokku mõne tuttava poisiga, kellega võiks oma muret jagada. Aga mure oli nii suur, et süda ähvardas lõhki minna. Mikk tundis: kui ta ei saa kohe kellegagi rääkida, siis peab pugema pimedasse nurka, kus keegi ei näe, ja ennast tühjaks nutma. Aga niipea kui ta tänavale läks, põrkas ta kokku Tedisega, kes tuli nagu kutsutud.

Tedis oli väga paks poiss ja alati näljane, ehkki salaja mugis kogu aeg midagi. Ta ise ütles, et paksus tuleb suurest söömisest, aga vähem ei saa ta süüa, sest seinom ei ole veel küllalt karastatud. Ka praegu oli Tedi suu täis. Mikku nähes neelas ta suutäie alla, sest muidu ei saaks juttu ajada. Mikk ei suutnud oma rõõmu varjata, et sõbraga kokku sai.

«Kas sul on luuletus peas?» küsis ta.

«Ei olnud veel aega õppida,» vastas Tedis, pungitades kahtlustavalt silmi, sest sai kohe aru, et Mikul on hoopis midagi muud südamel. «Võib-olla mind homme ei küsita? Tõnila peale ei küsita. Ilmaasjata ei maksa pead vaevata. Kas sinul on peas? Ja kuhu sa lähed?»

«Ei ole veel peas,» vastas Mikk raske ohkega. «Jõudsin ainult kolm korda läbi lugeda. Esimest rida enamvähem tean, muu on kõik meelest läinud. Isa käskis mul minna Hirmsa Arki juurde ja mütsi pärast andeks paluda.»

Tedis oli kogu aeg ühe käega vastu rinda surunud ajalehepaberisse mähitud pakki. Nüüd pidi see üllatusest peaaegu maha kukkuma.

«Sa lähed Arki juurde?» sosistas ta hirmust moondunud näoga. «Ta peksab su läbi. Kas sa sugugi ei karda?»

«Kardan küll. Jubedalt. Kuule, Tedis, tule minuga kaasa, sina ju pildusid ka lumepalle.»

«Aga mina ei tabanud Arki mütsi pihta.»

«Ega ei tabanud küll.»

Muud ei osanud Mikk midagi ütelda.

«Aga ehk sa siiski tuled?» ütles ta peaaegu paluvalt väriseva häälega.

«Ma ei saa, Mikk,» vastas Tedis nukralt. «Ma peab minema tagasi väikest venda hoidma. Ma ainult läh annan Jõehobule süüa ja jooksen siis kohe koju, mu saab ema hirmus vihaseks.»

«Siis muidugi... Ma tulen ka parem sinuga Jõeho juurde kaasa. Mis sa talle söögiks viid?»

Tedis viitas pambu poole, mida ta rinnale surus.

«Lõunasöögist jäi konte.»

«Kas sa arvad, et Jõehobu sööb konte?»

«Kui Jõehobu ei taha, siis ma söön ise ära. Pehm vasikakondid, ma närin hea meelega. Peale selle on m taskus kaks vorstiviilu. Need annan magussöögiks.»

«Nojah, siis muidugi,» nõustus Mikk.

Ta rõõmustas, et oli leidunud põhjus Hirmsa A juurde minekut veidikeseks edasi lükata, ja järgnes k melt Tedisele läbi värava õue. Seal plangu ääres sei pikas reas ajast mustunud garaažid, kus majaelani hoidsid oma mootorrattaid ja autosid. Tedis jäi gara nurga juurde seisma, ajas pea kuklasse ja katusele va tides hüüdis peenikese häälega:

«Jõehobu! Jõehobu!»

Garaaži pööningult kostis krabinat ja augus, kus la jupp oli ära murdunud, ilmus nähtavale ümmargune p suurte vuntsidega ja pilukil silmadega.

«Jõehobu, Jõehobu!» hüüdis Tedis ja tõstis käe kon pakiga üles.

Jõehobu nuusutas õhku, väärutas pead, näugatas libistas ennast alla kastile, kus majahoidja hoidis li kõnniteele riputamiseks. Seejärel hüppas maha poi jalge juurde. See oli tohutult suur ja paks kassiisand, h kasukaga, mustad triibud risti üle keha. Üks kõrv oli Jõ hobul kakluses maha hammustatud, üle põse jooksis va arm ja ta seisis kolmel jalal, hoides hiljuti vigastatud e käppa üleval. Tedis kummardus, et Jõehobu silitada, e kass ajas selja küüru, tõstis saba püsti ja lonkas kau male.

«Ei lase ennast silitada!» sosistas Tedis vaimustuse «Ta on korralik kass!»

Ta pani toidukompsu maha ja läks ise mõne sam

kaugemale. Jõehobu kargas kondihunniku juurde, nuu- tas, tegi tiiru ümberringi, raputas ennast, lösutas maha ja hakkas krõmpsuud närima, tagudes sabaotsaga vastu lind.

«Mis Jõehobul viga elada,» lausus Mikk nukralt, sest talle tuli jälle meelde Ark ja kohustus, mille ta pidi täitma.

Tedise nägu läks pilve, ta vajus vastu liivakasti ja ütles:

«Arvad, et mul on kerge või? Võib-olla minul on veel raskem kui sinul. Ma ainult ei halise. Vaata minu kõrva! Kas näed midagi?»

«Ei,» vastas Mikk tükikese aja pärast.

«Kõrv peaks olema punane. Kas nüüd näed?»

«On küll punane,» kinnitas Mikk, ehkki mõlemad kõrvad nägid täpselt ühesugused välja.

«Ema käskis mul väikest venda hoida, aga tema pistis äkilselt kisendama,» seletas Tedis. «Mina lükkasin vankri toas küll nii, küll naa, aga tema muudkui kisab. Andsin palli, selle viskas ka maha. Siis andsin tindipoti, ja siiskohe jäi vait. Ma arvasin juba, et nüüd saab luuletust teppida. Aga võta näpust. Ma ei saa praeguseni aru, kuidas ta oskas tindipotti lahti teha — ise loll mis loll, rääkidagi ei mõista, ainult krimpsutab nägu ja näitab keelt... Oeh!» oietas Tedis ja haaras peast kinni. «Ma ei oska sulle kirjeldada, mismoodi seal kõik välja nägi. Proovisin kuivatuspaberiga pühkida, aga vennas pistis veelgi karjuma. Ema tuli tuppa ja haaras kohe minul kõrvast kinni, justkui mina oleksin süüdi. Ma tahtsin talle küll seletada, et lapsi ei tohi kõrvust kiskuda — ma ju olen lehest kõiki artikleid lastekasvatusest. Aga tema käratas, et pidagu ma suu kinni, otsis märja lapi ja viruta mulle laksu vastu tagumikku. Näed, kuidas mina pean elama...» ägas Tedis.

«Kas sa röökisid ka, kui ema sind peksis?» küsis Mikk kaastundlikult.

«Kuidas ma sain röökida, kui vennas kuulas pealt?» vastas Tedis.

Jõehobu näugatas. Ta oli mõned kondid ära söönud ja hakkas vaatas ootavalt poistele otsa, pea viltu.

«Kas sa näed, ei maitsegi,» tõreles Tedis. «Oleks pidanud lase ära sööma, kui oleks teadnud. Aga kuhu sa need kõrifud kondid nüüd veel paned!»

Ta võttis taskust kaks vorstiviilu ja viskas Jõehobu[illegible]

«Ma pean nüüd minema,» ütles Tedis. «Näed isegi, [illegible] ei või kauemaks jääda. Kui ema on vihane, siis on par[illegible] olla vait nagu hiir. Niikuinii lipsasin tema teadmata [illegible] Jõehobu juurde. Võib-olla saan jälle lapiga.»

«Jah, mis Jõehobul viga,» ütles Mikk haleda hääleg[illegible] «Ei ole tal vaja luuletust õppida, väikest venda hoida e[illegible] Hirmsa Arki juurde minna . . .»

«Õudselt raske on meie elu,» oli Tedis päri. «Aga [illegible] sa teed ära? Elama peab.»

Värava juures läksid nad lahku ja Tedis sörkis o[illegible] maja poole. Mikk vaatas tagasi õue, kust nad o[illegible] just välja tulnud, ja nägi, et Jõehobu istub ikka ve[illegible] liivakasti kõrval ja lakub haiget käppa, mis on n[illegible] juurde tõstetud. Hea Jõehobu! Siiski tõeline sõber, o[illegible] mis on!

Hakkas juba hämarduma. Mikk mõistis, et peab kiir[illegible] tama, muidu läheb pimedaks. Kuid see kiirustamine m[illegible] tus aeglasemaks, siis veel aeglasemaks ja lõpuks tälg[illegible] venimiseks. Teisel pool tänavat oli suurtel poistel liuv[illegible] tehtud. Ta läks aia juurde vaatama, mis seal õieti sünn[illegible] Dace vend tiirutas jääl mopeediga, terve rodu tüdruku[illegible] oli temast kinni haaranud, seal oli sinine, väga meeldiv[illegible] lõhnav suits, kilkamine, kiljumine ja vahva uisutami[illegible] Mikk toppis pea aialattide vahelt läbi, et paremini nä[illegible] Tal polnud uiske kaasas, muidu oleks ise ka mõne ri[illegible] teinud. Küll jõuaks veel Arki juurde minna. Või ehk la[illegible] niisama liugu? Ema küll tõreleb, et iga nädal tuleb u[illegible] pooltallad panna.

«Kust see raha välja võetakse?» oli ta kurtnud. «Mi[illegible] sa ei oska vist käia. Lohistad jalgu mööda maad. Nä[illegible] kuidas sa käid!»

Mikk oli kõndinud üle toa, tõstes jalgu kõrgele ü[illegible] nagu kurg.

«Justkui päris normaalne poiss,» oli ema imestan[illegible] «Ma ei saa enam midagi aru. Vist on tallad sü[illegible] Tehakse nii viletsad.»

See kõik tuli Mikule meelde, kui ta vaatas, kuidas D[illegible] vend tüdrukuid sõidutab. Noh, aga tema laseb ain[illegible] korra ühe tiiru ümber platsi liugu, ega tallad sellest ve[illegible] katki lähe, ja ahmib hästi palju maitsvat suitsu sisse. N[illegible] pea kui ta oli selle otsuse teinud, läks uisutajate rida k[illegible] kelt pooleks ja tüdrukud valgusid laiali. Dace märkas s[illegible]

[illegible]tide vahele topitud pead, uisutas platsi servale ja hüü-[illegible]

«Mikk, mis sa siin teed? Tule ka uisutama!»

Mikk tõmbas pea prao vahelt välja.

«Mul ei ole aega,» ütles ta. «Ma pean minema Arki juurde.»

Dace kiljatas.

«Kas sa tõesti lähed Hirmsa Arki juurde? Mis sa seal teed? Kas sa ei karda?»

«Mitte sugugi. Isa saatis mind asja pärast.»

«Mis asja pärast?» küsis Dace vaikselt ja tuli plangule [illegible] lähedale, et Mikk oleks võinud teda käega puudutada, [illegible] oleks tahtnud.

«Ei ütle. Sa räägid teistele edasi. See on suur saladus.»

«Kus leidis saladuse!» hüüatas Dace põlastavalt. «Ma ei tahagi üldse teada, milleks sa sinna lähed.»

Ta keeras selja ja uisutas minema, nii et jää kiiksus. Mikk vaatas raske südamega talle järele, kuni Dace tüdrukute hulka kadus, siis hõõrus ta nina ja lonkis pikkamisi [illegible]. Ta astus nii väikeste sammudega kui iganes võima-[illegible], aga suur maja, kus Ark elas, tuli justkui ise vastu — [illegible] ligemale ja ligemale, juba oli välisuks otse nina ees. [illegible] pöörane jõud kiskus poissi tagasi, aga ta võttis [illegible] siiski kokku ja läks üles teisele korrusele. Arki kor-[illegible] ukse ees seisatas ta, et hinge tõmmata, ehkki polnud [illegible]mugi väsinud.

Aga kui Arki pole kodus, mis siis? Siis ei ole midagi [illegible], tuleb tagasi minna. Aga kõigepealt tuleb siiski helis-[illegible]. Õige veidike, pisinatuke suruda kellanupule ja siis [illegible] alla. Arki pole kindlasti kodus. Miks peaks ta nii [illegible]dal õhtul toas istuma?

Trill! Kell helises hirmus valjusti, tundus, nagu oleks [illegible] siia trepikotta seina külge kinnitatud. Mikk ei jõud-[illegible] veel toibuda, kui uks läks lahti, tohutu suur käsi haa-[illegible] tal kraest kinni ja kiskus pikema jututa sisse.

«Vastik poiss!» möirgas Ark, nii et kogu maja vastu [illegible], kui oli oma vangi lahti lasknud. «Ah sina oledki [illegible] üleannetu, kes ühtelugu minu ukse taga helistab ja [illegible] plehku paneb? No linnuke, nüüd oled sa mul pihus! [illegible] sa enam putku ei pista!»

Mikk kiskus enda kokku pisitillukeseks ja ütles nii [illegible] häälega, nagu veel mitte kunagi oma elus:

«Jõnu, ma ei tahtnud üldse putku panna. Ma tulin teie [illegible]. Ausõna!»

«Mi-is?» möiratas Ark jälle ja vaatas oma külalist üle valt alla nagu väikest putukat, kelle ta võib igal ajal ja all puruks tallata. Seejärel võttis tooli ja istus ukse ette nii et vangil polnud enam mingit lootust välja pääsed. Nüüd oli Mikul aega ringi vaadata. Tuba oli täis pra ja öökimaajavat paberossisuitsu — seda ei saanud üld võrrelda tolle meeldiva suitsuga, mida Dace ven mopeed välja puhus. Laual seisid tühjad pudelid, pe mata sööginõud, kuivanud leivakannikas ja lahtilõigat konservikarp. Põrand oli ammu pühkimata ja suitsuko sid täis pillutud. Diivanil olid määrdunud linad ja te hunnikusse kokku lükatud. Ark oli ilma kuueta, päev särgi krael nööp lahti, käised üles kääritud, kaelaside vil vajunud ja lipsusõlm alla rinna peale libisenud. Te punased juuksed olid salkus, ümarik nägu kahva habemetüügastes, ja tundus, et ta pole seda vähem aasta aega pesnud.

«Onu,» ütles Mikk väriseva häälega, «ma tulin te juurde andeks paluma. Ma viskasin lumepalliga telefo posti pihta, aga tabasin teie mütsi. See juhtus ko mata . . .»

«Aa! Nii et sina oled see röövel, kes mul mütsi pe maha lõi? Mul oli juba meelest läinud. Tore, et sa tul Kas tead, mis ma nüüd sinuga teen?»

«Ma kogemata . . . Ma ei tahtnud . . .»

«Ma söön su ära! Saad aru — ma söön su ära nagu v nervorsti!»

«Te ei tohi seda teha!» karjatas Mikk. «Ma kaeb isale.»

Ark pahvatas naerma, nii et vaesel vangil kananah seljale kerkis.

«Kuidas sa saad veel kaevata, kui oled juba ära sö dud?»

Mikk pigistas õudusega silmad kinni, et ei peaks kõi neid hirmsaid asju nägema. Ta kuulis tooli raginat, se järel jäi kõik vaikseks. Nagu kuskilt kaugelt kostis Ar hääl:

«Aga mida sa minu juurest otsid? Miks sa siin ole poiss?»

Mikk paotas väheke silmi ja nägi, et Ark istub se samas kus enne, ainult on ettepoole kummargile vajun ja käed põlvedele toetanud.

«Ma juba ütlesin. Tulin andeks paluma.»

«Andeks paluma? Ega mu kõrvad ei peta?»

«Onu, palun andke mulle andeks, ma enam ei tee . . .»

Ark ajas end toolil sirgu ja tema näol peegeldus kõige suurem imestus.

«Ja sina tuled Hirmsa Arki juurde andeks paluma? Kas tead, sa oled veider putukas!» Ja ta laskis kuuldavale valju ning pika naeru. Kuid see katkes ootamatult.

«Sa meeldid mulle,» ütles ta. «Seda ütlen ma täiesti tõsiselt. Sa ei ole loru, vaid korralik poiss. Tead, laulame üheskoos üht laulu . . .» Ja käriseva häälega hakkas Ark laulma: «Järvel valge vesiroos joodikule pruuniks . . .»

«Miks sa kaasa ei laula?» küsis ta. «Hea küll, kui ei taha, pole vajagi. Poiss, kas sa tead, mispärast Ark joob?»

Mikk raputas pead.

«Ma joon sellepärast, et naine läks minu juurest ära. Aga võib-olla naine läks ära sellepärast, et ma joon. Kes sellest enam aru saab. Jä-ärvel valge vesiroos . . .»

«Ma pean koju minema,» ütles Mikk. «Onu, palun laske mind mööda . . .»

«Ei lähe sa kuhugi,» vastas Ark. «Ma tahan veel sind vaadata. Mina olin ju ka kunagi väike. Kas pole naljakas, mis? Mis sa arvad, kas Hirmus Ark on ka kunagi väike olnud?»

Järsku helistati uksekella. Üks kord lühidalt, teine kord pikalt-pikalt. Ark ajas end jalule ja hüüdis:

«Tule sisse! Uks on lahti.»

Tuppa astus Miku isa ja Miku süda tahtis rõõmust selsma jääda. Ta jooksis isale vastu ega kartnud enam üldse. Mehed teretasid ja isa ütles:

«Ma loodan, et minu poeg on kõik ära rääkinud, mis tal halda oli.»

Ark noogutas.

«Me veetsime selle noore kodanikuga üsna meeldivalt aega. Ma tahtsin teda ära süüa, aga kahju hakkas: nii tore poisike.»

Isa naeratas.

«Ark, lõpetage naljatamine,» lausus ta tõsiselt. «Seesuguse eluga lähete päris hukka. Võtke end ometi kokku, aga te ei ole enam laps. Koristage tuba, ajage habe ära, minge sauna . . .»

«Mul ei ole sauna jaoks raha,» ütles Ark. «Võib-olla laenaksite rubla?»

Isa otsis raha ja ulatas Arkile. Ark võttis raha kahe sõrmega vastu, kallutas pea ühele küljele viltu ja küsis:

«Kas te ei arva, et ma joon selle maha?»

«See on teie asi,» ütles isa õlgu kehitades. Ta võttis Miku käest kinni, et ukse poole minna. Aga enne ära minekut sõnas ta veel:

«Ark, mis ma siin seletan teile nagu koolipoisile, mis on õige ja mis vale. Te ise teate seda niisama hästi kui mina. Kas teil ei ole tõesti enam kübetki tahtejõudu? Nägemiseni, Ark!»

«Oodake natuke,» hüüdis Ark kiiresti, «palun teid väga. Ma näen nii harva inimesi, kelle suu läbi räägib tõde ise. Kui te teaksite, missugune rämps ma olen. Viimane kaabakas ja kalts! Te teeksite mulle suurt au, kui jooksite koos minuga klaasikese — ühes pudelis peaks veel midagi olema. Ja noor džentelmen jõuab ka ehk veel natuke aega välja kannatada igatsust ema järele. Ma palun teid härdalt, ärge ütelge ära. Alandlikult palun!»

«Ärge irvitage, Ark, siin pole midagi naerda.»

Mikk tundis, et isa kõhkleb, kas jääda või mitte, seepärast sikutas teda salamahti varrukast, et lähme ruttu ära, sest ta kartis, et Ark äkki viimasel minutil tee kinni paneb. Aga Arkil polnud säärast plaani ollagi, ta seisis nagu Jõehobu, pea usaldavalt kallakil, ja tema lauguded läikles reetlik niiskus. Isa lükkas Miku õrnalt endast pisut kaugemale ja ütles:

«Hea küll, Ark, aga ainult üks klaasike, üksainus.»

Majaperemees koristas rõõmsa tõtuga lauda — korjas tühjad pudelid ära ja laotas lauale puhta ajalehe, millele paigutas sellesama alustatud konservipurgi, leivakannikese ja kahvlid. Isa tuli peaaegu vägisi toolile istuma panna, sest ta püüdis vastu vaielda, et ühe klaasi pärast ei tasu istet võttagi. Kuid ka siis, kui esimene klaas oli joodud, ei lasknud Ark tal üles tõusta, vaid kallas kohe teise, öeldes, et muidu tuleb koju minna lombates, sest on joodud ainult ühe jala peale. Kolmanda klaasi puhul ei olnud enam mingit vaidlemist.

«Mis see nüüd ära ei ole — kahe mehe peale tilgake,» lausus Ark põlastavalt ja isa noogutas nõustuvalt pead.

Mikk oli isa teguviisi algul ammuli sui vahtinud, kuid pikapeale hakkas tal igav ja ta keerles rahutult laua ümber, seisatades kord ühel, kord teisel pool. Ark andis

väikesele külalisele kompveki, mille ta püksitaskust õngitses. Enne Mikule ulatamist kratsis ta kõvera ja kõva küünega selle pealt puru maha. Kompvekil oli üsna meeldiv piparmündimaitse, kuid peagi tüütas see ära, Mikk võttis imetud maiustuse suust välja ning mähkis taskuräti nurga sisse.

Huvitavamaks läks siis, kui Ark hakkas jälle laulma oma laulu valgest vesiroosist järvevees. Ainult seekord — ime küll! — jorutas isa ka kaasa, ja see kõlas hirmus naljakalt, sest kumbki laulis omal viisil. Seda valge vesiroosi laulu oleks Mikk kuulanud kas või öö läbi, aga nagu kõigel tuleb kord lõpp, nii lõppes ka laul ja pudel sai tühjaks. Tuli koju minna. Seekord jättis isa lõplikult hüvasti, ja Mikk, kes oli juba ukse juures, nägi, et Ark vajub raskelt toolile ja põrnitseb süngelt nende poole.

Tänava hämaruses põlesid elektripirnid ja majade aknaist kumas valgus. Kõnnitee servale oli lumi valliks kokku aetud, seepärast oli raske kõrvuti käia, sest alatihti tuli kellelegi teed anda. Mikk sammus vahel ees, vahel isa selja taga. Kui ta kord juhtus kõrvale astuma, küsis isa:

«Kus sa nii kaua olid? Ma hakkasin muretsema, kas sinuga pole midagi halba juhtunud!»

«Ma tegin nii kiiresti kui sain,» vastas Mikk, «ainult mul tuli aeglaselt välja.»

«Sa oled küll üks hirmus naljakas inimene, Mikk. Miski ei tule sul nii välja, nagu peaks tulema.»

Mikk pani oma käe isa palitutaskusse, et oleks kergem käia.

«Isa, sa ütlesid mulle, et ei tohi ütelda — hirmus inimene.»

«Õige, Mikk! Näed, isegi mulle on sinu halvad harjumused külge hakanud. Mis me nüüd siis teeme?»

«Eks elama ikka peab,» lausus Mikk tõsiselt, mõeldes endamisi, et see ütlus on talle Tediselt külge hakanud, Tedisele omakorda vist tema pahaselt emalt.

Oma maja ukse ees võttis Mikk käe isa palitutaskust välja. Ta pea oli igasugu mõtteid kubinal täis ja ta küsis:

«Aga, isa, kes onu Arkil saunas selga peseb?»

«Eks ta palub kellelgi pesta. Mis siis?»

«Ma siiski kartsin teda väga.»

Isa ei vastanud midagi, ainult surus pojakese viivuks enda vastu. Mikk küsis edasi:

«Kui ma ei oleks läinud onu Arki juurde, vaid jäänud teel Dace või Jõehobu juurde, kas sa oleksid siis väga pahane?»

«Pahane ikka.»

«Aga onu Ark oli juba unustanud, et ma teda lumepallega viskasin. Ta ei mäletanudki seda enam. Tal polnud seda üldse vaja, et ma läksin andeks paluma.»

«Võimalik küll, Mikk, et temal polnud vaja. See käik oli kõigepealt vajalik sulle endale. Saad aru?»

Mikk vastas, et saab, ja sel momendil tundus talle tõepoolest, et ta saab aru, alles hiljem, kui ta juba trepist üles läks, teadis ta päris selgesti, et ei saa üldse mitte millestki aru. Ta astus ülespoole kord ühe astme, kord kaks astet korraga, justkui oleneks käimisviisist, kas peab on selgus või mitte. Isa juba tõreles, et sedaviisi võib ta alla veereda ja jala murda. Mikk aga juurdles lihtsalt, kuidas see võib küll olla, et Arki juures käimine oli just temale endale vajalik, kuigi ta seal muud ei tundnud kui õudset hirmu, millest pidi üle saama. Praegu oli küll imetore tunne, kui oht oli juba seljataga. Kui keegi on midagi saanud, siis ainuüksi isa, sest tema võttis koos Arkiga viina ja peale selle laulis veel laulu valgest vesiroosist.

Ema oli töölt juba koju tulnud ja laua katnud. Ta nuusutas õhku ja küsis isalt kahtlustavalt:

«Miks sa nii imelikult lõhnad?»

«Me käisime onu Arki pool,» teatas Mikk uhkelt.

«Siis on mulle kõik selge,» lausus ema. «Ma ei saa ainult aru, milleks oli tarvis poissi kaasa võtta.»

«Mina läksin enne, isa tuli pärast järele,» seletas Mikk.

Kui kõik olid lauda istunud, pinnis ema edasi:

«Mis sa Arki juures nii kaua tegid, et isa pidi minema sind otsima? Ja kuidas on koolitööga? Jälle kõik õppimata?»

Mikk vajus nii sügavale taldriku kohale, et nina peaaegu puudutas suppi. Isa aga ütles:

«Meil oli üks asi korda ajada. Seda ei saanud kuidagi teiseks päevaks edasi lükata.»

Ema vaatas kahtlustavalt kord ühe, kord teise otsa ja vangutas pead. Mikk vaatas salakesi isa poole ja pilgutas silma. Ka isa pilgutas silma ja lisaks liigutas veidike kõrvu: neil oli nüüd ühine saladus, mida ema ei teadnud. Ka Mikk püüdis kõrvu liigutada, aga tal ei tulnud see välja. On vist kergem kümme luuletust pähe õppida kui

kõrvu liikuma panna. Kord oli ta kaks tundi peegli ees vaeva näinud, kuid asjata.

Enne magamaheitmist luges ta luuletuse veel kolm korda läbi ja arvas, et teab nüüd küll. Aga kui ta oli teki alla pugenud, suutis ta ainult kaks rida meelde tuletada. Silme ees seisis Ark oma punaste salkus juustega ja kurjade silmadega ning kõrvus kajas tema laul: «Jä-ärvel valge vesiroos . . .»

Mikk mõistis, et see on juba unenäo algus, kuid ei saanud midagi parata, ei unenägu peatada ega seda teises suunas käänata. Niipalju jõudis ta veel mõtelda, et homme seisab jälle ees raske päev, sest luuletus on ikkagi õppimata, ja siis liugles ta unenäosse nagu purjelaev merre, nii suurde avarusse, millel pole näha algust ega otsa.

1967

Metslane

Juris Pūpols jõudis koju hiljem kui tavaliselt, kuid naist polnud sellegipoolest veel kodus, kuigi tema töö lõppes varem. Uks oli lukus. Mees katsus käepidet, surus kellanuppu, ja kui oli selge, et korteris kedagi ei ole, läks välja tagasi, et võtta tagavaravõti — seda hoiti kokkulepitud kohas, aiapoolses otsas aknapleki all.

Pūpolsid elasid kahetoalises korteris uue maja esimese korruse nurgal. Neljakorruselise maja fassaad oli pöörtud äärelinna munakividega sillutatud tänava poole, millel kolisesid vankrirattad või mürisesid hüpeldes mööda veoautod, kuid maja otsmine külg, kus asus Pūpolsi korter, ulatus sügavale vanasse õunaaeda, kuni sirelipuhmastest ümbritsetud lehtlani, mille keskel seisis maasse kaevatud postidel väike laud, selle ümber saelaudadest kokkulöödud pingid. Siia kogunes eriti laupäevaõhtuti ja pühapäeviti joodikuid kokku ja nende vali jutt segas Pūpolsite ja kogu majaotsa elanike rahu.

Seekord viitsid siin aega kaks vana naist, istudes pinkidel teineteise vastas. Üks naistest oli väga tüse, laialt valgunud kehaga, päikesest pruunid käed õlgadeni paljad, ümarik nägu rasvast leemendav. Seda naist Pūpols tundis. Ta elas neljandal korrusel poja juures ja käis alati ähkides ning puhkides. Kogu maja teadis, et tal on süda haige. Teine naine oli väike ja kleenuke nagu kuivanud hagu, ta istus pingiservakesel, käed süles, seljas lihtne sitsipluus suurte siniste, ebamäärast liiki lilledega, hallid juuksed siledalt üle pea kammitud, pearätt õlgadele lastud, näo kortsuvagudest küntud nagu enneaegu maharebitud, kuivanud ja krimpsukiskunud õun.

Kui Pūpols ligines, katkestasid naised jutu, ja ka Pūpols ei ütelnud midagi, sest pidas endamisi aru, kuidas salamisi võtit peidikust võtta — ta ei tahtnud näidata, kus see asub, muidu mine tea, ühel päeval tuled koju ja leiad tühja korteri eest. Lõpuks otsustas ta teeselda, nagu kontrolliks midagi akna juures, ta pööras naistele selja, nii et

keha varjas peidukoha, ja võttis võtme märkamatult välja.

Kartulite õitsemise ajal on suvi veel küpsuse tipul, seepärast oli korter päeval päikesest soojaks ja umbseks läinud. Pūpols tegi aiapoolse akna lahti, sest ei või ometi tänavatolmu tuppa lasta, ja märkas, et mõlemad naised tõstsid pea ülespoole ja vaatasid, kes seal askeldab. Ta võttis riidest lahti, pesi ennast ja tõmbas kodused riided selga, seejärel otsis köögist midagi söögipoolist, aga kuna miski erilist isu ei äratanud, jõi ainult tassitäie hapupiima, võttis postkastist ajalehe ja heitis diivanile pikali.

Aga ajaleheartiklid ei suutnud tema tähelepanu köita, mõtted uitasid kusagil mujal ja leht libises diivani kõrvale põrandale, kuna korteriperemees vajus lakke vahtides kergesse tukastusse.

Tänaval kihutas mööda mitu veoautot ja vabin pani kusagil klaasi peenelt tinisema. Akna taga puhuv tuul lehvitas aknakardinaid. Kaks naist aias ajasid juttu, kuid alguses tabas Pūpols läbi tukastuse ainult üksikuid lauseid ega otsinud sidet nende vahel. Ta kuulatas terasemalt alles siis, kui päris selgesti kuulis sõna, mida polnud kaua kuulnud.

«Metsaline... Ma ütlen sulle, Karlīne — metsaline!»

Kõnelejaks oli kahtlemata väike eideke, sest oma maja elaniku Karlīne häält Pūpols tundis.

«Seesugused on nad kõik. Koletised, kullake, koletised...» Seda ütles Karlīne. Teine jätkas kohe:

«Zemgale madalmik oli kõik üle ujutatud, Lielupe jõgi ülastest välja tõusnud. Perenaine ütles mulle: Anna, võta paat ja too Dāboli poolt villast lõnga, mul on ära kõneldud, peremehele vaja kampsun kududa.» Mina läksin ka, mõni kolm versta tuli sõuda üle nurmede ja niitude. Aga noorel inimesel jõudu palju, paat kerge. Pidasin põlluserval kinni, läksin välja, aga äkitselt seisab otse minu vastas kõrend poiss, vahakollaste vuntsidega, linnasuub seljas, ja vahib muudkui minu otsa. Värin jooksis läbi keha. Lõpuks küsis: «Kus sa elad, iludus, kuidas ma sind enne ei ole näinud?» Hüppas paati, haaras aeru, tõukas kaldast ära ja otsejoones suurde vette... Ma ei saanud sõna suust, häält ka ei tulnud. «Ma sõidutan sind,» ütles tema. Ja nii ta sõidutas mind terve päeva kuni öötuni välja. Viimaks ütles: «Laubaõhtul jäta siis aidaaken lahti...» Metsaline!»

«Kullakallike, seesugused on nad kõik, mis teha...»

«Meie kaldal olid poisid kokku jooksnud, teibad käes paadid valmis — arvati, et ma olen ära uppunud, olid tahtnud hakata jõe põhjast otsima. Perenaine vedas näo krimpsu ja näägutas: «Kust sa selle maanteehulguse kätte said, selle joodiku?» Kõige selle ärritusega oli mul meelest läinud nii lõng kui kampsun... Läks mõni aeg mööda, tulin pühabahommikul lehmi lüpsmast, perenaine trehvas vastu, justkui oleks peale passinud, ja ütles: «Sinu kavaler on aidas... Mine aja üles!»»

«Kõik ühe puuga löödud, kullakallike!»

«Tõmbasin aidaukse lahti, ja mis ma näen: seesamas poisijõmakas on kõigi riietega seilili minu voodisse visanud ja norskab, nii et lagi rappub. Ja mulle lööb ninna hirmus õllelehk. Oh sa issake! Jooksin kärmesti kaevule, võtsin pangetäie vett ja plauhh! otse kaela. Tema hüppas üles ja vahtis mind nii hirmsate silmadega, et ma mõtlesin — otsekohe virutab. Tõmbasin pea õlgade vahele ja ootasin, et tulgu mis tuleb. Aga ei löönud. Sõnagi ütlemata läks minema, märjad jäljed jäid põrmandu pääle maha...»

«Kõik ühe vitsaga löödud, kõik...»

«Ja siis ma mõtlesin: kas tuleb veel kunagi või ei tule? Tuleb või ei tule?... Oli juba heinaaeg, läksin pärast pruukosti kaari lahti lööma, ja tema hüppab põõsastest otsejoones teerajale, oli vist oodanud. Tõmbab läikleva revolvri välja ja ütleb: «Kui sa mulle ei tule, lasen su maha ja enda ka takkapihta.» Mis ma siis enam sain teha. Eks see oli mu saatus, selle eest ei pääse...»

«Kus sa, kullakallis, kus sa...»

«Metsaline, muud midagi. Kui me juba linnas elasime — ei mäleta hästi, mis aastal see just oli, Andris sündis sel talvel —, siis oli hirmus tööpuudus. Noh, linnavalitsus andis väikest toetust, saadeti teda tööle üht tammi ehitama, külmanud maad õhku laskma. Lastel ei olnud kodus midagi süüa, kisu või silm peast: silk hommikul, lõunaks ja õhtuks. Küpsetasin teist süte peal, keetsin suppi... Talv oli külm, aga küttepuid ei olnud. Me naised läksime kelkudega raudteele, et vast on vedurist mõni kivisöetükike maha pudenenud, korjasime kõik kokku ja toppisime kotti, mõne suurema söetüki pärast mindi võitülli... Aga minu oma tuli ühel õhtul koju, täis nagu tina, ei saanud rääkidagi, ainult pomises midagi, ja kukkus kõigi poriste saabastega asemele. Võtsin tal jalad lahti, ise nutsin: kui lapsi ei oleks, võtaks või nööri ja

läheks pooks ennast metsas üles. Aga mis sa teed, pead mõnikord oma risti kandma. Hommikul ärkab tema üles, vaatab mulle otsa sääraste süüdlase koera silmadega, ütlen: «Metsaline, kas sul südant on rinnus või ei ole? Mõtleks vähemalt laste peale!»»

«Metsaline, Anna, metsaline...»

«Aga tema räägib — olevat eile kõrtsis härradega pilliidi mänginud, raha võitnud, lastele õllevorsti ostnud... «Kus on need vorstid?» küsisin mina. Tema kobab taskuid, palitutaskuid... Ei ole. Ei ole! Eks on tee peal maha kukkunud. Mina kärmeste uksest välja. Nojah, terajal üks vorstijupp, õuevärava juures teine, kolmanda taskusin tänaval koerte suust ära — koer kisub ühele poole, mina teisele poole, vorst kõvaks külmanud... Ja seda elu ja olemist! Läksin tuppa tagasi, oleks tahtnud võtta või luuavarre ja uhta sellega, aga tema küsib ühelikul moel: «Naine, anna suutäis silku, tahaks midagi soolast...» No mis sa seesugusega peale hakkad?

«Ei midagi, kullakallis, ei midagi...»

Ei heldus, hirmus meeldegi tuletada... Otsekohe, kui vaslased sisse tulid, võeti meie Andris kinni. Läheb mööda üks päev, teine, kolmas, aga Andrist koju ei tule. Kõneldi igasugu hirmsaid asju ja mul süda hirmu täis. Öösel kohkusin unest üles, kuulatasin. Justkui oleks keegi hüüdnud: «Ema!... Ema!...» Seesuguse vaikse valusa häälega. Küllap vist selsamal minutil... Ütlesin oma vanamehele: «Mine ometi, mine räägi, palu poisi eest, ehkki on ta tõesti midagi pattu teinud.» Aga vanamees ütlesb oma nurgast: «Ei lähe ma mitte kuhugi, sellest ei ole kasu. Ma tunnen neid. Ei maksa ennast ilmaasjata häbistada.» Mina pistsin kisendama: «Kas sa oled isa või ei ole? Egas ta ei ole mustlase vankripärast maha kukkunud, omaenda lihane poeg!» Aga tema ei tee kuulmagi. Justkui kivi, justkui puupakk. Ma jooksin siis ise. Linnavalitsusse, seal oli neil staap. Uksel seisis vahisoldat, püss käes, oleks nagu kusagil näinud, justkui tuttav. Ei lasknud läbi. Mina langesin tema ette põlvili, võtsin sääriste ümbert kinni, palusin: eks sinulgi ole ometi ema, peale vähemalt tema peale, kui endal ei ole enam südant rinnus... Ta vaatas ringi, et ega keegi pealt ei kuule, tõstis mul üles tõusta ja ütles: «Ära enam siia tule, sinu poeg on juba maha lastud...»

Jah, need olid hirmsad ajad, annaks jumal, et seesugu-seid enam teist korda ei näeks . . .

Nojah, see oli juba väheke aega enne sõja lõppu. Ühel hommikul kuulen: keegi krabistab akna taga. Vaatan: võõras mees, räbalad seljas, hirm peale kaedagi, paljalt luu ja nahk, näost kollane nagu vaha, habeme kasvanud, ainult silmad läigivad . . . Ei tundnudki ma ära metsalist ära, esimest ja viimast korda ei tundnud ära. Oli põgenenud Buchenwaldist, ennast varjates tulnud jala mõni tuhat versta. Mul rinnas justkui midagi mu-dus, silmad läksid uduseks, kukkusin sealsamas palgi-põrandale. Pärast seda elas ta veel kolm nädalat ja kaks päeva. Oli siiski koju tulnud.»

«Sedamoodi see eluke on, mis sa teed . . .»

«Mul on hea meel, Karlīne, et ma sinuga kokku sain. Ole siis nii hea, mine mõnikord sinna, kui mitte mu-siis rehitsed teerajad üle, tuul ajab ilmast-ilma lehti ja okkaid maha. Ma tegin nüüd küll kõik korda, rohu ära kasin ka mätaste pealt ära — oli kõrgeks kasvanud, ja led kitkusin umbrohust puhtaks ja kastsin — praegu ei kõva põud. Sügise poole tulen jälle. Mul on ju raskodunt välja pääseda, lapselapsed hoida, tütar käib pa-vast päeva tööl.»

«Mis nüüd sellest, Anna! Küll ma järele vaatan. Aga kas sa mäletad, kui olime veel leeritüdrukud? Tooke-kirikumõisas . . .»

. . . Juris Pūpols kuulis, et välisuks avaneb ja keegi tuleb koridori. Mõistes, et naine on koju jõudnud, ajas ta end diivanilt üles, tõstis mahakukkunud ajalehe lauale ja pani akna kinni.

«Kus sa nii kaua olid?» küsis ta, heites pilgu esikus-kus noor naine peegli ees juukseid korendas. Naine ei vastanud, tuli tuppa ja laskus tugitooli nagu inimene, kes on väga väsinud.

«Palju ei puudunud, et ma oleksin pidanud tänavale ootama, kuni sa koju jõuad,» jätkas mees, mõtlemata sellele, et hääl muutub järjest tõredamaks. «Ma ei-et tuli meelde tagavaravõti. Aga kui seda poleks olnud?»

Naine ei vastanud jälle midagi, ainult surus mõlema käega meelekohti.

«Palun ära tülitse!» ütles naine lõpuks. «Mu pea valu-tab hirmsasti. Meil oli koosolek, see venis pikale, ja kunas veel koju jõuad . . .»

«Ilmast-ilma teil need koosolekud! See on juba välja-tunnatamatu, sa tapad ennast täiesti ära. Tead, et meil ei ole perekond, kas siis sellest jätkub, et ainult ööpimedu-sa ollakse koos? Kaua niisugune asi peab kestma? Sa pead ikka teise töökoha otsima, muud ei jää üle.»

Naine raputas eitavalt pead.

«Sa tead, et ma seda ei tee. Mul on oma eriala, seal ja kollektiiv, kellega ma olen harjunud ja kes on mulle tõeselt nagu teine perekond.»

«Nojah! Muidugi! Mina võin rääkida või mitte — sulle ükspuha. Nagu ma enda pärast muretseksin! Millal sa puhkad? Kas tead, täna lükati mu puhkus novembri peale ja me ei saagi tuleval nädalal lõunasse sõita, võid kohvri ühelikult lahti pakkida. Selge? See pugeja Gruzītis hiilis sina ülemuse kabinetti ja sosistas seal peaaegu tund aega. Ja pärast seda ütleski ülemus mulle: sa lähed puhkusele novembris.»

«Aga möödunud aastal me ju olime suvel puhkusel. Ega asutust ei saa ometi kinni panna, keegi peab tööl ka olema.»

«Mispärast just mina pean olema see «keegi»? Sa ei ole sugugi nii naiivne, kui sa välja näitad. Ainult puge-misega võib edasi jõuda ja midagi saavutada: tükike maad rooma alandlikult kõhuli, edasi kükakil ja neljaspuli. Me koonerdasime nagu kerjused, kogusime kopika kopika kõrvale, astusime kooperatiivi liikmeks ja lõpuks ehitasime selle viletsa uberiku. Aga Cipriķis? Alles tuli ühest, ja otsekohe uues riigi majas kaks tuba. Ulatati sõrme nagu kook kandikul. Kingiti. Ilma. Mis sa arvad, et mina olen mõni teisejärguline inimene, et ma pean endale korteri ostma? Mis?»

«Mispärast sa sellest mulle räägid? Ütle seda Cipriķi-sele. Ütle Gruzītisele. Ütle oma ülemusele.»

«No kas tead . . . Mispärast? Sa oled ometi minu naine. Kas sa siis tahad, et meie vahel oleks mingeid sala-dusi?»

«Küll sa oled ikka väiklane, varem pole ma seda mär-kanud . . . Sulle ei anta puhkust suvel, nagu sa tahad, ja teine paistab sulle, et kõik inimesed on kaabakad, puge-mised . . . Sa tuletad vahel meelde metslast . . .»

«Või nii . . . Seda pean ma sinult kuulma. Kahju, et sa varem ei tulnud, siin akna all kaks vanaeite rääkisid kogu seda samal teemal. Täielik maksuta vabaõhuetendus. See oleks sullegi ära kulunud. Isegi väga. Siis sa teaksid, kes

on metslane. Saad sa aru — kogu meie kooselu ajal ole ma ennast isegi kordagi purju joonud. Metslane Vähemalt sinul ei maksaks minu üle irvitada, niigi rad naeravad, et ma olen naise tuhvli all. Aga nüüd läh ma kõrtsi. Ja joon ennast täis. Punkt!»

Naine tõusis toolilt, astus need mõned sammud, üht inimest teisest lahutavad, ja surus end mehe vas Mees tundis, et naise keha aeg-ajalt väratab, nagu ole ta haige, ning tundis külmi pisaraid oma põsel — ne pühkis ta pihuga ära.

«Juris,» lausus naine, kui oli pisut rahunenud. «Ju ma kardan. Ma nii väga kardan...»

«Mida sa kardad?»

«Ma kardan, et me vist ei ela kogu elu koos.»

Naine läks akna juurde, keeras selja ja jäi sinna sels pühkides aeg-ajalt taskurätiga silmi. Naine nägi vä nii abitu, nii väsinud, tema kitsad õlad olid kühmu va nud, ta ise justkui kümme aastat vanemaks muutun ja Pūpolsi rinda ängistas haletsustomp. Aga ta pani riidesse. Ta oli öelnud, et läheb kõrtsi, ja seepärast p end riidesse. Riietudes ootas ta, et naine hakkab keelama, kutsub teda tagasi, ütleb mõne sõna. K naine vaikis. Mees läks esikusse, jättes toaukse lahti ta lootis ikka veel kuulda neid sõnu. Kuid naine vai Koridoris jäi ta uuesti seisma ja kuulatas hinge ki pidades, kuid korteris oli kõik vaikne.

Üle ääretult selge taevavõlvi sähvisid pääsukesed, v jad ja aiad lõhnasid. Õhtu oli vaikne, tuul täiesti rau nud, võis kuulda kaugeid kõnelusi, laste naeru. Pūp ei teadnud, kuhupoole minna, sest oli selline tunne, kohe juhtub midagi parandamatut, teda haaras hirm, alles nüüd taipas ta, kuigi oli juba kolm aastat abie et armastab oma naist, et ilma temata pole elu en seesama, taevas ei ole seesama ega majagi ei ole se sama, ja ta aimas, tundis kogu oma olemusega, et na on ainuke inimene, kelle vist saatus ise on talle mää nud, ja et teist sellist inimest ei kohta ta enam mi kunagi, mitte kusagil. Kaotushirmu ajel pöördus ta ae otsustades seal veidi aega istuda ja pead jahutada, mõlemad naised olid veel seal, istusid vaikses mõtis ses vaanel õhtuloodel. Pūpolsi pilk peatus väiksemal sellel kleenukesel, kes oli oma metsalisest kõnelnud, Pūpols lausus, tahtes talle midagi head ütelda:

«Andestage, aga ma kuulsin juhuslikult kõike, mis te rääkisite, minu tuba on just kõrval, see on minu ken. Teil oli küll hirmus raske elu... Jajah... Niisugune mehega ei ole kerge koos elada. Aga mis sa teed, ei saa ümber teha, uuesti otsast alustada. Kui seda saks, siis võiks uut elu elada teistmoodi, paremini kui elmist.»

Vana naine vaatas talle otsa, mõtles natuke ja ütles:

«Et kui ma võiksin elu uuesti otsast alustada? Kas tale, mis ma siis teeksin? Läheksin jälle temale mehele, ainult temale. Ta oli väga hea inimene.»

1960

Põikpea

Kohtumine toimus nii ootamatult, et mõtlemiseks jäänud mahti. Alguses ei tahtnud uks lahti tulla, tundus, et keegi hoiab ust teiselt poolt käega kinni. Aga kui Stabulnieks kogu jõust tõmbas, prahvatas uks järsku vabaks ja talle kukkus otsa mees, kes oli teisel pool ust seisnud. Tugev käsi haaras Stabulnieksi sinise pluusi rinnaeslast kinni ja kägardas selle mütsakusse, nii et õmblused ragisesid. Võõras nägu trügis nii ligidale, et oli tunda kuuma hingeõhku. See nägu meenutas maanteeäärset tolmunud nurme, kust vili on äsja koristatud — päikeses põlenud põski katmas roostepunane habemeharjas, mis siiski suutnud varjata tumedat mullakihti nahal, sest mees oli nägu hiljuti veega üle uhtnud. Punase tähega pilotka oli kuni valgete kulmudeni ja kõrvuni kõvasti pähe tõmmatud.

«Kes sa oled?»

Stabulnieks püüdis naeratust näole manada, kuid võõras käsi kägardas pluusi veel kõvemini, püüdes vaevu maast lahti rebida ja õhku tõsta.

«Mispärast sul on püss käes, lurjus? Mis sa mõtlesellega teha?»

«Sidorov, lase ta lahti!» kõlas hääl tagantpoolt.

Mees taganes sammu. Alles nüüd sai Stabulnieks hing tõmmata, ta toibus hämmastusest ja märkas, et peale kalalekippuja on siin veel mitu meest, võib-olla kümmekond. Kuid vangi tähelepanu köitis esmajoones see mees, kes oli käskinud teda vabaks lasta. Kõnnitee serval seisis nooruke sõjamees, mongollike näojoontega, üks käsi automaadil, mille pära oli maha toetatud. Välirohelise pluus oli kohati lõhki kistud, nööbid rinna eest lahti, krae nurkadel kaks leitnandirombi. Krae ise oli läikivmustaks higiplaagaga kaetud, ainult voodrikaar oli lumivalge, vist äsja alla aetud.

«Kes sa oled?» kordas leitnant küsimust.

Nüüd astus ligi veel üks mees. See oli laiaõlaline mees, ilma pluusita. Sinisetriibuline särk liibus tihedasti

vastu keha, tõstes esile laia maadlejarinna. Pea ümber mähitud marlisidemeist oli läbi tunginud tumepruun vereplekk ja sidemete vahelt nagu turbanist kerkis ülespoole blond juuksetutt. Meremees valis sellise koha, et vang ei võiks põgenemisele mõeldagi — ta oli igast küljest sisse piiratud.

«Peab vist pehmitama, siis läheb suu lahti. Kindlasti üks neist diversandiraiskadest. Viies kolonn . . .» venitas meremees läbi hammaste.

«Aga võib-olla ta ei oska vene keelt,» kahtles leitnant — ta oli vist selles rühmas auastmelt kõige vanem, lised allusid talle. Ja ta hüüdis: «Hei, lätlane, tule siia!»

Kõnnitee serval istus kolmekümne ringis mees, jalad mõlemad kividele toetatud, seljas hallid kortsunud eraided, peas aga sõduripilotka. Püss oli tal sülle pandud nagu puuhalg ja ta näris leivaviilukat. Nüüd viskas ta leivaraasud suhu, ajas end püsti ja loivas ligemale.

«Lätlane, see on vist teie mehi,» ütles leitnant. «Küsi, kes ta on ja milleks on tal püss.»

Kui vang taipas, mida temast tahetakse, tuli talle elu näo, pinge lõdvenes, ta hingas sügavalt ja tõmbas keega üle huulte. Põuetaskust võttis ta passi ja ulatas leitnandile. Too vaatas fotot ja heitis siis pilgu Stabulnieksi näole. Ta lehitses passi, tõstis selle vastu valgust ja nägi taskristikujulist vesitrükki. Seepeale viskas dokumendi tagasi nagu kuuma söe ja pöördus tõlgi poole.

«Kas tal midagi muud ei ole?»

«Kas sul muid dokumente ei ole?» kordas tõlk.

Stabulnieks otsis teisest taskust komsomolipileti. Paistis, et sellega jääb leitnant rahule. Ta ütles Sidorovile:

«Võta seltsimehelt püss ära ja las ta läheb koju.»

«Anna püss siia!» ütles Sidorov ja sirutas käe välja.

Stabulnieks põrkas tagasi ja surus end vastu maja seina, hoides püssi kramplikult mõlema käega enda ligi.

«Ei anna!» hüüatas ta. «Teil pole selleks õigust. Teie ei ole seda mulle andnud. Mina andsin püssi eest allkirja. Number on üles märgitud. Mina vastutan oma püssi eest! Kind on postile pandud, saate aru?»

See, keda lätlaseks kutsuti, jõudis vaevu tõlkida.

«Kelle ees sa vastutad?» küsis leitnant väsinult.

«Kuidas kelle ees? Nende ees, kes mulle relva andsid.»

Sõnagi lausumata kargas madrus jonnipunni ligi ja kiskus tal püssi käest.

«Igavene lollpea! Kas sa ei tea, et meie omad läk juba eile linnast välja? Sõjaväge enam siin ei ole! Kas ei tea, et sakslased on igal pool ümberringi ja linnas juba sees. Mille peale sa loodad? Meie oleme sõdurid, kes oled sina? Esimene frits paneb su kui bandiidi äärde. Kaputt! Saad aru! Litsuvad laiaks nagu lutikal»

Ta tegi sõrmedega väljendusrikka liigutuse ja lõpe

«Ja püss satub niikuinii vaenlase kätte. On nü selge?»

Kui need sõnad olid tõlgitud, raputas nooruk jonnak pead.

«Aga tema?» küsis ta, viidates tõlgile ja tema era deile. «Kas tema on teistmoodi kui mina?»

«Tema on täismees ja teab, mida teeb, aga sina o poisijõnglane. Kao minema!»

Sidorov lõi jalga vastu maad, andes mõista, et kui käs ei täideta, siis head ei ole oodata. Ja põikpea läks. Te tõmmut, tütarlapselikult õrna nägu kattis solvumis- pahameelepuna ning mõne sammu järel pöördus ta ümb et öelda, mis ta mõtleb:

«Ükskõik, ma tulen tagasi. Ja mul on siis jälle püss, see teile meeldib või ei meeldi. Ärge proovige mu kärbseid pähe ajada, ma tean ise, mis on must ja valge.»

Stabulnieks läks minema ja iga sammuga, mis ta as kasvas üha suuremaks hämmeldus linna imeliku vä nägemise üle: päike alles laskus loodele, see oli aeg, peale keskpäevaleitsakut ilmus tänavaile kõige rohk rahvast, aga praegu polnud kusagil ühtegi inimest m gata. Sillutisel lebas padi, millest vanker oli üle sõitnud jäi mulje, et siin on lind hukkunud, sest sulgi lendles pool. Veidi maad edasi vedeles sõitmiskõlbmatu ratas, täiesti tarbetu, hoolimatult minema visatud. Ku on jäänud selle omanik?

Kusagil läheduses, kord paremal pool, kord ees, ko vasakul — ei saanud õieti aru, kus just — kostis ajalt plõginat, just nagu õmmeldaks hiiglasuurel õmbl masinal ja vahepeal lööks kohutav sepp haamriga alas mis on suur nagu maja. Linna kohal laotus suits, vas kõrbelõhn lõi ninna ja kipitas kurgus, ja selle räp sõjasumu tagant näis päike tuhm ja kahvatu. Aga s kõigega oli juba eelmistel päevadel harjutud. Imest äratasid tühjad tänavad, raskest rusuvast ootusest täide õhk nagu enne hirmsat tormi: otsekohe peab juhtu

midagi saatuslikku, mida ei saa enam parandada ega teiseks muuta.

Arevatest aimdustest rusutuna aeglustas Stabulnieks sammu. Kuid olgugi aeglasemalt, olgugi ettevaatlikumalt, aga edasi peab minema, teist teed ei ole. Peab püssi hankima. Püssid on sadamatööliste ühiselamus, tema ühiselamus, keldris, pesupesemisruumis. Sinna jäi neid veel, kui ta neli päeva tagasi oma ära võttis. Seal peaks praegugi olema. Suure sissemüüritud katla kõrval.

Stabulnieksi mõtted olid liiga kaugele tormanud, juba sihtpunkti jõudnud, kuid tee seisis alles ees, ja kui väraast astus järsku välja vana naine, tirides määrdunud kotti, mis otsapidi kinnihoituna seljal kõlkus, oleks ta sadamatu tulija peaaegu jalust paisanud. Kott kukkus maha, sest ots libises näppude vahelt välja, ja rukkihahutolm kerkis õhku. Vana naine sirutas tõrjuvalt käe ja Stabulnieks nägi, et see käsi oli kollakas, nahk lepetanud, sõrmed kõhnad ja sõlmilised, ja ta nägi, et taisel hakkavad üle kortsus põskede pisarad jooksma ja ei suuda neid enam tagasi hoida.

«Oh issand, mis nüüd küll saab?» sosistas eideke. «Kas poisalane tuleb tõesti Liepājasse sisse? Issand! Noored on ülemad sõjas, aga kodus nõuavad kolm suud süüa. Kuidas neid väikesi elukesi toita? Väikesi õrnu elukesi . . .»

Ta pühkis pisarad põskedelt ja haaras otsustavalt kotipaust kinni. Ja vana naine läks minema, kookus nagu käänispeanuga, vaevalt nähtav kandami halli kühmu tagant.

Ühiselamu vaikis oma tühjade aknaavadega nagu kuivanud puu. Elutu maja. Niipea kui ta keldriust paotas, kuidas sealt välja kass nagu granaat. Pesukojas olid pingi kummuli lükatud, põrand oli klaasitükke täis, nurgas tünnik prahti ja selle peal verest läbiimbunud, korpas ämbel.

Mis kurbmäng siin on toimunud?

Aga kolm püssi seisid veel katla taga varjus ja Stabulnieks võttis ühe endale.

Tagasitee tundus lühike, selleks näis kuluvat ainult üks minut. Tema samme tiivustas relv, mis jälle õlal ripp, ja ta naeris omaette, kujutledes, kuidas ta punaõmeelasi oma tulekuga imestama paneb.

Kui sihtpunktini oli jäänud üsna vähe maad, hakati tänaval tulistama. Kes tulistab, kust tulistatakse? Kuulid

põrkasid vastu majaseinu ja tänavakive, muutsid mõ korda suunda, vingusid, siuksusid, vurtsusid ja lõpu sumisesid jõuetult nagu mesilased. Stabulnieks tõmb väravavõlvi alla, et oodata, mis edasi saab. Ja ta kuul hõiget, mis tuli teiselt poolt tänavat.

«Hei, mis sa, hull, käid tukiga ringi! Nii oled sa h märklaud igale kuulile!»

Vana kivimaja ukse varjus seisis nooruk, vööl re käsigranaadid nagu pärlid, ja ühte neist hoidis ta kä Stabulnieksile tundus, et ta on seda poissi kusagil n nud — kas mõnel miitingul rääkimas või mujal.

«Tule minuga kaasa!» hüüdis võõras. «Lähme Rain parki, seal on meie omad.»

«Ma ei saa minna,» hüüdis Stabulnieks vastu. «Ma pe postil seisma. Käisin ainult püssi toomas. Ma pean tag minema. Kas sa tead, et linn on sisse piiratud? Pu armeelased ütlesid.»

«Loba! Neid kuulujutte levitavad fašistid. Tegeli oleme meie fritsud sisse piiranud ja nad tahavad l Liepāja välja murda, ükskõik kuhupoole. Tule, lähme

«Ma ei saa minna.»

«No oled sina küll veidrik. Aga eks sa ise tead. Pä sõda kohtume.»

Ja ta tõttas minema, aeg-ajalt varjates end vära vahel, ukseavas või mõnes muus sobivas kohas.

Oma majale liginedes kuulis Stabulnieks kedagi hõ vat, et ärgu tulistagu: vist oli siiski tema pihta sihi Siin polnud enam jälgegi sellest õhkkonnast, mis oli e valitsenud enne, kui ta oli püssi järele läinud. Sõdu olid kadunud, vähemalt näha neid ei olnud, võis ain aimata — mingid hõiked, vaikne jutuajamine, metalli k sumine ja lihtsalt kuues meel kõnelesid, et tänaval hoovidel, katustel ja keldritel, väravaalustel ja trepik del on silmad nägemas, kõrvad kuulmas ja relvad en kaitsmaks. Ta läks oma ukse juurde ja jäi sõna seisma: paokil ukseavas seisid Sidorov ja madrus, k ühinesid nendega trepikojast tulles ka lätlane ja leitn Stabulnieks vaikis jonnakalt, oodates, mis edasi tu ja ka need, kes uksetühemes seisid, ei rääkinud, ain vaatasid teda ja tema püssi, nagu näeksid neid esim korda. Siis hakkas madrus kähiseva häälega rääkima lätlane tõlkis:

«Mis sa . . . Mispärast sa, seltsimees, käid nii ettevaa matult? Sind võidakse maha koksata nagu jänest. Pa

ei puudunud, et isegi meie mehed oleksid sulle tule peale tõmmanud.»

«Ma käin oma linnas,» vastas Stabulnieks uhkelt. «Käi püssi järel.»

Seda öeldes ta punastas ja tundis, kuidas põsed õhe lõid, sest rinda lainetas saatanlik rõõm, et nüüd võib ta jälle rääkida nagu võrdne võrdsetega.

«Mis sa mõtled nüüd ette võtta?» küsis leitnant.

«Lähen oma postile.»

«Kus see asub?»

«Siinsamas kolmandal korrusel.»

Ta astus uksest sisse ja nemad tõmbusid teed andes kõrvale.

«Näita, kus see on!» sõnas leitnant.

Nooruk vaatas üle õla tagasi ja viitas peaga, et tulgu järele.

«Sidorov, sina jääd siia ukse juurde,» käsutas leitnant.

Nad läksid üles kolmandale korrusele ja astusid kitsasse koridori. Stabulnieks tõmbas ühe toa ukse lahti. Tundmatu tüdruk, kes oli istunud taburetil ainukese akna all, hüppas püsti, võõraid relvastatud mehi nähes taganes kõhkunult, surus end seljaga vastu seina ja vahtis kõiki hirmuäärmöödа pärani silmi. Ruum oli tühi, kui maha arvata paar taburetti ja saelaudadest kokkulöödud piklik kast. Kasti peal oli mingi pikk ese paksus hallist riidest ümbrises, ja isegi võhikule oli selge, et seal hoiti lippu. Toa nurgas olid tekid põrandale laotatud, aknalauale oli ritta seatud kolm käsigranaati, nende kõrval paberil paistsid osaaset söödud leivapäts, tükike võid ja valge portselankann veega.

Leitnant vaatas küsivalt Stabulnieksi otsa. Nooruk selgitas:

«Mind pandi siia valvama tehase lippu ja dokumente. Öeldi, et postilt ei tohi enne ära minna, kui saadetakse vahetus.»

«Selge!» lausus leitnant ja ohkas sügavalt. «Kõik on selge. Aga mida teeb see tüdruk?»

Lätlane tõlkis vahetpidamatult. Stabulnieks hakkas kergelt kogelema. Lõpuks vastas:

«Tema seisab ka postil.»

«Ja kui kaua te siin juba valvate?»

«Neljandat päeva. Ei, viiendat . . .»

Tekkis vaikus, ja selles vaikuses tundusid sõjaalasi kõmisad kõmatused erakordselt kõrvulõikavad. Üsna

lähedal lõhkes suurtükimürsk ja nagu vastuseks selle varises toa nurgas laest krohvi alla. Tüdruk lükkas pr jalaga hunnikusse. Oli näha, et ta ei tunne enam hirm võõraste meeste ees. Madrus silmitses tüdrukut ja puru nud laenurka ning sõnas:

«Siin ei ole küllalt julge. Esimene granaat lööb se osmiku segamini nagu kuldnokapuuri. Peaks keldri minema. Kas sellel majal on keldrit?»

«Ma ei tea,» vastas Stabulnieks. «Arvatavasti on. S on igal majal kelder.»

«Polundra,» ütles leitnant, «mine uuri järele!»

Kui meremees ära läks, võttis lätlane taskust noa, lõ akna juurde, lõikas viilu leiba ja määris võid peale.

«Sõdi või ära sõdi, aga kõht nõuab oma osa,» lausus talumehe rahuga ja hammustas suutäie. «Tead, mida praegu kõige parema meelega sööks? Suitsulesta. S sugust, kas tead, mis on veel soe ja suitsulõhna Jajah . . . Aga kas tüdrukul poleks siiski parem k minna? Siin läheb palavaks. Väga palavaks. Ja üsna p selt.»

«Üksi ei lähe ma kuhugi!» hüüatas tüdruk hirmun kartes, et teda minema aetakse.

«Minge siis mõlemad.»

«Mina ei saa minna,» ütles Stabulnieks. «Näed ise

Leitnant astus kõrvale ja hakkas tapeedimustrit uuri sest ei tahtnud segada teiste juttu, millest ta sõnagi ei saanud. Äkitselt pani lätlane hammustatud leivavi aknalauale ja haaras peast kinni. Tema nägu muutus h liks, näojooned teravaks, nagu oleksid pliiatsiga tõm tud, ja Stabulnieks pidi tahtmatult võpatama: nii näev välja inimesed, kes on valmis surema, ta oli neid näin haiglas, kus oli kord käinud sõpra vaatamas.

«Ma ei või,» lausus lätlane vaikselt. «Ei või . . . Kuh on nendega seal kodus? Naine, kaks last . . . Kas saksla jätavad nad rahule? Võib-olla juba . . . Võib-olla . . . M sina arvad?»

Ta pöördus Stabulnieksi poole ja tema silmis välgat lootus. Vastust ootamata silmitses ta tüdrukut, seejär leitnanti. Leitnant, kes ei teadnud, millest siin oli kõne dud, tuli tagasi toa keskele ja ütles sulaselges läti k les:

«Tütarlaps, sa meeldid mulle! Ma armastan sind!» S peale pahvatas ta naerma ja jätkas vene keeles: «See kõik, mis ma läti keeli oskan. Olen baškiir, Ufaast. K

pata kuulnud sellisest linnast? Baškiirias on suured läti kaad. Üks teie kaasmaalane oli mu hea sõber, tema õpe- taski mulle need kaks lauset. Kas saite aru?»

Tüdruk noogutas sõbralikult. Tuppa astus meremees.

«Keldris ei ole just eriti palju ruumi, aga julgem siiski kui siin,» ütles ta.

«Siia ruttu alla! Kähku!» käsutas leitnant.

Kõik hakkasid askeldama, haarasid kätte püssid, mis olid seina najale pandud, võtsid lipu, kasti dokumentidega ja läksid alla. Lätlane pani tekid kokku.

«Vaja kaasa võtta,» ütles ta. «All kuluvad ära. Mine ka, kui kaua seal tuleb kükitada. Saab natuke sooja.»

Keldri jaotas pikuti pooleks kitsas vahekäik, mille seinad oli saepuruga kaetud. Kahel pool vahekäiku olid taaveldamata laudadest seinad paljude ustega — need olid kuuridesse, kus majaelanikud hoidsid küttepuid. Vaigu otsast lae alt voolas läbi tolmunud neljaruudulise akna sisse kahvatut valgust. Oli tunda vaigu, pehkinud puu ja hallituse lõhna.

Võitlejad panid oma kandamid akna alla maha ja läksid kiresti minema. Ainult leitnant pöördus veel ümber ja ütles nukralt:

«Tütarlaps, sa meeldid mulle! Ma armastan sind!»

Lahkudes laiutas ta käsi, nagu tahaks näidata, et ta siiajääjate heaks teinud kõik, mis tema võimuses, ja ärgu nad pangu pahaks, kui miski pole nii, nagu peaks olema.

Lahingumüra kostis keldrisse kauge kõuekõminana, mühed mütsatused tuhmusid, justkui kostaksid kinoekraanilt. Teravamalt plaksatasid ainult üksikud lasud — juhtus, nagu oleks keegi otse akna taga positsiooni sisse võtnud. Vahel hakkas maapind võbisema, ja see tekitas tunde, nagu lükkaks mõni hiiglane mööda tänavasillutist täis kivikoormaga käru.

Nad istusid dokumendikastil, tekid alla laotatud, ja tüdruk surus end kõvasti Stabulnieksi külje vastu.

«Ma kardan,» sosistas ta. «Üleval oli siiski parem. Võis vähemalt välja vaadata. Aga siin oled nagu vangis. Mul on tagu aeg tunne, et maja variseb meile kaela. Kõik kolm korrust . . .»

«Ära karda, Lāsma,» vastas poiss samuti sosinal. «Siin ole siiski kindlam. Nad teadsid, mis nad teevad, kui meid siia saatsid. Aga ei maksa sellest üldse mõtelda. Loe mulle parem mõnd luuletust. Ole nii hea . . .»

Tüdruk püüdis kipras kulmul meelde tuletada, tõmmat kätega üle õhetavate põskede. Siis alustas ta ebakin häälega:

Nii vaikselt saatsin täna ära päeva,
siit lävelt vaadates, kuis päike loojeneb,
töömehed väsinuina koju läevad
ja memmekene aias heina teeb.

Tüdruku hääl murdus ja vaikis. Natukese aja pärast küsis ta:

«Kuhu sa nii kauaks jäid? Arvasin, et on midagi halb juhtunud.»

«Mul läks veidike aega. Aga sellest ei maksa rääkida. Näed, ma olen jälle siin. Ma ei jäta sind ometi üksi. Aga sul jäi luuletus pooleli.»

Tüdruk jätkas:

Nii vaikselt saatsin täna ära päeva,
siit lävelt vaadates, kuis päike loojeneb.
Kui silmad veel kord ehapuna näevad,
siis süda jälle naerust soojeneb.

Ta raputas pead.

«Ma ei suuda mõtteid koguda. Ei tule midagi välja. Ma istume niisama?»

«Hea küll, istume.»

Hämarus keldris oli tihedaks muutunud nagu pilves õhtupoolikul metsas kuuskede all, aga see oli eriline pimedus, mis rahutult välkles vaheldumisi ähvardavalt punase lõõmatustega. Lahingumürina kõrvale olid ilmunud veel teised, arusaamatud mürad, mis ettesirutatud hirmukäed väljastpoolt liginesid. Nagu kokkuräägitult hüppasid nad jalule ja vaatasid taha keldriakna poole — seal läbimas tulipunane ärev valgus, mööda põrandat aga roomas edasi suits nagu raske udu.

Stabulnieks haaras püssi ja hakkas kiirustades padruni pidemeid taskusse toppima.

«Kuhu sa lähed?» karjatas Läsma.

«Välja. Ma pean minema. Mul on püss. Mis ma sellega siin peale hakkan? Aga väljas kõlbab asja eest. Aga karda, ma ei jäta sind maha.»

«Aga mul ei ole kellegagi rääkida. Tahaksin siin pimeduses vähemalt juttu ajada.»

«Ma ei saa, Läsmake, ma pean minema.»

Nooruk tormas joostes keldrist välja. Trepikojas, mis täis suitsu täis, jäi Stabulnieks hetkeks seisma ja mõistis, et maja põleb. Ta kiskus välisukse lahti ja kargas ülesaakaela tänavale. Näis, et see otsast lõpuni leegitseb magisedes ja sädemeparvi laiali pildudes. Taeva all vineda verevärvi hämarus ja tundus, et on juba alanud öö, mingi see seisis alles ees. Õudne ulgumine . . . ja prauh! Prauh! Mingi hirmus jõud haaras nooruki nagu õlekubu, kiskas õhku ja virutas vastu tänavakive. Kui ta oli veidi silmunud, tundis ta kõrvus õudset valu; leekide mühin, granaadimürtsud, püssipaugud jõudsid teadvuseni nagu kusagilt kaugelt, kusagilt väljaspool seda ruumi, mida saab silmaga vaadata. Püss oli kõrval maas, kuid sõrmed selle ümber olid nii krampi kiskunud, et teise käega pidi need lahti murdma, enne ei saanud midagi teha . . . Ta alustas korra, teise, kolmandat korda, saates kuulid sihtimata sinna ettepoole, tänava verevasse pimedusse, kust kuuras surm, ja iga püssilae põrgatusega vastu õlga muutus teadvus üha selgemaks ning mõtted said teravuse tagasi. Keegi mees, kes üle tänava jooksis, hüppas temast üle, kuid ta ei teadnud, kes see oli. Keset sõiduteed kiskus mingi kühmus kogu palavikulise kiirusega kuulipildujat lahti, keegi teine platsatas esimese kõrvale ja kohe oli tärisema nagu hiiglaslik õmblusmasin: ta-ta-taa . . .

Ja seal nad tulid verevärvi pimedusest, suitsust, tulid kummitused kahelt poolt tänavat, kord nähtavale ilmudes, kord kadudes, kuid iga silmapilk ligemal, järjest ligemal. Jälle ulgumine . . . Mauh! Mauh! Kuum õhk kõrvetas nägu, kuulipilduja oli vait jäänud, keegi must olevus püüdis selle juurest eemale roomata, kuid jäi tänavakividele kõnnitee kõrvale nagu punakas laik, mille ümber rahutu võrena langesid põleva maja võplevate leekide varjud.

Suits lõikas silmadesse, lämmatas, üksikuid esemeid polnud enam näha, võis vaadata ainult seda hirmsat, mulisevat keevat, lõputut ööd. Stabulnieks kargas püsti ja tormas üle tänava telefoniposti taha, et saaks paremini vaadata ja sihtida. Need aga tulid, need roomasid, need ronisid . . . Ligemale, ikka ligemale . . . Püssiga oli midagi juhtunud, miski oli kinni jäänud, ei saanud enam tulistada. Prauh! Ta tundis võbinat peas ja arusaamatut kergust kehas; ta keeras ennast ühel jalal ringi nagu vurr, viskas püssi käest ja varises kokku. Kuid ainult silmapilguks. Instinkt ütles, et tuleb ennast päästa — otsekohe, silma-

pilkselt, sest mõne sekundi pärast võib olla juba hilja. Elutahe tõstis ta maast üles ja väljasirutatud käsi ees hõõrdes jooksis ta leegitsevast uksest põrgulikku tulemõõlgu, mida kord oli nimetatud majaks. Seal selle tulemere taga pidi olema teine uks, mis viis õue, ja suitsevate riietega, põlenud näo ja kätega, kõrbenud kulmude ja juustega jõudis ta selleni. Ta ronis üle plangu, sumpas läbi õue, hüppas veel ühest plangust üle, jõudis välja teisele tänavale, jooksis tükikese maad seda mööda edasi ja vajus siis jõuetult haljasala lillepeenardele.

Värisev keha vastu maad surutud, laialisirutatud käed jahedasse rohtu krampunud, nuttis ta nii, nagu polnud elus veel kunagi nutnud, lämbudes lüüasaamise raskuse all, hääletult välja kisendades oma hingevalu. Et pisarad ära pühkida, tõmbas ta peoga üle näo, ja sõrmed tundsid seal laia haava, millest nõrgus verd. Ja siis märkas ta, et verd on täis imbunud pluus ja särk, verega on paakunud juuksed, verest on käed kleepuvaks muutunud. Stabulnieks tõusis üles, tõmbas pluusi seljast, surus selle haava vastu ja komberdas mööda tänavat minema, ise teadmata kuhu ta läheb ja milleks.

«Käed üles!»

Ees seisid kaks sakslast — justkui maa alt välja kerkanud. Paljapäi, nagu oleksid jalutuskäigule tulnud, käed laskevalmis automaadid, sinakashallide pluuside varrukad üles kääritud. Kolmas — Stabulnieks aimas seda — liikus teiselt poolt ja nooruk tundis, kuidas seljale abaluude vahele suruti külm kõva ese. Ta teadis selgesti, et see on automaaditoru. «Kohe tulistab,» mõtles ta. «Ja see ongi lõpp. Kui hirmus lihtne see siiski on!» Hinges võttis ta ebatavaline rahu, justkui seisaks ääretus avaruses üksildaselt loojuv päike, heites sädeleva silla üle halli veevälja ja kutsudes enda juurde. Ta astub sellele sillale, vabanenud kõigist kannatustest, tõstab oma südame peopesasse kui aususe ja ustavuse sümboli ning teda ei ole enam.

Kuid siis tõstis temas võimukalt häält jälle elutahe, hetkeline nägemus haihtus ja Stabulnieks ütles sulaselgelt saksa keeles, sest oli koolis seda õppinud:

«Miks nii karmilt? Ma olen sellest põlevast majast. Palk kukkus mulle peale, oleks peaaegu surnuks löönud. Mis pärast te nii pööraselt paugutate? Ütelge, mis ma peaksin nüüd tegema?»

Sakslased vaatasid üllatunult üksteisele otsa, seejärel pahvatasid naerma, lausa vappusid naeru käes. Auto-

maaditoru ei surunud enam vastu selga. Veidi toibunud, lausus üks sakslane:

«On alles lõbus sell! Oled sa sakslane?»

«Ei.»

«Pole viga,» heitis teine võitja heasoovlikkusega, latsatades pihuga vastu Stabulnieksi õlga. «Seesugusel terasel poisil ei käi käsi ka meie juures halvasti. Siinsamas nurga taga on tsiviilide sidumispunkt. Lase jalga!»

Sel hetkel tormas nelja-viiekümne meetri kaugusel üle tänava hall kogu. Kõik relvad haugatasid üheaegselt, paisates välja tulejugasid. Hall vari kõikus ühel kohal, vajus veidi ettepoole ja kukkus maha nagu niidetud heinakõrs. Kolm sakslast jooksid kontsade klõbinal mööda tänavat minema.

Kobamisi jõudis Stabulnieks läbi pimeduse sidumispunkti, mis oli hiljuti sisse seatud natsionaliseeritud hoonete majavalitsuse ruumidesse. Nagu läbi udu nägi ta karbiidilampide valgel mõningaid valge kitliga naisterahvaid ja mingeid võõraid mehi, kes tulid kusagilt ja läksid kuhugi. Ta pandi istuma toolile valge linaga kaetud laua äärde. Laual seisid metallkarbid mitmesuguste instrumentidega, pudelid mingite vedelikega ja sidumismaterjal, ning nende naiste näod, kes haavatut vaatasid, peegeldasid õudust. Tuli arst, ja Stabulnieks tundis ta ära, kuigi valge kittel ja valge müts peas tegid mehe võõramoeliseks. Kunagine kooliarst vana Kravecs . . . Rahvuselt juut. Arst hakkas haava puhastama, tegi mingid süstid ja nooruk ei tundnud enam valu. Järsku kostis selja tagant jäine hääl:

«Kes see on?»

Arst tõstis pea üles ja laskis kohe jälle alla.

«Keegi poisike. Maja oli kokku varisenud ja talle oli palk pähe kukkunud. Ime, et surnuks ei löönud.»

«Tuleb registreerida kõik, kellele te abi annate. Mis nimi, kus elab. Te mõistate mind?»

«Nagu seltsimees soovib.»

«Neetud raisk!» Kähisev hääl võbises vihast. «Ma sulle näitan seltsimeest, nii et sa ei saa enam oma hambaid kokku lugeda, need on kurku pekstud.»

Arsti pea vajus veel madalamale.

«Ma ei saa aru, millest te räägite. Ma ei ole harjunud niisuguseid sõnu kuulma.»

«Viimane aeg oleks harjuda.»

Võõras läks minema. Kravecs lõpetas oma töö ja saatis Stabulnieksi ukse juurde.

«Enne valget kao linnast,» lausus ta vaikselt, nähes, et keegi ei kuule. «Niipea kui valgeks läheb, hakkab peale . . . Kuuled?»

«Ma pean sinna tagasi minema.»

«Rumal põikpäine poisike!»

«Ma pean minema. Ma ei või teisiti. Ei või . . .»

Ta läks tagasi mööda sedasama teed, mille oli siia tulles kord juba läbi käinud. Mitu korda pidasid mingid rel vastatud mehed teda kinni, kuid nähes värskeid sidemeid lasksid tal jälle minna, ilmselt järeldades, et seda poisi on kusagil juba enne neid kontrollitud ja niisuguseks tunnistatud, keda ei ole vaja kinni võtta. Jõudnud põleva maja juurde, mis oli juba poolenisti kokku varisenud, ei teadnud ta esimest korda sel hirmsal ööl, mis teha.

«Lāsma, kus sa oled? Vasta, Lāsma!»

Neid sõnu oleks ta meeleheites kisendanud, niikaua kui jõudu oleks jätkunud, kuid ta mõistis, et sellel pole mingit mõtet. Keegi ei kuule. Tuleb niisama otsida. Aga võib-olla Lāsma on langenud? Langenud? . . .

Sellest mõttest haaratuna kummardus Stabulnieks alla surnu juurde, kes lebas tänaval selles kohas, kus enne oli tulistanud kuulipilduja, ja tundis ära madruse. Ainult kuulipildujat ei olnud enam, selle oli keegi juba minema vedanud. Selles liikumatus kehas, mis kägaras mustendas kõnnitee ääres, tundis ta ära lätlase. Ka lätlase püssi oli keegi ära võtnud. Üha kasvava jubedusega taganes noor uk tahapoole ja nägi maas konutamas tumedat kogu: see istus nagu elus inimene, pea rinnale vajunud, selg vasten telefoniposti toetatud, ja kiiver, mis oli kividele veerenud, vedeles ta jalge juures. Stabulnieks puudutas käega õlga, võõras keha kaotas tasakaalu ja libises maha pikali. Leitnant . . .

Ah issand, kas sellel tänaval tõesti ei ole mitte ühtki ainustki elusat olevust? Ta käis kõik langenud läbi, vaatas nii omade kui sissetungijate liikumatuid kehi, kuid ei leidnud seda, keda otsis. Ent ei tohtinud käsi rippu lasta ja mõte hakkas vähehaaval liikuma uues suunas.

Kui Lāsma jäi siiski keldrisse? Võib-olla ta on veel seal?

Maja sissekäik oli kokku varisenud ja lõõmas hõõguvais sütes. Aga talle tuli meelde keldriaken maja otsas, see aken, mille all ta oli seisnud ja vaadelnud verevärvi

lõõma. Tuli üle plangu ronida, et akna juurde jõuda. Ouelt leidis ta palginoti ja virutas sellega vastu klaase, seejärel murdis raamid välja. Tekkinud tuuletõmme paiskas väljapoole suitsukeerise ja keldri sügavuses võis näha leeke ereda valgusega üles lahvatamas. Stabulnieks laskus sellesse põrgusse ja suitsus lämbudes otsis kobamisi põrandalt üles Lāsma keha. Edasi toimus kõik nagu painajalikus unes, ainult hetketi välgatas selge teadvus, ja kui ta täielikult toibus, siis nägi, et ta on tüdruku keldrist välja tirinud ja paigutanud kaugemale põleva maja varemeist, aeda punasesõstrapõõsa kõrvale. Tüdruk näis vaikne, täis seda jubedat rahu, millesse tardunuina ta hiljuti oli näinud langenuid tänaval, ja nimepidi hüütuna ei vastanud, istukile tõstetuna vajus jõuetult tagasi rohule, niipea kui käed, mis teda olid hoidnud, lahti lasti.

Aga võib-olla ta on ainult minestanud? Võib-olla meelemärkuse kaotanud? Nooruk haaras sellest lootusesädemest kinni nagu suurest laevast, mis peaks teda viima toredale, päikesepaistelisele rannale. Lāsma tuleb toimetada doktor Kravecsi juurde, arst on hea, ta on o m a ja teeb kõik, et Lāsmat ellu tagasi tuua. Kuid jõud oli otsas, ta ei suutnud tütarlast kanda. Stabulnieks jättis ta aeda ja jooksis sidumispunkti, nii kiiresti kui jõudis.

Kaks meest võtsid kanderaami ja olid nõus kaasa tulema. Teekond sinna ja tagasi tundus piinavalt pikk ja seglane. Stabulnieks ei taibanud, mis ta õieti meestele seletab, ainult teadis, et õhutab neid lakkamatult kiiremini minema. Seejärel eredast valgusest pimestatuna, jõuetult uksepiida vastu toetudes ootas ta jubeda hirmu ja lootusega, mida arst ütleb. Doktor katsus tütarlapse pulssi, vaatas tema silmateri, siis pöördus kõrvale ja sõnas:

«Surnuid ärge sisse tooge. Need pange õue.»

Mõlemad mehed täitsid otsekohe tema korralduse. Tütarlaps pandi plangu äärde surnute rea otsa. Tema oli seitsmes. Teisel pool planku kasvas suur jasmiinipõõsas, mis oli kogu maa oma valgeid õielehti täis riputanud.

«Kes ta sul oli?» küsis üks kandjatest. «Õde? Tuttav? Pruut?»

Vastust kuulmata ohkas ta ja läks ära.

Õue tuli arst. Tal olid ebatavaliselt pikad käed ja selg saastakümnete pikkusest tööst kühmus, seepärast paistis, nagu oleks pea õlgade vahele kistud, nagu ootaks doktor

Kravecs kogu aeg hoopi. Ta tuli Stabulnieksi juurde ja ütles:

«On juba valge. Miks sa viivitad? Kas oled elust tüdinenud?»

Põikpea vaatas arstile otsa, nagu oleks teda magamast üles aetud. Tema pilgus oli tühjus, õudne kuristik, doktor Kravecs ei suutnud seda välja kannatada ja pöördus kõrvale.

«Pea meeles, et kõige hiljem õhtul tuleb sul haav lasta uuesti siduda. Palk, ee-ee, mis sulle pähe langes, on luud riivanud. Luukillud tuleb välja võtta.»

Stabulnieks vaikis.

«Ja viska taskutest välja kõik, mis seal leidub,» lausus Kravecs, võttes jälle kooliarsti tooni. «Kas kuuled? Viska kohe minema, enne kui keegi pole vaadanud ja enne kui ei ole hilja.»

«Ma ei tohi seda teha,» vastas nooruk käriseva häälega, veeretades sõnu piinarikkalt üle huulte. Pikkamisi tõmbas ta padrunipidèmed taskust välja, kaalus neid peo peal ja pani tagasi. «Ma pean kusagilt püssi otsima. Mis ma siis ilma padruniteta peale hakkan? Aga tõepoolest — on juba hommik . . . Ma lähen nüüd. Suur tänu teile, doktor Kravecs . . .»

Ta läks ära ebakindlal sammul, veriste, selle öö jooksul räbaldunud riietega, pluus katki kistud, määrdunud side ümber pea. Ta läks äärerajooni, kus linna piirasid vanad kindlustused, mis endistel aegadel olid teda kaitsnud vaenlaste eest. Ta teadis, et neis kohtades olid eelmistel päevadel toimunud ägedad lahingud, ja seepärast lootis seal püssi leida. Väikesed rohtunud tänavad võtsid paitavalt vastu põikpea samme, hommikukarguses aiad ja niidud laotasid joovastavat lõhna, haljusse peitunud majakesed näisid olevat sügavasse unne vajunud, ja ainult mõned kohmetu käega nihutatud aknakardinad, mõni ettevaatlik vari pööninguluugil laskis aimata, et äärelinn ei magagi, vaid kuulatab selle ebatavalise inimese samme ja ootab midagi.

Linnast väljas, mullavalli juures, mis kindlustusi ühendas, kõnetas Stabulnieksi ootamatult vaikne hääl, mis tuli nagu maa alt. Vanade pärnade rea taga märkas ta mahatallatud rohul istumas noort naist, aga kui ta ligi läks, ei leidnud ta sõnu, mida öelda: naine ei olnud üksi . . . Ta hoidis süles valgetesse, puhastesse linadesse mässitud lamaja pead — see nägu oli kollane, teravate sinkjate

varjudega —, ja nagu paitades pühkis rätikunurgaga tal liiva silmist. Naine ei vaadanud üles, kuigi tundis võõrast inimest kõrval seisatamas, vaid jätkas oma vaikset, suurest rahust vallatud tegevust.

«Poeg, mis sa siit otsid?»

Alles nüüd nägi ta pärna all äsja kaevatud augus hallipäist, kuid veel tugevat naist, kes labidaga liiva välja viskas.

«Ma otsin püssi,» vastas Stabulnieks. «Kas te ei ole siin mõnda näinud?»

Vana naine jättis kaevamise seisma ja raputas pead. Ta harutas oma mõttelõnga.

«Tal oli vist väga valus . . . Või ka mitte, see on kiire surm. Üleeile oli siin surma saanud ja ka maha maetud. Kuid inimest ei tohi niimoodi mulla alla ajada. Nüüd siis meie . . . Kui valmis saame, paneme märgi juurde, siis leiab pärast sõda üles ja saab vennaskalmistule viia.»

Ta pühkis pisarad ära ja viipas noore naise poole.

«Minu tütar. Alles läks mehele, aga juba lesk. Mis see küll tähendab? Minul oleks aeg liiva alla minna, aga näe, kaevan noorele hauda. Kunas see küll ükskord lõpeb? Esimeses sõjas isa ja vend, nüüd väimees . . . Sa otsid püssi või? Misjaoks sul püssi vaja? Mida sina jõuad teha? Kuula . . .»

Stabulnieks kuulatas: kusagil pea kohal vidistas vint esimesi arglikke trillereid, taamal huikas hütt oma hüü-üüsid. Kuid nendesse loodushäältesse murdsid sisse võõrad ja vaenulikud helid, mis tulid paremalt poolt, kus läks mööda maantee. Seal veeres sõda paljude mootorite mürina saatel üha edasi, üha kaugemale ettepoole. Stabulnieks taganes mullavallile ja nägi saksa sõduritega täistuubitud veoautosid, mis pöörase kiirusega linna poole kihutasid. Teeserval venisid pikkamisi vangid, ja neid saatsid valvurid, kes istusid läikivatel, hästi söödetud hobustel. Raudteeröobastel seisid vedurid ja vagunid, kaugemal tossasid laisalt telliskivilöövi varemed.

Ta pööras pilgu sõjalt ära ja vaatas laiale tasandikule, mis haljana ja rahumeelsena algas kohe valli alt ning lõppes silmapiiril sinaka metsatriibuga. Rohumaal käisid lehmad ammudes ringi ja otsisid kedagi, kes nad ära lüpsaks . . .

Nooruk kattis näo kätega ja heitis rohule pikali. Pöörane janu oli, ja ta jahutas huuli kastega, mida koidik oli väikestesse kortslehekausikestesse kallanud. Uimasta-

valt lõhnasid madarad, valge ristikhein ja teised jaanipäevalilled. Raskesse surmataolisse unne vajudes mõtles ta püssist, et kust seda otsida ja kust seda võiks leida, kuni mõte katkes, jättes lõngaotsa siiasamasse kõrvale, et siis, kui ärkab, võiks edasi harutada.

Kui teda üles aeti, ei saanud ta aru, kus ta asub ja mis temaga on juhtunud. Nagu kümne seina tagant kostis kauge hääl:

«Pojake, tõuse üles! Me läheme ära. Päike on juba tõusnud. Siia võib tulla mõni, kellega sul ei ole hea kokku saada.»

Stabulnieks tegi silmad lahti ja nägi, et tema kõrval seisab vana naine, toetades oma tütart. Kogu keha valutas hirmsasti. Suu kuivas.

«Meie töö on tehtud. Õhtul, kui pimedaks läheb, võid meie poole tulla. Küünis võib alati kindla koha leida.»

Ta ei suutnud rääkida, raputas ainult pead ja ronis pikkamisi vallilt alla rohelisele tasandikule. Kui ta oli juba tükk aega käinud, vaatas ta tagasi ja nägi, et naised seisavad ikka veel vallil nagu mälestusmärk millelegi otsatult suurele, mida inimkond pole veel õppinud sõnadega välja ütlema.

1967

Pärast vihma

Vihma sadas. Hommik oli tõotanud ilusat selget ilma, nagu oli olnud kogu sel nädalal, kuid nüüd, õhtupoolikul, hakkas sadama. Kaugusi kattis hall udu, kogu loodus aga justkui puhkes õitsele, näis, et iga väiksemgi leheke püüab juua sooje piisku, mida taevas alla sõelus.

Autokabiinis liikus kojamees klõpsudes ühelt poolt teisele poole, vedades klaasile laia, veeniredest vaba kaare. Vastu jooksid maantee must lint, puud, nurmed, majad. Vastu jooksid autod, paisates üles pritsmeid ja jättes asfaldile rööpad, millel polnud algust ega otsa näha.

Aga üks veoauto oli teeservale seisma jäänud. Jānis Siliņš nägi juba tüki maa tagant, et see on samasugune nagu temal — kallur, mullavedaja. Tundmatu juht astus rohkem tee keskkoha poole ja tõstis käe üles. Teises käes hoidis ta trossijuppi — see oli auto külge kinnitatud ja paistis, nagu oleks mees jalutama tulnud, auto nööri otsas taga. Juht oli heledate juustega noor poiss, vist oli mütsi ja kuue hommikul koju jätnud, tema läbimärgadest, üle otsmiku langenud juustest tilkus vett, ka pluus oli läbimärg ning keha külge kleepunud. Aga mida ligemale auto jõudis, seda madalamale vajus ülestõstetud käsi, ja lõpuks hüppas noormees kõrvale, sest muidu oleks rataste alla jäänud. Rooli taga istuv Siliņš jõudis veel märgata, kuidas muutus võõra autojuhi näoilme, mida võis lugeda nagu avatud raamatut: esiti oli see asjalik, enesekindel, just nagu seisaks poiss bensiinijaama järjekorras, siis ilmus üllatus, ja lõpuks pistis ta vist sõimama, vähemalt Siliņšil seisis veel tükk aega silme ees see viimane mulje — nagu peale teatrietendust, kui sa oled mantli selga tõmmanud ja lähed koju.

See teatrile mõtlemine pani ta naerma ja seejärel naeratus ei kadunudki enam huulilt. Kallur kihutas vihmaloori lõhestades edasi. Spidomeeter näitas kaheksakümmend kilomeetrit tunnis. Eriti kuulamata kuulis Siliņš siiski, kuidas mootor töötas, kuidas kummid sahisesid,

kuidas veokast selja taga kolises, ja ta oli rahul, sest kõik näis korras olevat.

Ees tee paremal küljel tuli nähtavale naisterahvas. Võib-olla ootab bussi, sest sealsamas oli sildiga peatuspost. Naisel oli üle pea ja õlgade tõmmatud tükk kilerõiet, käes hoidis ta kingapaari ja paljad jalad tammusid aeglaselt pruunis ojas, mis piki asfaldi serva voolas. Automürinat kuuldes tõstis ta pea üles. Ootaja oli noor, ja nagu juba eemalt võis märgata — kena. Juht võttis gaasi maha, spidomeetri osuti hakkas pikkamisi libisema nulli suunas. Kui naine käe tõstis, peatus auto peaaegu iseenesest.

«Palun,» ütles juht ust avades.

Naine võttis kile maha, pani kokku ja tuli kabiini. Kingapaari pani ta enda kõrvale kummimatile. Silus kätega juukseid ja tõmbas sinise kleidi serva üle põlvede.

«Suur tänu teile, et peatusite. Olen tööle nii hiljaks jäänud, et hakkasin mõtlema: nüüd on lõpp! Ülemus annab viimase noomituse ja . . .»

Autojuht naeris.

«Kus te töötate, kui see saladus pole?»

«Mina? Pagaritöötoas. Mitte suures, vaid selles, kus suhkrusaiu küpsetatakse.»

Silinšile meenus, et võõrastemaja ligidal suure maja keldrikorrusel olid aknad hilja õhtul alati avatud ja neist mööda minnes oli tunda magusat lõhna, mis saatis minejat kaugele-kaugele, ning võis kuulda tütarlaste naeru.

«Või nii,» pomises ta, tõmmates sügavamalt hinge. Näis, et koos tütarlapsega on kabiini tulnud niidulõhnad ja veel midagi muud, võib-olla öösel vaikseks jäänud järve hingust. Ja juhil hakkas kahju, et ta hommikul polnud ühtegi lille noppinud ja päikesekaitse taha pannud — nüüd oleks võinud neiule anda.

«Kas te ootasite bussi?»

«Ei. Sel ajal sõidab siit alati mööda üks . . . üks tuttav autojuht. Samasuguse autoga, nagu on teil. Ma tulen tee peale vastu ja ta viib mu linna.»

«Kas selline — ilma mütsita, heledate juustega, tume pluus, väikest kasvu?»

Tüdruk lõi hämmeldunult käsi kokku.

«Kas te tunnete teda?»

Juht muigas salapäraselt.

«Ei, ma ainult kujutasin endale ette, et teie tuttav peaks umbkaudu niiviisi välja nägema.»

«Te olete nõid või selgeltnägija,» ütles neiu.

«Ei üks ega teine,» vastas autojuht heasüdamlikult.

Tal oli väga hea meel, et oli sellise teekaaslase leidnud, ja tundis, et ka tüdrukul on hea meel, ja seetõttu, et nii äkitsalt oli tekkinud südamlik õhkkond, mis täitis kabiini ümbruti nagu suve tabamatud lõhnad, oleks tahtnud ütelda midagi väga ilusat. Kuid õigeid sõnu ei tulnud meelde ja ainus vaikis.

Läbi uduseks tõmbunud akna paistis vana küün, katus mõõdukalt samblaga kinni kasvanud; katuselt voolas alla [illegible], kolm poolpaljast poisikest olid kõige suurema joa [illegible] valinud ja jooksid kilgates kordamööda selle alla. Sealsamas seisis väike tüdruk, kes kekseldes rõõmustas [illegible] vallatuse üle. Kaugemal, suures koplis, sõid punased lehmad, kelle seljad ja küljed, vihmast märjad, paistsid päris mustad. Vanadest pärnadest piiratud mäekünkal seisis üksikuna ja mahajäetuna väike valge kirik, mille [illegible] oli kaetud punaste kividega. Üle kauge metsa latvade [illegible] kaks võimsat korstnat ja puhusid hallidesse pilvedesse oma valget hingeõhku. Kaar kaare järel läksid [illegible] kuni taevaservani, ja igal kaarel oli oma värv, [illegible] puud ja salud nurmede serval seisid seal nagu rõõmsad sõbrad.

Tüdruk ohkas.

«Kas teil ei ole mugav istuda?» küsis autojuht muretsevalt.

«Ei, mul on väga mugav. Mul on ainult kahju, et ei ole [illegible]kaart . . .»

«Kui päike paistma hakkab, siis tuleb. Varsti läheb selgeks. Kaua ei saa nii kallata. Seesugune vihm läheb kiiresti üle.»

«Teil on õigus,» ütles tüdruk, pöörates pilgu nurmedelt ära. «Aga miks te habet kasvatate? Naljakas . . . Nii noor habemik!»

«Niisama. Kui ma olen Riiast ära, komandeeringus, siis hakkan alati habemel kasvada. Ja ära olla tuleb sageli. Meie [illegible] rajab kalatiike. Ehitame tammi, veame mulda. Väga palju mulda.»

Tüdruk vaatas autojuhi kätele, mis justkui ainult puhkasid roolil . . . Kui auto rappus, rappusid ka käed.

«Autojuhi töö on vist üsna raske.»

«Kuidas kunagi,» vastas juht. «Täna oleksin peaaegu [illegible] alla veerenud. Teate — selline kõrge kitsas [illegible], keskel kaks autodega sissesõidetud rööbast. [illegible], vihma hakkas sadama. Mina olin tammil. Libe. Auto

vajus sisse. Ei saa edasi ega tagasi. Ainult mõni sen meeter ühele või teisele poole. Täitsa plindris. Hea, juhtus buldooser tulema, lükkas välja. Aga seesugu asjadega on juba harjutud. Sõidan selle vanakese kuuendat aastat. Mitte nii nagu mõni teine — kihu justkui hull, tahab muudkui suuremat normi välja pr sida. Ja vaata — uus auto juba nässus. Ise seisab ääres, trossijupp käes, nagu vanamemm lehmaga palub, et keegi halastaks ja garaaži veaks. Aga kas ma sab niisuguseid haletseda? La söösb ise oma supi! M pärast mina ei ole kunagi tee peale jäänud?»

«Aa! Te olete siis hea autojuht! Minu tuttaval oli k inspektsioon korra juba load ära võtnud. Oli olnud tä purjus ja sõitnud kraavi.»

«Näete nüüd! Nii läheb, kui kiirust taga aetakse! A kuidas teil... Kas väikeses provintsilinnas ei ole i elada?»

«Kuidas võtta... Ma elan rohkem kolhoosis vanem juures. Eriti suvel. Siis on maal parem. Aga linnas on tihti pidusid, tantsuõhtuid.»

«Kas teile meeldib tantsida?»

«Aga teile?» küsis teekaaslane lõbusa väljakutsega.

«Teiega tantsiksin meelsasti. Igal peol koiduni. Ja kuked esimest korda laulavad, siis saadaksin koju.»

Tüdruk punastas.

«Mulle meeldib väga tantsida.»

«Aga teid saadab vist peole see... Noh, see tele tav.»

Tüdruk kummardus alla ja tõstis tagasi oma kohale k gad, mis auto rappudes olid teine teisele poole libisen

«Ei, tema pole mind saatnud,» vastas ta veidi aja pär vaikselt.

«Kas te ei paneks mul paberossi põlema?»

Seda polnud sugugi kerge teha. Auto võbises ja t tule leek tüdruku käes viskles siia-sinna.

«Ma kõrvetan habeme ära!» naljatas ta.

«Aga mina näitan vikerkaart!»

Taeval oli tõesti särama löönud vikerkaar. Ta toe järvele, nagu oleks laskunud alla jooma või kokk koguma maapealseid värve, et veel eredamini sära Kauguses võis märgata päikesepaistelist maailma ot siin aga tibutas veel vihma. Tüdruk pühkis pihuga klaa et oleks paremini näha. Juht suurendas kiirust, et ruts päikesepaistele jõuda.

«Mis te täna pärast tööd teete?» küsis ta.

«Ma ei tea. Ei ole selle peale veel mõelnud. Aga siis on juba ka väga hilja.»

«Suvel ei ole kunagi hilja... Te võiksite mulle linna näitustada. Pärast tööd on üksinda nii igav... Võiksite ehk sõbranna ka kaasa võtta? Saaks jalutada, juttu ajada.»

«Kuidas ma teile ikka ära ütlen? Te olete mu päästja. Ja autojuht. Tahate, ma kutsun teid päästjaks? Hea küll, vedaku mind siis pagaritöökoja juures.»

«Seal, kus suhkrusaiu küpsetatakse?»

«Jah.»

Linnas säras juba päike, naised panid vihmavarjud kokku, turuplatsil võtsid müüjad maasikakorvide pealt katted ära. Asfaldilt kerkis auru. Jānis Siliņši teekaaslane pani kingad jalga, kohendas juukseid. Pagaritöökoja juures läks ta maha. Keldrikorruse aknad olid lahti, sealt paistsid taignatoobrid, pikad jahuga ülepuistatud lauad, kaalud ja valgeis kitleis naisterahvad. Üks neist katkestas oma töö.

«Ruta!» hüüdis ta. «Ära uksest tule, jooksed ülemusele ära!»

Tüdruk tammus tänaval segaduses ühele ja teisele poole.

«Mis ma pean siis tegema?»

«Roni läbi akna! Hüppa julgesti!»

Auto oli otse kõnnitee äärde sõitnud, pikalt väljasirutatud käega oleks võib-olla ulatunud majaseina puudutama. Kui tüdruk hüvastijätuks taha vaatas, oli ta ligidal, nii ligidal, et juuste lõhna oli tunda. Juuksed olid tal tumedad ja ta ise oli oma suvest sametiselt pruuni näoga nagu väike päike ja kelmikas ning muretu nagu lõunaaeg, mis hoonete vahel uitas ja lompe kuivatas.

«No hüppa!» kostis alt.

«Ma pean teid tänama,» lausus tütarlaps kiiresti. «Näete, kuidas te mind päästsite.»

«Niisiis pärast tööd?»

Tütarlaps noogutas ja kadus avatud aknasse.

«Ruta,» mõtles autojuht edasi sõites. «Ruta.» Ja kui ta auto võõrastemaja hoovi pööras, lausus ta endamisi: «Ruta...»

Hoov oli suur, endisest ajast jäänud, keskel võimas käsipump, äärtel katusealused hobuste paigutamiseks. Puhtaks pühitud sillutise kivide vahel haljendas rohi. Kuid

hobuseid ei olnud, katusealustes lasipuude kõrval seis mitu autot. Hoovimajakesest tuli välja unine kojameest, kasseeris sisse parkimisplatsi raha ja läks jälle ära.

Siliņš heitis autole veel ühe pilgu ja sammus aeglasel üle hoovi võõrastemaja tagaukse poole — ta ei olnud võõras, ööbis siin juba teist nädalat. Minnes kompsu habet — ega midagi, lokkab nagu umbrohi. Ta silmitses kriitiliselt oma riietust: tunked olid kokku tõmmanud, püksid kerkinud jupp maad üle pahkluu, pluus määrdunud, selja peal on kindlasti tume higilaik. Oleks pidanud ennast kusagil jões puhtaks pesema... Jalas paljalt sandaalid, need ka juba nii- ja naasugused, mitte just eile ostetud. Noh, ehtne mereröövel, võta ainult veel puss ja hambusse!

Kui ta võtit küsis, viipas võõrastemaja korrapidaja-neiu ainult käega: keegi on juba toas, võti on üleval.

See keegi oli ümaranäoline, punapõseline nooruk, kes lamas selili voodis, käed kukla all, jalad ulatusid üle voodiotsa põrandale. Kuub oli tal tooli seljatoele pandud.

Kui Siliņš sisse astus, ajas noormees end istukile. Valge pluusi krae oli lahti, ja nagu võis märgata, mitte just kõige puhtam. Nojah, hommikupoolikul oli palav, sõit järel vihm.

«Vabandage, et ma teie tuppa sisse tungisin,» sõnas noormees kohmetult, «aga mujal polnud enam vaba kohti.»

«Mis siin vabandada,» imestas Siliņš. «See on võõrastemaja. Ja toas on kaks voodit.»

«Siiski... Ma poleks ööseks jäänud, aga ei saanud kõik asju korda. Kõigepealt oli vaja kaht puusärki, siis puhkpilliorkestrit. Kuid orkestrijuht saab alles homme kindla vastuse anda. Meil kolhoosis surid kaks vanakest ära.»

«Surid? Rahu nende põrmule. Ka meie surem kord.»

«Aga siiski... Nende surm oli nagu... Mitte nii, nagu harilikult.»

«Harilikult või mitte, aga kuidas teile võib meeldida säärasel ilusal õhtul rääkida surnutest?»

«Vabandage! Ma ei rääkinud üldse surnutest. Mõtlesin hoopis muust. Vabandage!»

Siliņš tõmbas pluusi seljast ja läks pesema. Ta pesi ennast kaua ning põhjalikult. Tagasi tulles nägi ta noormees

[illegible] selsamal kohal. Ta oli pea kätele toetanud ja [illegible].

«Teil on vist igav?» sõnas autojuht.

«Tuleb nii välja.» Noormees naeratas avalalt. Naeratus [illegible] lalalt üle kogu näo. «Võiksime ehk tilgakese napsi [illegible]? Mul on pudel veini. Kogu päeva tampisin ringi, [illegible] pool närvitsemine, igasugu õiendamised. Kuluks päris [illegible]...»

[illegible] tõmbas öökapi ukse lahti. Siliņš heitis sinna pilgu. [illegible]vein.

«Ei,» vastas ta. «Ei ole tahtmist.»

«Vabandage...»

«Ma olen väga väsinud,» lisas Siliņš, nähes poisi kohkust ja tahtmata teda solvata. Ikkagi tubli poiss... [illegible] nagu peopesal. Looduselaps. «Peab vist magama [illegible]. Hinge tõmbama. Puhkama.»

Noormees tõusis ja tõmbas kuue selga.

«Ma lähen korraks välja,» ütles ta.

«Kuhu?» tahtis autojuht küsida, kuid siiski ei küsinud. [illegible] taipas: noormees läheb ära ainult sellepärast, et siin [illegible] ei segaks. No mis siis, võõrastemajas teeb igaüks, [illegible] tahab. Võõrastemaja on kõigile mõeldud. Kui [illegible] — võid jääda, kui ei taha — võid ära minna.

Mõnusalt valgete linade vahele vajudes mõtles Siliņš, [illegible] jälle üks päev on mööda saadetud. Hästi või halvasti, [illegible] mööda saadetud. Ja silme ette kerkis juhtum tammil: [illegible], pori, ühel pool all sügav järsak, teisel pool vesi. [illegible] silmapilgul jäi suu kuivaks ja käed hakkasid vabisema... Aga see noormees on ikka küll tubli, hoolitseb [illegible] kenasti surnute eest. Aga surnutel on ükskõik, kas [illegible] eest hoolitsetakse või ei hoolitseta. Orkestrit on [illegible]likult vaja elavatele. Ruta... Kas tüdruk tuleb või [illegible] tule? Võiks ikka tulla. Tore tüdruk. Suures linnas paisavad kõik inimesed ühesugused, nagu konveierilt tulnud, [illegible] aga on igaüks isemoodi. Võib-olla Ruta siiski [illegible]...

Kerge tuuleõhk hõljutas avatud aknal valgeid eesriiesid ja paitas nägu. Tänaval sõitsid mööda veoautod, tundus, nagu veereksid kivid mäe otsast alla, nad veerevad [illegible] edasi, üha sügavamale, vastu mingile suurele, äärelõpu vaikusele.

Kui autojuht ärkas, oli toas juba hämar. Toanaaber hiilis kikivarvul tasakesi akna juurde. Nende pilgud kohtusid.

«Vabandage!» ütles nooruk. «Ma ajasin teid üles. Ja tus nõnda.»

Ruta . . . Siliņš vaatas kella. Polnud veel hilja. Hea, see tubli nooruk tagasi tuli, muidu oleks sisse magama. Järsku tuli talle pähe üks mõte. Mõõtnud kaaslast hindava pilguga, küsis autojuht, minnes üle sõidu peale:

«Mis sul nüüd on plaanis?»

Toakaaslane kehitas õlgu.

«Kui midagi erilist ei ole, siis lähme plikadega kohtama. Sain täna ühega tuttavaks. Ta lubas sõbranna kaasa võtta. Mis sa arvad?»

«Mina või? Noh, eks siis peab minema. Aga ma ju ei tunne neid kumbagi.»

«Mis sellest. Ükskord kohtutakse ikka esimese korda.»

Siliņš naeris. Ta ringutas end, võttis kapist ülikonna, mis oli tal linnas käimiseks kaasa võetud, ja hakkas riietuma. Peegli ees silmitses ta habet. Kas maha ajada? Aga milleks? Kui ta kellelegi meeldib, siis võetagu teda ka nagu ta on. Ennast korda seades päris ta nooruki nimel. Siiski nagu mõnusam, eriti veel, kuna koos välja minnakse. Lihtsalt Arturs. Perekonnanime ta ei küsinud. Ka homme minnakse niikuinii lahku, ja kes teab, kas ei ole veel kunagi kokku juhtub. Selliseid juhuslikke tuttavaid on paljudel reisidel olnud sadade kaupa.

Tänavad olid vaiksed, sest väikelinnas on korralikud inimestel kombeks suvel koos päikesega tõusta ja koos päikesega magama heita. Ainult rahutu hingega noorukid lõnkusid aasides kõnniteedel või pidasid tänavanurgal plaane ja vahtisid kaht sõpra kahtlustava pilguga, sest seesuguseid tüüpe polnud siin õhtuti promenaaditamas nähtud. Kuid need kaks pidasid ennast väga sõltumatu ülal, ei teinud teistest väljagi, ning salamahti või avalikult sihitud pilgud tegid neile isegi vallatut rõõmu: nii siin me läheme, ja mis teil sellega asja!

Pagaritöökoja akendes kollendas valgus, õhus helja magus lõhn, ja Siliņš müksas uuele tuttavale vastu küljening hüüatas:

«Kas tunned? Suhkrusaiad!»

Seda võis võtta nii ja teisiti — otseses tähenduses ja ülekantud mõttes. Aga siis tuli Ruta ühe naise kutse peale akna juurde. Valge kitli ja valge mütsiga oli ta hoopis võõramoeliseks muutunud.

«Me ootame teid!» sosistas autojuht aknast sisse kumardudes.

«Kes meie?»

«Mul on siin üks sõber . . . Tubli poiss.»

Ruta mõtles natuke.

«Hea küll, oodake meid järgmisel tänavanurgal.»

Vihmaga puhtakspestud väikelinn lõhnas nagu lilleaed. Suokste all hämaruses hingas maa rõskust, mujal oli juba suivanud. Rohutirtsud siristasid. Kõrgel selges taevas kuskil pikkamisi ehapuna.

«Jah, nemad seda kõike enam ei näe,» lausus nooruk sukralt.

«Kes nemad?»

«Need kaks vanakest. Kes ära surid.»

Siliņš litsus põleva paberossikoni vastu telefoniposti ja viskas üle plangu aeda.

«Kuule, kui sa kavatsed ka tüdrukutega sel teemal rääkida, siis ära küll midagi head looda.»

«Ma võin ka mitte rääkida . . .»

Tüdrukud ei tulnud üldsegi mitte pagaritöötoa kandist — seda tänavaosa olid ootajad silmas pidanud —, said hoopis teiselt poolt, vist olid mingit teerada mööda läbi õuede ringi läinud. Järsku lõi keegi selja taga plaksutades käsi kokku. See oli Ruta.

«Ah, kavalerid, kavalerid, kas niiviisi oodatakse südamedaame?»

Tutvumine läks nii ladusalt, nagu oleksid vanad tuttavad pärast pikka lahusolekut jälle kokku saanud. Võõras tüdruk leidis Artursiga kohe ühise keele, ja kui kõik hakkasid aeglaselt mööda tänavat edasi minema, jäid nad kahekesi mõne sammu võrra Siliņšist ja Rutast maha.

«Mul on väga hea meel, et te tulite,» lausus autojuht tõsiselt.

«Tõsised inimesed on igavad,» vastas Ruta, ähvardades salmikalt sõrmega. «Aga kus ma võin teid petta! Oma päästjat. Küll sai alles nalja! Ma panin teised riided selga ja asusin tööle, ja siis tuli ülemus sisse. Ajas silmad suureks, imestas. «Kust sa siia said?» küsis. «Kuidas mina sind ei näinud?» — «Oleks pidanud vaatama,» ütlesin mina. «Mina nägin teid küll!» Üks naine võttis ta kohe pahtide vahele: «Mis mees sa ka oled, kui ei näe noort tüdrukutki!» Naera või lõhki. Ülemus kadus uksest välja nagu välk. Mehikesel läks olemine liiga kuumaks.»

Nad naersid südamest, seejärel kuulatasid, mida teg pool kõneldakse.

«. . . Nojah, vanamees oli surnud hommikul, kella viie paiku. Eit oli veel kõbusalt lehma karjamaale ajanud, aga lõuna ajal naised imestavad: ei tule karjale vastu. Läh vad tuppa, vaatavad — eit ka surnud. Istub kühmak laua taga nagu elus, aga tegelikult on surnud.»

«Lähme kiiremini!» sõnas Siliņš, puudutades ettevaat kult tüdruku käsivart.

«Ei, ei, kuulame, mis ta räägib. See on väga huvitav Ja niisama nagu enne, kostsid selja tagant vaikse hä lega lausutud aeglased sõnad.

«. . . Nad olid koos elanud üle viiekümne aasta. Me om vahel arutasime, et eit oli tegelikult ka juba siis surnu kui mees suri. Juba hommikul. Nad mõlemad olid jus kui üks inimene, üks ei saanud elada ilma teiseta. Se on niisugune armastus, et maailmas ei ole enam midag suuremat. Ja siis saadeti mind linna. Kõik sai kord aetud, ainult orkestri asi jäi veel lahtiseks . . .»

Tänav lõppes ja lõppesid ka majad, mis olid teda kahel poolt saatnud. Läbi hämaruse paistis väike kivine oja ja vanad pajud selle kaldail. Maantee must lint kutsus edas kõrgele mäele, ja mäeselg meenutas maailma otsa, ku sünnib selge taevas ja algab öö. Piki jõe kaldaid väänle sid puude varjus siledaks sõtkutud teerajad, kuid seal ei pärast vihma arvatavasti veel niiske ja Siliņš viis tüdruk mööda asfalti maailma otsa poole.

«Teie juuksed lõhnavad,» sõnas ta.

«Mis lõhn neil on?»

«Öö lõhn.»

Ruta vaatas heleda silmapiiri poole ja noormees ei näe nud, mida tema silmad räägivad. Arturs oli oma tüdru kuga kuhugi maha jäänud — võib-olla olid nad mõnd teerada mööda läinud — ja nemad kõndisid siin üksipäin Ajuti ümbritses neid soe õhulaine, täis hämmeldavai lõhnu, ajuti aga astusid nad justkui jahedasse veevoolu mis nähtamatuna asfaldi kohal kaldaid uhtus.

«Mispärast te äkki nii . . . nii vaikseks jäite?»

«Ja tõsised inimesed on igavad? Eks ole?»

«Nii te ise enne ütlesite. Aga minul ei ole igav. Uskuge ma räägin tõtt.»

Kui nad üles mäe otsa jõudsid, nägid nad jälle uut, veel kaugemat taevaserva ja seegi oli hele ja selge, maa selle all näis olevat salapärasusse mässitud ja majade aknais

viikusid mõned üksildased tulukesed. Paremal pool oli kolletuv rukkipõld, vasakul pool samasugune rukkipõld, piki maantee mõlemat serva läksid reas väikesed õunapuud ja kadusid hämarusse.

«Aga teil on ju külm! Olen mina alles juhm!»

Noormees tõmbas kuue seljast ja pani Ruta õlgadele. Tütarlaps tõmbus kõrvale ja läks tee servale.

Tuult ei olnud, rukkipõld vaikis, kuid võis tunda uudselaiva lõhna. Kaugel all, selle teejupi taga, mis nad koos olid ära käinud, paistsid hoonete piirjooned. Ja veel kaugemal, linna teisel serval, võis puude vahel märgata katkendlikke maanteejuppe — neidsamu, mida mööda nad täna olid sõitnud. Mööda maanteed kihutasid kord kadudes, kord uuesti nähtavale ilmudes autod väikeste tulesilmadega, mis meenutasid jaaniussikesi suvehämaruses.

«See on meie tee,» ütles autojuht. «Selle peal me kohtusime.»

Tütarlaps ei vastanud, kuid autojuht aimas, et ta vaatleb neidsamu puid, neidsamu tulesid ja teejuppe kui tema.

«Millest te mõtlete?» küsis Siliņš.

Taevasse paiskus autolaternate kiirtevihk, kuid otsekohe langes see otsekui jõuga lõhkirebitud hämaruse survel alla puude vahele, mis sirasid vastu valgeina nagu talvel.

«Miks ta küll täna ei tulnud?» küsis tüdruk rohkem isendalt.

«Kes ei tulnud?»

«Ma nii ootasin teda . . .»

Siliņšile oli kõik selge. Täna oli vihmasajus teel seisnud noormees, tundmatu autojuht, trossijupp käes, ja käe üles tõstnud, kui tema auto mööda kihutas. Kuid ta ei peatanud autot.

«Te olete nüüd minu peale pahane? Palun ärge pahandage! Lähme tagasi! Ma ei saa teisiti. Ma pean tema peale mõtlema. Ma ei suuda neid mõtteid eemale tõrjuda. Äkki on midagi halba juhtunud?»

«Ma ei pahanda,» ütles autojuht kibestunult. «Mispärast peaksin ma pahane olema?»

Ruta seisis sealsamas kõrval, kuid autojuht tundis väga selgesti, nii nagu oleks keset teed heledas valguses märganud midagi sellist, mis seni oli varjul olnud, et tõeliselt on tütarlaps kaugemal kui kõige kaugem täht.

Tagasitee tundus väga lühike, sest Ruta kiirustas. Silla

juures, kus kahel pool teed seisid vanad pajud, andis ta kuue tagasi ja jättis hüvasti.

«Lubage, et te ei ole pahane!»

«Ma pean teid kaua meeles, Ruta!»

«Ei, saata pole vaja. Ma lähen üksi,» ütles Ruta, ennetades noormehe sõnu.

Ja teda polnudki enam. Pikkamisi sammus Siliņš kesset teed. Seisatas ja kuulatas, kas ei ole kusagil toakaaslasi kuulda. Kuid kõik oli vaikne. Siis vilistas kaugel jaamas vedur, raud kolksus, kui vagunid üksteise vastu põrkasid, ja hiigelveski hakkas mürisema — üha kiiremini, üha hoogsamalt.

Tuba oli tühi, tuuleõhk liigutas aknaeesriideid, laual seisis karahvin veega, põrandal oli kolm tooli, nurgas ärahõõrdunud kohver... Kas ta ülepea oli jalutamas käinud või ei?

Öö on kõige pimedam enne koitu. Arturs tuli siis, kui öö hakkas kahvatuks muutuma. Rõõmsa erutusega astus ta tuppa ja küsis kohe:

«Noh, kuidas oli?»

«Mitte kui midagi.»

«Musi ka ei saanud või?»

«Ei. Aga sina?»

«Samuti mitte. Aga me leppisime kokku, et ta tuleb vähile. Laupäeval pärast tööd tood sa mõlemad tüdrukud kolhoosi minu poole ja siis läheme vähile.»

«Mina ei tule.»

«Mispärast? Autost on kahju või?»

«Ei. Kaugemal kui kõige kaugem täht.»

«Mis sa ütlesid?»

«Ei ütelnud ma midagi. Sõidan laupäeval Riiga.»

«Ah nii. See on teine asi.»

«Kas sa ei taha oma veinipudelit lahti teha?»

«Võib küll. Heameelega.»

Arturs avas pudeli ja pani lauale. Kallas klaasid täis. Siliņš ütles:

«Räägi mulle veel neist vanakestest, kes ära surid.»

Arturs rääkis.

«Aga kas neil siis lapsi ei olnud?»

«Neli poega oli, aga kõik langesid rindel. Vanakesed olid viimased oma suguvõsas. Ma arutan praegu, et millal orkester peaks «Internatsionaali» mängima, kas koduni ärasaatmisel või surnuaial?»

«Ma olen kuulnud, et «Internatsionaaliga» saadetakse viimsele teekonnale parteilasi.»

«Kas see ei ole ükskõik?»

«Eks muidugi.»

Natukese aja pärast heitsid nad magama. Arturs hakkas kohe rahulikult nohisema, niipea kui oli teki alla pugenud. Siliņšil ei tulnud kaua und, kuid temagi tukastas lõpuks. Ta nägi unes, et oli vihmane päev. Kallur oli tee veeres teljeni porri vajunud. Ja tema, üdini märg, seisis, trossijupp käes, ning tõstis käe üles igale autole, mis mööda sõitis. Kuid mitte ükski ei pidanud kinni. Mitte ükski... Mitte ükski... Mitte ükski...

Ta ärkas ja kargas voodis istukile. Tükk aega ei saanud ta aru, kus asub. Lõpuks taipas ta, millest selline vastik unenägu, ning ta mõtles kaua ja piina tundes. Talle näis, et siinsamas kõrval käivad nagu nähtamatud inimesed vaiksete sammudega mingid tõed, mida ta siiamaani polnud tundnud, ja ta tahtis neid kinni püüda ning endale hoida.

1965

Hea tuttav

Kohtunik Ernests Silavs tuli detsembriõhtul töölt koju. Kell oli seitsme ringis, kuigi ta kella ei vaadanud, teadis aega niisamagi. Trollibuss, millega ta oli sõitnud, sahises mööda musta asfalti minema. Sadas vihma. Pimeduses sirasid tänavalambid ja majade aknad.

Silavs pööras selja vastu tuult, kaaludes, kas minna poodi või mitte. Ta astus juba mõne sammu sinnapoole, kuid mõtles ümber, sammus tagasi ja läks üle tänava, kus algas asfalteeritud rada, mis viis otse maja juurde: kui inimesel viiekümnes eluaasta koputab juba uksele, siis ei maksa üleliia kõhumõnusid orjata, vaid tuleb parajust pidada, ja küllap köögis ikka midagi leidub.

Ta läks uute majade vahelt läbi, mis ei seisnud tänava ääres reas, vaid olid paigutatud hajali, nii et nad moodustasid üsna huvitava ja läbimõeldud korrapäratuse, ja silmi üles tõstes nägi äkki, et vastasmaja teisel korrusel tema korteri aknas kumab tuli.

Miks? Naine peaks olema juba ära läinud, ta pidi täna õhtul teatrisse minema. Võib-olla on midagi juhtunud? Keegi maalt külla sõitnud? Võimalik, et naisel läks tuju halvaks ja ta jäi koju. Et kui mees kaasa ei tule...

Kontrollinud all eeskojas kirjakasti — naine oli ajalehed juba välja võtnud —, läks Silavs aeglaselt trepist üles. Niisama aeglaselt keeras ta korteriukse lahti, pani esikus tule põlema. Kuna ta ise ei suitsetanud, tundis ta kohe, et keegi on siin odavaid sigarette tõmmanud, ja kohe ütles aimdus talle, et ta ei ole korteris üksi ja see teine, keda momendil pole näha, sest ta asub taamal toas, ei ole tema naine. Riidevarnas rippus võõras märg mantel — see polnud enam kaugeltki uus, samuti mitte kasonimüts, mis mantli kõrval seisis. Lahti riietudes kuulis Silavs, et toas lükkab keegi tooli laua juurest eemale ja tuleb arglikul sammul esiku poole. Uks paotus ja lävele jäi seisma keskmist kasvu võõras mees. Ta võis olla viiekümne ringis või natuke alla selle. Lühikeseks lõigatud

juuksed, lai otsmik, kitsas lõug, näojooned väga teravad, nagu peitliga raiutud. Riides oli ta üpris lihtsalt, võiks isegi öelda — kehvalt. Valmisriiete ärist ostetud ülikond oli tema lihaselise atleedirinna jaoks kitsas, varruka käändekohad olid krooki kiskunud. Pehme ruuduline puuvillasest riidest pluus, krae kortsunud.

«Teie naine laskis mu sisse,» ütles tundmatu. Tema hääl oli kume ja kähisev, tundus, et inimene on külmetunud. «Ta ise läks teatrisse ja käskis mul veidike oodata, et te tulete varsti. Ja mina istusin ja ootasingi. Tere õhtust!»

«Tere õhtust... Mis te minust soovite?» küsis kohtunik mantlit varna riputades järsult. Ta ei varjanud sugugi oma tusasust, sest talle näis, et see inimene on tulnud mingi asjaõienduse pärast, mida saab korda ajada ainuüksi kohtumajas neil ja neil päevadel sellest kellaajast selle kellaajani. «Teate mis,» tahtis ta lisada, «on parem, kui te neist ruumidest lahkute. On juba hilja, ma olen väsinud, pealegi on mul veel üht-teist teha...» Kuid võõras oleks nagu tema mõtteid aimanud, sest ta ruttas ette:

«Tahate, et ma kaon? Oelge: minge minema, ja ma lähen kohe ära...»

«Ei, miks kohe niiviisi...» pomises Silavs vastu oma tahtmist.

«Ma ei suutnud teie majast mööda minna... Keegi ütles mulle, et te elate siin. Mul on vaja inimest, kellele ma võiksin oma elust rääkida. Uskuge mind, see on väga tähtis. Minul... Sellest oleneb kõik.»

«Hm-mm,» pomises kohtunik, vaadates peeglisse, siludes juukseid ja nihutades kaelasidet. «Kahtlen, kas ma saan aidata. Korteriasju korraldab täitevkomitee. Lastega, kes ei kuula vanemate sõna, tegelevad kool ja vastavad miilitsatöötajad. Ärajooksnud naistest ei taha ma kuuldagi, see on teie endi asi... Jah, muuseas, kas te ei ole mitte alkohoolik? Krooniline?»

Ta pöördus võõra poole.

«Ee-ei,» venitas mees pead raputades sellise häälega, milles kõlasid suur elumõistmine ja ka etteheide, et seesugune totter küsimus esitati nii kohatul ajal. «Kas teile näib, et siia on tulnud sopajoodik, ütlema, et ta homsest päevast peale on otsustanud alustada uut elu? Rumalus. Kas arvate, et ma oleksin üle teie läve astunud, kui see ei oleks mulle nii tähtis? Kolme aasta eest mõistsite minu üle kohut... Võib-olla mäletate? Arturs Vinda on minu nimi... Ei mäleta? Ma ei heida teile midagi ette. Kolm

aastat on kolmsada kuuskümmend viis päeva korrutatud kolmega. Näete, kui kiiresti aeg lendab.»

Silavs püüdis mälu pingutades meelde tuletada kohtuprotsessi, mis oli toimunud kolm aastat tagasi, seda meest, kes seisis esiku uksel... Arturs Vinda... Jah, oli küll sellenimeline. Tundub, et oli.

«Ja teile näib, et teid mõisteti ülekohtuselt süüdi?»

Arturs Vinda näole ilmus solvunud ilme. Ta vangutas kahetsevalt pead, andes selgesti mõista, et ta on tulnud mingi suure ja tähtsa asja pärast, kuid siin laotakse talle ette tühiste elujuhtumuste pühkmeid.

«Ja seda ütlete teie... Mis sellel praegu tähtsust, kas õigusega või ülekohtuselt? See on minevik. Kuid võib olla mulle endale tundub, et pääsesin tookord veel üsna kergelt? Kas selline asi ei või teile pähe tulla?»

«Harilikult ikka kurdetakse, et otsus oli liiga karm.»

«Harilikult, harilikult... Kui harilik see on! Aga kas ei võiks siis olla ka mitteharilikult?»

«Huvitav... Väga huvitav. Te arutate nagu mõni... nagu mõni... Mitu kooli te olete lõpetanud?»

«Mina? Kas olete juhtumisi lugenud Maksim Gorki «Minu ülikoolid»? Näete, minu ülikoolid on olnud vangla. Üle kahekümne aasta oma elust olen ma mööda saatnud vangistuses. Selle ajaga jõuab õige palju läbi lugeda ja õige palju mõtelda.»

«Huvitav...» Ainult seda oskas Silavs sel hetkel korrata, rohkem nagu iseendale. «No mis siis ikka, lähme tuppa,» lausus ta lõpuks. «Esik ei ole vist päris sobiv koht meie jutuajamiseks... Palun!»

Külaline taganes siiski kõrvale ja laskis peremehel viisakalt ees minna. Võis märgata, et ta tunneb ennast selles võõras korteris vabalt, ei harjumatus ega häbelikkus ei kammitsenud tema käitumist ega juttu. Ometi ei olnud tema hääletoonis ega käitumisviisis jälgegi laiutavast enesekindlusest ega labasest ülilihtsusest. Ta astus tuppa, pööramata vähematki tähelepanu selle sisustusele, justkui oleks aastaid siin elanud.

Kohtunik viis võõra edasi teise, väiksemasse tuppa, mis oli ühtlasi tema kabinet. Sest ajast saadik, kui poeg ja tütar olid ise oma elu rajanud, võisid nad naisega end siin kahes toas üsna mugavasti sisse seada. Silavs viitas külalisele tugitooli poole, ise istus kirjutuslaua äärde, kus oli harjunud lugema ja töötama.

Standardne laualamp, mida võib leida kõigis kontorites,

valgustas väikest, lihtsa sisustusega tuba, diivanit seina ääres, raamaturiiulit.

«Nii, nüüd oleme enam-vähem koha sisse võtnud,» lausus ta.

Kuid Arturs Vinda ei rutanud istet võtma.

«Ma ei tahaks, et te siin, oma kodus, oma korteris, peaksite justkui kohustust täitma, kuigi võiksite sellest ka ära ütelda,» sõnas ta kähiseva häälega. «Kohustust pole vaja täita. Ärge kuulake mind kohusetundest. Seda pole vaja. Meid ei seo miski, võib-olla ainult see, et me mõlemad oleme inimesed. Vahe on ainult selles, et mina olen vabam kui teie. Te ei ole vaba ametikohustustest ega... Jah, te olete ju parteilane? Kindlasti. Te olete seotud oma organisatsiooni distsipliiniga, see kohustab teid olema peenetundeline ja kasvatama seesuguseid nagu mina. Eks ole? Tahaksin kõigest südamest, et te täna õhtuks unustaksite oma kohustused.»

Kohtuniku hinges vihvatas pahameel. Mida see tüüp õige endast arvab! Hakkab veel ette kirjutama, mida ta peab tegema ja mida mitte! Seesugune tuleks tõesti uksest välja visata, muud midagi! Kuid ta oskas oma vihavahku talitseda ning pealegi tundis intuitiivselt, et juba esimesest kohtumisminutist saadik seatakse lõksu tema tahtele, tema iseseisvale mõtlemisele: näe, esikus, seejärel toas seisavad kaks inimest, ja kumbki seisab enda eest. Seejärel nad justkui sulavad kokku — jääb poolteist inimest, natukese aja pärast üks ja üks kolmandik ning lõpuks ainult üks. Ja see üks on Arturs Vinda... Mis, kas see sunnitööline tõesti tahab, et Silavs hakkaks mõtlema niiviisi nagu tema? Missugune rumalus!

Oma kohmetust ja ärritust varjates pomises Silavs tõredalt:

«See, mis te räägite, on jama. Juba ilmaletulekuga võtab inimene oma õlgadele vastutuse ja kohustused ainuüksi sellepärast, et on inimene. Olgu ta või ihualasti. Kui ta ei oska veel pudistadagi... Palun istuge, mul ei ole mugav teiega rääkida, kui te püsti seisate. Niiviisi...»

«Ma vist solvan teid, aga uskuge mind, ma ei või teisiti. Teile ei meeldi kuulata, mis ma ütlen? Ma võin rääkida ka nii, et teile meeldiks. Aga milleks ma peaksin seda tegema?»

Küsimus jäi vastamata.

Vinda istus toolile, nõjatus seljatoele ja asetas käed käetugedele. Kuid see lõtv poos vist ei rahuldanud teda,

ta lükkas tooli kaugemale ja jäi alandliku paluja kombel servakesele istuma.

Nad istusid teineteisele väga lähedal, vahel oli ainult kirjutuslaua nurk, ja kohtunik sai nüüd kutsumata külalist paremini silmitseda. Tõepoolest, võis näha, et mees on elus palju läbi elanud: niisugused sügavad, teravad kortsud — kuni luuni — tekivad näole kas lootusetult haigetel või siis . . . või siis seesugustel nagu tema. Jaa . . . Kui nende pilgud kohtusid, pööras Silavs pea kõrvale; võõra hallides silmades oli sõnadega väljendamatu, hirmus raskemeelsus, need justkui nutsid punetavaisse koobastesse vajunuina, kuid ilma pisarateta: pisarad ei voolanud üle põskede, vaid nähtavasti kukkusid kuhugi hingepõhja.

Lamp valgustas laua pealispinda, mõlema mehe nägu ja väikest laiku põrandal, jättes toa ülejäänud osa õdusasse hämarikku. Väljas sadas vihma, vahetevahel paiskas tuul üksikuid piisku vastu akent, ja võis kuulda, kuidas ülevalt, võib-olla katuselt, langeb veetilku akna taha plekile: pots, pots.

«Niisiis te ütlete, et kolm aastat tagasi ma kuulutasin teile kohtuotsuse,» lausus Silavs, et jälle juttu alustada. «Ja kuidas on praegu? Kas olete ammu väljas?»

«Suvest saadik.»

«Ja kuidas te olete oma elu korraldanud? Kas töötate kusagil?»

Vinda niheles, viimane küsimus tuletas talle midagi meelde. Ta võttis taskust märkmiku ja hakkas seda lehitsema. Kohtunik vaatles tema käsi: vastandina mehe üsna robustsele välimusele olid need naiselikult peened, pikkade sõrmedega, tundus, et need pole pikemat aega füüsilist tööd teinud.

«Võib-olla lubate oma telefoni kasutada?» küsis Vinda, kui oli märkmikust vajaliku rea üles leidnud. Ja lisas: «Siseministri asetäitja käskis umbes selle aja paiku helistada.» Ja veel vabandavalt: «Pole midagi parata, kord peab olema.»

Telefoniaparaat asus seesamas kirjutuslaual, ainult teises otsas. Muidugi ei olnud kohtunikul midagi selle vastu, et seda kasutatakse. Vinda astus Silavsi kõrvale ja valis numbri. Vastas keegi naine, ja veidi aja pärast tuli tema kutse peale ministri asetäitja.

«Kas seltsimees . . .» ja Vinda nimetas Silavsile väga hästi tuntud mehe nime. Kuuldetorus kostis niisama hästi

tuttav hääl ja Silavs võis kuulda kõike, mis räägiti. Oli tõenäoline ilmne, et ka Vinda soovib, et kohtunik seda kõnelust kuuleks.

«Andke andeks, et ma teid tülitan . . . Siin räägib Arturs. Arturs Vinda. Teate . . .»

«Aa! See oled sina? No kuidas käsi käib? Kas kõik on korda aetud?»

«Jah, lõpuks ometi. Mul on läbipääsuluba taskus.»

«Vaata aga! Kui ainult tahetakse, siis võib paljugi ära teha. Kas ma ei öelnud sulle?»

«Ainult tuba nad ei luba. Ei ole.»

«Noh, oled sina ka kena, tahad kõike korraga! Tööta mõni aeg, küll siis ehk leiab midagi. Ja helista nädala pärast. Või parem tule ise ministeeriumi. Räägi, kuidas asi edeneb. Noh, kõike head! Ja hoia pea püsti!»

«Teile ka kõike head!»

Vinda pani toru ära ja istus tagasi toolile.

«Te tahtsite teada, kuidas ma olen oma elu korraldanud? Palun!»

Ta võttis kuue põuetaskust punasekaanelise raamatukese ja ulatas kohtunikule. See oli uhiuus töötõend. Antud välja mööblikombinaadi töölisele Arturs Vindale. Kehtiv selle ja selle kuupäevani. Allkiri. Tempel. Vinda foto.

Kohtunik andis tõendi tagasi. Ta oli rahul kuulduga ja nähtuga ning naeratas sõbralikult: mis minevikus olnud, sellele kriips peale, inimene on alustanud uut elu, ja alustanud õigesti.

«Võib-olla teid hämmastavad need kakskümmend vangistusaastat, millest ma ennist rääkisin?» küsis Vinda. «Siis teadke: «märjast asjast» ei ole ma kunagi osa võtnud, ma ei ole kedagi paljaks röövinud, ei ole võõrasse taskusse kätt pistnud . . . Inimesed ise on mulle raha andnud. Nad võisid anda, aga võisid ka andmata jätta, vägisi ei ole ma kedagi sundinud.»

«Kuidas ise?»

Vinda laiutas käsi.

Veidi aega valitses ootusrikas vaikus, justkui valmistaksid kaks inimest ennast selles vaikuses ette, et mingit suurt mõtet alustada. Toolid olid nii paigutatud, et Vinda istus seljaga vastu akent, kuna Silavsil oli nägu akna poole pööratud.

«Mida te väljas näete?» küsis Vinda.

«Väljas?»

Silavs tõmbas eesriided kõrvale, nii et kogu aken jäi

vabaks. Maja ees rippus pika peene metallposti otsas umbes kolmanda korruse kõrgusel elektrilamp. Selle valgel libises allapoole tuhandeid pisitillukesi veepiisku, mis tulid pimedusest ja kadusid jälle pimedusse. Mõlemal pool maja kadusid pimedusse pikad, perspektiivis kitsenevad hooned. Ka vaatepiiri sulgesid hooned, üks teise taga. Viiekorruseline linn... Valgustatud akende read püüdsid omavahel ühineda ja joonestasid pimeduse täis tulisesi triipe, vöötasid tühja väljaku valgusvöödega. Iga valge aken erines kuidagi kõigist teistest — värvitooniga, eesriiete mustriga, inimsiluettidega nende taga. Ühes aknas valgus kustus, teises süttis...

«Te näete aknaid? Valgustatud aknaid? Kui ma siia teie juurde tulin, siis vaatasin ka aknaid. Nägin, et ühes lööb tuli põlema, teises kustub. Hirmus on nõnda vaadata! Ja ma mõtlesin: kas ma oma elus võin veel kunagi majja minna, lihtsalt niisama tuppa astuda, valguse põlema panna ja kustutada? Kas teie suudate seda tunnet ette kujutada? Kas niisugused tunded on teile tuttavad? Ei... Astuda tuppa, kus on soe, kus teid oodatakse, kus laual auravad keedetud kartulid... Olen praegu neljakümne viie aastane. Seda mõistsin ma täna nii teravalt, et silme ees läks mustaks. Nelikümmend viis... Kui vanaks inimene elab? Noh, seitsekümmend, kaheksakümmend. Aga see ei tähenda, et me kõik need aastad tõeliselt elame. Tõelist elu on võib-olla kolmkümmend aastat. Pärast me ainult ööbime kodus, paneme tuld põlema ja kustutame...»

Ootamatu mõtte ajel puhkes kohtunik naerma. Vinda tõstis oma langetatud pea. Vaatas.

«Mulle tuli meelde,» lausus Silavs, «et kohtus oleksin ma teie juttu juba mitu korda katkestanud. Oleksin öelnud: kaebealune, kohut see ei huvita, püsige asja juures, rääkige, mis te tegite tol pühapäeval kella neljateistkümne ja seitsmeteistkümne vahel... Nõndaviisi. Kuid andke mulle andeks! Praegu, nagu me kokku leppisime, ei täida ma kohtunikukohuseid ja teie ei ole kaebealune. Palun rääkige edasi!»

Väike vahemärkus oli Arturs Vindat väheke mõtiskluste rööpaist välja löönud, kuigi ta justkui polnud üldse rääkinud kohtuniku kõrvadele, vaid kellelegi teisele südant puistanud, sest ta polnud kordagi Silavsi poole vaadanud. Vinda pilk eksles mööda tuba ühelt esemelt teisele, kusagil pikemalt peatumata. Ta vajus toolil kössi ja pigistas

kokkupandud käsi nii kõvasti, et sõrmed liigestest naksud. Vindal oli raske. Ta nägi välja, nagu kannataks ta kõrvetava valu käes, ja piinarikkalt otsis ta sõnu, et seda olsatut kirvendust välja ütelda ja sellest vabaneda.

«Inimene, kes pole vangis olnud, ei oska vabadust hinnata. Ta võib seda sõna käänata, nii palju kui tahab, kuid ei tea, mida see tähendab. Kas inimene, kes pole haige olnud, teab, et ta on terve?... Need valged aknad... igal õhtul lähen ma neist mööda, kuid need ei ole minu omad. Nad on küll ligidal, otse kõrval, kuid kättesaamatud — niisama kaugel kui kümne mere taga. Ma lähen mööda. Kuhu? Nelikümmend viis aastat... Mis on ees? Mida tulevik tõotab? Ma käin pimedas, ma sammun mööda neid väikesi valguselaike, mis akendest tänavale langevad, pimedusse kukuvad... Kas tohib suitsetada?»

Küsivalt vaatas ta kohtuniku otsa. Silavs lausus kiireimini, kui vaja olnuks: «Palun! Miks mitte,» ja läks teise suppa tuhatoosi tooma: teda vaevas sünge raskemeelsus võõra silmis, ta ei suutnud taluda, et see oli nii ligidal, ta tahtis momendiks üksi jääda.

Kas võib seda uskuda, mida Vinda räägib? Miks ta nii visalt püüab Silavsi tahet vallata, miks ta püüab Silavsilt ema enda silmad ära võtta ja omad asemele anda, et Silavs hakkaks nendega maailma vaatama? Miks ta seda teeb? Kas ainult sellepärast, et südamelt mingit talumatut raskust ära veeretada? Imelik...

Tagasi tulles pani kohtunik tuhatoosi kirjutuslaua nurgale. Vinda keerutas juba sigaretti sihvakate sõrmede vahel. Süütas suitsu. Rahunes. Jätkas vaikse häälega, niisama nagu enne, kõndides silmadega toas ringi, peatudes pilguga kord siin, kord seal.

«Olen sündinud ja kasvanud N. linnas. Omal ajal oli see maakonnalinn, nüüd rajoonikeskus. Olin kolmeaastane, kui isa suri: ta oli kivilõhkuja ja kord kive lõhkudes laskis ta iseenda õhku. Me jäime üksi — mina, õde ja ema. Isal oli väike maja linna serval, Riia ja Mäe tänava nurgal. Seal me elasime. Neist päevist on mulle meelde jäänud... külmus. Mäletan, et ema varastas kütet, praegu saan aru, et ta varastas. Kuigi... Alles hulk aega hiljem, sõja ajal, õppisin vanglas selgeks ühe tõe, millele on vist raske vastu vaielda: kui inimene varastab sellepärast, et ei kustuks see väike leegike, mida nimetatakse eluks, siis see ei ole enam vargus... Ema mähkis mind suurräti sisse, pani kelgule istuma ja vedas metsa, tegelikult linna

karjamaale, aga minu jaoks oli see mets. Ta otsis mõne puu, millest võis väikese saega jagu saada, ja asus tööle. Palgijupid pani ta kelgule ja maskeeris okstega, minu pani otsa istuma. Siis kütsime ahju... Ja veel on mul meeles: ma pidin tänavanurgale jooksma ja vaatama, kas postiljon ei tule juba. Üks kord iga kolme kuu tagant saime rahalist toetust. Mina olin luuraja. Niipea kui ma postiljoni silmasin, pidin otsekohe tulistjalu koju kihutama. Aga mõnikord läks postiljon mööda, mõnikord keeras mujale sisse... Kas te ikka kuulate mind? Teil on kindlasti igav, see on hirmus tavaline lugu...»

Kohtunik kuulis küsimust justkui kusagilt väga kaugelt. Ta mõtles muule: see mees rääkis tõtt. See oli täht-täheli tõsi. Ka tema oli N. linnas sündinud ja üles kasvanud ja tema isa oli samuti olnud kivilõhkuja... Ta seisab suure maakivivirna juures maantee ääres, aitab isa. Isal on jalas autokummidest tehtud saapad, sest muud jalanõud ei pea teravatele kildudele vastu. Isa käänab kivi kord nii, kord naa, vahetevahel raudkangi abiks võttes, siis haarab kätte suure haamri, tohutu haamri, võtab hoogu ja virutab, nii et kivi praguneb, ning poeg korjab killud üles ja laob ilusasti riita — nii on teemeistril parem tehtud tööd üle mõõta. Jah, oli tõepoolest kivilõhkuja Vinda, isa tundis teda, tema tragöödiast kirjutati lehes. See kõik on tõsi, mida see mees räägib. Ja siis kuulis ta selgesti, kuidas Vinda ütles:

«Teil on igav?»

«Ei,» vastas kohtunik. «Ma lihtsalt jäin mõtlema... Rääkige aga edasi!»

Ta siiski ei öelnud, millest ta oli mõtelnud.

«Nii ma kasvasin nagu väike metsloom, alalises võitluses kõige lihtsama eest siin maailmas — selle eest, et mind ei vaevaks nälg, et ma ei külmetaks, et oleks koht, kuhu ööseks magama pugeda. Kehaliselt olin hästi arenenud, vastupidav, osav — kui kooli läksin, võitsin kõiki nii sulemängus kui ka «Mustas Peetris», pärast atskoos ja turakas... Jaa... Võite isegi ette kujutada, et minu mänguvõtted polnud niisugused, mida võiks ausaks nimetada... Aga kõik, mis ma võitsin, viisin koju. Esimese raha eest, mäletan, ostsin õele kompvekke. Kord ostsin küll kioskist endale pudeli seltersit, tahtsin kangesti teada saada, mis jook see on, mispärast mehed seda nii himuga joovad... Juues sülitasin, kuid jõin siiski kõik ära: raha ometi välja makstud... Ja nii läks üks aasta teise järel.

Kui suuremaks kasvasin, läksin kinno... Ei, ei, ärge arvake, et ma istusin saalis, kus istuvad kõik korralikud kodanikud! Meie linnas eraldi kino polnud, filme näidati seltsimajas. Ja seal oli lava ees ruum orkestri jaoks, kuhu pääses otse tänavalt, tuli ainult uks lahti muukida. Sealt vaatasin ma filmi, pea kuklasse aetud, nii et kael jäi kangeks, sest ekraan oli otse nina ees. Ja nii päev läbi, kõik seansid järgemööda, kuni silme ees läks kirjuks...»

Ja seegi, mis ta nüüd rääkis, oli tõsi. Ka väike Silavs oli teadnud seda orkestriruumi, seda ust, mida sai nii kergesti naelaga lahti teha... Võib-olla olid nad mõlemad seal kunagi kohtunudki? Ta on küll kolm-neli aastat Vindast vanem ja noorukite elus on sellel suur tähtsus — võib-olla olid nad sõnagi vahetamata teineteisest mööda läinud... Ekraanil on «Kaluri poeg» — meri, liivaluited, pikad kasteheinad, ekraanil Oskar räägib Anitaga, kujutis hüpleb, võppub, sähvib välku; raske, väga raske on pildist aru saada, aga sellest pole midagi: oi, suur pidupäev, suur rõõm — kino...

«Seal võisid kõik unustada, kas või minutiks minna temale kogu sellest rämpsust, mida nimetatakse eluks... Miljonäride lossid, ilusad naised, India maharadžad, Lõunamere saared, palmid...»

«Andke andeks, millest te praegu räägite?»

«Kinost. Ma ütlen, see oli võimas arstirohi, mis pani kõike unustama... Isegi kaltsud nägid ekraanil välja elegantsed, vaata aga ja imesta ja mõtle: oleksid minul ka niisugused! Unustad täiesti, et kaltsud võivad kubiseda söödikutest, et need võivad haiseda... Lähed koju, justkui ärkad ja sul on tunne, nagu lamaksid elusalt kirstus, kirstul on kaas peal, sul ei ole õhku hingamiseks, sa lämbud, kuid kaant üles tõsta ei jõua. Kus on see ilus elu, kus on Lõunamere saared? Kus nad on? Oma sooja maad otsides sattusin ma... Naukšēnisse, poiste kasvatusasutusse. Nagu te isegi mõistate, ei sõitnud ma sinna oma jahiga ega oma punaste purjedega. Mul võeti natist kinni ja viidi. Kaksteist aastat olin ma vana... Mis aastast te tööstaaži loete? See on ju väga tähtis pensioni väljaarvestamisel... Nii et minu «tööstaaž» algas tollest päevast... Kuidas pensioniga on, seda ma küll ei tea.»

Arturs Vinda käänas end toolil ringi, surus sigaretikoni tuhatoosi, heitis pilgu kohtuniku poole. Silavs istus, pea käele toetatud, ja vaatas lauale. Vihma sadas ikka veel, muutes valguse väljaspool akent peenetriibuliseks.

«Jah, ma unustasin... Mul oli üks huviala — treenisin poksi. Kolmekümne seitsmendal aastal peeti Salamonski tsirkuses poiste meistrivõistlused. Kaks raundi, kumbki kaks minutit. Mina poksisin välja teise koha. Treener ütles: «Sul on annet.» Nagu filmis, eks ole? Oli ette nähtud võistlus soomlastega... Naukšēnis olin asutuse tšempion. Kui koju tulin, pani ema mind pagari juurde õpipoisiks, tegelikult õpipoisi abiliseks. Ise ütles: vähemalt kõhu saad täis. Õige... Ja siis sattusin Jelgava vanglasse. Teate, linna kõrval jões oli saar. Selle pärast pidasid poiste «armeed» sõda elu ja surma peale. See armee, kes võitis, võis suvi läbi saarel segamatult päevitada. Lahingus sai ühe armee kindral tugevasti kannatada... Kas teate, mis tunne on, kui kogutakse suu röga täis ja sülitatakse siis otse hinge, kõige õrnemasse kohta? Tema oskas seda suurepäraselt, ta oli haritud, õppis gümnaasiumis. Ah, kui hästi ta seda oskas! Aga mina olin ju ka ometi inimene, olgu siis missugune tahes!»

Alandatute ja solvatute, elu võõraslaste tõde... Mälestuste tulvas jõudis Silavs end vaevu vaos hoida, et mitte jalule karata ja mööda tuba kõndima hakata. See kõik oli ju nii tuttav, nii hästi teada! Väike Silavs, väike karjane, seisab peremehe poja ees, kes on sõitnud isakoju ivakeseks puhkama õpingutest gümnaasiumis ning eraõpetaja abiga ette valmistama sügisesteks järeleksamiteks. Ta istub tugitoolis vedelalt nagu sült ja ütleb: «Jõngermann, too mulle tuhvlid! Seal voodi all on...» Niisugune näeb välja süljelarakas hinge, hästi sihitud süljelarakas. Vana peremees küll tõi laadalt igale sulasele ja teenijatüdrukule kringli ja jupi vorsti, tema oli juba kolme revolutsiooni püssirohusuitsu nuusutanud ja mõistis, et tulega ei maksa mängida, võib näpud ära kõrvetada, see aga... Gorilla hoiak, gorilla aju, puudus ainult veel gorilla osavus... «Oled sa loll või, et ei kuule? Too tuhvlid!» — «Ei! Ma olen karjane, mitte ori!» — «Sa kobised veel vastu, konn!» — «Ära puutu mind, muidu...» Sõrmed tõmbusid iseenesest rusikasse, silmis välkus viha, täissülitatud hing kirvendas, seda ei saanud enam puhtaks pesta...

«Tookord mõisteti mind poolteiseks aastaks vanglasse, kuid tingimisi. Alaealine... Kuid sellega asi veel ei lõppenud, minu arved selle «kindraliga» olid klaarimata jäänud. Mulle ei meeldi võlglane olla, olen harjunud võla alati tagasi maksma. Ole pealegi vaene, aga uhkust ei

ohi kaotada. Pärast «võla» tagasimaksmist läksin jälle vanglasse. Neljakümne esimese aasta aprillis. Alaealiste vanglasse Riias. Kas teate, kus see asus? Praegu on seal kool... Mul polnud kohus veel ära olnud, kui algas sõda. Kahekümne teisel juunil vangla evakueeriti. Igaühele anti toidunorm kätte: leiba, tükk pekki, keedist, suhkrut. «Must Berta»* viis meid jaama. Sõjast jõudsin näha ainult ühulahingut Riia kohal. Ja siis teele... Öösel jäi rong liiksnas seisma. Vihma sadas. Vaguni põrandalauad olid pehastunud, kaks vangi murdsid need puruks ja põgenesid. Mina oleksin ka põgenenud, aga just sel momendil läks valvur mööda... Ega te ei ole kuulamisest tüdinenud? Ma võiksin jutustada vahetpidamatult terve aasta otsa... Hea küll, ma teen lühemalt. Võib-olla juhtume veel kunagi kokku, siis räägin põhjalikumalt.»

«Meil pole kuhugi kiiret.»

«Siiski. Teie abikaasa tuleb peagi teatrist... Ma jõudsin koju tagasi varsti pärast Võidupäeva. Naljakas tunne: sõdurid sõitsid ühele poole, mina aga teisele poole. Teel vaatlesin Moskvat... Meie linnake oli laastatud, maja maha põletatud, ema surnud. Õe jäljed leidsin üles alles mitme aasta pärast. Olin nõrk ja vaevatud, haige igatsusest omaenda valgustatud akende järele. Vaatasin meeleheitlikult ringi, et neid leida, kuid... Kas arvate, et ma süüdistan kedagi oma saatuses? Ei, seda ei ole ma kunagi teinud ega kavatse ka teha. Tol ajal käis paljudel käsi veel halvemini. Mul oli siiski üks eesõigus: noorus. Kolisin Riiga. Ja nagu te isegi võite ette kujutada, pidin varsti jälle hakkama kroonuleiba sööma... Proovige mõtles tõmmata lauale sirgjoon. See olgu piir hea ja halva vahel. Mina olen ühel pool seda piiri, seal seisan ma kaheteistkümnendast eluaastast saadik, seal on kõik mulle teada, iga rada läbi uuritud. Kuid teine pool... Seda elu ma ei tunne, seal olen abitu nagu imik. Seal ei suuda ma vastu pidada. Aga see on hirmus... Käia akende eest mööda.»

«Kuid ei ole ju teist väljapääsu kui... vastu pidada,» lausus kohtunik kaastundlikult. «Te ei ole rumal, saate aru, et on asju, mida keegi teile kandikul ette ei too ega kätte ei ulata. Kus te ise olete, kus on teie tahe astuda teisele poole piiri, kus on teie aktiivne tegevus?»

«Ma ei julge teile vastu vaielda... Ja mul ei olegi või-

* Politseiauto hüüdnimi Riias kodanlikul ajal. *Tõlkija.*

malik vastu vaielda. Aga kuulake: mul kasvab poeg, mul oli naine... Ma ütlen «oli» sellepärast, et ta läks minust lahku. Ühel «vaheajal» nõidusin ma neile majahüti püsti, nad on täiesti kindlustatud. Kuid poeg ei tea, kes ma olen ja kas mind üldse on olemas. Ma näen teda aeg-ajalt — nurga pealt, üle tänava... Aga mida rohkem aastad edasi lähevad, seda üksildasemaks ma muutun, seda kauem vilbivad mu mõtted seal, kus elavad... nemad. Kas ma peaksin minema ja pojale ütlema, kes ma olen? Et laotada ka nende üle oma mineviku vari? Mis õigusega? Mul on õde, ta on haritud naine, abielus — missugune iroonia! — X. rajooni prokuröriga, kasvatab kolme last. Võib-olla peaksin nende juurde minema ja ulualust paluma? Nad oleksid otsata rõõmsad, päris tantsiksid õnnest — ennäe, kadunud vend ja sugulane on lõpuks välja ilmunud. Kas teie minu asemel teeksite seda? Kas teil jalg tõuseks, et sinna minna?»

«Vist mitte,» lausus kohtunik, kui oli veidi aega järele mõelnud.

«Aga ma pean ometi kusagil elama!»

See kõlas nagu haavatud hinge karje. Kas ta peab vastu või annab pisaratele voli? Pidas vastu. Tõmbas sügavalt hinge. Köhis, pannes rusika suu ette.

«Ma ei tea, mis on vaba töö, olen alati töötanud ainult sunniviisil, konvoi või vahisõduri valve all. Viimasel korral vanglas olin tisleritöökoja tegelik juhataja — ilma minuta ei saanud nad seal sammugi astuda. Niisama oli vaja plaan täita... Ka see kirjutuslaud on meie toode. Ma märkasin kohe, niipea kui pilgu peale heitsin... Jaa-ah, Hiljuti kohtasin tänaval vangla ülemat, ta on nüüd teisele ametikohale üle viidud...»

Kohtunik noogutas, ta teadis sellest üleviimisest.

«... teisele ametikohale üle viidud. Me ajasime juttu nagu head tuttavad, kes on üheskoos töötanud. Aga nüüd olen mööblikombinaadis lihtlabane abitööline ja ka siis veel vahitakse viltu, justkui tahaksin ma neil polituuri ära juua... Mis ma võin seal teenida? Naerma ajab... Jah, näete, niiviisi algavad minu esimesed sammud vabas töös... Aga ka seal on toredaid inimesi! Seal töötab...»

Vinda nimetas väga populaarset sportlast, kes oli hiljuti tulnud välismaalt võistlustelt — temast oli Silavs palju kordi lehest lugenud.

«... jah, seal on tööl ka G. Ta tuli minu juurde ja ütles: «Ma tahan sind kuidagi aidata. Mul on Bergi alevis

Vimma tänaval number kolmteist maja ehitatud, seal aias on ka väiksem hoone, eks ta onn ole, aga üks inimene võib uhkesti elada. Seal väikeses majas elasin ma ise, seni kui suurt ehitasin. Jugla järv käe-jala juures, hea ühendus linnaga — esimese bussiga lõpuni sõita... No näe, selle võid sa minult ära osta. Ma ei nööri sult palju: annad kakssada rubla käsirahaks ja ülejäänu siis, kui saad. Koli aga sisse!» Ta ootab raha homseni, kui siis ei saa — müüb maja teisele. Mis ma pean tegema? Läksin täna Amalia poole, aga temal on maal ema surnud. Öeldi, et tuleb koju alles nädala lõpul... Aga teie ju ei teagi, kes see Amalia on... Sain temaga tuttavaks, kui kevadel vanglast välja tulin. Sookülas on tal oma maja, kasvuhooned... Kasvatab müügiks, ise istub päevad läbi turul. Ma pidin ööd ja päevad otsa tööd rassima... Aga ta on aus, raha kätte küll ei andnud, pani hoiukassasse. Minu nimele. Hoiuraamat oli kapis luku taga... Aga mina ei pidanud vastu. Ühel hommikul ärkasin väikese valgega ja nägin: Amalia on üle kogu diivani laiali valgunud, minu peaaegu põrandale tõuganud, juuksed salkus, suu lahti — norskab nii, et võiks kümme kurti üles ajada, ihu nagu kolm Sinimäge kokku... Kui oleks vähematki tundevärinat tema vastu, aga nõnda... Süda läks nii pahaks, et ma ei kannatanud enam välja: hiilisin kikivarvul ukseni, alles väljaspool panin kingad jalga. Minema rutem kui muidu! Mida teie minu asemel oleksite teinud?»

Kohtunik naeris seesmiselt, ja et varjata muhelust, mida ta ei suutnud tagasi hoida, kattis justkui juhuslikult näo alumise poole pihuga. Kuid Vinda oli selle väikese kavaluse läbi näinud ja ka tema karmile näole ilmus kerge naeratusekuma. Hingeline lähedus, mis nende kahe vahele oli sugenenud, muutus sellest hetkest veel tugevamaks, sarnases olukorras möödasaadetud noorust tsementeeris nüüdsest peale ka meeste solidaarsus. Vinda jätkas üsna sõbramehelikul toonil:

«Kuid Amalial on pehme iseloom, ega ta ei suuda kaua viha pidada. Ühel päeval saime kokku, tema küsib, et miks ma hoiuraamatu järele ei tule, kakssada rubla on suur raha... Ah, kuidas see oleks mulle praegu ära kulunud! Aga keegi ei tea ette, millal ta ema just mõtleb ära surra... Saatuslik kokkusattumine! Ja nüüd läheb see majahütt Bergi alevis mul otse nina eest vett vedama... Ta ootab ainult homseni.»

Järsku hakkas kõrvalkorterist — või ehk korrus kõr-

gemalt, täpselt ei osanud ütelda — kostma muusika. Keegi oli pannud mängima Raimonds Paulsi uusima plaadi, küllap oli just poest toonud. Oli selline tunne, nagu tahaks veel keegi kolmas jutuajamisest osa võtta. Silavs teadis seda naabrit, see oli kärarikas inimene — rääkis valjusti, naeris valjusti ja ka raadio ning plaadimängija keeras viimase peale, nii et korteri seinad värisesid. Arturs Vinda kuulas suure tähelepanuga.

«Muusika aitab inimesel selgeks teha, kas ta on puhtaks pestud ... või räpane,» lausus Vinda ilma mingi seoseta eelneva jutuga. «See on hirmus tunne, kui sa taipad, et muutud vähehaaval räpaseks ...»

Seina taga lõppes «Metsõunapuu» plaat. Muusika vaikis, siis kordus uuesti. Jälle «Metsõunapuu» ... Ilmselt oli naaber just selles laulus leidnud endale midagi sobivat, sugulaslikku oma hingele.

«Poksist ma teile juba rääkisin,» jätkas Vinda tasakesi. «See on mulle elus valmistanud palju rõõmu, kuid ka — mis parata — üsna rohkesti õnnetust ... Kuid mul on veel üks teine huviala: tants. Olen isegi tantsukursustel käinud. Jajaa, te võite mind uskuda ... Öömaja muretsen ma endale harilikult tantsuga ... See aitab mul teha tutvust naistega, kes tunnevad end üksildasena. Kas rääkida teile sellest? Aga miks mitte ... Tutvumisega juhtub ka mitmeti, mõnikord on nii, et tahad käed üles taeva poole tõsta ja kisendada. Üleeile käisin restoranis — kuhu mujale mul ikka minna? —, istusin seina ääres, tellisin ajaviiteks üht-teist. Ise silmitsesin, missugune publik on kokku kogunenud. Veidi kaugemal laua ääres paarike — naine kolmekümne ringis ja mees. Mõlemad justkui tunneksid igavust, ei ole nagu midagi omavahel rääkida. Kord tabasin naise pilgu, mis eksles saalis ringi, seejärel püüdsin selle veel kord kinni ... veel ... Meie silmad otsisid kohtumist, ja mina ei põiganud kõrvale, kui tema vaatas, ning tema ei põgenenud minu eest, kui mina vaatasin. Oli selge, et see mees on tal juhuslik tuttav, võibolla töökaaslane, kes on niisama restorani kaasa tulnud, talle saatjaks. Palusin daami tantsima ... Tantsisime ... Tema kiitis minu oskust. Rääkisin sellest ja teisest. Sain aru: see naine ei ole liblikas, kes öösel seiklusi otsib, ta on teisest maailmast ... sellest, mida ma lapsepõlves olin kinos näinud, ta on unistus, mis on eluaeg minuga kaasas käinud nagu igatsus hingerahu järele. Ta oli helge ... nagu hommikukoit ... Ah jumal! «Te olete elus palju

kannatanud,» ütles ta mulle. — «Kuidas teie seda teate?» — «Sellest räägivad teie silmad. Ka minul pole kerge olnud.» Me tantsisime, tantsisime, tantsisime ... Jõudis kätte aeg koju minna, tema kavaler oli kärsituks muutunud. Istusin nagu tola, ei julgenud silmigi üles tõsta, kui ta läks minust mööda riidehoidu. Möödus mõni minut, ja südamehääl ütles mulle: «Ta ootab sind. Tänaval. Mis sa veel siin viivitad? Mine! ...» Maksin kiiresti arve, kiskusin mantli selga ... Ta oligi seal, seisis seina ääres, tuulevarjus. Üksi ... Ta ootas mind. Läksin juurde, võtsin tema käed oma pihku, ta tõstis pea ja vaatas mulle silma nii usaldavalt, et ma ei võinud, ma ei suutnud vastu panna. See usaldus tappis mu ... Ta ütles lihtsalt: «Saatke mind! Tulge minuga kaasa! Ma olen üksi ...» Kiskusin enda tema käte vahelt lahti ja komberdasin mööda tänavat minema nagu läbi soo, läbi laugaste. Minu armas, mu hea, mu helge täht — kui ööjoobumus on möödas, mis ma sulle ütlen? Päevavalgel on kõik teist nägu! Mis ma ütlen, kuidas ma sulle silma vaatan? Mul ei ole õigust sinuga kaasa minna ... Tühi tänav, kiviurgas, must taevas ... Ja näis, et majade seinad vajuvad mõlemalt poolt mulle peale, ma astusin kõnniteelt ära ja käisin keset tänavat ... Kuhu saad sa enda eest põgeneda, kuhu? Toibusin. Ta jäi ju ihuüksinda — öösel ... Tuleb vähemalt takso otsida, mis viiks ta koju. Pöördusin tagasi. Aga seal ei olnud enam kedagi. Mitte ühtegi hinge ... Võid puudutada kive, mille peal ta on seisnud, võid otsida seinalt tema soojust. Otsi ... See on su ainuke rõõm, sinu jagu. Sinu loobumisrõõm, sinu loobumisvalu ...»

Naaber oli «Metsõunapuu» mängimise lõpetanud, kuid nemad polnud seda tähele pannud, nad ei kuulnud vaikust.

«Läbi kannatuste hingerahu juurde, eks ole?» lausus Vinda pead vangutades. Ja naeris kibedalt. «Kogu tolle öö mõtlesin ma hingerahust ... Kõigepealt kandsid jalad mind Keskvaksalisse — seal on vähemalt soe, peavari. Ainult magada ei tohi. Pärast läksin Krišjānis Baronsi tänaval kuuekorruselise maja pööningule. Räbu peal seisab logisev voodipõhi, sealsamas on ka vana madrats ... Kui kogu see kaadervärk korstna taha vedada, siis on veidike tuulevari. Kisud ennast kerra, tõmbad palitu peale, soojendad käsi hingeõhuga ja mõtled ning mõtled — seni kui hommik on käes. Hommikul aga lähed sauna kuuma duši alla ennast üles sulatama ... Sedaviisi. Tegelikult see

ongi kõik. Nüüd te teate, miks ma ei suutnud teie akendest mööda minna. Kes teine oleks mind kuulanud? Ma ei ole ju kosmonaut, geoloog ega kirjanik... Aga ma pidin seda kellelegi rääkima. Kui aurukatlasse on kogunenud liiga suur rõhk, tuleb ventiil lahti keerata. Ma tean seda. Suur tänu teile. Rohkem pole mulle midagi vaja.»

«Kui palju teil oli vaja maksta — ee-ee, noh, selle majahüti eest... Vimma tänav kolmteist? Sellele sportlasele?»

Kui kohtunik oli seda küsinud, tundis ta ise üllatust oma sõnade üle, sest enne polnud ta kavatsenudki midagi sellesarnast ütelda. Arturs Vinda vaatas talle otsa lõputult raskemeelse pilguga ja lõi pea maha.

«Sellel pole mingit tähtsust.»

«Aga siiski?»

«Ta nõuab kakssada rubla. Kust ma...»

«Ma laenan teile sada viiskümmend. Mul on nii palju kogutud. Tütrel tulevad pulmad, vaja kingitus osta.»

Silavs avas kirjutuslaua kapi ja tõmbas sahtli välja. Seal muude asjade vahel oli ümbrik rahaga. Ta luges lauale sada nelikümmend rubla ja viimast kümnelist näppude vahel hoides jäi mõtlema... palgapäev on veel kaugel, pagan teab, kas tuleb välja... Aga seekord ei maksa koonerdada, äärmisel juhul võib katsuda ise kelleltki laenata... Ja ta pani ka selle kümnelise teiste juurde hunnikusse.

«Siin on raha,» ütles ta, lükates paki Vindale ligemale. «Rohkem mul ei ole. Aga ma loodan, et sellele sportlasele jätkub sissemaksuks ka sellest. Palun!»

Vinda tõusis püsti.

«Te andsite mulle tagasi usu ellu... Maailmas on siiski veel ka häid inimesi! Teie juurde tulles ei osanud ma mõteldagi, et see külaskäik lõpeb nii ootamatult, nii uskumatult. Rahast ei mõtelnud ma üldse...»

«Hea küll, hea küll. Ajame läbi ilma sentimentaalsuseta.»

«Jah, just sellisena seisite te mul meeles kõik need kolm aastat, sellest ajast saadik, kui me viimati kohtusime: mina ühel pool barjääri, teie teisel pool... Elu, elu! Raha toon ma teile tagasi... kõige hiljemalt ülehomme. Amalia oli öelnud, et homseks jõuab ta koju... Jah, seda kohtumist ma ei unusta. Mitte iialgi.»

Kohmetust tundes tõusis ka kohtunik püsti. Nagu tehingu sõlmimisel surusid nad teineteise kätt ja Vinda

liikus ukse poole. Tõmbas mantli selga, pani mütsi pähe. Kiskus krae üles — väljas on tuul ja vihm... Veel kord ulatas ta kohtunikule käe.

«Nägemiseni!»

Silavs läks tuppa tagasi ja astus akna alla: ta tahtis vaadata, kuidas külaline ära läheb, trotsides tuult ja vihma. Kuid väljas polnud ühtegi käijat näha, ei tulijat ega minejat. Valgustatud akende triibud kumasid endiselt läbi pimeduse, iga aken vaatas talle vastu erineva meeleoluga, igaühe taga kulges oma elu. Aga kuhu Vinda jäi? Vist läks teisele poole...

Kohtunik tegi akna lahti, et värske õhk sisse pääseks ja sigaretisuitsu välja tuulutaks. Ta istus tugitooli, kus äsja oli istunud külaline. Külm õhk voogas piki põrandat ja liibus vastu jalgu nagu märg kass.

Mis siin on juhtunud?

Ta tundis endas kasvavat kummalist erutust, nagu oleks ta unest ärganud ning hakkaks järjest selgemini eraldama esemete piirjooni. Ta tundis, et muutub vähehaaval jälle selleks, kes ta alati on olnud — kohtunik Ernests Silavsiks, omaenda tahtega, iseseisva mõttekäiguga... Aga võib-olla see — kuidas ta nimi oligi? — võib-olla see Arturs Vinda pole üldse siin käinud?

Kohtunik kargas üles ja vaatas sahtlisse, mis polnud veel kinni lükatud: seal vedeles ümbrik, õhuke ja tühi. Ta võttis selle kätte, kägardas kokku ja viskas nurka. Seejärel naeris ebaloomulikult valjusti ja läks vannituppa hambaid pesema. Kõrvus kõlasid külalise sõnad: «Ma ei ole kedagi paljaks röövinud, ühtegi võõrasse taskusse ei ole ma kätt pistnud... Inimesed on ise mulle raha andnud...»

Kuidas muidu — ise! Kohtunik Ernests Silavs taipas, et teda on väga inetult ja primitiivselt petetud, ja kui ta tuppa tagasi läks, ei leidnud ta enam kusagil rahu. Aga mida teha? Mida? Kuu poole vahtida ja ulguda...

Võti krabises, uks avanes. Silavs teadis, et naine tuli, kuulis, kuidas ta võttis esikus ära palitu, kingad.

«Kahju, et sa kaasa ei tulnud,» ütles naine. «Väga huvitav etendus oli.»

«Mul oli siin endal seesugune teater, et sa ei oska ettegi kujutada,» vastas Silavs mornilt.

Naine tuli tuppa. Ta oli keskmist kasvu, veidi ümarikum kui vaja, nagu kunagi üle keskea inimene, ja ta põsed punetasid tuulest.

«Kas juhtus midagi?» küsis ta kohkunult, tajudes mehe sõnades midagi ebaharilikku. «Ah jaa, siia tuli üks mees ja küsis sinu järele. Päris, et kas sa ei ole kunagi elanud N. linnas. Vist mõni su vana tuttav. Jätsin ta tuppa ootama. Said sa temaga kokku?»

Silavs pomises midagi ebamäärast. Ja siis lõi temas lõkkele veel väike lootusekiireke.

«Kuule, sa oled ju pärit Bergi alevist... Kas sa mäletad Vimma tänavat? Maja number kolmteist?»

«Ei ole kuulnud... Mis siis on?»

Kui Silavs oli üsna segaselt kõik ära rääkinud, istus naine tema vastu ja puhkes ohjeldamatult naerma.

«Aga inimesi peab ometi uskuma,» lausus kohtunik solvunult.

«Täiesti õige. Vinda on hea psühholoog ja arvestab just sellega... Oh, kohtunik, kohtunik, kui abitu sa siiski oled, kui ei tunne enda taga seaduseparagrahvi!... Lähme parem magama!»

Hiljem vahtis Silavs kaua pimedusse, suutmata uinuda, ja mõtles sellest, mis oli juhtunud. Ja mida rohkem ta mõtles, seda kaugemale kadus solvumistunne. Lõpuks näis talle, nagu oleks ta tasunud mingi vana võla või maksnud hilinenult mingi maksu, mis nagunii oleks tulnud kord ära maksta. Imelik, kuid just seesuguse tundega jäi Silavs magama.

Umbes poole aasta pärast esitati kohtule läbivaatamiseks toimik kolmeteistkümne kodaniku petmise kohta.

«Kolmteist on miilitsale teatanud, aga kui palju on neid, kes pole teatanud, seda ei tea keegi,» seletas prokurör.

Seaduserikkuja oli keegi retsidivist Arturs Vinda.

Ernests Silavs keeldus seda asja arutamast ja palus teise kohtuniku valida, põhjendades oma talitusviisi sellega, et ta ei saa olla objektiivne, sest kaebealune on tema hea tuttav.

1971

Väljatõugatu

Vilis Sātiņš lahkus siit ilmast niisama kärarikkalt ja pööraselt, nagu ta oli siin elanudki. Tema kadumisest rääkis hiljem Ozolnieksi Ivars, kes oli sel silmapilgul läheduses viibinud, ja ainuüksi sellest vapustusest, pealtnähtud hädaohust käis ta mitu päeva segasena ringi ega leidnud kusagil asu.

Nagu uurimisel selgus, oli Vilis Sātiņš samal hommikul ratastraktoriga farmi heinu vedanud, seejärel sõitnud teadmata suunas minema. Tema jäljed viisid Kolmeteeharu tallu, kus ühel tüdrukul, farmitöötajal, oli sünnipäeva peetud. Selles lõbusas kambas oli tulijagi vastu võetud. Mõne aja pärast oli peolistel tekkinud vajadus joogitagavarasid täiendada, sest see, mis oli varutud ja valmis muretsetud, oli otsa lõppenud. Vilis oli ennast heameelega pakkunud joodavat tooma Üle-Daugava kauplusest, sest see oli Kolmeteeharu talule kõige ligemal. Keegi oli öelnud, et peaks jala minema, aga Sātiņš oli praalinud, et traktorist ei lähe isegi peldikusse jala, mis siis veel kauplusest rääkida, ja minema põristanud.

Traktoriraataste roopad viisid üle nurmede otseteed Daugava kaldale.

Edasise kohta, nagu juba eespool öeldud, andis tunnistust Ivars Ozolnieks, kelle maja asus otse Daugava jõe ürgoru kaldal.

Ta olnud toas, kui kuulnud veidrat mürinat — justkui kihutaks kuskil kaugel kiirrong või kõmiseks esimene kevadine äike. Kui ta välja läinud, saanud asi kohe selgeks — Daugava jõel on jää liikuma hakanud. Ta oli kaldale rutanud ja alla vaadanud: kõik oli rahulik, jääväli, mis oli nagu ikka sopase lumega kaetud, ulatus ühest kaldast teiseni, ainult vastaskalda serva polnud hästi näha, sest sadas suuri märgi lumeräitsakaid. Kuid ülevaltpoolt jõelt kostis ähvardavat kõminat, mis järjest kasvas ja paisus, ligines ja oma hullupöörase jõuga ajas talle hirmu nahka ning äratas kurje aimdusi, kuigi ta ise seisis kõige

ohutumas kohas. Sel silmapilgul oli Vilis Sātiņš kaldale sõitnud ja traktorikabiinist välja hüpanud. Oelnud, et läheb üle jõe kauplusse. Ozolnieks oli püüdnud seda mõtet maha laita, sest läbi lumeloori oli juba näha, et suure kiirusega ligineb puruksmurtud ja kokkukuhjatud rüsijäävall, kuid Sātiņš ainult naeris ja veel sõimas teda inetu sõnaga, seejärel tõmbas vatikuue seljast, viskas selle maha, nii et ainult punane kampsun jäi selga, libistas enda järsust kaldast alla ja põrmugi kiirustamata läks üle Daugava, kareldes ja Ozolnieksile igasuguseid põlastavaid žeste tehes. Kui kaugele ta oli jõudnud? Keskpaigani, noh, võib-olla ka pisut kaugemale, siis oli kogu jääväli pudruks muutunud ja alanud seesugune põrgu, et ei saanud enam otsa ega aru. Jah, lund oli ikka veel sadanud, aga Sātiņšil oli ju punane kampsun seljas, seda oleks pidanud igal juhul nägema. Aga mitte midagi ei hakanud silma.

Kui kolhoosi esimees Dauģis oma «kaltsukäruga» (tema käsutusse antud kolhoosiautol oli presentkatus) kohale sõitis, oli Ozolnieks oma lugu juba kümmekond korda maha pajatanud. Tema ümber kogunenud mehed vaatasid süngelt jõele, mis oli kõrgele kohunud nagu tainas mõhes: mõne tunni jooksul oli vesi mitu meetrit tõusnud. Voolu polnud küll näha, ainult jäätükid murdsid üksteisele peale, kerkisid fantastilisteks kuhilateks, murdusid kumeda raginaga ja nülgisid kaldaid lagedaks. Ikka veel sadas lund, vahel tormitsevamalt, vahel harvemaid helbeid, ja teise kalda metsatriip oli selles pööritsevas sumus ja lörtsis ainult ajuti nähtav nagu kummitus teisest ilmast. Esimehel oli juba kõik teada, ainult selle pärast oligi ta siia sõitnud. Ta ronis autost välja ja pistis valju häälega sõimama, kuigi tal oli kõrgem haridus ja tavaliselt ütles ta kõigile kolhoosnikutele «teie». Mehed lasksid üksikud sõnad kõrvust mööda, jättes meelde ainult peamise mõtte. Ja mõte oli selline: kui keegi tahab ennast ära uputada, siis sõitku seda tegema Riia lahele, aga kui vajadus on väga tungiv ja pole tahtmist nii kaugele reisida, siis mingu siinsamas mööda kallast üles- või allapoole, teise kolhoosi maa peale, ärgu reostagu omaenda kodupaika.

Kui esimees oli lõpetanud, kohtusid ta silmad meeste hukkamõistvate pilkudega ja ta mõistis, et oli esimeses pahameelepuhangus oma jutuga liiga kaugele läinud. Seisnud tükike aega ja vaadelnud vihaleaetud, kevadisest pöörasest jõust tulvil jõge, ta ohkas ja aeglaselt kätt

õstes võttis mütsi peast. Mehed vaatasid üksteise otsa ja järgnesid häbelikult Dauģise eeskujule.

«Mis me saame siin teha?» küsis Dauģis. Ja vastas ise: «Mitte midagi . . .»

«Jajah,» lausus keegi, «nüüd on ta juba tubli kilomeeter maad allapoole kantud . . . Kes oleks võinud mõelda . . . Hommikul oli nii lõbus ja elurõõmus . . .»

Esimees pani mütsi pähe.

«Miks traktor töötab?» küsis ta.

Traktor, millega Sātiņši Vilis oli siia sõitnud, tõepoolest puksus veel. Seepeale sõnas keegi kohtuasjade teadja:

«Kõik peab jätma nii, nagu oli. Tuleb uurimine.» Ja ta näitas Sātiņši vatikuue poole, mis lebas järsaku serval. Lumi selle peal ei sulanud enam ära. «Ka selle peab sinnasamasse jätma.»

Dauģis siiski pani traktori mootori seisma, alles siis puges oma autosse rooli taha. Kontorisse sõites mõlgutas ta morne mõtteid, mis siiski ei olnud seotud inimese elutee lühidusega maamunal, nagu näiteks: siinsamas inimene on, ja siinsamas teda enam ei ole. Või jälle: siinsamas teda ei ole, aga siinsamas, näe, juba on. Ta arutas seda, kuidas välja rabelda sekeldustest, mis kindlasti ei jää tulemata. Ta on kolhoosi esimees, tema peab kõige eest vastutama. Ka selle eest, et traktorist joob enda tööajal purju ja seejärel läheb Daugava jõkke ennast uputama. Mida kõike ta ei ole ette võtnud rahvale selgekstegemiseks, et joomine on nuhtlus, karskus aga õilis ja igati kiiduväärt eluviis? Kas ta ei ole koosolekuid korraldanud, seinalehti välja andnud, igaühega eraldi rääkinud? Kas ta ei ole mittejoojaid premeerinud ja napsivendi trahvinud? Küll ja küll!

Dauģis sõitis kontori juurde, peaaegu joostes tormas trepist üles ja koridoris lükkas jalaga oma kabineti ukse lahti. Visanud märja mütsi lauale, langes ta ise kõige presentmantliga toolile. Mida saab teha, mõtles ta, tuleb välja pääseda sellest olukorrast, missugune see ka ei oleks. Samm edasi või tagasi tuleb astuda sellelt kohalt, kus sa seisad. Ei maksa keerutada, ei maksa laveerida, sest lõppude lõpuks on inimene hukkunud. Tuleb aga pea pakule panna: kui tahate — lööge maha, kui tahate — heitke armu.

Ja ometi nõudis ta enne rajooni juhtkonnale ja miilitsale helistamist telefonikõne Üle-Daugava poodi. Tuli väga kaua oodata, enne kui ühendus saadi.

«Annike!» küsis ta kauplusejuhatajalt telefonitorusse puhudes. «Kas teie juures käis täna Sātiņši-Vilis? Umbes paari tunni eest?»

Tükk aega kostis ainult praginat ja nagu ohkeid või naeru, seejärel kõlas jälle ka kauplusejuhataja hääl: «Misjaoks ta peaks minu juures olema? Kas ta on minuga paari laulatatud või?»

Esimees vihastas. Inimene on hukkunud, aga siin üks naisterahvas, üks üpris ülekäte läinud ja kergemeelne naisterahvas . . .

«Ma ei küsi sinult laulatust, lollpea,» müristas ta. Kuld kuuldetorus kostis klõps ja kõik jäi vait.

Dauģis sirutas käe klaasi järele ja kallas karahvinist vett. Ei, nii ei saa, arutas ta. Juba teist korda läks ta täna üle «sina» peale. Nii ei tohi inimestega rääkida, peab õppima ennast vaos hoidma.

Ta ohkas, helistas rajooni miilitsajaoskonda ja jäi uurijat ootama.

Nüüd peab pisiasjad kõrvale jätma, mõtles ta, pea pihkudele toetatud. Tuleb peamist silme ees hoida. Aga mis oli peamine Sātiņši Vilises? Pole kahtlust — joodik, tööluusija, skandaalitseja. Naisega ei saanud läbi. Mõnikord ei näidanud oma nägu kodus nädal otsa. Ta ise oli mitu korda ähvardanud meest kolhoosist minema kihutada, las läheb, kuhu jalad viivad. See kõik on olnud. Kuid teiselt poolt — suurepärane traktorist. Kahtlemata. Tõeline meister, lihtsalt ei leia sõnu. Kui vaja, sõitis ka autoga, juhtis kombaini, töökojas tõstis viimase logu vanarauahunnikust püsti ja pani käima . . . Jah, kuidas sa ajad otsad kokku! Siiski, siiski . . . Milleks inimene siin maamunal elab, kui ta ei või vahetevahel lõbutseda? Milleks ta üldse töötab? Eks ikka selleks, et võiks jõukamalt ja lõbusamalt elada. Jah, lõbutseda võib ju mitmeti, jajah. Kõik oleneb iseloomust ja muust sellesarnasest. Aga kui inimesel on just sedaviisi hea ja ta on nõnda õnnelik, mis siis?

Dauģis sirutas veel kord käe vee järele.

Kui uurija kohale jõudis, iseloomustas esimees traagiliselt hukkunud mehhanisaatorit järgmiselt:

«Eks ta mõnikord ikka viskas napsi ka, mis tõsi, see tõsi, aga kes saab siin maamunal ilma patuta elada . . .»

Uurija, vanaldane mees, noogutas mõistvalt pead.

«Aga muidu oli igati tubli poiss,» jätkas esimees. «Hea traktorist. Ma ütleksin isegi rohkem — väljapaistev meister. Jajah . . . Ma ei tea, kuidas me ilma

lemata läbi saame. Ja noore naise jättis leseks. Tõesti kahju inimesest . . .»

Uurija ei saanud küll õieti aru, kelle kohta see «kahju» käis, kas sellega mõeldi kadunu leske või kadunut ennast, siiski ohkas ta raskelt ja ütles: «Mis sa teed ära, nii see elu on,» ning asus tööle. Kõigepealt huvitas teda traagilise sündmuse iseloom — kas see oli õnnetusjuhtum või enesetapp. Ja teiseks — kes oli kadunut viimasena näinud.

Esimees pahvatas kohatult isegi naerma, kujutledes, et Sātiņši Vilis oleks võinud enesetappu plaanitseda, ja eitas kategooriliselt seesugust võimalust. Uurija ei lausunud jah ega ei, ja seepeale sõitsid nad üheskoos sündmuskohale Ivars Ozolnieksi juurde, kes oli viimasena Sātiņšit näinud.

Traktor konutas sealsamas järsu kalda serval, ka vatikuub oli sealsamas, ikka veel langes suuri lumehelbeid selle peale, all Daugava jões ujusid jäämäed, ja Ozolnieks jutustas juba teab mitmendat korda, kuidas kõik oli juhtunud.

Kui esitati küsimus enesetapu võimalusest, käitus Ozolnieks samuti nagu esimees: pahvatas naerma. Seejärel kirjeldas, kuidas Sātiņš oli läinud üle jää, ja tuletas meelde, mis ta minnes oli öelnud, vaikides maha ainult ühe asja, nimelt selle, et kadunu oli talle näidanud . . . noh, sedasama häbitut kehaosa, ja sealjuures täiest kõrist hirnunud. Milleks uurijal vaja seda teada, mõtles Ozolnieks, milleks hukkunu helgele mälestusele varju heita? Üles teda enam ei ärata, aga surnutest räägitakse üksnes head, või muidu ära räägi üldse midagi.

«Võib-olla ta oli veidike võtnud,» lõpetas Ozolnieks, «ega ma ei tea surmkindlalt pead anda, aga märgata küll ei olnud midagi. Pealegi, kui jää minema hakkas, seisin mina siin üleval kaldal, kust kõik on hästi näha, tema aga oli all, ja siis veel sadas lund, nii et sealt alt, kus Sātiņš seisis, võis ohtu tõepoolest ka mitte märgata.»

Uurija ei jäänud siiski rahule, ta pidi tingimata kokku saama veel nendega, kes olid Vilis Sātiņšiga eelviimastena rääkinud, ja ta sõitis Kolmeteeharu tallu.

Esimees läks kontorisse tagasi. Päeva kurbadest sündmustest rusutuna ei võtnud ta kedagi vastu ega ajanud ametiasju, lõi kõigele käega ja käskis homme tulla. Hämaras kabinetis toolile laskunud — ligines juba õhtu —, tundis ta ennast rööpaist väljalööduna, silme ette kerkis nukker lumine Daugava kallas, mustad raagus puud, mis tuisus

nähtavale ilmusid ja jälle kadusid, majesteetlikud jääkuhjatised jões, ning kaldal, otse järsaku serval, määrdeõlist laiguline, juba tublisti kulunud traktoristi kuub, selle peale langeb lumehelbeid, mis enam ei sula, neid langeb ikka rohkem ja rohkem, kuni tekib valge vaibaga kaetud künkake, mis meenutab . . . meenutab . . .

«See ei tähenda head,» ütles Dauģis iseendale. «Nii ei tohi. Sellel pole mingit mõtet. Tuleb mõelda elavatest, vaadata ettepoole, mitte tagasi.»

Ja ta hakkas arutama, mida nüüd peaks tegema. Ilmselt peaks kadunu perekonna eest hoolitsema. Võib-olla küttepuudega või millegi muuga? Raske küll uskuda, et Vilis, kes ise töötas traktoril, ei oleks puid juba aegsasti koju vedanud, aga mine sa tea. Ja kurba sõnumit tuleb kadunu naisele teatada. Jah, naine . . . Ilona. Tema küll kolhoosis ei tööta, iga päev sõidab linna tööle, aga siiski — ta elab siin ja oli traktoristi naine. Ja tema ema on kolhoosi pensionär. Sedamoodi . . .

Esimees vaatas kella ja nägi, et linna bussi tulekuni on jäänud üsna vähe aega. Kui palju maad on Ilonal koju minna? Oma kolm kilomeetrit, võib-olla isegi neli. Kõhides ajas ta end toolilt üles ja ringutas: tuleb aga teele asuda, kuigi ka endal kodus naine ootab, aga mis sa sellisel puhul muud teed.

Bussipeatus oli peaaegu kolhoosi kontori kõrval ja seda väikest jupikest sõites ei jõudnud Dauģis välja mõelda, kuidas kadunu naisega juttu alustada. Kas kuidagi ümberkaudu? Või öelda otse? Aga kui ta hakkab hüsteeriliselt nutma, mis siis?

Pimedus oli läbipaistev ja selge taeva all võis kaugele näha lumega kaetud nurmi. Kõik oli vaikne ja rahulik, justkui oleks tuisku unes nähtud. Esimees tuli oma «kaitsukärust» maha, tõmbas sügavalt hinge ja vaatles hämaraid lagendikke: kevadet oli õhus nii teravalt tunda, justkui oleks kõrva maa südamele pannud ja kuulnud, kuidas see tuksub.

Peatuses tuli bussist mitu sõitjat maha, nende hulgast otsis Dauģis poolpimeduses üles Ilona Sātiņa ja astus tema juurde. Noor naine oli rõõmsalt üllatatud pakkumisest sõita koju esimehe autoga, sest tavaliselt läks ta jala.

«Miks te täna nii lahke olete?» küsis ta, istudes autosse Dauģise kõrvale.

«Noh . . . juhtus üks tee olema,» vastas esimees.

Ilona noogutas, andes mõista, et see seletus rahuldab

teda täielikult. Ja tekkis vaikus. Esimees piilus vargsi silmanurgast oma teekaaslast ja nägi, kui naiselikult habras ja abitu too on; tema keha, längus õlad ja pilk välja jendasid ainult väsimust pärast päevatööd ja miski ei köitnud tema huvi — ei lumised väljad, ei ääretu taevas tähetäppidega ega miski muu. Dauģist valdas sügav kaastunne, ta oli meeleheitel, nähes, et tee ligineb lõpule, kuid hirmus sõnum on ütlemata ning ta ei suuda kuidagi sellele ütlemisele algust leida. Juba on maja ligidal, autotulede valgel on näha koer, kes on kuudist välja pugenud ja jookseb tee serval suurte hüpetega vastu; juba välgatavad sirelipõõsad, üleni valge lumekuhja all . . .

Dauģis pidurdas järsult ja peatas auto. Mootor töötas väikestel pööretel ja kogu masin värises tihedalt.

«Olen kümmekond aastat teist vanem,» lausus ta rusutud häälel, vaadates ettepoole, sirelipõõsastele. «Ja vanema inimese õigusega pean ma teile edasi andma teate, mille jätaksin heameelega endale, kui see ainult oleks võimalik. Teie mees on surnud.»

Ilona jäi endiselt istuma, vaadates esimehe otsa. Ta ei lausunud sõnagi, ainult tõmbus pingule. Näis, nagu oleks tema kõrvale pandud anum, mis on juba pilgeni täis, ja asjatu oleks vaeva näha, et sinna veel midagi juurde kallata, olgu see magus või mõru. Kui oli möödunud minut, võib-olla ka rohkem, küsis ta asendit muutmata vaikselt:

«Kuidas see juhtus?»

Dauģis oli mõttes tänulik nii lihtsa ning asjaliku küsimuse eest, tundis närve lõdvenevat ning jutustas niisama lihtsalt ja asjalikult päevastest juhtumustest. Seejärel tahtis ta Ilonat otse maja ukse ette viia, kuid naine astus autost välja, lausudes lihtsalt aitäh. Esimees ei sõitnud veel ära, vaid valgustas autolaternatega teed, ja Ilona läks mööda valget lund ning lumekristallid sirasid nagu väikesed tähed.

Ma ei jõudnudki küsida, missugust abi ta praegu vajaks, mõtles esimees autot ümber pöörates. Homme võib-olla veel mitte, kuid ülehomme peaks tingimata uuesti siia sisse pöörama.

Eeskojast oli lumi välja pühitud, ukse ette pandud kuuseoksad jalgade puhastamiseks. Koos Ilonaga tuli eeskotta koer, kes palus tuppa, ja Ilona jalge vastu hõõrus ennast ei tea kust väljailmunud kass.

Ema oli teda oodanud, ta seisis eestoas, seljas pühapäevariided, ette seotud uus põll, mis oli just kapist võe-

tud, risti-põiki kokkupanemistriibud olid põlle peal selgesti näha. Ema vaatas Ilonat kohkunult läbi ümmarguste traatraamidega prillide; prillidel oli üks sang ära murdunud, seda asendas pruun lõngajupp, see oli pikk, keerdus kõrva tagant alla õlani. Ema oli vist tahtnud midagi ütelda, kuid ei lausunud sõnagi, sest nägi, et tütrel on kõik juba teada.

Ilona riietus vaikides lahti: võttis mantli seljast, saapad jalast, ja ema vaatas niisama vaikides pealt.

«Kas sa õhtust sööd?» küsis ema. Kunagi polnud ta niiviisi küsinud, alati oli lihtsalt teatanud: «Tule sööma, muidu jahtub ära!», seekord aga küsis.

«Ei,» vastas tütar, ja ema ei väitnud ka midagi vastu, otsekui oleks just seda oodanud.

Ilona läks oma tuppa ja pani ukse kinni. Ta tundis, et ema seisis veel tükk aega teisel pool ust, kuulatas, ohkas ja läks siis aeglasel sammul kööki.

«Mis sa temaga nii palju jändad, võta kätte ja lahuta ära! Milleks sa pead justkui veskikivi kaelas tirima? Tema kõrval jääd kängu nagu keldris kasvanud kartulivõsu, ise ei pane tähelegi. Sa oled iseseisev, teenid ise endale leiba ja võid üksipäini elada. Pea meeles — sul on ainult üks elu, päevad kaovad nagu liiv sõrmede vahelt, tagasi ei saa neid enam tuua.»

Miks tulid talle meelde just need sõnad miljonite teiste sõnade hulgast, mida ta viimaseil päevil oli kuulnud? Võib-olla sellepärast, et need kõlasid nagu hingekell inimesele, kes oli öös ja lumetuisus ära eksinud? Aga miks peab just praegu hingekella lööma, kas tahad ennast rahustada: näe, kuidas kõik korda sai! Nii hästi, et paremini ei oska tahtagi?

Ta süütas laualambi ja keris end diivaninurka kõrra, tõmmates jalgade peale ema suurräti. Toas oli kõik korda seatud, puhtaks pühitud, iga asi oma kohale pandud nagu pühadeõhtul või enne pidu — eks ema on siin korraldanud. Kuid Ilona ei suutnud tajuda seda liigutavat hoolitsust, tema pilk eksles ühelt asjalt teisele, neid nägemata, kuid imelikul kombel valgustades seda, mis oli sügavale-sügavale iseendasse peidetud. Nüüd laskus ka kõige selle ette udu nagu vihmahoog aknaruudule ja ta tundis, et pisarad tungivad tagasihoidmatult silma, voolavad niredena üle põskede ja ta ei suuda enam ennast käskida, ei suuda pisaraid tagasi hoida.

Kellest on sul kahju — kas temast, kes on olematusse

kadunud, või iseendast, või mõlema nurjunud elust, või kõigest kokku? Mispärast sa nutad?

Udu hajus ja ta nägi seda, mida oli selles toas juba näinud, ning kuulis sõnu, mis kunagi olid siin juba kõlanud.

«Ma ei saa sinust aru . . . No mis sul veel vaja on? Kas sa ise oskad ülepea vastata, mida sa õieti tahad? Sa oled söönud, riided on seljas, tuba soe. Kas või täna võid töölt ära tulla ja kodus prouat mängida. Aga sina virised. Mispärast?»

Vilis seisab keset tuba, lõpuks koju ilmunud, seisab, jalad laialt harkis, pea lage puudutamas, tema silmis on magamata ööde uim.

«Noh, kui ma õigel ajal koju ei tule, kas mul kukub siis tükk küljest või mis? Ma võin seda endale lubada, teenin rohkem kui minister. Säh, võta! . . .»

Laia liigutusega tõmbab ta taskust paki kümnerublalisi ja viskab lauale. Rahapaberid lendavad igale poole laiali.

Mida ma tahan? Ah issand, mida ma tahan! Väikest suhkrukringlit. Väikest karamellkukke, mida müüakse turu värava juures. Üht valget tuvikest. Ainult. Muud mitte midagi. Mitte midagi muud.

Ilona kustutab valguse: pimedus, vaikus ja . . . tühjus, ümberringi ainult kerge, vaevalt tuntav nafta ja määrdeõli lõhn. Mees riietus alati ümber kas eestoas või köögis, pesi ennast kaua ja hoolikalt, ja siiski ei suutnud miski toast, asjadest, temast endast seda naftalõhna välja tuulutada.

Ja jälle minevikunägemused.

Pulmaöö. Tähed on juba kahvatuks muutunud, taevaserv helendab, kuid pillimehed mängivad veel väljas, hästi enam küll kokku ei kõla, aga muudkui mängivad, ja pulmalised laulavad, igaüks jorutab omamoodi, aga ikkagi laulavad. Ja nemad on ainult kahekesi selles toas. Kohe peab midagi juhtuma, midagi sellist, mida on oodatud magusa hirmuga, hingevärinaga. Ja see juhtub. Purjus, viinast uimase peaga mees teeb seda, mis mees peab tegema, ja seejärel jääb magama, vajudes mõnusalt põiki üle diivani. Pruut, vabastanud end embusest, põgeneb diivani taha nurka, kus ootab värisedes, kuni päev on kogu toa täitnud. Jälle mängivad pillimehed, jälle laulavad pulmalised. Mees ärkab, vaatab ringi niiskete silmadega nagu täissöönud kalkun, püüdes mõistatada, kus ta asub, ning venitab:

«Aa! Sa oled siin, pisike! No tule siia!»

«Kas me saame nüüd lapse?» küsib pruut, tundes, et ta on teistsugune kui enne seda, kui see oli juhtunud. Ta küsib, ja tema silmist võib lugeda arusaamatust ja kahtlust. Mees aga naerab.

«Mis lapse? Millest sa räägid?»

Ja noorik mõistab, et mees ei mäleta midagi.

Mees haarab tal käest kinni, tõmbab enda kõrvale diivanile ja teeb seda, mis mees peab pulmaööl tegema.

Kuid võib-olla peab see nii olema? Võib-olla selline ongi elu?

Ja hiljem, kui nad istuvad jälle pulmaliste hulgas, kui pillimehed mängivad ja külalised laulavad, näeb noorik, et tema mees on kõige ilusam, kõigist sihvakam, ta on tema mees. Ja ta teab, et nüüd võib mees ta nagu koerakutsika nööri otsas järele võtta ja viia, kuhu iganes tahab, kas või maailma otsa, ja tema läheb kuulekalt ning alandlikult kaasa.

Aga kui kaugele võib minna nagu kutsikas nööri otsas? Kui kaugel on see maailma ots, kuhu võib minna nagu kutsikas nööri otsas?

Ilona sirutas käe lüliti juurde ja süütas valguse, ta teadis, et praegu ta niikuinii magada ei saa. Ridamisi tulid külla pildikesed möödasaadetud elust, ja ta ei suutnud seda lõputut tulekut edasi lükata ega peatada. Teda haaras valutaoline kirvendus, aeg-ajalt tundis ta kummalist naudingut, justkui läheks läbi puhastustule, mille taga võib aimata uut elu, kus sammub uuestisündinud inimene, kogemused ja arukus teed valgustamas.

Vastu hommikut vajus Ilona haprasse unne ega kuulnud kella helisemist, ja kui ema teda hiljem üles ajas, sai ta aru, et on tööle hiljaks jäänud. Esimesel hetkel tahtis ta teha nii kiiresti kui võimalik, võib-olla jõuaks veel bussile, aga siis tuli talle uus olukord meelde ja ta mõtles ümber. Ta avas kapi, vaatas oma garderoobi üle, lükkas rõivaid edasi-tagasi, kuni leidis lihtsa musta kleidi valge kraega. Sellega näeb veidi koolitüdruku moodi välja, aga võib-olla nii ongi parem. Kindlasti parem. Ja huuli ei tohi täna värvida. Mitte mingil juhul.

Buss oli ära läinud ja Ilona pidi tükk aega ootama, enne kui ühe juhusliku auto juht märkas tema tõstetud kätt ja pidurdas. See oli noor poiss ja ta püüdis ilusa teekaaslasega igati juttu alustada, see aga vaikis, ainult harva pillates jah või ei, nagu ei istukski ta autos, vaid kõnniks

väljaspool selle kõrval. Lõpuks väsitas see vaikimine ka autojuhi ära, ta ei esitanud enam küsimusi, ja nad läheneesid linnale nagu kaks võõrast, kes jäävad alati võõraks.

Hommik oli imeilus, polnud enam jälgegi eilsest madalast taevast. Heledas päikesepaistes oli lumi nii valge, et silmad võttis valusaks seda vaadates, kuigi siin-seal nõlvakuil paljastas maa juba oma halle külgi.

Oma tööruumi astus Ilona kerge piinlikkustundega, et oli hiljaks jäänud, kuid ta surus selle maha, teretas lühidalt ja istus laua taha. Laual vaasis seisis roos. Ta vaatas ringi, et millest see ebatavaline kingitus, kuid kõik tegid usinasti tööd, silmad laual. Ja selles liialdatult usinas töös, ootusrikkas vaikuses, mille ta oli endaga kaasa toonud, võis aimata midagi ebatavalist, mitteigapäevast. Mis on tema äraolekul siin juhtunud?

Ilona hakkas ülevaadet korraldama, mille ta pidi koostama, kuid peagi tundis, et töö ei aita, et ta ise on vastu oma tahtmist lülitunud pinevusse, mis siin valitses. Kui ta korraks ringi vaatas, tabas ta kõige noorema töötaja Skaidrīte pilgu, mis oli tema poole pööratud, ja tütarlapse pisaraist udused silmad väljendasid nii siirast kaastunnet, et sellest võis lausa purju jääda.

Ja järsku sai Ilonale kõik selgeks: siin juba teati seda, mis oli tema mehe Vilis Sātiņšiga juhtunud, tragöödia kaja oli ulatunud nende nelja seina vahele, seepärast on tema laual roos, seepärast on kaastundepisarad Skaidrīte silmis, sellest see ootusrikas vaikus, sest keegi ei tea õieti, mida sellisel puhul töökaaslasele öelda.

Sel silmapilgul avas sektorijuhataja Vītola oma kabineti ukse ja kutsus Ilona Sātiņa enda juurde. Vītolat kontoris just eriti ei sallitud, teda peeti liiga võimuahneks ja oma õigust tagaajavaks naiseks, nii et rohkem kardeti, kuid Ilonal polnud ülemusega erilisi lahkarvamusi ette tulnud. Siiski poleks ta täna, sellisel erilisel päeval, eriti tahtnud tööasjadest rääkida. Kuid ülemus ei kavatsenudki tööasjadest rääkida.

«Kallis laps,» ütles Vītola, «milleks oli teil täna vaja kontorisse tulla? Oleksite võinud rahulikult koju jääda . . . Ei, ärge ütelge midagi, ma tean kõik, kõik . . .»

Ülemus pühkis taskurätiga silmi, seejärel tõmbas Ilona enda vastu ja silitas ta juukseid.

«Vaene tüdruk,» jätkas ta, «inimene on tugev, inimene on suur, inimene on võimas, kuid surma ees siiski jõuetu. Olge tugev, mu sõber! Selline on naisterahva osa —

armastada ja kannatada. Ah, kui te teaksite, kui palju pisaraid valasid naised sõja ajal... kes suudab neid ära mõõta või kaaluda...»

Ilona seisis Vitola embuses nagu humal kahara pärna kõrval, sest ülemus oli priske daam, ja tundis, et nutt kipub peale.

«Nuta, kallis, nuta, siis läheb süda kergemaks. Kui mure on välja nutetud, siis võib jälle selgete silmadega maailma vaadata. Aga täna mine ära koju, küll me siin hakkama saame.»

Kui Ilona tööruumi tagasi tuli, astusid kõik kolleegid üksteise järel tema juurde, nagu oleksid enne kokku rääkinud, ja surusid kätt, kas vaikides või kaastundesõnu pomisedes. Pärast, kui ta juba tänaval sammus, kerkis see kõik ikka ja jälle ta silmade ette ja ta hinges tärkas uus tundevirve, mis nagu prožektorikiir valgustas minevikku pisut teisiti, kui ta enne oli seda näinud: kas ta ise oli küllalt hea mehe vastu, kui mees veel elas, kas võitles oma armastuse eest ja tegi kõik, et see ei hääbuks?

Ei, ei ja veel kord ei!

Ilona sõitis bussis ja pärast läks jala koju nagu unes. Mõttes ei jõudnud ta ära tänada sektorijuhatajat Vitolat, kes nii õigesti oli taibanud tema hingelist seisukorda ja lubanud töölt ära minna. Jah, ainuke, mida ta praegu vajab, on puhkus ja rahu.

Koduõuel nägi ta küüni ees küttepuude hunnikut, mis oli sinna toodud ja autokastist maha lükatud. Täiesti automaatselt küsis Ilona emalt, kust need puud on siia saanud, ja ema vastas, et esimees Dauģis oli saatnud, kuid Ilona vaid registreeris mõttes ema sõnad, väsimuse tõttu ei suutnud ta sellest juhtumist midagi järeldada. Alles hiljem, kui ta juba diivanil lamas ja kuulis, kuidas ema, kes diivani kõrval seisis, ohates ütles: «Missuguse tütre ma sellele kaabakale kasvatasin, oi-oi-oi!», tuli Ilonale mõttesse, et öeldul võiks temaga mingi side olla, kuid ikka veel oli väsimus suurem soovist midagi mõista ja ta jäi magama.

Vähehaaval läks Ilona elu, jälle rööbastesse, vabanes närvilisest erutusest, enesesüüdistuste otsimisest, sest nagu vanasõna ütleb: aeg kõik haavad parandab. Ta ilmus jälle tööle, tõsisemaks muutunud, justkui viis aastat vanem, huultel pisut nukker, pisut kurb naeratus, ja igaüks, kel noil päevil tuli temaga kokku puutuda, tundis, et see noor naine vaatab maailma sügavast arusaamisest selginud silmadega, kuid selle arusaamise, hingeselguse ja rahu eest on kallilt makstud. Linna ajalehes ilmus surmakuulutus, millega töökoha kollektiiv avaldas lesele kaastunnet, ja Ilona võttis seda sündmust kui midagi vajalikku ja endastmõistetavat. Varsti pärast seda kutsus asutuse juhataja ta enda juurde — seal oli ka ametiühingu esimees — ja teatas, et talle on määratud tasuta tuusik puhkekodusse ning ta ise võib valida, kuhu soovib minna, kas Riia randa või Sotši. Ka see teade ei erutanud Ilonat enam, ainult tekitas veel suurema rahutunde.

Samal päeval koju minnes märkas Ilona küüni juures meest, kes toodud puid küüniseina äärde riita ladus. See oli Ozolnieksi Ivars, seesama, kes oli Vilist viimasena näinud ja teda hoiatanud, et ei maksa üle jõe minna. Nad teretasid nagu vanad tuttavad kunagi, vahetasid mõned tähtsusetud laused: «Kas maksis nii palju vaeva näha, küll me emaga oleksime ise ladunud», «Ei ole midagi, paljuke siin seda tööd», «Ma ei tea, kuidas sind tänada», «Ah tühja, mis tänu siin vaja», ja seejärel läks Ilona tuppa.

Ema valmistas õhtusööki ja ütles, et peaks Ivarsi ka sööma kutsuma, tema võiks omalt poolt töö eest pudeli veini lauale panna. Kuna Ilona vastu ei vaielnud, kattis ema laua — mitte kööki, kus nad ise tavaliselt sõid, vaid tuppa. Kui Ozolnieks sisse tuli, veidi kohmetu sellisest tähelepanust, sest ta ei olnud mingi särav täht kolhoositaevas, vaid lihtne tööline ehitusbrigaadis, kutsus Ilona teda lauda ja pani hoolitsevalt aukohale istuma. Ema läks taktitundeliselt tagasi kööki, öeldes, et kui midagi vaja, siis hõigatagu.

Ozolnieks oli umbes niisama vana kui hukkunud Vilis ja üsna kena noormees, kuigi tema kohta oli raske midagi kindlat öelda — ei head ega halba, inimene nagu inimene ikka, ja see oli ka kõik. Varsti hakkas ta end toas koduselt tundma, sest tegelikult polnud ta ju sugugi võõras, kolhoosis tuntakse üksteist üsna põhjalikult.

Oli juba videvikutund, nad sõid, jõid sõõmukese veini ja tundsid end hästi. Ilona oli külalisele südamest tänulik, et see sõnagagi ei puudutanud traagilist sündmust, mille tunnistajaks ta oli olnud, ja ka ta ise ei maininud seda, nagu oleksid nad enne kokku leppinud. Lobiseti tühjast-tühjast, kevadest, mis lõpuks ometi on pärale jõudnud, Sotšist, et mis ilm seal võiks olla, redistest, mida oli linna poes näha olnud. Ja kui nad olid juba tükk aega nõnda

lobisenud, kui videvik oli juba hämaruseks tihenenud, tundis Ilona järsku oma põlvele laskuvat laia kuuma peopesa. Ta kohmetus nii, et esimesel hetkel ei taibanud, mida see võiks tähendada, aga kui peopesa visalt mihkus veidike ülespoole, hüppas ta püsti ja lükkas Ozolnieksi nii tugevasti endast eemale, et sööginõud laual kolisesid ja klaasid läksid ümber.

«Kas sul häbi ei ole!» hüüdis ta summutatud häälel, et ema ei kuuleks. «Kas sul häbi ei ole!» kordas ta väriseva häälega. «Sina ... sina ... Kui sa ise veel mõni päev tagasi surusid tema kätt ... Mine ära! Mul on vastik sind vaadata. Otsekohe kao siit!»

Ozolnieksi Ivars otsis üles mütsi, mis oli põrandale kukkunud, surus selle pähe ja loivas üle toa. Ukse juures jäi ta aga seisma.

«Rumal,» ütles ta, «ma ju ainult sinu pärast. Et sa rutem unustaksid. Et sul oleks kergem. Surnuid niikuinii enam üles ei ärata ... Kuidas tahad, mis minul ... Ma võin ära ka minna ...»

Ja läinud ta oligi.

Ilona tõmbas kätega üle juuste ja näo, sest tundus, et põsed õhetavad. Vist veinist, arvas ta. Ta tegi akna lahti. Sirelipõõsa mustade, raagus okste tagant kumas loojangutaevas, nii selge, nii läbipaistev, et südamesse lõi valu. Õhus virvendasid ülesäratatud maa lõhnad, nii ainulaadsed kogu suures maailmas. Ta joobus seda maailma vaadeldes ja endasse vastu võttes ning ei märganudki, et naeratab ja naeratab iseendale. Tasa-tasa kõndis õhtu ümberringi.

... Möödus veel mõni päev.

Ja siis ühel hommikul tuli Sātiņši Vilis tagasi.

Esimesena nägi Vilist Ozolnieksi Ivars, sest nagu juba öeldud, tema elas otse Daugava kaldal.

Kui Ozolnieks sel hommikul läks raieplatsilt pinust puid tooma, nägi ta paati jõe teiselt kaldalt siiapoole sõudmas. Kuigi veepind oli nende päevade jooksul juba langenud, oli see siiski veel üsna kõrge ja käre vool kandis üksikuid jääpanku. Ozolnieksi esimene mõte oli, et paadisõitjad on kas tugevasti purjus või püstihullud; alles seejärel hakkas ta arutama, kes need võiksid küll olla ...

Paat võitles meeleheitlikult vooluga ja ainult vähehaaval ligines kaldale. Üks meestest sõudis, teine seisis paadininas, teivas käes, lükates jäätükke kõrvale, ja kui Ozolnieks märkas, et sel teibaga mehel on hirmus tuttav kogu

ja pealegi veel punane kampsun seljas, siis ta aietas ja istus pakule, sest tundis, et süda jääb otsemaid seisma.

Lõpuks jõudis paat õnnelikult äärde, Sātiņši Vilis ronis kaldale, teine mees aga sõudis tagasi. Ozolnieksi Ivars, kes istus puuriida taga, nägi, et teisest ilmast tulija vaatas nagu uurivalt või otsivalt ümberringi, keeras ennast siiasinna, siis pistis käed püksitaskutesse ja hakkas kitsaid puusi hööritades mööda kraaviveert üle poriste nurmede oma maja poole löntsima.

Mees läks ja mõtles, mida ütelda, kui on pärale jõudnud. No kurat võtku, mis siis õieti on juhtunud? Ta tuli ju tagasi! Jah, ta läks üle jõe poodi, juuksekarva võrra puudus surmast. Teisel kaldal oli jää juba vee all, selja taga keset jõge murdsid allavoolu jäämäed. Tema aga rabeles välja, saapad viskas jõkke, kuid rabeles välja. Poe-Anni võttis rõõmuga vastu, söötis ja jootis, pani valgete linade vahele magama, luiskas midagi esimehele, kui see helistas. Hiljem räägiti, et tol päeval oli ka uurija poes käinud, kuid Anni oli ta peagi minema saatnud, öeldes, et ei ole Sātiņši Vilist ligi pool aastat näinud, sest talle ei tulnud pähegi, et uurijal võinuks Vilist teenistusasjades vaja olla. No ja siis, mis siis viga on?

Nii ta sumpas läbi pori ja rahustas ennast.

Seejärel oli tõusnud palavik, ja kuhu sa ilma saabasteta lähed, kui Annil poes ei ole nii suuri? Ta oli ennast arstinud, nii nagu oskas, oodanud, millal linnast saapad tuuakse, ja oli seal tuttavaid ning leidus uusi sõpru, nii et ei saanud enam aru, kas on päev või öö ja mis nädalapäev õieti on. Seejärel tuli omaenda peieid juua, sest keegi oli naerust vappudes talle pihku surunud ajalehe surmakuulutusega. Kui see kõik oli läbi ja veel mõned päevad mööda läinud, muutus talle nagu inimesele kunagi lõpuks tüütavaks see suur, otsatu ja ääretu vabadus ning talle tuli meelde, et traktor oli kaldale jäänud ja naine ka ootab kodus, tõsi jah.

Nii ta sumpas ja sumpas ning ikka ja jälle rahustas ennast.

Pikkamisi loivas ta tuppa, kui oli enne väheke pori taldade küljest maha kraapinud vastu kuuseoksi, mis olid läve ette visatud. Ilona hüppas püsti diivanilt, kus ta oli raamatut lugenud, ja muutudes üha kahvatumaks, täiesti kaameks, valgeks nagu lubi, taganes ta tagurpidi ikka kaugemale ja kaugemale, seina äärde, akna juurde, ja

mees tundis, et kõik eneseõigustuse sõnad jäävad välja ütlemata huultele.

«No kuidas sul siis elu läheb?» lausus mees, lõpuks. Kuid naine ei olnud suuteline tema sõnu kuulma. Hirmus tõsiselt, nagu tuleks sõnadega kaasa kogu tema olemus, õhkas Ilona:

«Miks sa mind nii alatult petsid? Miks sa kogu maailma nii alatult petsid? Kuidas ma nüüd inimestele silma vaatan?»

Ja ta kattis näo kätega ning hakkas südantlõhestavalt nuuksuma.

«Mitte ühekski silmapilguks ei tohi sa siia jääda!» karjatas ta. «Kas kuuled?»

Vilisele sai ääretult selgeks, et ta tõepoolest ei tohi enam silmapilgukski siia jääda. Ta läks eeskotta, otsis sealt tühja kartulikoti, tuli tuppa tagasi, tõmbas kapiukse lahti ning viskas kotti oma aluspüksid, särgid, peoülikonna.

«Anna mulle andeks,» ütles ta, kui oli koti õlale visanud ning keelega üle kuivanud ja lõhenenud huulte tõmmanud.

Samal ajal esimees Dauģis mängis kodus lastega. Ta oli põrandale pikali lükatud, talle olid kallale tunginud karupoeg Puhh ja karupoja sõber Notsu, tuba oli täis kisa ja kilkeid ja prahti — nagu lahinguväli kunagi. Äkki hüüatas naine, kes oli kõrval seisnud ja kogu seda möllu pealt vaadanud:

«Kuule, see on ju Sātiņši Vilis, kes seal läheb! Tõsijutt, Sātiņš!»

Dauģis raputas lapsed enda pealt maha ning tormas ülepeakaela akna juurde. Seejärel tõmbus pisut kõrvale ja tõmbas kardina aknale ette. Kuid ka läbi kardina võis selgesti näha, et majast läheb peaaegu käeulatuses mööda Vilis Sātiņš, kott õlal, astub raskel sammul mööda poristmaanteed, justkui kannaks selles kotis oma elu, mis on endale liiga raskeks muutunud.

1971

Sisukord

Pojad 5
Dambrānsi viimne ost 11
Kirikuõpetaja naine 19
Maailma väraval 29
Ma ei või sind üksi jätta 40
Kaksteist kilomeetrit 63
Miku raske päev 137
Metslane 150
Põikpea 158
Pärast vihma 175
Hea tuttav 188
Väljatõugatu 207

Эвалд Вилк. ДОБРЫЙ ЗНАКОМЫЙ. На эстонском языке. Перевод с латышского языка: В. Хельде. Художник-оформитель: Б. Гродинская. Таллин, изд-во «Ээсти раамат»
ИБ № 731

Toimetaja E Siimson
Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld
Tehniline toimetaja R. Lillema
Korrektorid M. Amon ja S. Aron
Laduda antud 19. VIII 1977. Trükkida antud 1. XI 1977
Trükipaber nr. 2, 84×108/32
Trükipoognaid 7. Tingtrükipoognaid 11,76
Arvestuspoognaid 12,76. Trükiarv 24 000
«Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10
Tellimuse nr. 1494
Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 58
Hind 85 kop.